

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

ARAPÇA'DA MAKÂME EDEBİYATI VE NÂSİF EL-
YÂZİCÎ'NİN MECMA'U'L-BAHREYN ADLI ESERİ

MUHAMMET ALİ CAN
DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. MUHAMMET TASA

KONYA-2021

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammet Ali Can		
	Numarası	158106083001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Arapça'da Makâme Edebiyatı ve Nâsîf el-Yâzicî'nin Mecmau'l-Bahreyn Adlı Eseri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Muhammet Ali Can

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Muhammet Ali Can		
	Numarası	158106083001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet Tasa		
Tezin Adı	Arapça'da Makâme Edebiyatı ve Nâsîf el-Yâzicî'nin Mecma' u'l-Bahreyn Adlı Eseri			

Bu tezde makâme edebiyatı ile Nâsîf el-Yâzicî'nin Mecma' u'l-Bahreyn adlı eseri incelenmiştir. Çalışma bir giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde XIX. yy.da Lübnan'daki sosyal durum, makâme edebiyatı ve Mecma' u'l-Bahreyn adlı kitap üzerine yapılan çalışmalar hakkında genel bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde makâme edebiyatının doğuşu, gelişimi ve tarihsel süreç içerisindeki yazılmış olan tüm makâme eserleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ise Nâsîf el-Yâzicî'nin hayatı, siyasî görüşü ve eserleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde Mecma' u'l-Bahreyn adlı eserin kısmî tercümesi verilmekle birlikte içeriği hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Mecma' u'l-Bahreyn'in şekil ve üslup özellikleri incelenmiştir.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Muhammet Ali Can		
	Student Number	158106083001		
	Department	Basic Islamic Sciences/ Arabic Language and Rhetoric		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Muhammet Tasa		
Title of the Thesis/Dissertation	The Maqama Literatur In Arabic And The Book Majma' al-Bahrayn of Nasif al-Yaziji			

In this thesis were the maqame literature and Nâsîf el-Yâzicî's Mecma' u'l-Bahreyn researched. The study consists of an introduction and four chapters.

General informations about the social situation in Lebanon in the XIX. century and about maqama literature and the studies of the book Mecma' u'l-Bahrain were given in the introduction.

In the first chapter, informations about the birth and development of maqame literature and all the maqame works written in the historical process were given.

In the second part, the life, political views and works of Nâsîf el-Yâzicî are researched.

In the third chapter, a partial translation of the work Mecma' u'l-Bahreyn is given, and evaluations about its content are made.

In the fourth chapter, the stylistic features of Mecma' u'l-Bahreyn were researched.

İçindekiler

Önsöz.....	VIII
Transkripsiyon	X
Kısaltmalar	XI
GİRİŞ.....	1
KONU, AMAÇ, YÖNTEM ve KAYNAKLAR	1
XIX. YÜZYIL'DA LÜBNAN'DA SOSYAL VE SİYASAL DURUM	1
1. Konu, Amaç ve Yöntem	2
1.1. Konu	2
1.2. Amaç	3
1.3. Yöntem	4
2. Kaynaklar ve Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar	4
2.1. Makâme Edebiyatı Alanında Yazılan Kitaplar	5
2.2. Makâme Edebiyatı Alanında Yazılan Makaleler	7
2.3. <i>Mecmá u'l-Bahreyn</i> Üzerine Yapılan Çalışmalar	8
3. XIX. Yüzyıl'da Lübnan'da Sosyal-Siyasal Durum	9
3.1. Siyasal Durum.....	9
3.2. Sosyal Durum	12
BİRİNCİ BÖLÜM	15
MAKÂME EDEBİYATI	15
1. Makâme Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları	16
1.1. Makâmenin Sözlük Anlamı	16
1.2. Makâmenin Terim Anlamı	18
2. Makâme Türleri ve Özellikleri	29
2.1. Hitâbî Makâmeler	30
2.1.1. Ortaya Çıkaran Etkenler	31
2.1.2. Amacı	32
2.1.3. Tarihî Seyri	33
2.1.4. Edebî Özellikleri	37
2.2. Hikâye Makâmeleri	39
2.2.1. Ortaya Çıkaran Etkenler	40
2.2.2. Amacı	45
2.2.3. Ana Unsurları	47

2.2.4. Tarihî Seyri	49
2.2.5. Edebî Özellikleri	50
2.3. İ'âmî Makâmeler	55
2.3.1. Ortaya Çıkaran Etkenler	55
2.3.2. Amacı.....	56
2.3.3. Ana Unsurları	57
2.3.4. Tarihî Seyri.....	58
2.3.5. Edebî Özellikleri	60
3. Makâme Başlıklarının ve Râvîlerinin Tarihsel Süreçleri.....	63
4. Diğer Dillerde Makâme Edebiyatı	72
4.1. Farsça.....	72
4.2. Süryânîce	74
4.3. İspanyolca.....	74
4.4. Yahudilerde Makâme Edebiyatı.....	76
4.5. Güney Asya Bölgesinde Makâme Edebiyatı.....	77
5. Makâme Edebiyatının Diğer Edebî Türlerden Sayılması Tartışmaları.....	78
5.1. Makâme ile Tiyatro İlişkisi	78
5.2. Makâme ile Roman İlişkisi	78
6. Makâme Eserleri	79
7. Makâme Eserlerinin Şerhleri.....	93
İKİNCİ BÖLÜM	95
NÂSİF EL-YÂZİCİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	95
1. Hayatı.....	96
2. Eğitimi	97
3. Siyasî Görüşü.....	100
4. Eserleri.....	101
4.1. Gramer	101
4.2. Belâgat	102
4.3. Mantık	103
4.4. Edebiyat.....	103
4.5. Şiir Divanları.....	106
4.6. Muhtelif Alanlar	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	110

MECMA'U'L-BAHREYN'İN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ	110
1. Etkileşimler	111
1.1. Kur'an-ı Kerim İktibası	113
1.2. Hadis İktibası	142
1.3. Şiir İktibası	144
1.4. el-Harîrî Etkisi	145
2. Konular	147
3. Bilinçaltı Mesajları	154
4. Dinî Terimler	158
5. Genel Kültür Bilgileri	162
5.1. Yaygın Kelimelerin Bilinmeyen Yönlerinin Zikri	163
5.2. Meşhur Şairler ve Dilbilimciler	166
6. Hikâyelerdeki Şahıslar	167
7. Dipnot Açıklamaları	168
8. Makâmelerin Tercümesi ve Değerlendirilmesi	169
8.1. Birinci Makâme: el-Bedeviyye	169
8.2. İkinci Makâme: el- Hicâziyye	176
8.3. Üçüncü Makâme: el-'Akikiyye	183
8.4. Dördüncü Makâme: eş-Şâmiyye	189
8.5. Beşinci Makâme: eş-Şa'îdiyye	195
8.6. Altıncı Makâme: el-Hazreciyye	202
8.7. Yedinci Makâme: el-Yemeniyye	212
8.8. Sekizinci Makâme: el-Bağdâdiyye	217
8.9. Dokuzuncu Makâme: el-Halebiyye	223
8.10. Onuncu Makâme: el-Kûfiyye	228
8.11. On Birinci Makâme: el-'Îrâkiyye	233
8.12. On İkinci Makâme: el-Ezheriyye	236
8.13. On Üçüncü Makâme: et-Tağlibiyye	237
8.14. On Dördüncü Makâme: el-Hezliyye	239
8.15. On Beşinci Makâme: er-Ramliyye	240
8.16. On Altıncı Makâme: es-Sûriyye	241
8.17. On Yedinci Makâme: el-Hikemiyye	242
8.18. On Sekizinci Makâme: er-Recebiyye	243

8.19. On Dokuzuncu Makâme: el-Hatîbiyye	244
8.20. Yirminci Makâme: el-Başriyye	245
8.21. Yirmi Birinci Makâme: ed-Dimeşkiyye.....	246
8.22. Yirmi İkinci Makâme: es-Serûciyye	246
8.23. Yirmi Üçüncü Makâme: el-Mevsiliyye	248
8.24. Yirmi Dördüncü Makâme, el-Ma'arriyye.....	249
8.25. Yirmi Beşinci Makâme: et-Temîmiyye	249
9.26. Yirmi Altıncı Makâme: el-Luğziyye	249
8.27. Yirmi Yedinci Makâme: es-Sâhiliyye	250
8.28. Yirmi Sekizinci Makâme: el-Felekiyye.....	251
8.28. Yirmi Dokuzuncu Makâme: el-Mısrıyye	251
8.30. Otuzuncu Makâme: et-Tıbbiyye	251
8.31. Otuz Birinci Makâme: el-'Absıyye.....	252
8.32. Otuz İkinci Makâme: el-'Âşîmiyye	252
8.33. Otuz Üçüncü Makâme: er-Raşîdiyye.....	253
8.38. Otuz Dördüncü Makâme: el-Edebiyye.....	254
8.35. Otuz Beşinci Makâme: el-Antâkiyye	255
8.36. Otuz Altıncı Makâme: et-Tâ'iyye	255
8.37. Otuz Yedinci Makâme: el-'Adeniyye	256
8.38. Otuz Sekizinci Makâme: el-Hımyeriyye	256
8.38. Otuz Dokuzuncu Makâme: el-Enbâriyye	256
8.40. Kırkıncı Makâme: el-Cedeliyye	257
8.41. Kırk Birinci Makâme: et-Tihâmiyye.....	257
8.42. Kırk İkinci Makâme: el-Muğariyye	258
8.43. Kırk Üçüncü Makâme: el-Bahriyye	258
8.44. Kırk Dördüncü Makâme: el-Halebiyye.....	258
8.45. Kırk Beşinci Makâme: el-Furâtiyye.....	259
8.46. Kırk Altıncı Makâme: es-Suhriyye.....	260
8.47. Kırk Yedinci Makâme: er-Rusâfiyye.....	260
8.48. Kırk Sekizinci Makâme: el-Lâzikiyye	260
8.48. Kırk Dokuzuncu Makâme: el-Lubnâniyye	261
8.50. Ellinci Makâme: el-Hameviyye.....	262
8.51. Elli Birinci Makâme: el-Yemâmiyye.....	262

8.52. Elli İkinci Makâme: el-'Ummâniyye	264
8.53. Elli Üçüncü Makâme: el-Ğazziyye	265
8.54. Elli Dördüncü Makâme: es-Sûdâniyye	265
8.55. Elli Beşinci Makâme: ed-Dimyâtiyye	265
8.56. Elli Altıncı Makâme: el-İskenderiyye	267
8.57. Elli Yedinci Makâme: en-Necdiyye.....	267
8.58. Elli Sekizinci Makâme: el-'Ukâziyye.....	267
8.58. Elli Dokuzuncu Makâme: el-Mekkiyye.....	268
8.60. Altmışınca Makâme: el-K.udsiiyye	269
8.61. Makâmelerin Genel Değerlendirilmesi.....	269
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	272
MECMA'U'L-BAHREYN'İN ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	272
1. Genel Şekil Özellikleri.....	273
2. Mukaddime	274
3. Dipnotlar	276
4. Takrizler	277
5. Başlıklar.....	278
6. Kelime Yapıları	281
7. Cümle Yapıları	281
8. Secî'ler.....	282
9. Şiirler	286
10. Hikâyeler.....	288
11. Belagat Açıklamaları	289
12. Edebî Sanatlar	290
12.1. Beyân Sanatları	290
12.2. Bedî'î Sanatları	292
SONUÇ.....	304
KAYNAKÇA	308

Önsöz

Her toplumda bulunan hayalî hikâye anlatma isteği masalların ve efsanelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Arap edebiyatında hayalî hikâye anlatma isteği makâme edebiyatı ile metne dönüşmüştür. Makâme edebiyatı öncesinde Arapların hayalî hikâyeleri bulunmamaktadır. Eyyâmu'l-'Arab edebiyatındaki anlatımlar bu ihtiyacı kısmen gidermiştir. Ancak yetersiz kalması nedeni ile hayalî hikâyeler kendisini makâme türünde gösterme imkânı bulmuştur.

Dünya edebiyatı içerisinde Arap edebiyatının özel bir yeri bulunmaktadır. Bunun nedeni ise başka edebiyatlardan çok az etkilenecek gelişimini genelde kendi kendine yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. Birçok dilin kitâbiyâtı, başka dillerden etkilenecek oluşmuş ve gelişmiştir. Ancak Arapça, kalıp yapısından dolayı genel olarak dış etkenlere karşı kapalı kalmış olmasına karşın yüksek bir mertebeye ulaşabilmiştir.

Makâme edebiyatı da aynı şekilde Arap dili tarihinde bazı sebeplerin etkisiyle ortaya çıkmış ve gelişmiştir. Arapçanın kelime yapısı itibariyle kalıp dili olmasından dolayı iki ya da daha fazla kelime arasında ses ahenginin oluşturulması kolay olmuştur. Bu imkân sayesinde Arapça'da şiir yazmak kolaylaşmış ve hitâbetlerde kullanılan söz sanatlarında daha çok ses uyumu meydana gelmiştir. Arap edebiyatının meydana getirmiş olduğu bu birikimlerin kaynakları belirsizdir. Çünkü yazılı kaynaklar açısından İslam öncesi döneme ait çok az Arapça kayıt bulunmaktadır. Ancak İslam'ın başlangıcından itibaren Arapça yazılı kayıtlar çoğalmış, edebî eserlerin yazımında da artış başlamış ve yeni imkânlar meydana gelmiştir (Zira şifâhî olarak oluşturulması zor olan edebî eserlerin yazılabilmesine imkân hazırlanmıştır). Bunlardan birisi de makâme edebiyatıdır. Makâme edebiyatının üstün seviyelere gelmesi ancak yazılı edebiyat ile mümkün olabilmıştır.

Makâme edebiyatı dünya edebiyat sahnesine Arap dili ile giriş yapmıştır. Zira makâme edebiyatı, başka dillerde ortaya çıkmayıp sadece Arapça'da var olan ve daha sonra diğer dillere tesir etmeye başlayan bir türdür. Arapça dışındaki dillerde makâme türünde çok sınırlı sayıda eser verilebilmiş ve devam ettirilememiştir. Arapça'da bu türün devam ettirilebilmesini sağlayan en önemli özellik ise her kelime için aynı kalıptan üretilen yüzlerce, bazen binlerce kelimenin var olmasıdır.

Arap edebiyatının dünya edebiyatına kazandırmış olduğu makâme türünün özelliklerini tespit edebilmek için çalışmamızı bu alanda oluşturmaya karar verdik. Ayrıca makâme türünün tamamına ait özelliklerin bu çalışmada incelenmesi mümkün olmadığı için belirli bir makâme özelinde inceleme yapmaya karar verdik. Bunun için geniş kapsamlı olan ve çok rağbet gören Nâsîf el-Yâzicî'nin *Mecma'u'l-bağreyn* adlı eserini tercih ettik.

Bu çalışma iki ana konu üzerine inşâ edilmiştir. Birincisi makâme edebiyatı, ikincisi ise Nâsîf el-Yâzicî'nin *Mecma'u'l-bağreyn* adlı eseridir. İki ana konunun incelenmesi için giriş kısmında çalışmanın sınırları, yöntemi ve temel alınan kaynakları verilmiştir. Nâsîf el-Yâzicî'nin yaşamış olduğu coğrafya ve o dönemin sosyal yapısına da değinilmiştir.

Araştırmanın her aşamasında bana kaynak, yöntem ve üslup konusunda rehberliğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Tasa'ya teşekkürlerimi sunarım.

Muhammet Ali CAN

Mayıs 2021

Transkripsiyon

Bu çalışmada aşağıda verilen transkripsiyon sistemi kullanılmıştır:

Sesliler:

آ، و، ی	â	ي	î	و	û
ُ	u	ِ	i	ِ	e (kalın okunan harflerde: a)

Sessizler:

k	ك	Ḍ	ض	d	د	'	ء
l	ل	Ṭ	ط	Ḍ	ذ	b	ب
m	م	Ẓ	ظ	r	ر	t	ت
n	ن	'	ع	z	ز	s	ث
v	و	Ġ	غ	s	س	c	ج
h	ه	F	ف	ş	ش	ḥ	ح
y	ي	Ḳ	ق	ş	ص	h	خ

Yukarıda verilen transkripsiyon sisteminden farklı olarak:

- Harf-i ta'rifler, cümle başında da küçük harfle yazılmıştır. Örneğin: el-Kulliyeye, el-Ḳâhire, el-Ḳalem.
- Harf-i ta'rif ile gelen kelimenin başındaki şemsî ve kamerî harflerin okunuşu belirtilmiştir. Örneğin: ed-Defteru'l-kebîru.
- İzâfet terkibi şeklinde bulunan ibarelerde (şahıs adı, kitap adı vb.) ve vasl gerektiren yerlerde muzâf ve muzâfun ileyhın i'râbı yazıda gösterilmiştir. Örneğin: Şâneviyyeti'l-Eimmeti ve'l-Ḥuṭabâ'i
- Türkçeye yerleşmiş kelime ve tabirlerde transkribe uygulanmamıştır. İmruulḳays gibi meşhur bileşik isimler tek kelime halinde yazılmıştır.

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselam
age.	: Adı geçen eser
b.	: ibn
bkz.	: Bakınız
bt.	: bint
çev.	: Çeviri
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
İFD	: İlahiyat Fakültesi Dergisi
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İTÜ.	: İstanbul Teknik Üniversitesi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
md.	: Maddesi
NEÜ	: Necmettin Erbakan Üniversitesi
no	: Numara
nşr.	: Neşriyat
r.a.	: Radiyallahu anh
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: sayfa
sav.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme
Üni.	: Üniversitesi
Vol.	: Volume
yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

KONU, AMAÇ, YÖNTEM VE KAYNAKLAR

XIX. YÜZYIL'DA LÜBNAN'DA SOSYAL VE SİYASAL DURUM

Bu bölümde konunun amacı, yöntemi ve kullanılan kaynaklar açıklanacaktır. Ayrıca Nâsîf'in yaşadığı ortamın daha iyi anlaşılabilmesi için Lübnan'ın tarihi, siyasî yapısı ve kültürel durumu da ele alınacaktır.

1. Konu, Amaç ve Yöntem

1.1. Konu

Çalışmanın zaman ve hacim bakımından belirli sınırlara tâbi olması nedeniyle konunun incelemesinde bazı kısıtlamalar uygulanmıştır. Öncelikle makâmenin türleri belirlenmiş, sonra bu türlerin özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışma kapsamında ilk ortaya çıkışından günümüze kadar yazılmış olan makâmelerin listesi yapılarak çalışmanın sınırının aşılmaması için bu makâmelerin özellikleri üzerinde fazlaca durulmamıştır.

Mecma'û'l-baḥreyn adlı makâme, çalışmanın ikinci ana konusunu teşkil etmesi nedeniyle kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Onu ortaya çıkaran sosyal ve psikolojik etkenlerle müellifin hayatı öncelikle ele alınmış olup daha sonra eserin içindeki edebî sanatlar çalışmanın sınırlarını oluşturmuştur.

Çalışmanın birinci bölümde makâme edebiyatı hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bu çerçevede; makâme kelimesinin tanımı, makâmelerin ortaya çıkış süreci ve türleri, diğer dillere tesiri, bu alanda yazılmış olan tüm eserlerin listesi ve bu kitaplara yazılan şerhler tanıtılmıştır. Makâme edebiyatı ile ilgili bu bilgiler bir araya getirildikten sonra, *Mecma'û'l-baḥreyn*'in incelenmesinin daha isabetli olacağı değerlendirilmiştir.

Mecma'û'l-baḥreyn'de yer alan metinlerin iyi anlaşılabilmesi için Nâsîf el-Yâzici'nin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Bu nedenle ikinci bölümde onun hayatı, eğitimi, siyasî görüşleri ve eserleri üzerinde durulmuştur. Böylece Nâsîf'in zihinsel arka planının yazmış olduğu metinlere etkisi görülebilmektedir.

Üçüncü bölümde *Mecma'û'l-baḥreyn*'in muhtevâsı üzerinde durulmuştur. En başta Kur'an ayetleri olmak üzere *Mecma'û'l-baḥreyn*'e çok fazla etki eden metinlerle *Mecma'û'l-baḥreyn*'in metninin kıyaslaması yapılmıştır. İçinde geçen hikâyelerin konuları, verilen bilinçaltı mesajları, genel kültür bilgileri ve şerh metotları ayrıntısı ile ortaya

konulmuştur. Ayrıca *Mecma‘u’l-baḥreyn*’in daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla ilk on makâmenin Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Toplam sayısı 60 olan makâmelerin hepsinin belirgin özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Makâmeleri diğer metinlerden ayıran en önemli unsurlardan birisi şekli ve üslubudur. Bunun için dördüncü bölümde *Mecma‘u’l-baḥreyn*’in şekil ve üslup özellikleri ele alınmıştır. Bu nedenle *Mecma‘u’l-baḥreyn*’deki genel şekilsel özellikler, mukaddime, dipnotlar, takrizler, başlıklar, kelime yapıları, cümle yapıları, secîler, şiirler, hikâyeler ve belagat açıklamaları üzerinde durulmuştur.

1.2. Amaç

Birinci amaç, makâme edebiyatının özelliklerini ortaya koymaktır. Zira makâme edebiyatının kendine özgü içerik, şekil ve edebî yönü bulunmaktadır. Makâme sanatının, şiir sanatı gibi kategorilendirilmesi gerekmektedir. Makâmelerin özelliklerine bazı kitaplarda ve makalelerde dağınık bir şekilde rastlanmaktadır. Ancak makâmelerin genel özelliklerini ortaya koyan bir çalışmaya rastlanmadığı için bu eksikliğin giderilmesine çalışılacaktır.

İkinci amaç, makâme kitapları ve cüzlerinin tam listesini çıkartabilmektir. Makâme alanında hangi çalışmaların var olduğunu öğrenmek isteyen okuyucunun başvurabileceği bir kaynağın bulunmadığı görülmüştür. Makâme ile ilgili yapılan çalışmalarda genelde kısıtlı sayıda bazı makâmelerin isimleri sıralanmıştır. Ancak tümünü içeren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Üçüncü amaç ise, *Mecma‘u’l-baḥreyn*’in müellifinin bir Hristiyan olmakla birlikte Müslüman toplumunda bu kadar büyük bir önemi haiz olmasının nedenlerini tespit etmektir. Bunun için *Mecma‘u’l-baḥreyn*’deki edebî sanatlar da mercek altına alınacaktır. Makâme türünü incelerken *Mecma‘u’l-baḥreyn*’in örnek olarak seçilmiş olmasının nedenlerinden biri de *Mecma‘u’l-baḥreyn*’in diğer makâme eserlerinden çok daha sonra yazılmış olmasıdır. Böylelikle Nâsif el-Yâzici’nin diğer makâme türlerinden etkilenmiş olması kaçınılmazdır. Bu durum da eserler arasında kıyaslama yapma imkânı sunmaktadır.

Bilimsel çalışmaların en temel özelliklerinden birisi orijinal olma gerekliliğidir. Çalışmada yeni bir şeyin ortaya konulması zorunludur. Yapılacak olan bu çalışmanın daha

önce aynı alandaki diğer çalışmalara göre hangi eksiklikleri tamamlayacağı hususu arz edilecektir.

1.3. Yöntem

Yöntem olarak makâme alanındaki eserler bir araya getirilecek, tümevarım yöntemi ile genel ilkeler çıkarılmaya çalışılacaktır. Daha sonra her bir olgunun ortaya çıkış nedeni üzerinde durulacaktır. Edebiyattaki her yazının belirli sebep-sonuç ilişki zincirinin dışına çıkamadığı görülmektedir.

Çalışmanın en zor kısımlarından birisi de makâme metinlerini incelerken metni doğru anlayabilmektir. Zira edipler makâme türünü yazarken dilde yakalamış oldukları ince ayrıntıları sanata dönüştürerek, kendilerinin diğer ediplere olan üstün yönlerini ispat etmeye çalışmışlardır. Bu da metinde karmaşıklığı meydana getirmekte ve anlamayı zorlaştırmaktadır.

Bu çalışmada hem yazımı hem de okumayı kolaylaştırması açısından Nâsîf el-Yâzicî'nin adı genelde Nâsîf olarak, *Mecmau'l-bahreyn*'in adı da *Mecma'* olarak kısaltılacaktır.

2. Kaynaklar ve Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Çalışmaya kaynaklık teşkil edecek eserler en başta makâme türü kitaplar olacaktır. Bu kitapların yazımında kuşkusuz yazarın telifine ilham veren olayları bilmek amacıyla kendi dönemlerindeki sosyal-siyasî-ekonomik şartların da tespit edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle tarih kitapları da kaynaklar arasında yer alacaktır. Bazı makâme kitaplarına şerhler yazılmıştır. Bu şerhlere de yer yer değinilecektir.

Makâme kitapları ve şerhleri hakkında yazılmış olan makale, yüksek lisans ve doktora tezleri bulunmaktadır. Bunların sayısının çok fazla olması nedeniyle burada hepsine yer verilemeyecektir. Ancak konu ile ilgili öneme sahip olanlardan istifade edilecektir.

2.1. Makâme Edebiyatı Alanında Yazılan Kitaplar

Makâme edebiyatı hakkında genelde XX. yüzyıldan sonra yazılar yazılmaya başlanmıştır. Ondan önce sadece makâme metinleri oluşturulmuş ve bunlar üzerine bazı şerhler ya da eleştiriler yazılmıştır. Ancak makâme edebiyatını bir tür olarak ele alan çalışma yapılmamıştır. Bu aşamada söz konusu çalışmalara kısaca değinilecektir:

- a) *el-Makâme*, Şevki Dayf, Kahire, 1973

Mısırlı Şevki Dayf (ö. 2005) bu kitabında makâme edebiyatının özellikleri kısmını çok kısa bir şekilde ele almıştır. Daha sonra makâme türü kitaplarından sadece el-Hemedânî (ö. 398/1008), el-Harîrî (ö. 516/1122) ve el-Yâzici'ye ait olan makâmeleri incelemiştir.

- b) *Fennu'l-makâmât beyne'l-meşriq ve'l-mağrib*, Yusuf Nûr İvâd, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1979.

Makâme kitaplarını tanıtan çalışmalar arasında en kapsamlı eseri Yusuf Nûr'un yazdığı görülmüştür. Ancak bu eserde makâmenin edebî yönünün incelenmesi eksik kalmış olup eser daha ziyade bibliyografya tanıtımı olarak hazırlanmıştır.

- c) *el-Makâmâtü'l-'arabiyye ve âşâruhû fi'l-'âdâbi'l-'âlemiyye*, 'Abbâs Hânî Cerrâh, Dâru'r-Ridvân eş-Şekâfiyye, Ammân, 2014.

'Abbâs Hânî Cerrâh, bu eserinde kısaca birçok makâme eserini bölgelere göre sıralamış ve Farsça, İspanyolca gibi dünya edebiyatının diğer makâme yansımalarını da ele alarak farklı bilgileri ilim dünyasına sunmuştur. Ancak bu eserde makâme edebiyatının unsurlarına ve özelliklerine nadiren değinilmiştir.

- ç) *Fennu'l-makâmât fi'l-ğarneyn es-sâbi' ve's-sâmin el-hicriyyeyn*, Esmâ Hasen Muhammed en-Nuveyrî, Basılmamış Doktora Tezi, Ummu Dermân Üniversitesi, 2009.

Bu eserde, hicrî VI. ve VII. asır makâme eserleri ve üslupları hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiş olup diğer dönemlere ise pek yer verilmemiştir.

- d) *el-Makâmât fi'l-'asrayn el-memlûki ve'l-'uşmânî*, Mâhir Ahmed Ebû 'Atyevî, Gazze, 2014.

Bu eserde Memluklu ve Osmanlı döneminde yazılan bazı makâmeler hakkında bilgi verilmiş ancak makâme sanatı sınırlı olarak incelenmiştir. Eserde daha ziyade makâme müelliflerinin hayatları üzerinde gereğinden fazlaca durulmuştur. Bu nedenle hacim olarak makâme ile ilgili bilgiler de yetersiz kalmıştır.

- e) *Fennu'l-makâmât fî'l-endelus, maqâmâtü's-Sarağustî enmûzecen*, Âyât Abdullah el-Ferac, Al-Baath University, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Bu eserde es-Sarağustî'nin makâmeleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Makâme ile ilgili diğer konular sadece giriş mahiyetinde incelenmiştir.

- f) *Arap Edebiyatında Makâme ve Bazı Makâmât Örnekleri*, Ahmet Cevdet Karaca, Uludağ Üni. S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2005.

Bu eserde makâme edebiyatı hakkında bilgiler sadece giriş mahiyetinde olup el-Hemedânî ile el-Harîrî'nin makâmeleri incelenmiştir. el-Yâzîcî'nin makâmeleri ise çok kısa bir şekilde incelenmiştir. Şevkî Dayf'ın *el-Makâme* adlı eserinden bazı yerlerde adeta tercüme niteliğinde alıntılar yapılmıştır.¹

- g) *el-Harîrî, Hayatı, Arap Dili ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*, Sıtkı Güllü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

Bu eserde el-Harîrî'nin makâmeleri özelinde inceleme yapılmıştır. Diğer makâmeler hakkında giriş mahiyetinde bilgilere kısaca yer verilmiştir.

- ğ) *Ueber einen arabischen Roman des Hariri*, Ernst Friedrich Karl Rosenmüller, Verlag der Dikischen Buchhandlung, Leipzig, 1801.

Bu eserde el-Harîrî'nin makâmeleri hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Eser, makâmeler ile ilgili bilgi ve değerlendirmenin yapıldığı Batı'daki ilk çalışmalar arasında yer almaktadır. Bunların arasında makâmelerin Latince tercümelerinden yapılan alıntılar dikkat çekmektedir.

- h) Belbeşîr Lhasen, *Terkîbu'l-cumle fî makâmâtî'l-Harîrî*, Tilimsan Üniversitesi, 1994.

¹ Kıyaslama için bu yüksek lisans tezinin 31-32 sayfaları arası ile Şevki Dayf'ın *el-Makâme*'sinin 12- 14 arasındaki sayfalara bakılabilir.

Bu eserde el-Harîrî'nin makâmeleri özelinde araştırma yapılmıştır. Ancak edebî sanatları inceleme açısından bazı yeni bilgiler ortaya konulmuştur.

2.2. Makâme Edebiyatı Alanında Yazılan Makaleler

- a) The Style of the Maqâma: Arabic, Persian, Hebrew, Syriac, Naoya Katsumata, *Middle Eastern Literatures*, 5:2, 117-137, 2010, <http://dx.doi.org/10.1080/14752620220138935> .
- b) Les références coraniques dans les Maqâmât d'Al-Ĥarîrî: éléments d'une lecture sémiologique (*"el-Harîrî'nin Makâmelerinde Kur'an Atıfları: Semiyolojik Öğreti Unsurları"*), Katia Zakharia. *Arabica*, T. 34, Fasc. 3 (Novembre, 1987), s. 375-286.
- c) Comparitive Morphology & Arabic And Persian Maqamas, Arab Yousef Abadi Faezeh, Ekhiyary Zahra, Martezai Seyyed Javad, Bamshky Samira, *Comparitive Literature Research*, Spring-Summer 2014, Vol. 2, Number 1 (3), s. 27-48.
- c) Arap Edebiyatında 'Makâme' ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan 'el-Makâmât'ı, Sıtkı Güllü, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:2, İstanbul, 2000.
- d) Orality, writing and the Image in the Maqamat: Arabic Illustrated Books in Context, Alain George, *Association of Art Historians*, Vol. 35, Issue 1, February 2012, s. 10-37.
- e) The Rationale of al-Harîzî in Biblicizing the Maqamat of al-Harîrî, Abraham Lavi, *The Jewish Quarterly Review*, LXXIV, No. 3 (January, 1984), 280-293.
- f) The Maqama As A Literary Genre, Dr. Nader Masarwah, *Journal of Language and Literature*, s. 28-32, ISSN: 2078-0303, Vol. 5. No. 1. 2014.
- g) The Early History of the "Maqâma", Author(s): J. N. Mattock, Source: *Journal of Arabic Literature*, Vol. 15 (1984), s. 1-18.
- ğ) Intemperance, Transgression Et Relation a La Langue Dans Les Maqâmât D'Al-Harîrî, Katia Zakharia, *Article in Arabica* 41(2):198-213 January 1994.
- h) La maqâma - circulation d'un genre: d'al-Harîrî a al-Harizi, de l'arabe a l'hebreu, de l'Est a l'Ouest, Masha İtzhaki, s. 170-178, *Arabica*, T. 56, Fascicul 2/3 (Nisan, 2009).

- i) Revisiting Al-Maqamah Genre: A Literary Artifices of Medieval Arabic Literary Tradition, Animashaun Maruf Suraqat, *The International Journal Of Humanities & Social Studies*, Vol. 2, Issue 8, August, 2014, s. 154-159.
- ii) el-Harîrî'nin Maqâmât'ında Geçen Darbimesellerin Analitik Kritiği, Hacı Çiçek, *Necmettin Erbakan Üni. İFD.*, 41, 2016, s.73-101.
- iii) "Maqâmât" Literature and the Picaresque Novel, Author(s): Jareer Abu-Haidar, Source: *Journal of Arabic Literature*, Vol. 5 (1974), s. 1-10.
- iv) Makâmât'ta Kafiye veya Çok İstisna, Bir Kaide Tesis Etmez, Geert Jan Van Gelder, Çev. Ömer Kara, *Cumhuriyet Üni. İFD*, Cilt: XIX, Sayı: 1 (Haziran 2015), Sayfa: 347-361.
- v) Makâmât Türünün Kökeni, A.F.L. Beeston, Çev.: Ömer KARA, *Kafkas Üni. İFD.*, Sayı: 1, Kars, 2014, s. 211-223.
- vi) Fennü'l-makâmât en-neş'e ve't-tefavvur, Muhammed Hâdî Murâdî, *et-Turâsu'l-Edebî*, 1. Yıl: 4. Sayı, s. 123-134.
- vii) Maqama as a Courtroom Play, Keiji OKAZAKI, *Orient Reports of the society for Near Eastern Studies in Japan*, Vol. XLII, 2007, s. 125-149.
- viii) Hicrî IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar, Nevzat Âşık, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, İzmir, 1985.
- ix) ez-Zâli' ve'd - Dâlî' el-'Alâkâtu'l-muhtelifa beyne'l-makâmâtî'l-mu'telifa, Şayte el-'Azbe, *Havliyyât el-Mahber Journal*, No: 6, 2016, s. 199-216.
- x) el-Makâmâtü'l-'arabiyye ve eşeruhu fi'l-edebi'l-fârisî, Sabâh Abdulkerim Mehdî, *Mecelle Dirâse İrânîyye*, Sayı: 6-7, 2007, s. 19-34.
- xi) Arap Edebiyatında Makâme Sanatı, Muhammet Selim İpek, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 51, Vol. 10, Issue: 51, Ağustos 2017.

2.3. Mecma'u'l-Bahreyn Üzerine Yapılan Çalışmalar

- a) Dirâse 'an Nâsîf el-Yâzicî ve makâmâtihî, Sihâd Câdirî, <https://www.diwanalarab.com/%D8%AF%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D8%A9%D8%B9%D9%86-%D9%86%D8%A7%D8%B5%DB%8C%D9%81> , 2012.

Bu makalede Nâsîf el-Yâzicî ve makâmeleri hakkındaki bilgiler kısaca verilmiştir.

- b) Tefâ'ulu'l-bunyâtu'l-hitâbiyye fi maqâmati Nâsîf el-Yâzicî, 'Âiše Lekhal, *Al-Tawasul Journal*, sayı: 43, Eylül 2015.
- c) Eşkâlu't-tenâşş fi maqâmâti Nâsîf el-Yâzicî, Abdullah Huseynî, İsmâîl Eşraf, *Journal for humanities sciences al qadisiya*, ISSN: 19917805, Year: 2017 Vol. 20, Issue: 2, pages: 73-60.
- ç) بینامتنی قرآنی در مقامات ناصیف یازجی (*Nâsîf Yazcî'nin Makâmelerinde Kur'an Unsurları*), Murtazâ Kâimî, *Interdisciplinary Quranic Studies*, İkinci Yıl No: 2 (Yaz ve Sonbahar 2).

Yapılan bu çalışmalara bakıldığında makâme edebiyatı ile *Mecma'* hakkındaki araştırmaların yetersiz olduğu görülmektedir.

Çalışmanın bu aşamasında Nâsîf'in yaşadığı ortamın nasıl oluştuğunu anlamak için onun yaşadığı bölgenin tarihine ve sosyal yapısına değinilecektir.

3. XIX. Yüzyıl'da Lübnan'da Sosyal-Siyasal Durum

Nâsîf el-Yâzicî'nin dönemindeki sosyal ve siyasal durumu anlayabilmek için o bölgenin tarihini ve coğrafyasını bilmek gerekmektedir.

3.1. Siyasal Durum

XVIII. yüzyılda Cebel-i Lübnan bölgesinde nüfusun çoğunluğu Mârûnî'lerden oluşmaktaydı. Mârûnî'lerden sonra en çok Dürzî'ler ve Müslümanlar bulunmaktaydı. Bununla birlikte idârî yönetimde Mârûnîlerin söz hakkı bulunmamaktaydı.² Mârûnîlerin yönetimde söz hakkının bulunmamasına fakir bölgede yaşamaları da eklenince onlarda memnuniyetsizlik durumu baş göstermiştir. Diğer yandan 1756 yılında iktidarda olan Emir Yusuf Şihâb, din değiştirerek Hristiyanlığa geçmiştir. Bu olayla birlikte Fransızlarla olan ilişkiler hız kazanmaya başlamıştır. Fransızlar bu bölgeye daha fazla okul inşa ettirmeye başlamışlardır. Matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte Fransızlar kendi kitaplarını Arapçaya tercüme ettirerek kültürlerini aşılama faaliyetini de yaygınlaştırmıştır. Böylece daha önce

² Ferdinand Drexler, *Geschichte der Maroniten des Libanon unter politischem Blickpunkt mit besonderer Berücksichtigung der modernen Forschung*, Viyana, 2012, s. 42.

eğitim seviyesi çok düşük olan Mârûnîler, bu okullarda eğitim görmeye ve devlet idaresinde kâtiplik gibi görevler almaya başlamışlardır.³

Fransızlar, kapitülasyonlarla elde ettikleri okul açma ve ticaret odaları kurma yetkileri sayesinde, buradaki Hristiyan Emirlik ile daha yakın ilişki kurmuşlardır. Avrupa ile Şam bölgesi arasındaki ticaret yolu Lübnan bölgesinden yoğun bir şekilde geçmeye başlamıştır. Halep, İskenderun, Trablusşam ve Beyrut'ta ticaret odaları kurmuşlardır.⁴

Sonradan Hristiyan olan Emir Yusuf, ölmeden önce iktidarını oğullarına bırakmamıştır. Onun yerine yönetimi kendi gibi Hristiyan olan yeğeni Emir Beşîr II'ye devretmiştir. Emir Beşîr II de iktidarını güçlendirerek bağımsızlık kazanma arayışlarına girmiştir. Fransız imparator Napolyon Bonaparte 1799'da Akka kalesini kuşatmıştır. Bu kuşatma esnasında Emir Beşîr'den, hem Osmanlı valisi Cezzar Ahmet Paşa hem de karşı taraftaki Napolyon yardım istemiştir. Ancak Emir Beşîr her ikisine de yardım etmeyerek üçüncü taraf rolünü üstlenmeye çalışmıştır. Napolyon'un bu kuşatması başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁵

Daha sonra Mısır valisi Mehmet Ali Paşa Osmanlı'ya karşı isyana başlayınca Akka Kalesi tekrar kuşatılmıştır. Ancak bu sefer Emir Beşîr II'nin Osmanlı'ya isyan etmesi nedeniyle 1832'de Kale, Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. İbrahim Paşa isyana devam ederek Şam bölgesini ele geçirmeye çalışmıştır. Bu bölgedeki Hristiyanların destek vermeleri için de Emir Beşîr II'den yardım almışlardır. Şam'daki kiliseler, Hristiyan halka yoğun propaganda yaparak bu isyana takviye güç toplamaya çalışmıştır.⁶

1833'te Kütahya Antlaşması sonrası İbrahim Paşa'nın elde etmiş olduğu yarı özerklik yetkisi sayesinde Mısır-Şam bölgesinde birtakım reformlar başlamıştır. Bu reformlar çerçevesinde Müslümanlarla Hristiyanlar eşit duruma getirilmiştir. Artık vergiler dâhil her konuda eşit muamele görmüşlerdir. Emir Beşîr II, Mehmet Ali Paşa'dan almış olduğu destek sayesinde kendi nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır. Artık iktidarda bulunmayan

³ François Volney, *Voyage en Egypte et en Syrie*, Cambridge University Press, 2014, s. 433.

⁴ Haluk Ülman, *1860-1861 Suriye Buhranı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yay., Ankara, 1960, s. 9.

⁵ Filip Hittî, *Târîhu Lubnân*, Dâru's-Sekâfe, Beyrut, 1985, s. 502; Kevser Azad, *Lübnan'da Toplum Yapısının Devlet Yönetimine Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 59.

⁶ Fawwaz Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*, Pluto Press, Londra, 2007, s. 12.

ancak Cebel-i Lübnan bölgesinde zenginlikleri nedeniyle halâ büyük güce sahip olan Dürzilere karşı baskıcı politikalar başlatmıştır.⁷

XIX. yüzyıla yaklaşıldığında İngilizler ile Ruslar da bu bölgede nüfuz elde etme çabasına girişmişlerdir. Ruslar, Osmanlı İmparatorluğu ile imzaladıkları Küçük Kaynarca Antlaşması sayesinde Osmanlı toprakları içerisindeki Ortodoks Hristiyanların hâmisî olarak kendilerini kabul ettirmişlerdir. Fransızlar Mârûnîleri desteklerken, Ruslar Lübnan bölgesindeki Ortodokslarla yakın temas halinde olmuşlardır.⁸

1833 yılında Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı'ya karşı isyanı sonucu imzalanan Kütahya Anlaşmasında Lübnan bölgesinin idaresi, kısmî olarak Osmanlı'nın elinden çıkmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın hem oğlu, hem de Suriye valisi olan İbrahim Paşa, Lübnan'ın yönetimini Mârûnîlere bırakarak onlara her türlü desteği vermiştir. Böylece Mehmet Ali Paşa oluşturmuş olduğu yeni idaresine Marûnîlerden destek almıştır. Ancak Mârûnîler ilk defa ele geçirmiş oldukları bu yetkiyi kötüye kullanarak intikam almaya başlamışlardır. Lübnan bölgesinde yoğun nüfusa ve ekonomik güce sahip olan Dürzilere karşı, şiddet politikaları uygulamışlardır. Daha önce Mârûnîler silahsız iken, onlara merkezi yönetim tarafından silahlar verilmiştir. Onlar da bu silahlarla Dürzilere katliamlar yapmış, topraklarına el koymuş ve ileri gelenlerini bölge dışına sürgüne zorlamışlardır.⁹

1840'ta Osmanlı imparatorluğu, Mısır Valiliğine tanımış olduğu kısmî özerklik yetkisini kaldırmış ve bölgedeki tüm yetkileri tekrar kendi eline almıştır. Ancak yeniden devralmış olduğu topraklardaki nüfusun birbirlerine olan düşmanlıkları, eskiye nazaran daha çok şiddetlenmiştir. Osmanlı idaresi, bölgede meydana gelmiş olan etnik-dinsel çatışmaları önleme amacıyla yeni arayışlara girmiştir. Bu yeni yönetim şeklini oluşturma çalışmalarında Rusya, Fransa ve İngiltere olaya müdâhil olmuştur.¹⁰

1861 yılında Cebel-i Lübnan Nizamnamesi oluşturularak Lübnan bölgesinde yeni yönetim şekli oluşturulmuştur. Bu Nizamname'de Lübnan bölgesi yönetimi ile ilgili bazı şartlar getirilmiştir. Lübnan bölge valisi bu bölge vatandaşı olmayan Katolik Hristiyan olacak ve İstanbul Hükümeti tarafından atanacaktır. Ayrıca üyeleri Mârûnî, Dürzî, Katolik,

⁷ İrfan C. Acar, *Lübnan Bunaltını ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, s.10-11.

⁸ Kevser Azad, *a.g.e.*, s. 63, 130.

⁹ Kamal S. Salibi, *The Modern History of Lebanon*, Caravan Books, New York, 1993, s. 28-32.

¹⁰ Adem Şevik, *Orta Doğu'da Lübnan Sorunu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üni. S.B.E., 2008, s. 68; Şit Tufan Buzpınar, "LÜBNAN", *TDVİA*, İstanbul, 2000, XXVII, 247.

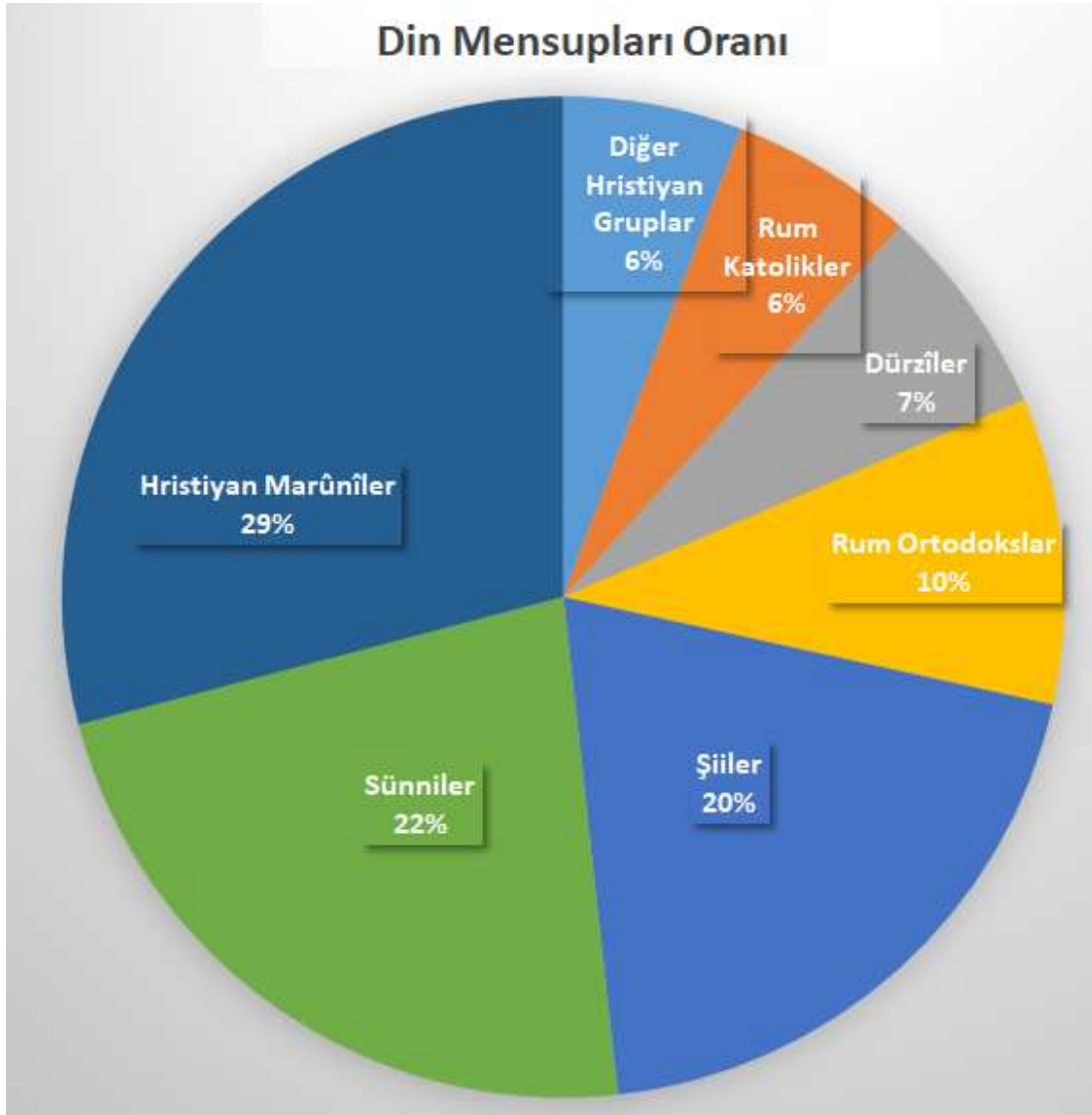
Ortodoks ve Müslümanlardan müteşekkil bir meclis oluşturulacaktır. Bu düzen 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile son bulmuş olup akabinde Lübnan bölgesi Fransızlar tarafından işgal edilmiştir.¹¹

3.2. Sosyal Durum

XIX. yüzyıla girildiğinde Cebel-i Lübnan bölgesinde Hristiyan ile Müslüman nüfusu hemen hemen eşit hale getirilmiştir. Bu grupların yüzdeleri günümüzde belirsizdir. Zira ülkede devlet yapısı dengesinin değişmemesi için nüfus sayımı 1932 yılından beri yapılmamaktadır. 1932 nüfus sayımı şu şekilde sonuçlanmıştır:¹²

¹¹ Filip Hittî, *a.g.e.*, I, 344.

¹² Abdulgani Bozkurt, *Lübnan'ın Sosyal Yapısı, Siyasi Tarihi ve Hizbullah*, KTÜ S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2010, s. 22.

Grafik-1 Lübnan'ın Demografik Yapısı

İç çatışmalar ve kimlik bunalımları, Hristiyan Araplar arasında Arap milliyetçiliği fikrinin gelişmesini sağlamıştır. Cebel-i Lübnan bölgesinde bulunan Hristiyan Araplar, bölgede azınlık olmaktan kurtulamayacaklarının ve bu nedenle devlet yönetiminde de hiçbir zaman tam olarak muktedir olamayacaklarının farkına varmışlardır. Arap milliyetçiliği sayesinde bölgede bulunan Müslüman Araplar, Mârûnî Araplarla birlik kurarak yönetimde söz sahibi olma amacı gütmüştür.

Cebel-i Lübnan bölgesinin karma yapısı, buranın edebiyatını da etkilemiştir. Nâsîf el-Yâzicî de bu nedenle Müslümanların edebiyatı ile yoğun bir şekilde ilgilenmiştir. Hristiyan Batı dünyasının XIX. yüzyılda yaymış olduğu tiyatro ve roman tarzı türleri

dünyanın birçok bölgesinde ilgi görmüştür. İstanbul'daki Müslüman edebiyatçılar dahi bu türlere yönelirken, Nâsîf klasik Arap edebiyatının etkisinden kurtulamamış ve eserlerini bu doğrultuda yazmaya devam etmiştir.

Bir toplumun kültürel hayatını etkileyen en önemli unsurlardan birisi de kitaplardır. XIX. yüzyılda kitapların matbaada basılması ile birlikte önemi daha da artmıştır.

Bir kitabın yaygınlık kazanmasının muhtelif nedenleri bulunmaktadır. Kitabın içeriğinin kalitesi kadar onun tanıtımı da önemli rol oynamaktadır. Matbaanın icadı ile birlikte basılan kitapların dağıtımını hızlandırmıştır. Bu sayede okurlarla buluşması daha kolay hale gelmiştir. Ayrıca kitabın basımı sayesinde ortaya çıkan ucuz maliyetler, okur kitlesini de büyütülmüştür.

Matbaa Avrupalılar tarafından icat edilmiştir. Bu nedenle matbaanın sosyal hayatta oluşturabildiği değişim potansiyelinin farkındalığı, Avrupa'da daha önce oluşmuştur.

Avrupalı Hristiyanlar, Beyrut'a matbaa makineleri getirerek buradaki Hristiyan Arapların kitaplarını basmış ve kitapların piyasaya daha ucuz maliyetle sürülmesini sağlamışlardır. Bunun sonucu olarak Arap Hristiyan müellifler hem ekonomik açıdan teşvik edilmiş hem de Müslüman ilim çevresinde belirli etki alanı oluşturmuşlardır.¹³

1810'da American Board of Commissioners for Foreign Missions (Yurt dışı misyonlar için Amerikan temsilciler kurulu) tarafından kurulan¹⁴ Amerikan matbaasının amacı, Hristiyanların dinî metinlerini yaymaktır. Bu nedenle bu matbaaya misyoner matbaası da denilmiştir.¹⁵

Sonuç olarak görülmektedir ki Nâsîf'in yaşadığı dönemde Fransızlar ve Ruslar Lübnan bölgesine siyasî ve kültürel olarak müdahil olmaya başlamışlardır. Kendi kültürlerini aşılabilme ve Hristiyan nüfusunu güçlendirmek için gerekli kurumsal alt yapılarını oluşturmuşlardır. Arap asıllı olan Hristiyanların bağımsız bir devlet kurmaları imkânsız görüldüğü için Arap milliyetçiliği geliştirilmiştir. Nâsîf de bu düzenin bazı imkânlarından istifade etmiştir.

¹³ Hala Auji, *Printing Arab Modernity*, Brill, Leiden, 2016, s. 128.

¹⁴ Hala Auji, *a.g.e.*, s. 17.

¹⁵ Hala Auji, *a.g.e.*, s. 2.

BİRİNCİ BÖLÜM
MAKÂME EDEBİYATI

Bu bölümde öncelikli olarak makâme kavramının tanımı üzerinde durulacaktır. Makâme kelimesinin sözlükteki anlamları sıralanacak, yapılan tanımlar incelenecek ve makâme teriminin tanımında rastlanılan kapsam sorunu giderilmeye çalışılacaktır.

Makâme teriminin belirlenmesinden sonra makâme başlığı altında yazılan kitapların konu ve şekil incelemeleri yapılarak bunların türleri tespit edilecektir. Tespit edilen her bir makâme türünün tarihsel gelişimi ve özellikleri üzerinde ayrı ayrı durulacaktır.

1. Makâme Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamları

Makâme kelimesinin ilk kullanımından günümüze kadar muhtelif aşamaları bulunmaktadır. Bunların incelenmesi için öncelikle makâme kelimesinin sözlük anlamı, sonra da terim anlamı üzerinde durulacaktır. Ayrıca terim anlamının tarihsel gelişimine de değinilecektir.

1.1. Makâmenin Sözlük Anlamı

Makâme (مَقَامَة) kelimesinin kökü k-v-m قام dir. قام (kâme) kelimesi fiil olarak ayağa kalkmak/ayakta durmak anlamına gelmektedir. İsm-i mekân kalıbına (مَفْعَل) girerek makâm مَقَام halini almıştır ve “iki ayağın bulunduğu yer” anlamına gelmektedir.¹⁶

مَقَام kelimesinin sonuna müenneslik tâ harfi (ة) eklendiğinde ise مَقَامَة “makâme” kelimesi ortaya çıkmaktadır. Bu da “meclis” ya da “insanlardan bir grup”¹⁷ anlamına gelmektedir.

¹⁶ el-Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, I-VIII, Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1988, V, 232.

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'arab*, I-XV, Dâru Şâdir, Beyrût, 1414/1993, XII, 498; Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-luğa ve şîhâhu'l-'arabiyye* (nşr. Aḥmed 'Abdulgafûr 'Atṭâr), I-VI, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1407/1987, V, 2017.

Bu müennes kelimenin ilk harfinin damme ile harekelenmesi durumunda muḳâme şeklinde okunmaktadır ve “ikamet etme” anlamına gelmektedir.¹⁸

Makâme kelimesi Kur’an-ı Kerim’de de geçmektedir:

قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَّقَامًا

“Kâfirler müminlere “iki gruptan hangisi meclis açısından daha iyidir.” dediler.”¹⁹

Bu ayette makâm kelimesi meclis, konum gibi anlamlarda kullanılmıştır. Başka bir ayette de şöyle geçmektedir:

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

“İbrahim’in duruş yerinden de namazgâh edinin.”²⁰

Burada da “makâm” kelimesinin “duruş yeri” anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Şair Lebîd (ö. 41/660) de şiirinde makâme kelimesini “ayakta durma, meclis” anlamında kullanmıştır: [Kâmil]

1 أَبْكَى أَبَا الْحَزَّازِ يَوْمَ مَقَامَةٍ لِمُنَاخِ أَضْيَافٍ وَمَأْوَى مُقْتَرٍ

“Misafirlerin ikametgâhı ve fakirlik yurdu nedeniyle ayakta durma günü Ebu’l-Hazzâz’a ağlarım.”²¹

İslam öncesi dönemin şairlerinden Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. miladî 609) da makâme kelimesini aynı anlamda kullanmıştır: [Tavîl]

1 وَفِيهِمْ مَقَامَاتٌ حِسَانٌ وَجُوهُهُمْ وَأَنْدِيَّةٌ يَنْتَابُهَا الْقَوْلُ وَالْفِعْلُ

¹⁸ el-Cevherî, *a.g.e.*, V, 2017.

¹⁹ Meryem 19/73.

²⁰ Bakara 2/125.

²¹ Lebîd b. Rabî’a, *Divânu Lebîd b. Rabî’a el-Âmirî* (nşr. Hamdû Tammâs), Dâru'l-Ma’rife, 1425/2004, s. 48.

“Aralarında yüzü güzel insanların olduğu duruşlar (makâmeler) ve söz ile davranışların bir arada olduğu meclisler vardır.”²²

Sözlük anlamı açısından makâm مقام ile makâme مقامة kelimelerinin her ikisi de aynı anlamda kullanılmıştır. Müenneslik tâ eki (ة) alan makâme مقامة kelimesi, tek bir makam anlamına gelmektedir. Yani “tek duruş”, “tek meclis” manasını taşımaktadır. *Makâmâtü'l-Harîrî* şârihi eş-Şerîşî'ye (ö. 619/1222) göre, “bir konuyu anlatanı dinleme durumu” için makâme مقامة ile meclis مجلس kelimeleri eş anlamlı olarak kullanılmıştır.

“Ayakta durma” ile “oturma” kelimeleri zıt anlama gelmelerine rağmen, aynı durum için ikisinin eş anlamlı olarak kullanılmış olması dikkat çekmektedir. Bu iki kelimenin aynı anlamda kullanılmasının nedeni, hitap eden kişinin bazen ayakta durarak, bazen de oturarak anlatmasıdır. Bu nedenle makâme ile meclis kelimeleri birlikte kullanılmıştır.²³

Tüm bu veriler göz önünde bulundurularak, makâme kelimesinin sözlük anlamı için şu sonuca ulaşılabilir: Belirli bir şekle bağlı kalmadan insanlara vaaz ve nasihat etme ya da kültürel etkinlik yapma amacıyla gerçekleştirilen toplanmalara makâme denilmektedir.

Makâme kelimesinin sözlük anlamı bu şekilde belirlendikten sonra, aşağıda terim anlamına dönüşümü incelenecektir.

1.2. Makâmenin Terim Anlamı

Makâme kelimesinin terim anlamında kullanılmaya başlanmasından uzun bir süre geçmesinden sonra onun ıstılâhî tanımı yapılmıştır. Bu nedenle yapılmış olan tanımları zikretmeden önce, üçüncü asırdan itibaren pratikte nasıl kullanıldığına değinilecektir. Sonrasında ise makâme kelimesinin tanımları incelenecektir. Hepsinin bir araya sıralanmasının ardından bu terimin kesin tanımı oluşturulmaya çalışılacaktır.

²² Ali Hasen Fâ'ûr, *Divânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988, s. 87.

²³ eş-Şerîşî, *Şerhu makâmâtü'l-Harîrî*, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006/1427, I, 12.

Makâme kelimesinin terim anlamının oluşma süreci uzun zaman almıştır. Bu kelime ilk başlarda sadece sözlük anlamında kullanılırken daha sonra edebiyatta, musikîde ve tasavvufta birbirinden farklı terim anlamlar kazanmıştır.

Musikîde makam, belirli özelliklere sahip bir perde veya ezginin, geleneksel perde dizgesinin içindeki yerini, konumunu ve durumunu belirtmektedir.²⁴

Tasavvufta ise “Kararlı ve düzenli çabalarla kazanılan ahlâk ilkesi veya sülûkün mertebeleri” şeklinde tanımlanmaktadır.²⁵

Edebiyattaki terim anlamı ise aşağıda ayrıntılı olarak işlenecektir.

Dilbilimcilerin genel olarak, makâme kelimesinin el- sonra terim anlamını kazandığını iddia ettikleri görülmektedir.²⁶ Böylece makâme terimi birçok farklı anlamlarda kullanılmaya başlanmıştır.

el-Hemedânî’den önce makâme kelimesi sadece sözlük anlamında kullanılmaktaydı. Bu kelime ilk dönemlerde şiir ve nesirlerin metin kısmında kullanılırken, daha sonra doğrudan başlık olarak da kullanılmaya başlanmıştır. İbn Kuteybe (ö. 276/889) *‘Uyûnu’l-ahbâr* adlı eserinde makâme kelimesini doğrudan ana başlık şeklinde kullanmıştır:

مَقَامَاتُ الرَّهَادِ عِنْدَ الْخُلَفَاءِ وَالْمَمْلُوكِ²⁷

“Zâhidlerin halife ve kralların karşısında makâmeleri”

Bu ana başlığın altında makâm kelimesi alt başlık olarak on kez kullanmıştır:

مَقَامُ صَالِحِ بْنِ عَبْدِ الْجَلِيلِ بَيْنَ يَدَيْ الْمَهْدِيِّ

“Sâlih b. ‘Abdilcelil’in Mehdî’nin önündeki makâmesi”

مَقَامُ رَجُلٍ مِنَ الرَّهَادِ بَيْنَ يَدَيْ الْمَنْصُورِ

²⁴ Okan Murat Öztürk, *Makam Müziğinde Ezgi ve Makam İlişkisinin Analizi ve Yorumlanması Açısından Yeni Bir Yaklaşım: Perde Düzenleri ve Makamsal Ezgi Çekirdekleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ S.B.E., 2014, s. 17.

²⁵ Süleyman Uludağ, "Makam", *TDVİA*, İstanbul, 2000, XXVII, 409.

²⁶ Örnekler için bkz.: Şevkî Dayf, *el-Makâme*, s.8; Belbeşir Lhasen, *Terkîbu’l-cumle fi makâmâtî’l-Harîrî*, *Tilimsan Üniversitesi*, 1994, s. 4; İnci Koçak, Al-Harîrî’nin Makâmât’ındaki Bazı Atasözleri ve Deyimler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30 Sayı: 1.2 Sayfa: 185-192 Yayın Tarihi: 1982, s. 185; Hacı Çiçek, el-Harîrî’nin Maqâmât’ında Geçen Darbimesellerin Analitik Kritiği, *NEÜ İFD*, 41, 2016, s. 73-101.

²⁷ İbn Kuteybe, *‘Uyûnu’l-ahbâr*, I-IV, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, II, 359.

“Zâhidlerden bir adamın Mansûr'un önündeki makâmesi”

مقام خالد بن صفوان بين يدي هشام

“Halid b. Şafvân'ın Hişâm'ın önündeki makâmesi”²⁸

İbn Kuteybe'nin makâme kelimesini başlıklarda bu şekilde art arda kullanmasıyla makâme kelimesinin terim anlamının edebî tür ismine dönüşmesinde önemli bir adım atılmıştır.

İbn Kuteybe, kitabında zikretmiş olduğu hitapları tasnif etmek için makâme kelimesini başlık olarak kullanmayı tercih etmiştir. İbn Kuteybe'nin zikrettiği hitapların aynısı daha önceki dönemde de kitaplara kaydedilmiştir. Ancak bunların tasnif edilmesi sırasında başlık olarak makâme kelimesi kullanılmamıştır. Örneğin İbn Kuteybe, Salih b. ‘Abdilcelil’in halife Mehdî (ö. 169/785) önündeki hitabı için makâme kelimesini başlık olarak kullanmıştır.²⁹ Aynı hitap metnini daha önce aktaran el-Câhiz (ö. 255/869), bu anlatım türü için makâme kelimesi yerine kelâm كلام (söz) kelimesini tercih etmiştir.³⁰ İki metin çok az farkla hemen hemen birbirinin aynısıdır.

Bu örnekten yola çıkarak el-Câhiz'in makâme kelimesini bu anlamda hiç kullanmadığı hükmünü de çıkarmamak gerekmektedir. Zira başka bir eserinde de hitâb için makâme kelimesini kullandığı görülmüştür:

وكانوا يفيضون في الحديث ويذكرون من الشعر الشاهد والمثل ومن الخبر الأيام والمقامات³¹

“...ve uzun sohbetler ediyorlardı. Delil olan şiirleri de darb-ı meselleri de Arapların günlüklerinden haberleri ve **makâmeleri** de zikrediyorlardı.”

el-Câhiz makâme kelimesini başka bir yerde terim anlamda kullanmamıştır.

İbn Kuteybe'den sonra İbn ‘Abdirabbih (ö. 328/940) de makâme kelimesini konu başlıklarında kullanmaya başlamıştır. Ancak İbn ‘Abdirabbih bu başlıkları kendisi oluşturmamıştır. İbn Kuteybe'nin başlıklarından ve anlatımlarından aynen aktardığı

²⁸ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, II, 359-368.

²⁹ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, II, 359.

³⁰ el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, I-III, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423/2002, II, 231.

³¹ el-Câhiz, *el-Buḥalâ*, I-II, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001, II, 160.

görülmektedir. Konu ana başlığı olarak مقامات العباد عند الخلفاء³² maqâmâtü'l-'ubbâd

'inde'l-hulefâ' ter kibini verdikten sonra مقام kelimesi ile dört alt başlık oluşturmuştur:

مقام صالح بن عبد الجليل Sâlih b. 'Abdilcelil'in makâmesi

مقام رجل من العباد عند المنصور Âbidlerden bir adamın Mansûr'un yanındaki makâmesi

مقام ابن السماك عند الرشيد İbnu's-Semmâk'ın (halife) Reşîd'in yanındaki makâmesi

مقام الأوزاعي بين يدي المنصور Evzâ'î'nin Mansûr'un önündeki makâmesi³³

Sonuç olarak görülmektedir ki İbn Kuteybe'nin bu hitap tarzı için kullanmış olduğu makâme kelimesi terim anlamını kazanmaya başlamıştır. Makâme kelimesi henüz terim anlamını kazanmamış olsaydı İbn 'Abdirabbih'in de el-Câhiz gibi başlıklara "kelâm" kelimesini kullanmaya devam etmesi gerekirdi.

İbn 'Abdirabbih'ten sonra el-Mes'ûdî (ö. 345/956) de belirli vaaz ve nasihat hitapları için makâme kelimesini defalarca kullanmıştır. Bir örnek verilecek olursa:

فبلغ ذلك علياً رضوان الله عليه، فقال في بعض مقاماته في كلام له طويل³⁴

"... Böylece bu (haber) Ali'ye (t.a.) ulaştı. O da kendisine ait olan uzun bir söz ile **makâmelerinden** birinde dedi ki:"

Görüldüğü üzere makâme kelimesi doğrudan "söz, hitap" anlamından farklı manada kullanılmıştır. İlk olarak İbn Kuteybe tarafından uygulanan makâme kelimesinin terim kullanımı, başka bir yazar tarafından da kabul görmüş ve kayda geçirilmiştir. Sonraki süreçte hitâbî makâme eserlerine de doğrudan makâme adı verilmeye başlanmıştır. Böylece makâme kelimesinin terim anlamı Arap edebiyatında yerini almıştır. Buna ilişkin pek çok örnek bu bölümün sonundaki "Makâme Eserleri" kısmında mevcuttur.

³² İbn 'Abdirabbih, *el-İkdu'l-ferîd*, I-VIII, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1404/1983, III, 93.

³³ İbn 'Abdirabbih, *a.g.e.*, III, 93-98.

³⁴ el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-zeheb*, I-IV, Dâru'l-Hicre, Kûm, 1409 h., I, 280. Diğer örnekler için bkz. el-Mes'ûdî, *a.g.e.*, II, 403, 419, 420, 424, 425, 431.

Hitâbî makâmenin terim anlamının tanımını yapmak için öncelikle bu türde yazılan eserlerdeki özelliklerin ortaya konması gerekmektedir. Hitâbî makâmelerde şu özelliklerle karşılaşmaktadır:

- a) Gerçek olaylardan aktarım: Hitâbî makâmeler kurgusal hikâyelere dayanmamaktadır. Sadece irticâli konuşmalardan ibarettir.
- b) Zayıf ve edîb bir kimsenin makam olarak mertebesi yüksek birisine nasihatleri: Hitâbî makâmelerde dili iyi kullanabilen kimseler toplumdaki üstün olarak görülen kimselerin karşısına geçip konuşmalar yapmaktadır.
- c) Genelde nesir içerir: Hitâbî makâmeler genelde nesirden oluşmaktadır. Nadir de olsa içine şiirin eklendiği de görülmektedir.

Bu özellikler dikkate alınarak birinci türden olan makâme teriminin tanımı şu şekilde ifade edilebilir: “Zayıf insanların, güç sahibi insanlara nasihat ettiği hitabeleri içeren ve genelde nesir türünde yazılan anlatımlara, hitâbî makâme denir.”

Hikâye türü makâme kitapları için geliştirilmiş olan makâme teriminin oluşumu meselesi tartışmalıdır. Ortaya atılan görüşlerin doğruluğunu ispatlamak zor görünmektedir. Zira Bedî‘uzzamân el-Hemedânî, makâmelerinin başlıklarında makâme kelimesini ilk beş makâme hariç her başlıkta kullanmıştır. Toplamda 52 adet olan makâmelerin 47’si “makâme” başlığına sahiptir.³⁵ el-Hemedânî’nin çalışmasını telif ederken, önceleri başlık için uygun kelimeyi bulamadığı anlaşılmaktadır. Daha sonra ise makâme kelimesinde karar kılmıştır.

el-Hemedânî, makâme başlıkları altında belirli edebî özelliklere sahip olan kısa hikâyeler yazmıştır. (Örn. المقامات الرصافية، المقامات السجستانية)

Bu kitabın çok okunması nedeniyle aynı edebî tarzda yazılmış olan hikâyeler için makâme kelimesi kullanılmaya başlamıştır. el-Hemedânî’nin bu kelimeyi “hikâye anlatımı” terimi olarak seçmiş olmasının bir nedeninin olduğu değerlendirilmektedir. Zira tesadüfen bir kelimenin seçilerek başlıklara konulmuş olduğu görüşünü kabul etmek zor görünmektedir. Bu konuda üç farklı yaklaşım bulunmaktadır:

³⁵ Yapılan araştırmaya göre el-Hemedânî’nin bunların dışında üç tane daha makâmesi vardır ve günümüze de ulaşmıştır. Bkz. Bilal el-‘Urfalî, Selâsu maqâmât mensûbe ilâ Bedî’îz-zemân el-Hemedânî, *el-Meşriku’r-rahmiyye*, 13. Sayı, 2018, 1-23.

- a) Birinci görüşe göre el-Hemedânî bu terimi ilk kez kullanmaya başlamıştır ve herhangi bir sebep aranmamaktadır. Nevzat Âşık³⁶, Abbas Hânî Cerrâh³⁷ ve birçok dilbilimci bu görüşe sahiptir.
- b) İkinci görüşe göre ise makâme türü el-Hemedânî'den önce kullanılmaya başlanmıştır. Bu görüş Zeki Mubârak tarafından ortaya atılmıştır.³⁸ Ona göre bunun bir geçiş aşaması bulunmaktadır. İbn Dureyd'e (ö. 321/933) ait olan ve günümüze kadar gelememiş olan makâmeler bu ara geçişi oluşturmaktadır. İbn Dureyd hitâbî tarzda makâmeler yazarken içine bazı hikâyeler de eklemiştir. Ayrıca hitâbî makâmelere göre daha çok edebî sanat kullanarak hikâyeler yazmıştır. el-Hemedânî ise İbn Dureyd'in bu makâmelerini tamamen hikâye türüne dönüştürmüştür.
- c) Üçüncü görüşe göre makâme terimi Fars edebiyatı ile Arap edebiyatının ortak kullanımı sonucu oluşmuştur. Bu görüş Ferah Naz Ali Şafder tarafından ortaya atılmıştır. Yazar, makâme kelimesinin Farsçada bir olayın anlatımı için kullanıldığını örnekleri ile göstermektedir.³⁹ Ebu'l-Faḍl el-Beyhâkî (ö. 470/1077), *Târîh* adlı Farsça eserinde makâme kelimesini "olay" anlamında kullanmıştır:

المقامة في معنى ولاية العهد بالأمير شهاب الدولة مسعود وما جرى من أحواله⁴⁰

"Emir Şihabu'd-Devle Mes'ûd'un yönetimi ve onun durumu ile ilgili cereyan eden şeylerle ilgili makâme"

Farsça olan bu kitapta başlıkların bazen Arapça olarak atılmış olması dikkat çekicidir. Farsça ve Arapçanın imlâ kuralları da bu başlıkta görüldüğü üzere karışmıştır.

Bu kitapta makâme kelimesinin "hikâye, olay" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ancak burada kastedilen kurgusal hikâyeler olmayıp gerçek hikâyeler ve olaylardır. Ferah Naz Ali Şafder bu örnekten daha eski bir örnek getiremediği için delili de nispeten zayıf kalmaktadır. Çünkü el-Hemedânî, Beyhâkî'den (ö. 470/1077) yaklaşık bir asır önce yaşamıştır. el-Hemedânî'nin makâme kelimesini hikâye anlamında

³⁶ Nevzat Âşık, Hicrî IV. Asırdan Sonra Makamat Yazanlar, *D.E.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, Sayı: 2, İzmir, 1985, s. 55.

³⁷ Abbâs Hânî Cerrâh, *el-Maḳmâtu'l-'arabiyye ve âşâruhu fî'l-'âdâbi'l-'âlemiyye*, Ammân, 2014, s. 12.

³⁸ Mubârak, Zeki, *en-Neşru'l-fennî fî'l-karnî'r-râbî*, Hindâvî yay, Kahire, 2013, s. 221.

³⁹ Ferah Naz Ali Şafder, *el-Maḳâme beyne'l-'edebi'l-'arabî ve'l-fârisî el-Harîrî ve'l-Hâmîdî ḥususân*, Beyrut, 2011, s. 33.

⁴⁰ Ebu'l-Faḍl Beyhâkî, *Târîh-i Beyhâkî*, thk. Ali Ekber Feyyaz, Meşhed, 1962, s.131.

kullanmasının kaynağı olarak Farsçadaki kullanım gösterilmeye çalışılmıştır. Ancak el-Hemedânî'den daha sonra yazılmış bir kitabı delil olarak kullanmak yanlışır.

Sonuçta bu kavramın kullanımının daha önceki dönemlerden de gelmiş olması zayıf da olsa muhtemeldir. Zira el-Hemedânî Fars kökenli bir edebiyatçıdır ve Farsçadaki bazı kelimelerin kullanımlarından etkilenmesi doğal bir durumdur.

Câhiz ise hile ve tuzak kurma ile ilgili hikâyelerini aktarmıştır. Kendi eserinin bulunamamış olması nedeni ile bu bilgiye el-Beyhakî sayesinde ulaşılabilmektedir.⁴¹

el-Harîrî'nin *Maḳâmât'ında* da makâme kelimesi yine aynı edebî tür için hem kitabın isminde hem de her konunun başlığında görülmektedir. el-Harîrî'nin makâmâtı Arap dilinin en önemli edebî örneklerinden birisi olması hasebiyle çokça okunmuştur. el-Hemedânî'nin ve el-Harîrî'nin bu kelimeyi aynı anlamda hikâye başlıklarında kullanmaları sonucu makâme kelimesinin terim anlamı zihinlere yerleşmiştir. Bunun sebeplerinden birisi de okuyucuların her bölgede bu iki kitabı çokça okuyup tartışmaları, ezberlemeleri ve normal okumak yerine inşâd ederek okumalarıdır.⁴²

Makâme kelimesinin terim anlamını açıklama konusuna dilbilimciler çok daha geç dönemlerde ilgi göstermişlerdir. Zira hicrî IV. asırda makâme terimi kullanılmaya başlanmasına rağmen aynı dönemde yazılan sözlüklerde makâme kelimesinin terim anlamına rastlanmamaktadır. Makâme edebiyatının zirve eseri olarak tanıtılan el-Harîrî'nin makâmesinden sonra dahi uzun asırlar boyunca sözlüklerde edebî terimlere yer verilirken makâme kelimesinin sadece sözlük anlamı verilmeye devam edilmiştir. Çok hacimli sözlükler olan İbn Manzur'un (ö. 711/1311) *Lisânu'l-'Arab'ında*, el-Feyruzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-mûsu'l-muḥîḫ'inde* ve diğer sözlüklerde makâme kelimesinin terim anlamına hiç değinilmemiştir.

Çalışmanın bu aşamasında makâme teriminin tanımını yapanların görüşlerine yer verilerek değerlendirmesi yapılacaktır. Bu görüşler tarih sırasına göre dizilmiştir:

- a) ez-Zemaḫşerî (ö. 538/1144), makâme teriminin tanımını yapan ilk dilbilimcidir.

Onun tanımını şu şekilde geçmektedir:

⁴¹ İbrâhîm el-Beyhakî, *el-Meḫâsin ve'l-mesâvi'*, Dâru'l-Me'ârif, 2009, s. 246.

⁴² Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 5.

وقام بين يدي الأمير بمقامة حسنة وبمقامات: بخطبة أو عظة أو غيرهما⁴³

“*Emîr’in önünde güzel bir makâme ya da makâmeler tertip etti: Yani bir hutbe, ya da vaaz, ya da başka bir şeyi (tertip etti).*”

ez-Zemaḥşerî’nin bu tanımının sadece hitâbî makâmeler için yapıldığı görülmektedir. Kendisi ise bir hikâye makâmesi müellifidir. Bizzat kendisinin yazmış olduğu makâmeler, bu tanımın kapsamına girmemektedir. Bu açıdan eksik olduğu aşikârdır.

b) el-Ḳalkaşendî’nin (ö. 821/1418) tanımı:

“İnsanların bir mecliste öğütlenmek için dinlediği sözlere (makâme denir).”⁴⁴

Bu tanım çok eksik yapılmıştır. Zira bu tanım hikâye makâmeleri ile i’lâmî makâmeleri kapsamamaktadır.

c) Ahmed eş-Şâyib’in tanımı:

“Öğütlenme, dil öğrenme gibi amaçlarla telif edilen hayali kısa hikâyeler, makâmedir.”⁴⁵

Bu tanımda ise sadece hikâye türü makâmeler kapsama alınmıştır. Hitâbî makâmeler hayali hikâyeler değildir. Bu açıdan bu tanım da kapsayıcı değildir.

ç) Rosenmüller 1801’de yayınlamış olduğu makalesinde Makâmât-ı Harîrî’yi zikrederken, makâme edebiyatını doğrudan bir roman olarak tanıtmaktadır.⁴⁶

Daha önce makâme türü için bu tanım hiç yapılmamış idi. Makâme edebiyatını doğrudan roman olarak tanımlamak doğru görünmemektedir. Zira Rosenmüller’in sadece hikâye türü makâmeleri dikkate aldığı söylene bile romanların yapısı ile makâmelerin yapısı arasında çok fark bulunmaktadır. Romanlarda bedîî sanatlara pek rastlanmamaktadır. Makâmelerde ise en belirgin özellik bedîî sanatlardır. Romanların hacmi uzun olur, makâmeler ise kısadır. Makâmelerde belirli bir ravî ve kahraman vardır. Romanlarda dilin inceliklerini irdeleme amacı bulunmaz, makâmelerde ise dil inceliklerinin en üst mertebede kullanılması temel amaçlar arasındadır.

⁴³ ez-Zemaḥşerî, *Esâsu’l-belâğa*, Dâru’l Kutubi’l-İlmiyye, I-II, Beyrut, 1998, II, 111.

⁴⁴ Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezzârî el-Ḳalkaşendî, *Subḥu’l-é-şâ fî sinâ’ati’l-inşâ’*, I-XV, Beyrut, XIV, 124.

⁴⁵ Ahmed eş-Şâyib, *el-Uslûb*, Mektebetu’n-Nehdâti’l-Mişiyye, 2003, s. 111.

⁴⁶ Ernst Friedrich Karl Rosenmüller, *Ueber einen arabischen Roman des Hariri*, Leipzig, 1801, s. 3.

d) Brockelmann, makâmeler için “dilenci hitabesi” ifadesini kullanmaktadır.⁴⁷

Bu tanım oluşturulurken sadece en meşhur olan makâmelerin dikkate alınmış olması muhtemeldir. Zira el-Harîrî ile el-Hemedânî'nin makâmelerinde dilencilik hikâyeleri geçmektedir. Bu tanımın sadece hikâye türü makâmelerinin birkaç tanesi için yapılmış olduğu tahmin edilse bile hatalı bir tanım olduğu âşikardır. Hikâye makâmelerin hepsinde dilencilik konusu bulunmamaktadır. Dilenme dışında farklı konular da işlenmiştir. Bu nedenle Brockelmann'ın bu tanımı hem eksik hem de hatalıdır.

e) Şevkî Dayf ise makâme terimini, “hikâyeye benzeyen öğretici kısa sözler”⁴⁸ şeklinde tanımlayarak bunu modern romanın ilk örneği olarak görenleri tenkit etmektedir. Ona göre romanın tarzı ile makâme edebiyatının tarzı birbirinden çok farklı özelliklere sahiptir.

Şevkî Dayf'ın bu tanımı birçok yönden eksiktir. Zira bu tanımda hikâye türü makâmeler esas alınmış, diğer makâme türleri ise makâme tanımını dışında kalmıştır. Ayrıca özel olarak hikâye makâmesi tanımı açısından da eksiktir. Çünkü makâmelerin bedii özelliklerinden ve şekilsel farklılıklarından bahsedilmemektedir. Bu açıdan bakıldığında, herhangi öğüt amaçlı kısa hikâyenin de makâme olarak adlandırılması gerekirdi. Öyle bir durum olmadığı için Şevkî Dayf'ın tanımı doğru olarak kabul edilemeyecektir.

f) Yusuf Nûr 'İvaç ise makâme tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Belagat ve lafız ustalıkları çerçevesinde oluşturulan, alaylı ve tenkitli unsurlar barındıran maceraların, dinî konuların ve edebî farklılıkların incelikleri üzerinde duran, bir râvîsi ve kahramanı olan kısa hikâyeler”⁴⁹

Bu tanım eksiktir. Zira İbn Kuteybe'nin makâmeleri ile es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) makâmeleri gibi şöhret bulmuş çalışmaların bu tanıma göre makâme türünden sayılmaması gerekir. Dolayısıyla bu tanım da makâme kitaplarına şâmil değildir.

g) Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer'in tanımı:

قصة قصيرة مكتوبة بالسجع تشتمل على موعظة أو ملحة ويظهر الأدباء فيها براعتهم اللغوية والفنية

⁴⁷ Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden, 1943-1949, III, 107.

⁴⁸ Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 8.

⁴⁹ Yusuf Nûr 'İvaç, *Fennu'l-makâmât beyne'l-meşriğ ve'l-mağrib*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1979, s. 8.

“Ediplerin sanat ve dil ustalıklarını ortaya koydukları nükteler ya da öğütleri içeren secî’li kısa hikâyeler.”⁵⁰

Ahmed Muhtar’ın bu tanımı sadece hikâye türü makâmeler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Ancak hitâbî ile i’lâmî makâmeler bu tanımın dışında kalmıştır. Sadece hikâye makâmesi tanımı açısından bakıldığında ise bu tanımda eksik ya da fazlalık olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Ahmed Muhtâr’ın bu tanımı sadece hikâye makâmesi tanımı için uygun görünmektedir.

ğ) Türkiye’de makâme konusunda birçok çalışmaları olan Sıtkı Gülle ise makâmenin tanımını şu şekilde yapmaktadır:

“Eğitim ve öğretimin hedeflendiği ve yaşanan devrin toplumsal sıkıntlarına değinen, ayetlerle ve de hadislerle desteklenen secîli nesir ve şüirlerden oluşan edebî tür.”⁵¹

Gülle’nin yapmış olduğu bu tanım da efrâdına câmi’ ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Zira makâme adı altında yazılmış olan kitapların hepsi dikkate alındığında tanımın yetersiz kaldığı görülecektir. Öncelikli olarak bu tanımda sadece hikâye tarzı makâmeler dikkate alınmıştır, diğer makâmelere değinilmemiştir. Bu açıdan bakıldığında; bu tanım üç makâme türünden sadece birisi için yapılmış olduğundan eksik kalmaktadır. Ayrıca Gülle’nin yaptığı tanım sadece hikâye makâmesi için geçerli olduğu var sayılsa bile bu tanım yine de yanlıştır. Zira “yaşanılan devrin toplumsal sıkıntıları” ilkesi birçok makâmede bulunmamaktadır. Örneğin Nâsîf el-Yâzici’nin makâmeleri döneminin toplumsal sıkıntılarında hiç bahsetmemektedir. Ayrıca “ayet ve hadislerle desteklenmesi” ilkesinin de eklenmesi yanlıştır. Çünkü ayet ya da hadis geçmeyen birçok makâme vardır. Bu durumda bu makâmeler, Gülle’nin yaptığı tanımın dışında kalmaktadır.

h) Erol Ayyıldız’ın tanımı:

“Hayalî bir kahramanın başından geçen olayların hayalî bir hikâyeci tarafından dile getirildiği kısa hikâyeler serisinden meydana gelen edebî tür”.⁵²

⁵⁰ Ahmed Muhtâr Abdulhamid Ömer, *Mu’cemu’l-luğati’l-‘arabiyyeti’l-mu’âşira*, ‘Âlemu’l-Kutub, 2008, I-IV, III, 1879.

⁵¹ Sıtkı Gülle, *el-Harîrî- Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*, Basılmamış Doktora tezi, İ.Ü. S.B.E., İstanbul, 1995, s. 5.

⁵² Erol Ayyıldız, “Makâme”, *TDVİA*, İstanbul, 2000, XXVII, 417.

Ayyıldız'ın bu tanımını makâme kitaplarını kapsamamakta olup yalnızca hikâye türü makâmeleri açıklamak üzere oluşturulmuş bir tanımdır. Zira diğer iki makâme bu kapsamın dışında kalmaktadır. Hikâye türü makâmeler için oluşturulduğu varsayılsa bile eksik bir tanımdır. Çünkü her hikâye makâmesinde belirli bir râvî bulunmamaktadır.

Yukarıda aktarılan makâme tanımlarına genel olarak bakıldığında görülüyor ki makâme tanımı yapan dilbilimciler genelde hikâye türü makâmeleri dikkate almış olup diğer makâmeleri ise tanım kapsamına dahil etmemişlerdir.

Tür olarak birbirinden etkilenmiş, ancak aynı olmayan bu makâmelerin hepsini tek bir tanım altında ele almak doğru görünmemektedir.

Yapılan bu tanımlar, üç farklı tür olan makâme edebiyatının sadece bir tanesinin tanımıdır.

Şevkî Dayf başta olmak üzere makâme edebiyatı üzerinde çalışma yapan uzmanlar, makâme terimini genelde tek bir tanım altında toplamaya çalışmışlardır.⁵³ Bu da ilgili tanımların bazı makâmeleri kapsayıp diğerlerini kapsamaması sonucunu doğurmuştur. Bir tanımın doğru kabul edilebilmesi için efrâdına câmi', eğyârına mâni' olması ilkesi göz ardı edilmemelidir.

Bu aşamada her bir tür için ayrı tanım oluşturulmaya çalışılacaktır. Bunun için ise öncelikle makâmenin türleri ortaya konulacaktır. Makâmelerin türlerine göre ortaya çıkış etkenleri incelenecek, bunların yazılış amaçları tespit edilmeye çalışılacak, edebî üslup açısından ana unsurları ortaya konulacak ve tarihi süreç içerisinde geçirmiş oldukları evrimleri belirlenecektir.

- a) Makâme eserlerine bakıldığında birinci kısmının sadece karşıdaki insanlara belirli konularda uzun hitap etmelerden ibaret olduğu görülmektedir. Bunlar kurgu olmayıp gerçek hadiselerdir. Genelde karşıdaki insana hitap etme ana temalı olması nedeni ile bu tarz makâmelere "hitâbî makâme" adı verilmektedir.

⁵³ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 9.

- b) İkinci tür olarak karşılaşılan makâmelerde ise edebî ustalıklarla dolu kurgusal hikâyeler göze çarpmaktadır. Bu nedenle bu tür makâmelere “hikâye makâmesi” adı verilmektedir.
- c) Üçüncü tür olarak da belirli bir konu hakkında bilgi verme amacıyla yazılan makâmeler dikkat çekmektedir. Bunlarda nadiren hikâye kurgusuna rastlanmaktadır. Odak noktasında bilgi verme amacı olması nedeniyle bunlara i'âmî makâme adı verilmektedir.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında şu sonuca ulaşılmıştır: Makâme kelimesi hicrî üçüncü asırdan önce sadece sözlük anlamında kullanılırken sonrasında terim anlamını kazanmıştır. Makâmenin terim anlamı konusunda muhtelif tanımlar ortaya konulmuş ancak kapsayıcılık bakımından bu tanımlar eksik kalmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında, makâmenin türlerine göre tanımı şu şekilde yapılabilir:

- a) Hitâbî makâme: Bir kişinin kendisinden üst sınıfta olan birisine yapmış olduğu uzun öğütler içeren gerçek hitabet.
- b) Hikâye makâmesi: Ağırlıklı olarak nesir türünde yazılan, Kur'an'daki garîb kelimelere ve dildeki inceliklere yer veren hayali hikâyeler.
- c) İ'âmî makâme: Belirli bir konuda bilgi verme amacıyla yazılmış olan ve edebî sanatların yoğun kullanılarak yazılan secî'li ve nesir türünden metinler.

2. Makâme Türleri ve Özellikleri

Yukarıda değinildiği üzere makâmeler üç farklı türe ayrılmaktadır. Ancak bu üç tür birbirinden tamamen bağımsız değildir. Tarihsel süreç açısından bakıldığında önce hitâbî makâmeler, sonra hikâye makâmeleri, en sonunda da i'âmî makâmeler ortaya çıkmıştır.

Makâmelerin büyük çoğunluğu tek bir türden yazılmıştır. Yani bir makâme genel olarak ya hitâbî ya hikâye ya da i'âmî türündendir. Örneğin el-Harîrî'nin makâmeleri, hikâye türündendir. İbn Şeref el-Şayrevânî'nin (ö. 460/1067) *Mesâilu'l-intikad* adlı makâmesi ise i'âmî türündendir.

Ancak nadiren de olsa bazı makâmelerin iki veya üç farklı türden oluştuğu görülmektedir. Örneğin es-Suyûtî'nin *el-Edebu't-tıbbiyye*'si hem hitâbî makâmenin

özelliklerine hem hikâye makâmenin özelliklerine hem de i'âmî makâme özelliklerine sahiptir. Bu eserde bitkiler kendi aralarında tartışma yapmakta ve aralarından bir yönetici seçmek üzere toplanıp rakip bitkilere hitâbelerde bulunmaktadırlar. Hitaplaşma esnasında kendilerinin hangi hastalığa iyi geldiğinden ve diğer bitkilerin insan bedenine verdiği zarardan bahsetmektedirler. Bu sayede okuyucuya tıp bilgisi verilmektedir. Yani şekil ve muhteva özelliklerine bakıldığında her üç makâme türünün kapsamına girdiği görülmektedir. Dolayısıyla bu makâme hem hitâbî hem hikâye hem de i'âmî makâme türündendir.

2.1. Hitâbî Makâmeler

Bir insanın başka birinin karşısında uzunca durarak yapmış olduğu nasihatlere makâme adı verilmiştir. Burada aslanan muhtevâ hitabet olduğu için bu tür makâmelere hitâbî makâme adı verilmektedir. Hitâbî makâmenin nasihat, öğüt ya da vaazdan bazı farkları bulunmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

- a) Aynı mecliste karşı karşıya gelme durumu: Nasihat ve öğütler başlığı altında yazılan kitaplarda bu şart bulunmamaktadır.
- b) Karşıdaki insanı ikna etme başarısı: Hitâbî makâmelerdeki en belirgin özellik, karşıdaki insanları ikna etme çabasının varlığıdır. Karşıdaki insanlar hitap edenin etkisi altında kalıp kendi fikirlerini değiştirmektedirler.
- c) Makam olarak daha üstün birisine hitap etme: Hitap edilen kişi genelde hitap edenden daha üst bir makamda olduğu görülmektedir. Âlim ya da zâhid bir insan, devlet yöneticisine nasihatlerde bulunup onu ikna etmektedir. Hitâbî makâmeyi vaazlardan ve öğütlerden ayrı kılan da bu husustur. Vaaz ve öğüt metinlerinde böyle bir şart bulunmamaktadır. Karşıdaki insanlar hitap eden kişiden makam olarak üstün, eşit ya da aşağı olabilmektedir.
- ç) Hitâbî makâmeleri öğüt kitaplarından ayıran en belirgin özellik de kesinlikle gerçek yaşanan olaylardan alıntı yapılmış olmasıdır. Bu yönüyle hitâbî makâmeler hep şifâhi olarak oluşturulmuş ve daha sonra yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Öğütlerde ise her ikisi de mümkündür. Hem şifâhi olarak yapılan öğütlerin hem de doğrudan kitâbî olarak yazılan öğütlerin varlığı bilinmektedir.

Bu farklar dikkate alındığında hitâbî makâmelere doğrudan vaaz ya da hitâbet adının verilmesinin yanlış olduğu görülecektir.

Hitâbî makâmeler edebî sanat açısından hikâye ve i'âmî makâmeler gibi yoğun edebî özelliklere sahip değildir. Şiirler, secîler nadiren bulunmaktadır.

Hitâbe makâmeleri aynı zamanda birer tarih kitabıdır. Devlet başkanı ile yapılan konuşmalardan o devletin yönetimi ile ilgili bilgiler de kayıt altına alınmıştır.

Hitâb'ın rivayet senedi var ise verilmektedir. Mutekaddimun dönemi âlimlerinin hadis, usul, fıkıh, sözlük gibi kitaplarında muteahhirûna göre sıkça senede yer verdikleri görülmektedir. Hitâbî makâme metinlerinin aktarımında da aynı durum söz konusudur. el-Gazzâlî gibi muteahhirun dönemi alimlerin makâmelerinde rivayet senedi verilmeden doğruca metin nakledilmektedir.

Aşağıda hitâbî makâmelerin neden ve ne şekilde ortaya çıktığı incelenecektir.

2.1.1. Ortaya Çıkaran Etkenler

Hitâbî makâmelerin ilk ortaya çıkış şekli diğer iki makâme türüne göre farklıdır. Çünkü hitâbî makâmeler şifâhî olarak başlamış ve öylece kalmıştır. Daha sonra bu makâmeler yazılı kayıtlara geçirilmiştir. Doğrudan yazılan hitâbî makâme bulunmamaktadır. Hikâye makâmelerinin ortaya çıkış şekli ise doğrudan yazılı olup şifâhî olarak ortaya çıkmamıştır. Bunun en önemli nedeni ise cümlelerin oluşturulması için gerekli olan emek ve zamanın hitâbî makâmelere nazaran çok daha fazla olmasıdır. Aynı durum i'âmî makâmeler için de geçerlidir. İ'âmî makâmelerin de doğrudan şifâhî olarak îrâd edilmesi neredeyse imkânsıza yakın derecede zordur. Bu nedenle i'âmî makâmeler de kitâbî olarak oluşturulmuştur.

Âlimlerin ve zâhidlerin yapmış oldukları konuşmalar sonucu devlet büyüklerinin fikrinin değişmesi olayı, diğer âlimleri hoşnut etmektedir. Zira kendi zümrelerinden birisinin devletin en üst kademedeki halife ya da emirlere nasihat etmeleri ve onların bu nasihatten etkilenip onlara uymaları, âlimlere toplum içinde itibar sağlamaktadır. Âlimler bundan memnun oldukları için elde ettikleri bu itibarı insanlar arasında duyurmak istemişler ve yazılı kayıtlar oluşturup okurlara sunmuşlardır. Bu hitâbî makâmeleri okuyan

kitle çoğaldıkça, âlimlerin ve zâhidlerin bazen halifeye dahi nasihatlerde bulunabilecek konumda olduklarını görmüşler ve bu zümreye daha fazla hürmet göstermişlerdir.

Günümüze ulaşan ilk hitâbî makâme, İbn Kuteybe'ye aittir. İbn Kuteybe'den önce makâmeleri bir araya getirme geleneği yok iken onunla birlikte başlamış olmasının bir sebebi olmalıdır. İbn Kuteybe'nin farklı kültürlerin edebiyatından beslenmiş olması ve oradaki kültürü Arap kültürüne aktarmak istemiş olması bu sebeplerden birisi olabilir.⁵⁴ Zira kendisi Hintlere ait kitapları okuduğunu bazen belirterek onlardan alıntı da yapmıştır.⁵⁵

Hint kültüründe insanlara hikmetli sözler söylemenin çok derin bir yeri bulunmaktadır. Din büyükleri, devlet başkanı başta olmak üzere herkese hikmetli sözler söyler ve karşıdaki kişiyi yönlendirirler. İbn Kuteybe'nin Hint kitaplarında okuyup gördüğü öğütlere benzer bir şekilde, İslam kültüründe de vuku bulan "hikmetli sözler irâd edip karşıdakini etkileme" konuşmalarını yazılı kayıt altına almak istemiş olması muhtemeldir.

Sonuç olarak denilebilir ki hitâbî makâmelerin ortaya çıkmasının iki etkeni vardır: Birincisi, toplumda daha çok itibar görme, ikincisi ise Hint kültüründen etkilenmedir.

2.1.2. Amacı

Hitâbî makâmelerin yazımında birkaç amaç bulunmaktadır. Birincisi üstünlük sağlama, ikincisi tarih kaydı ya da tarih tasnifi oluşturma, üçüncüsü eğitici olma, dördüncüsü ise toplumsal sorunları dile getirmedir. Aşağıda bunlar sırasıyla incelenecektir:

- a) Üstünlük sağlama: Ulemânın toplumdaki üstün yönü vurgulanmaya çalışılmaktadır. Güç açısından toplumdaki en üstün yere sahip olan devlet yöneticisinin karşısına âlim ya da zâhidler geçmekte ve onlara belirli hitaplarda bulunmaktadırlar. Halife, vezir ya da emirler bu hitaplardan çok etkilenip davranışlarını ya da fikirlerini değiştirmektedirler. Aksi durum ise kesinlikle söz konusu olmamaktadır. Yani halifenin âlime bir şey söylemesi üzerine âlimin fikri ya da davranışında herhangi bir değişiklik gerçekleşmemektedir. Ya da devlet

⁵⁴ Ali b. Nufey' el-'Ulyânî, *Akîdetu İbn Kuteybe*, Mektebetu's- Şiddik, Tâif, 1991, s. 68.

⁵⁵ Örnek için bkz. İbn Kuteybe, *a.g.e.*, II, 7.

yöneticisinin hitap edenin sözlerinden etkilenmemesi veya ona itiraz etmesi durumuyla da karşılaşılmamaktadır. Böylece âlim ya da zâhid kişi, toplum içerisindeki en üst tabakayı teşkil eden devlet yöneticisine belirli bir üstünlük sağlamış olmaktadır. Bu sayede toplum içerisinde müellifin itibarı da artmaktadır.

- b) Tarih kaydı ya da tarih tasnifi oluşturma: Önemli gelişme olarak görülen bu hitabelerin kayda geçmesi için makâmeler oluşturulmuştur. İbn Kuteybe'nin oluşturmuş olduğu kayıtlar, doğrudan tarihe kaynaklık teşkil etmektedir. Ancak İmam Gazzâlî gibi geç dönem âlimleri tarafından oluşturulan kayıtların değeri, bilgi kaynağı açısından diğerlerine göre biraz daha zayıf kalmaktadır. Zira aradan çok uzun asırların geçmesinden sonra bir olayın kaleme alınması, onun doğruluğu hususunda tartışmaya yol açmaktadır. Ancak muhtelif tarih kitaplarında dağınık şekilde bulunan bu bilgilerin belirli bir konu başlığı altında toplanması, bilginin kullanılabilirliğini artırmaktadır. Farklı yerdeki aynı bilginin muhtelif başlıklar altında yeniden tasnif edilmesinin diğer bir avantajı da kendisinden önceki eserlerin tevsikini sağlamasıdır. Üçüncü asra ait olan bir el yazma kitabının tevsikini belirleme konusundaki en önemli kriterlerden birisi, ondan sonra yazılmış olan eserlerdeki atıflar ve alıntılardır. Bu atıflar ve alıntılarda müellif “falanca kişinin dediğine göre...” tarzında başlattığı atıf/alıntı sayesinde birinci eserdeki müellifi de doğrulamış olmaktadır.⁵⁶
- c) Eğitici Olma: Hitâbî makâmelerde eğiticilik (didaktizm) amaçlanmaktadır.⁵⁷ Makâmelerin ilki olan hitâbî makâmelerde âlimler ya da zâhidler, devlet erkânına eğitim vermektedir. Onlar da bu eğitimi memnuniyetle kabul etmektedir. Yapılan vaaz ve nasihatleri severek dinlemektedirler ve zaman zaman daha fazla nasihat istemektedirler.
- ç) Toplumsal Sorunları Dile Getirme: Hitâbî makâmelerde sosyal hayatta görülen zorluklar dile getirilmekte ve bunların çözüm yolları da akabinde sunulmaktadır.

2.1.3. Tarihî Seyri

Hitâbî makâmeler, makâme edebiyatının başlangıç noktasını oluşturmaktadır. İbn Kuteybe, eski sözlere, anekdotlara ve hatta hadis rivayetlerine yer verdiği '*Uyûnu'l-*

⁵⁶ Selahattin Polat, *Metin Tenkidi*, Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 190.

⁵⁷ Şevki Dayf, a.g.e., s.8.

Aḥbâr’ını telif etmiştir. Bu kitapta birçok muhtelif konudaki metinleri bir araya getirmiştir. Bunların arasında büyük devlet adamlarının karşısında yapılan hitabeler de bulunmaktadır. İbn Kuteybe hitâbeleri belirli başlıklar halinde tasnif etmiştir. Konu ana başlığı olarak *مقامات الزهاد عند الخلفاء والملوك* “Halifelerle kralların huzurunda zâhidlerin duruşları” ibaresini kullanmıştır. Alt başlıklarda da makâm kelimesini her seferinde tekrar etmiştir. Mesela: *مقام صالح بن عبد الجليل بين يدي المهدي* “Mehdî’nin önünde Sâlih b. ‘Abdilcelil’in Duruşu”, *مقام رجل من الزهاد بين يدي المنصور* “Mañsur’un önünde zâhidlerden birinin duruşu”⁵⁸

İbn Kuteybe, büyük devlet adamlarının karşısına geçerek yapılan hitabeleri tasnif ederken başlıklarda tam on bir kez makâme kelimesini kullanmıştır. Burada sadece devlet yöneticilerine yapılan nasihatlere yer vermiştir. Secî, hikâye, iktibas tarzı sanatlara yer verildiği görülmemektedir. İbn Kuteybe’nin makâm kelimesini başlıklarda art arda kullanması ve bu eserin de çok okunan bir eser olması sonucu makâme kelimesi, edebî terime dönüşmeye başlamıştır. Bundan sonra bu tarz metinleri bir araya getiren çalışmalara doğrudan makâmât adı verilmiştir. Örneğin İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) *مقامات العلماء*

adlı bir kitap yazmıştır. *بين يدي الخلفاء والأمراء* “Beylerin ve halifelerin önünde âlimlerin duruşu” adlı bir kitap yazmıştır.

Daha önce zikredildiği üzere, el-Mes’ûdî dönemine gelindiğinde ise artık makâme kelimesi ile kelâm kelimesi arasında fark ortaya çıkmaya başlamıştır. Zira el- Mes’ûdî’nin *“Bazı makâmelerindeki uzun bir sözünde demiştir* ⁵⁹ *فقال في بعض مقاماته في كلام له طويل* *ki:...”* ifadesinde, makâme ile kelâm kelimesinin ayrı anlamlarda kullanıldığı barizdir. el-Mes’ûdî burada makâme kelimesini Hz. Ali’nin insanlara yaptığı hitabet için

⁵⁸ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, II, 359-360.

⁵⁹ el-Mes’ûdî, *Murûcu’z-Zeheb*, I-IV, Dâru'l-Hicre, Kûm, 1409 h., I, 280. Diğer örnekler için bkz. *Murûcu’z-Zeheb*, II, 403, 419, 420, 424, 425, 431.

kullanmaktadır. Buradaki etkenlerin durumunu anlayabilmek için, bu filologların doğum-vefat tarihleri ile yaşamış olduğu çevreye bakmak faydalı olacaktır:

İsim	Doğum Yılı (hicrî)	Vefat Yılı (hicrî)	Yaşadığı Çevre
İbn Kuteybe	213	276	Kûfe-Bağdat
İbn 'Abdirabbih	246	328	Endülüs
el-Mes'ûdî	280	345	Bağdat

Tablo-1

Görüldüğü üzere İbn Kuteybe'nin kullanımı, kendi döneminden sonra yavaş yavaş terimleşme sürecine girmiştir. Aynı coğrafyada yaşamayan ancak yakın dönemde yaşamış olan İbn 'Abdirabbih hicri 246 doğumlu olup Endülüslüdür. İbn Kuteybe'nin makâme ile kelâm kelimeleri arasında kullanım farkları dikkat çekerken, İbn 'Abdirabbih'in (ö. 328/940) makâme kelimesi ile kelâm kelimesini aynı anlamda kullanmakta olduğu da görülmektedir. Aşağıda İbn Kuteybe ve İbn 'Abdirabbih'in makâme ile kelâm kelimelerinin kullanımları, tablo olarak verilmiştir. Bu tabloya dikkatlice bakıldığında bazı ayrıntılar dikkat çekmektedir:

	İbn Kuteybe		İbn 'Abdirabbih
1	Mağâmu Sâlih b. 'Abdi'l-Celil beyne yedeyi'l-Mehdî	1	Mağâmu Sâlih b. 'Abdi'l-Celil
2	Mağâmu Raculin mine'z-zuhhâd beyne yedeyi'l-Mansûr	2	Mağâmu raculin minel 'ubbâd 'inde'l- Mansûr
3	Mağâm âhara ve'l-Mansûr yeh̄tub	3	Mağâmu'l-Evzâ'î beyne yedeyi'l-Mansûr
4	Mağâmu 'Amr b. 'Ubeyd beyne yedeyi'l-Mansûr	4	Kelamu Ebi Hâzim
5	Mağâmu A'râbiyyin beyne yedey Suleyman	5	Mağâm İbn Semmâk
6	Mağâmu A'râbiyyin beyne yedey Hişâm	6	Kelamu 'Amr b. 'Ubeyd
7	Mağâmu'l-Evzâ'î beyne yedey Mansûr	7	Haberu Sufyân
8	Mağâmu Hâlid b. Şafvân beyne yedey Hişâm	8	Kelâmu Şebîb b. Şebbe

9	Maḳâmu Muhammed b. Ka'b el-Kurağî beyne yedey Ömer b. Abdilaziz		
10	Maḳâmu'l-Hasen 'inde Ömer b. Hubeyra		
11	Kelâm li'l-Hasen		
12	Kelâm li ba'di'z-zuhhâd		
13	Kelâm li Ğaylân		

Tablo-2

Tablo-2'de görüldüğü üzere İbn 'Abdirabbih, İbn Kuteybe'nin 1, 2 ve 7'nci makâmelerini başlığı ile birlikte alıp aktarmıştır. Metin içerikleri de hemen hemen aynıdır. İbn 'Abdirabbih bu kıssalar için farklı bir kelime de kullanmamıştır. İbn Kuteybe'de geçmeyen İbn Semmâk'ın kıssası için de makâme başlığını kullanmıştır. Dolayısıyla makâme kelimesinin terimleşmesi sürecinde bir adım daha atıldığı görülmektedir. Ancak İbn 'Abdirabbih, makâme kelimesini kelâm kelimesinden farklı anlamda kullanmamıştır. Zira hemen akabinde “Kelâmu Ebî Hâzim” diye tekrar başlık atmış ve kelâm kelimesini makâme ile aynı anlamda kullanmıştır.

İbn Kuteybe makâme ile kelâm kelimesini farklı anlamlarda kullanmıştır. “Söylenen bir nasihat sözü” için kelâm kelimesini, “karşı karşıya durularak yapılan nasihatler” için de makâme kelimesini tercih etmiştir.

İbn 'Abdirabbih bu ayrımı gözetmemektedir. Buradan da o dönemlerde Endülüs'te henüz böyle bir kavram ayrımının başlamadığı anlaşılmaktadır.

Bağdat'ta hicrî 280'de doğmuş olan el-Mes'ûdî'ye gelindiğinde onun farklı anlamda kullandığı görülmektedir. Dolayısıyla İbn Kuteybe'nin başlatmış olduğu makâm kelimesinin terim anlamındaki kullanımı, ayırt edici özelliği ile edebî çevrede yerleşmiştir.

Sonuç olarak görülmektedir ki makâme kelimesi hicrî dördüncü asır içerisinde terim anlamını kazanmıştır.

Sonraki süreçte el-Gazzâlî *Maḳâmâtul-'ulemâ' 'inde'l-hulefâi ve'l-umerâ'* adlı eserinde makâme kelimesini tamamen hitâbî makâme türü terimi anlamında kullanmıştır. Eserinde makâme yerine “kelâm” gibi farklı herhangi bir kavram da kullanmamıştır. Her

bir kıssa için makâme terimi kullanmıştır. Dolayısıyla hicrî beşinci asırda bu terimin tamamen yerleştiği görülmektedir. §

Hicrî dokuzuncu asra gelindiğinde Ebu Bekr b. 'Âsım el-Ğırnâfî'nin (ö. 829/1426) *Hadâîku'l-ezhâr fî musteħsini'l-ecvibe ve'l-muğhikâti ve'l-hikemi ve'l-emşâli ve'n-nevâdir* adlı kitabının belirli bir bölümünde makâmeler bulunmaktadır.

Son olarak da es-Suyûtî'nin *el-Makâmât*'ında hitâbî makâmelere rastlanmaktadır. Ancak daha önce belirtildiği gibi bu eser doğrudan hitâbî bir makâme değildir. İ'lamî ve hikâye özelliklerini de barındırmaktadır.

es-Suyûtî'den sonra telif edilen başka bir hitâbî makâme çalışmasına rastlanmamıştır.

Sonuç olarak söylenebilir ki makâme terimi İbn Kuteybe döneminde oluşmaya başlamış, İbn Abdirabbih ve el-Mes'ûdî döneminde olgunlaşmış, el-Gazzâlî döneminde tamamen terim haline dönüşmüştür.

Hitâbî makâme türü kitaplara örnekler:

- İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*: Makâmâtü'z-zuhhâd kısmı ile sınırlıdır. Kitabın kalan kısmının makâmelerle ilgisi bulunmamaktadır.
- el-Gazzâlî, *Makâmâtü'l-'ulemâ' inde'l-hulefâ' ve'l-mulûk*
- el-Vehrânî (ö. 575/1179), *Menâmatu'l-vehrânî ve makâmâtuhu ve rasâiluhü*

2.1.4. Edebî Özellikleri

Makâme edebiyatında kullanılan sanatlar, kendi türüne ve aynı zamanda yazıldığı döneme göre farklılık arz etmektedir. Bu nedenle bunların edebî sanatları, kendi türüne göre ayrı ayrı zikredilecektir.

Hitâbî makâmelerin ilk döneminde edebî sanatlardan bahsetmek zordur. Zira burada iki kişi arasındaki irticâli konuşmalar kaleme alınmaktadır. İrticâli olarak kurulan cümleler ile düşünülerek oluşturulan cümlelerdeki edebî sanatlar farklıdır. Hitâbî makâmelerde az da olsa bazı sanatlara rastlanmaktadır. Bunun için birkaç örnek verilecektir:

- a) Teşbih: Başlık kısımlarında genelde “beyne yedey” بين يدي ifadesi kullanılmaktadır. Örneğin *Nu'man'ın önünde* مقام ضمرة بين يدي النعمان Örneğin *Mehdî'nin önünde* مقام صالح بن عبد الجليل بين يدي المهدي,⁶⁰ *Damra'nın duruşu* *Salih b. 'Abdilcelil'in duruşu.*⁶¹
- b) Secî': Hitabelerde ilk başlarda secîlere az rastlanırken daha sonraki dönemde artış görülmüştür. Örneğin İbn Kuteybe'de az sayıda secî var iken el-Gazzâlî'de daha çok bulunmaktadır.
- c) Tezat: *Sır ile alenî durumdaki* ⁶² أو يزيدنا تمحيص الله إيماننا في اختلاف السرّ والعلانية” *ihtilaflar konusunda Allah'ın bizi imtihan etmesi, imanımızı artıracak mıdır?*” Sır ile alenîlik kelimeleri birbirine zıttır ve art arda kullanılmıştır. لقد ضللت إذا وما أنا *Ben o zaman sapkınlardanım ve doğru yolda olanlardan* من المهتدين *değilim.*⁶³ Sapkın ile doğru yolda olan ifadeleri art arda kullanılmıştır.
- c) İktibas: *İnsan ise kendi vücudu dolusu* ⁶⁴ فالمرء لا تشبع نفسه ولو بملء جسده ذهباً” *kadar altınla kendisini doyurmaya çalışsa, doyuramaz.*” sözü *فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ* ⁶⁵ ... *Onların hiçbirinden altın dolusu toprak bile olsa kabul* *edilmeyecektir*” ayetinden iktibas yapılmıştır.
- İsyankâr zorbacı olmaktan Allah'a sığınırım.*⁶⁶ *أعوذ بالله أن أكون جباراً عصياً* Sözü

⁶⁰ el-Gazzâlî, *Maḳâmâtul-'ulemâ' beyne yedeyi'l-ḥulefâi ve'l-'umerâ'*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2003, s.15.

⁶¹ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, II, 358.

⁶² İbn Kuteybe, *a.g.e.*, II, 358.

⁶³ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, II, 362.

⁶⁴ el-Gazzâlî, *a.g.e.*, s.15.

⁶⁵ Âl-i İmran, 3/91.

⁶⁶ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, II, 363.

Kur'an-ı Kerim'deki *وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا*⁶⁷ “İsyankâr zorbacı değildi.” ayetinden

alıntı yapılmıştır.

- d) Şiir eklemeleri zaman zaman yapılmaktadır.
- e) Uslûbu'l-Hakîm: Bazen kötü görünen sıfatlar güzelleştirilmeye çalışılır: Örneğin: Ma'n b. Zâide, Halife Ebû Mansûr ile yaptığı konuşmada şu uslûbul'hakîm sanatını kullanmıştır:

- Mansur: كبرت “büyüklendin”
- Ma'n: في طاعتك يا أمير المؤمنين “sana itaat konusunda (evet) ey müminlerin emiri”.
- Mansur: وإنك لَجَلْدٌ “ve sen cüretkârsın”
- Ma'n: على أعدائك يا أمير المؤمنين “senin düşmanlarına (evet) ey müminlerin emiri.”
- Mansur: وفيك بقية “Ağzın hep geriye kalıyor”
- Ma'n: هي لك يا أمير المؤمنين “O da sana aittir ey müminlerin emiri”⁶⁸

Hitâbî makâmelerin ortaya çıkışından sonra ikinci evrede Hikâye makâmeleri vardır. Aşağıda bunların üzerinde durulacaktır.

2.2. Hikâye Makâmeleri

Arap edebiyatında makâme denildiği zaman ilk akla gelen kavram, hikâye makâmeleridir. Hatta bu durum o kadar sabitleşmiştir ki makâmenin tanımı yapılırken hikâye makâmeleri dikkate alınmıştır. Önceki bölümde verilen makâme terimi tanımlarında bu açıkça gösterilmiştir. En çok rastlanan makâme türü, hikâye makâmeleridir. Bu zamana kadar telif edilen makâmelerin yarısı bu türdendir.

Makâme şerhleri sadece hikâye türü makâmeler için yazılmıştır. Hitâbî ile i'lamî makâmeler için şerh yazılmamıştır. Bir kitaba şerh yazma ihtiyacı, genelde çok okunan

⁶⁷ Meryem, 19/14.

⁶⁸ el-Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 37, 38.

kitapların açıklanması talepleri sonucu oluşmuştur. Sadece hikâye türü makâmeler için şerh yazılmış olması, bu türün diğerlerine göre daha çok ilgi gördüğünün ispatıdır.

Ayrıca makâmeler diğer dillere tercüme ya da taklit edilirken yine sadece hikâye türü olan makâmeler nakledilmiştir. Hitâbî makâmeler ile i'lamî makâmeler diğer dillere nakledilmemiştir.

2.2.1. Ortaya Çıkaran Etkenler

Her toplumda olduğu gibi Araplarda da hikâye ve masal tarzı anlatım istekleri olmuştur. Bunun sonucunda hayali hikâye yazımları başlamıştır.

Hikâye makâmelerinin ortaya çıkış süreci ihtilafıdır. Bu nedenle hikâye makâmelerinin ortaya çıkış nedenini tespit edebilmek için muhtelif görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşler şu şekildedir:

- a) Hikâye türü makâmelerinin bağımsız olarak başladığı görüşü:

Dilbilimcilerin büyük çoğunluğu el-Hemedânî'nin (ö. 398/1008) hikâye türü makâmeleri doğrudan oluşturduğu görüşünü savunmaktadır. Buna örnek olarak Brockelmann⁶⁹, Yusuf Nûr 'İvâd⁷⁰, Abbâs Hânî el-Cerrâh⁷¹, Naomi Katsumata⁷² verilebilir.

- b) el-Hemedânî'nin hitabî makâmelerden etkilenerek hikâye makâmelerini oluşturduğu görüşü:

Bu görüşe göre el-Hemedânî, hitâbî makâmeleri okumuş ve oradaki hitabelerden etkilenmiştir. Hikâyelerini oluştururken seçmiş olduğu kahramanı Ebu'l-Fetḥ el-İskenderî'ye yoğun bir şekilde hitaplar yaptırmaktadır. Ebu'l-Fetḥ el-İskenderî'nin çok fazla makâme şeklinde hitaplarda bulunması sonucu bu hikâyelere de makâme isimleri vermiştir.⁷³

el-Hemedânî'nin İbn Kuteybe'nin kısa hitâbî makâmelerinden etkilenmiş olmasına dair ikinci karîne de olayın kahramanlarının aynı ekonomik durum ve aynı üstün fesahate

⁶⁹ Carl Brockelmann, *a.g.e.*, s. 95.

⁷⁰ Yusuf Nûr 'İvâd, *a.g.e.*, s. 8.

⁷¹ Abbâs Hânî el-Cerrâh, *a.g.e.*, s. 12.

⁷² Naomi Katsumata, "The Style of the Maqâma: Arabic, Persian, Hebrew, Syriac", *Arabic and Middle Eastern Literatures*, Vol. 5, No. 2, 2002, 117-137, s. 117.

⁷³ *Dâiratu'l-me'ârifî'l-islâmiyye*, Merkezu's-şârika li'libdâ'i'l-fikrî, 1998, XXXI, 9573.

sahip olmaları gösterilebilir. Zira İbn Kuteybe'nin *Makâmâtü'z-zuhhâd 'inde'l-hulefâ'* adlı kısa anlatımlarında, hitapta bulunan kişiler fakir insanlardır. Fakir olmalarına karşın, edebî üstünlüklerini ispatlamaktadırlar.

- c) Makâme edebiyatının Fârisilerden alınmış olduğu görüşü: Ahmed Dıyaf bu görüşü ilk kez ortaya atmıştır.⁷⁴ Delil olarak da el-Belhî'nin (ö. 559/1164) makâmelerini göstermiştir. Abbâs Hânî Cerrâh ise bu görüşü reddetmiştir. Delil olarak da zaman sıralamasının ters olmasını göstermiştir. Zira en eski Arapça makâme eseri, hicri 398 vefatlı el-Hemedânî'ye aittir. En eski Farsça makâme eseri ise hicri 551 vefatlı Hamiduddîn el-Belhî'ye aittir. Dolayısıyla tarih sırası gereği el-Belhî bu konuda öncül olamamaktadır.⁷⁵

Ancak hikâye türü makâmelerin Fars edebiyatından hiç etkilenmediğini söylemek doğru değildir. Zira Fars edebiyatının en önemli ürünlerinden biri olan bin bir gece masallarındaki bazı öğelere hikâye türü makâmelerde rastlanmaktadır. el-Hemedânî'nin Fars asıllı olması, edebiyatçı olması ve Fârisî coğrafyada yaşıyor olması, onun bin bir gece masallarını bildiğini göstermektedir. Bin bir gece masallarındaki bazı öğelere el-Hemedânî'nin makâmelerinde rastlanmaktadır. Örneğin: a) belirli bir kahramanın farklı hikâyelerde tekrar ortaya çıkması durumu başka metinlerde rastlanmayan bir durumdur. el-Hemedânî'nin makâmelerinde Ebu'l-Fetḥ el-İskenderî ile her yeni hikâyede karşılaşmaktadır. b) Hikâyeler birbirinden hem bağımsız hem de aralarında çok hafif bağlantılar bulunmaktadır. Bin bir gece masallarında da hikâyeler birbiri ile bağlantılıdır. c) Masallar hayâl ürünüdür. Hikâye makâmeleri de hayal ürünüdür. Arap edebiyatında ilk asırlarda hayalî hikâyelere pek rastlanmamaktadır. d) Uzak beldelere gitme: Bin bir gece masallarında hep yeni yerler keşfedilir. el-Hemedânî'nin makâmelerinde de kahraman Ebu'l-Fetḥ her hikâyede yeni bir beldeye gitmektedir.

Bu unsurlar dikkate alındığında hikâye makâme türünün Fars edebiyatından bazı öğeleri ihtiva etmesi, onun etkisi altında kalmış olduğu göstermektedir.

- ç) Makâmelerin İbn Dureyd tarafından başlatıldığı görüşü: Bu görüşü ortaya atan Zeki Mubârak'tır.⁷⁶ Ona göre İbn Dureyd makâme türünün öncüsüdür. Zeki

⁷⁴ Zeki Mubârak, *en-Neşru'l-fennî fi'l-karnî'r-râbi'*, Muessesetu'l-Hindâvî, Kahire, 2012, s. 203.

⁷⁵ Abbâs Hânî Cerrâh, *a.g.e.*, s. 22.

⁷⁶ Zeki Mubârak, *a.g.e.*, s. 202.

Mubârak bu görüşünü Ebu İshâk el-Ḥusarî'ye (ö. 488/1095) dayandırmaktadır. el-Ḥusarî, *Zehru'l-âdâb*’ında senetsiz olarak el-Hemedânî'nin İbn Dureyd'in 40 sözünden (أربعون حديثاً) etkilenip ona karşılık olarak 400 makâme yazdığını

nakletmektedir.⁷⁷ Ancak el-Ḥusarî'nin bu sözü zayıf bir rivayettir. Zira kimden bu bilgiyi aldığına dair herhangi bir açıklama yapmamaktadır. İbn Dureyd'in metinlerinin bir kısmının kaybolması nedeniyle bu ihtimalin incelenip doğrulanması da yapılamamaktadır. Zeki Mubârak bu tezini güçlendirebilmek için gereksiz bir şekilde önce dilbilimci Louis Massignon'un bu fikir karşısında ikna oluşunu anlatmıştır.⁷⁸ Görüşünü güçlendirebilmek için ise Ebu Ali el-Ḳâlî'deki (ö. 356/967) İbn Dureyd'den naklen verilen “eşlerini niteleyen kızların sözleri” bahsi ile “güzel âşık” bahsini örnek göstermiştir. Ancak vermiş olduğu bu üç örnek kıssanın hiçbirinin İbn Dureyd'e aidiyeti bilinmemektedir. Zeki Mubârak'ın verdiği bu bilgi hem senet açısından zayıftır hem de metin içeriği açısından herhangi bir delil ya da karîne içermemektedir.

- d) Ebû Ali el-Ḳâlî'nin makâmelerin başlangıcına katkısı meselesi: Zeki Mubârak makâmelerin başlangıcını tespit etmeye çalışırken el-Ḥusarî'nin İbn Dureyd ile ilgili söylediği söze odaklanmıştır. Bu nedenle karşısına çıkan önemli bir bilgiyi görememiştir. Zira Ebu Ali el-Ḳâlî'nin aktardığı kıssalardan birisinin hikâye türü makâmelerin âdeti öncüsü olduğunu gözden kaçırmıştır. O da *Hunâfir el-Ḥimyerî*'nin İslâm'a girişi ile ilgili kıssasıdır.⁷⁹ Bu kıssanın hikâye türü makâmelerden tek farkı, hayâl ürünü olmamasıdır. Diğer özelliklerinin tamamı hikâye türü makâmeleri ile aynıdır. Yani önce ravî zikredilir, sonra olay kahramanı farklı bir şehre gider. Aktarılan kıssada açıklanmaya muhtaç birçok garîb kelime vardır.⁸⁰ Metin içerisinde sadece makâmelerde görülebilen yoğun secîli ifadeler sıralanmıştır. Bunlardan bir kısmı aşağıda verilmiştir:

لكل مدةٍ نهاية، وكل ذى أمدٍ إلى غاية، قلت: أجل، فقال: كل دولة إلى أجل، ثم يتاح لها حول،
انتسخت النحل، ورجعت إلى حقائقها الملل، إنك سجين موصول، والنصح لك مبذول، وإني آنست

⁷⁷ Ebû İshâk İbrahim b. Ali el-Ḥusarî, *Zehru'l-âdâb ve semri'l-elbâb*, thk. Zeki Mubârak, Dâru'l-Cil, Beyrut, s. 305.

⁷⁸ Zeki Mubârak, *a.g.e.*, s. 201.

⁷⁹ Ebû Ali el-Ḳâlî, *Kitâbu'l-emâlî*, Mısır, 1975, s. 134.

⁸⁰ Hatta Ebu Ali el-Ḳâlî bu kelimeleri hikâyenin sonunda açıklamaktadır. Bkz. Ebu Ali el-Ḳâlî, *a.g.e.*, s. 135.

بأرض الشام، نفرأ من آل العذام، حكاما على الحكام، يذبرون ذا رونق من الكلام، ليس بالشعر المؤلف، ولا السجع المتكلف، فاصغيت فزجرت، فعاودت فظلفت، فقلت بم تهينمون، وإلام تعزون؟ قالوا: خطاب كبار، جاء من عند الملك الجبار، فاسمع يا شصار، عن أصدق الأخبار، وأسلك أوضح الآثار، تنج من أوار النار⁸¹

Dolayısıyla el-Hemedânî'nin, ilk defa hikâye türü makâme ortaya koyarken, Hunâfir'in kıssasından etkilenmiş olması ihtimal dâhilindedir. el-Hemedânî bu tarz kıssa anlatımına sadece hayalî olma özelliğini eklemiş olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca el-Hemedânî'nin daha önce belirtildiği üzere Fars kültüründen gelip oradaki bin bir gece masallarındaki hikâyelerin hayalî özelliği ile Hunâfir'in hikâyesinin özelliklerini birleştirmiş olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Hikâye makâmelerinin oluşumuna etki eden unsurlar şu şekildedir:

a) Kur'an-ı Kerim:

Makâme türünün oluşumunda öncelikle Kuran-ı Kerim'in büyük etkisi dikkat çekmektedir. Kuran-ı Kerim'de ayetlerin son harfleri genelde sesteştir. Nesirlerde geçen son harf ses uyumuna secî' denilmektedir. Ancak Kur'an-ı Kerim'deki sesteşlere secî yerine fâsıla adı verilmiştir.⁸² Hem nesir düzeninde hem de ayet sonları fâsılalı olan Kur'an-ı Kerim, İslam toplumunda çok sık okunması nedeniyle bazı etkiler bırakmıştır. Düz yazı ile yazılan ve cümle sonlarında ses uyumu bulunan metin yazma isteği de bu etkilerden birisidir. Dualarda ve hitabette sıkça fasılalara rastlanmaktadır. Makâme edebiyatında da dikkat çeken üslup, büyük kısmının secîli olmasıdır.

a) Şiirler:

Arap toplumunda şiirlerin çok önemli yeri vardır. Savaşlarda dahi şiir yazmaktan, şiir okumaktan vaz geçmeyen bir toplum olması, onlardaki şiir kültürünün derinliğini göstermektedir. Makâme edebiyatının temelde nesir türünden olmasının yanı sıra içinde sık sık şiir metinleri bulunmaktadır. Şiirler de makâme türünün şekil almasında önemli bir rol almaktadır.

b) Hadis:

⁸¹ Ebu Ali el-Kâli, *a.g.e.*, s. 134.

⁸² Velid İbrahim Kâsâb, *Fil'î câzi'l-belâgi li'l-kur'âni'l-kerim*, Dimeşk, 2011, s. 153.

İslâmî ilim tahsilinin en önemli kısımlarından birisi hadis tedrîsâtıdır. Hadis metinlerinin aktarımında verilen senet kısmı, yani râvîlerin bulunduğu kısım, bu ilmin iki ana unsurundan birini teşkil etmektedir. Hadisleri senetleri ile birlikte okuma alışkanlığı ile yetişen öğrenciler, bir olayın anlatımında senet verme alışkanlığını edinmişlerdir. Bu nedenle fıkraları dahi senetle naklettikleri görülmüştür. Örneğin İbnu'l-Cevzî, *Ahbâru'l-Hamkâ ve'l-muğaffelîn* adlı kitabında anlatmış olduğu hikâyeleri, birçok kez senetleri ile vermiştir. İslam kültüründe alışkanlık haline gelmiş olan “olay anlatımını râvîsi ile nakletme alışkanlığı”, makâme edebiyatına da yansımıştır. Makâmeler aktarılırken, genelde baş kısmında öncelikle olayın râvîsi zikredilir, sonra hikâye kısmına geçilir. Hatta es-Suyûtî'nin *Edebu't-tıbbî* makâmesinde bitkilerin kendi aralarındaki münazaraları anlatılmadan önce, olayın râvîsi zikredilerek hikâyeye geçilmiştir.

c) Ediplerin Üstünlüğü:

Ediplerin dil bilgisi konusundaki üstünlüklerini ispat etme çabaları, her edebî türde kendini göstermiştir. Ancak edipler mutlak üstünlüğü makâme edebiyatında bulabilmişlerdir. Zira edipler makâme edebiyatında şairlik ve nesir yazarlığı güçlerini ispat etmeye çalışmışlardır. Aynı zamanda hikâye kurgusu oluşturabilme, kelimelerin yazılışları ile oynama ve zihin oyunları oluşturabilme yeteneklerini göstermişlerdir.⁸³ Dilde yakalamış oldukları ince ayrıntıları ve genel kültür bilgilerini de sergilemişlerdir.⁸⁴

ç) Metnin Rağbet Görülmesi İsteği:

Seci'li ve kafiyeli metinler, ezberleme açısından diğer metinlere nazaran daha çok rağbet görmektedir. Ayrıca zihinlerde daha kalıcıdır. Sadece şiir yazarak hikâye anlatımı zordur. Bir metnin nesir türünde yazılması ve aralarına şiirlerin eklenmesi sonucunda, okuyucu rağbetinin artırılması amaçlanmıştır.

d) Hayali Kurgular

Arapça hikâye türü eserlerinde sadece hakikî olaylar aktarılırken, hicrî ikinci asırda *Kelile ve Dimne*'nin Arapçaya tercüme edilmesinden sonra hayali olay anlatımı da Arap edebiyatına girmiştir. Makâme edebiyatının Arap edebiyatına getirdiği

⁸³ Örneğin el-Harîrî harflerin sağdan sola okunmasında ile soldan sağa okunması durumunda aynı kelimeler ve cümleler oluşturan şiir yazmıştır. Bkz. el-Harîrî, *a.g.e.*, s. 25.

⁸⁴ Ahmet Cevdet Karaca, *Arap Edebiyatında Makâme ve Bazı Makâmât Örnekleri*, Uludağ Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2005, s. 20.

yeniliklerden birisi de budur. Makâme edebiyatı öncesinde doğrudan Arapça olarak telif edilen kitaplarda kurgusal olaylar yerine gerçek olayların anlatımı bulunmakta idi. Arapçaya tercüme edilen hayalî hikâyeler sayesinde Araplar bu kurgusal olay anlatımını görmüşlerdir. Ancak yaklaşık iki asır boyunca bu durumun herhangi bir tesiri görülmemektedir. Hicrî dördüncü asırda el-Hemedânî ile birlikte kurgusal hikâye anlatımı başlamıştır.

e) Toplumsal Sorunları Dile Getirme İhtiyacı

Fakirlere muamele, devlet memurlarının halka muameleleri, hukukî açıklar ve buna benzer problemler her dönemde yazıya aktarılmak istenmiştir. Makâme edebiyatı, yapısı itibarıyla bunun için çok müsaittir. Zira olayları hikâyeler tarzında ifade etmektedir. Toplumsal sorunlar hikâyeler vasıtasıyla şiire göre daha rahat yazılabilmektedir.

f) Garîbu'l-Kur'an

Âlimler ve edipler, Kur'an-ı Kerim'de geçen garîb kelimelerin bilinmesini istemektedirler. Makâme türü kitaplarda sıkça garîb kelimeler kullanılmaktadır. Bu nedenle eski medrese eğitimlerinde öğrencilere *Makâmât-ı Harîrî*'nin ezberlenmesi tavsiye edilmiştir.

Zikredilen bu özellikler göz önünde bulundurularak hikâye türü makâmenin tanımını şu şekilde yapılabilir: "Ağırlıklı olarak nesir türünde yazılan, Kur'an'daki garîb kelimelere ve dildeki inceliklere yer veren hayali hikâyelere, hikâye makâmesi denir."

2.2.2. Amacı

Hikâye makâmelerinin birçok amacı bulunmaktadır. Bunlar yazarın dil üstünlüğünü gösterme, eğitici olma, taraflar arası üstünlük gösterme ve toplumsal sorunları dile getirme olarak sıralanabilir. Aşağıda bu amaçlar maddeler hâlinde incelenecektir.

a) Yazarın Dil Üstünlüğünü İspat Etme

Hikâye türünde makâme eseri vermek, diğer yazı türlerinden daha zordur. Zira içerisinde nesir, şiir, hikâye kurgusu, kelime ses oyunları, kelime şekil oyunları, gramer kaidelerinin incelikleri ve hemen hemen bütün dil-edebiyat unsurları ile karşılaşmaktadır. Bu nedenle hikâye türünde bir makâmeyi her edip yazmamaktadır. Sanatların çoğunu

kapsamayan makâmelerin yazılması durumunda bu makâmeler pek rağbet görmemektedir. Örneğin el-Hemedâni ile el-H.arîrî'nin makâmeleri bu özelliklerin hemen hemen tamamını kapsamaktadır. Bu nedenle çok rağbet görmüşler ve en önemlisi de sıkça taklit edilmişlerdir. Bir ürünün taklit edilmiş olması, onun üstünlüğünün ispatıdır. Bu iki esere ait birçok taklit yazıldığına göre bunların üstünlüğü de ispatlanmış olmaktadır.

b) Eğitici olma

Makâme müellifleri, muhatabı olan kişiye belirli ahlâkî öğütler, dilbilgisi incelikleri, az bilinen kelimeler ve en önemlisi Kur'an-ı Kerim'deki garîb lafızları öğretmeye çalışmaktadır. İleride de görüleceği üzere, makâmelerde kullanılan Kur'an-ı Kerim'in garîb lafızları, bir hikâye kitabı için çok fazladır. Bununla ilgili müstakil çalışmalar da yapılmıştır.⁸⁵ Arapça'da az bilinen kelimeler mümkün mertebe makâmelere eklenmeye çalışılmıştır. el-H.arîrî ile el-Hemedâni'nin makâmelerine bu nedenle şerhler yazılmıştır. Ancak onlardan sonra gelen bazı müellifler kullandıkları garîb lafızları bizzat kendileri şerh etmişlerdir. Örneğin İbn Nâkıyâ (ö. 485/1092) makâmelerindeki kelimeleri kendisi şerh etmiştir. Nâsîf de *Mecma'*da garîb lafızları kendisi şerh etmiştir.

c) Taraflar Arası Üstünlük Sağlama

Hikâye türü makâmelerde genelde taraflar arasında üstünlük sağlama çabası görülmektedir. Fakir ve kimsenin önemsemediği bir kişi edebî güzelliklerle dolu konuşmasına başlayınca diğerleri ondan çok etkilenmekte ve onu dikkate almaya başlamaktadır. Bazen hikâyenin sonunda onu kendilerinden üstün kabul etmektedirler.

ç) Toplumsal Sorunları Dile Getirme

Hikâye makâmelerinde toplum içinde yaşanan sıkıntılar zaman zaman dile getirilmektedir. Fakirlik, alt tabakanın üst tabaka ile olan zıtlık durumları, hukuk sistemindeki çarpıklıklar ve benzer konulara her makâmede karşılaşılmaktadır.

d) Şaşırtma

⁸⁵ Ayrıntı bilgi için bkz Seyyid Ali, Bastân, "Te'sîru'l-kur'âni'l-kerîm fî maqâmâtî'l-H.arîrî", *Mecelle-i âfâkî'l-ħadârati'l-islâmiyye*, Sayı: 14, Sayı: 14, 2004, s. 221-232. Burada el-H.arîrî'nin kullandığı garîb kelimeler gösterilmektedir. es-Sarağustî'nin makâmelerindeki 'garîb lafızlar için bkz: Hüseyin Senîle, "Eşeru'l-kur'ân ve'l-ħadîş fî maqâmâtî's-Sarağustî", *Majallah al-ķism al-arabî*, No: 29, Penjab, 2019, s. 13-38.

Okuyucu şaşırtıcı bir durum ile karşı karşıya kaldığında beyinde mutluluk hissi oluşmaktadır.⁸⁶ Bunun sonucunda okuyucuları şaşırtmayı başaran telifler rağbet görmüştür. Makâme müellifleri de okuyucuları cezbedebilmek için onları şaşırtacak unsurların arayışına girmişlerdir. Bunu başarabilmek için birkaç ince nokta yakalamışlardır. Bu inceliklerden birincisi, hile hikâyeleridir. İnsanlar bir hilenin nasıl yapıldığını öğrenince genelde şaşırmaktadır. Bu nedenle insanlar, bir hilenin yapılış şeklini dinlemeyi sevmektedir.

İkinci şaşırtma yöntemi de anlamı bilinen meşhur bir kelimenin az bilinen diğer anlamını kullanmaktır.

Üçüncüsü, nadir rastlanan kelime kalıplarını bir araya getirmektir. ⁸⁷ صِبْطَرَةٌ ، ضِبْطَرَةٌ gibi nadir kalıptaki kelimeler bir araya gelince okuyucuda şaşkınlık meydana gelmektedir.

Bunların dışında okuyucuyu şaşırtacak birçok yöntem daha vardır. Yukarıda zikredilenler, yoğun kullanılan metotlardır. İleriki bölümlerde özel olarak bunlara yer verilecektir.

2.2.3. Ana Unsurları

Hikâye makâmelerinde edebiyatın hemen hemen bütün sanatlarının var olduğu söylenebilir. Bu nedenle hikâye makâmelerindeki unsurların tamamını zikretmek yerine diğerlerinden ayırt edici başlıca unsurlarını belirtmek daha doğru görünmektedir. Bu ana unsurlar şu şekildedir:

a) Râvî

Hikâye makâmelerinin büyük çoğunluğunda bir râvî bulunmaktadır. Bunun sebebi de hadis biliminin yaygın kullanımı sonucunda diğer bilimlere etki etmesidir. Hadis metinleri nakledilirken mümkün merteye rivayet senedi ile birlikte aktarılmaktadır. Rivayet senedinin zikredilmemesi durumunda aktarılan bilgi rağbet görmemektedir. Bu nedenle rivayet senedinin aktarılması, hicrî ilk asırlarda genel bir teamül haline gelmiştir. Tefsir kitaplarındaki rivayetlerde de Hz. Peygamber (sav)'in hadisleri dışında diğer âlimlerin

⁸⁶ Susanne Sinko-Fischli, *Angewandte Improvisation für Coaches und Führungskräfte*, Springer Yayınları, Berlin, 2018, s. 2.

⁸⁷ Nâsif el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 77.

sözleri aktarılırken, müellifler senet vermeye önem vermişlerdir. Zira bilginin doğrulanması, o bilginin değerinin temel taşı niteliğine sahiptir. Makâme edebiyatında da bu râvî bildirme geleneği genelde devam ettirilmiştir. Ancak aralarında önemli bir fark olup bu da makâmelerde râvîlerin hep hayalî olmasıdır. Hikâyeler gerçek olmadığı için müellif bu hikâyeleri başkalarından duymayıp kendisi kurgulamıştır. Mantıklı olarak düşünülünce, hayalî hikâyelerin râvîsinin de bulunmaması gerekmektedir. Ancak râvî zikretme teamülünün yaygınlığı nedeniyle, müellifler kendilerini bir râvî zikretme zorunluluğunda hissetmişlerdir.

Makâme edebiyatında el-Hemedânî, ilk kez râvî zikretme geleneğini başlatan kişidir. Râvî adını seçerken rast gele olarak İsa b. Hişâm adını seçmiştir. Bu ismi belirlemesinin belirli bir nedeni bulunmamaktadır. Ancak el-Harîrî, râvî ismini belirlerken el-Hârîş b. Hemmâm adını tercih etmiştir. Makâmat şârihi eş-Şerîşî'ye göre bu isim rastgele seçilmemiştir. Hz. Peygamber (sav)'in şu hadis-i şerîfinden etkilendiğini savunmaktadır.⁸⁸

" تَسَمُّوا بِأَسْمَاءِ الْأَنْبِيَاءِ، وَأَحَبُّ الْأَسْمَاءِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ، وَأَصْدَقُهَا حَارِثٌ وَهَمَامٌ، وَأَقْبَحُهَا حَرْبٌ وَمَرَّةٌ⁸⁹

"Peygamberlerin isimleri ise isim koyun. Allah için en sevimli isim Abdullah ile Abdurrahman'dır. En doğru olanı Hârîş ile Hemmâm'dır. En çirkin olanı ise harb ile murra'dır (acı)."

Buradan ilhamla el-Harîrî, râvînin adını iki isimde birleştirerek حارث بن همام *"Hârîş oğlu Hemmâm"* yapmıştır. eş-Şerîşî'nin bu sözü, el-Harîrî'nin kendi ifadesinden alınma olmadığı için kesinlik ifade etmemekle birlikte tutarlı bir görüştür. Zira Hârîş ile Hemmâm'ın hadiste art arda zikredilmiş olması, el-Harîrî'nin zihninde yer edindiği düşüncesini güçlendirmektedir.

b) Kahraman:

Hikâye makâmelerinin bir kısmında belirli bir kahraman vardır. Her hikâyede râvî ile bu kahraman karşılaşmaktadır ve râvî onu fark edip kim olduğunu hatırlamaktadır. Bazı müelliflerin kahraman ismi belirlemesinde belirli bir neden bulunmaktadır. Birçok

⁸⁸ eş-Şerîşî, *a.g.e.*, I, 37.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût), Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001, XXXI, 377.

makâme kitabında ise rastgele bir ismin seçildiği görülmektedir. Örneğin el-Harîrî, Ebû Zeyd es-Serûcî ismini makâmelerinin kahramanı yapmasının nedeni, daha önce bu isimde cimri birisi ile tanışmış olması⁹⁰ veya yaşlı insanlara Ebu Zeyd ya da es-Serûcî deniliyor olmasıdır.⁹¹

c) Dilencilik ve Fakirlik

Dilencilik ve fakirlik konuları makâmelerde sıkça işlenmektedir. Bunun birden çok sebebinin olması muhtemeldir. Ancak en önemli sebep, ediplerin yaşamış oldukları maddî sıkıntılar sonucu fakirlikle ilgili tecrübelerinin fazla olmasıdır. Ediplerin yazmış olduğu metinlerden gelir elde etme imkânları eskiden çok bulunmamaktaydı. Eğer bir meslekleri yok ise devlet erkânından ya da toplum içerisinde gelen yardım ile işlerini sağlamaları gerekmekte idi.

2.2.4. Tarihî Seyri

Hikâye türü makâmelerin nasıl ortaya çıktığına dair kesin bilgi bulunmamakla birlikte birkaç görüş ortaya atılmıştır.

Birinci görüşe göre, İbn Muqaffa'nın *Kelile ve Dimne*'yi Arapçaya tercüme etmesiyle birlikte hayali hikâyecilik başlamıştır. el-Hemedânî bundan esinlenerek hayali kahramanlar oluşturarak hikâye yazmaya başlamıştır.

İkinci görüşe göre ise daha önce ayrıntılı zikredildiği üzere Zeki Mubârek'e aittir.⁹² Ona göre İbn Dureyd'in kaybolan *Erbe'üne hadîsen* adlı eserindeki bazı hikâyeler muhtelif kitaplarda kısmî olarak aktarılmıştır. el-Hemedânî bu hikâyelerden esinlenerek geliştirme yoluna gitmiş ve önemli kişilere yapılan hitabe türünden tamamen hikâye türü olan *el-Makâmât*'ini telif etmiştir.

Hikâye türü makâmelerin tam anlamıyla başlangıcı Bedî'u'z-zamân el-Hemedânî ile gerçekleşmiştir. Ancak hikâye makâmelerinin oluşumunda birçok etken söz konusudur. Makâme edebiyatı dünya edebiyatında eş olmayan, Arap dili dünyasının kendi içinde oluşturduğu bir edebî tür olması nedeniyle özel bir yere sahiptir. Başka kültürlerden ithal

⁹⁰ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 48.

⁹¹ eş-Şerîşî, *a.g.e.*, I, 37.

⁹² Zeki Mubârek, *a.g.e.*, s. 231.

edilmiş bir edebî tür olmaması nedeniyle onu ortaya çıkaran etkenlerin de incelenmesi gerekmektedir.

Bedî'ü'z-zaman el-Hemedânî'nin makâmelerinin sayısı, kendisinden sonraki yapılacak olan makâmelerde etkili olmuştur. Bedî'ü'z-zaman 50 makâme yazmıştır. Bundan sonraki makâme yazımında bu sayının genelde biraz altı veya üstü esas alınmıştır.

Hikâye Makâmeleri türünde yazılan kitaplara örnekler:

- a) el-Hemedânî, *el-Mağâmât*
- b) el-Harîrî, *el-Mağâmât*
- c) ez-Zemağşerî (538/1144), *el-Mağâmât*
- ç) İbnu's-Şaykal el-Cezerî (701-1301), *el-Mağâmâtü'z-zeyniyye*
- d) İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201), *el-Mağâmâtü'l-cevziyye*
- e) Ebu't-Ṭâhir es-Sarağustî (ö. 538/1143), *el-Mağâmât*
- f) Nâsîf el-Yâzicî, *Mecma'u'l-bahreyn*
- g) Ali Mubârek, *Hadîsu İsa b. Hişâm*

2.2.5. Edebî Özellikleri

Hikâye makâmelerinde kullanılan edebî sanatlar, Arap edebiyatının âdeta zirvesini oluşturmaktadır. Çünkü içinde hem nesir, hem şiir, hem tarih, hem kelime oyunları, hem gramer incelikleri ve diğer birçok tür barınmaktadır. Yazılmış makâmeler arasında ise el-Harîrî'nin makâmeleri en üstün olanı kabul edilmiştir. ez-Zemağşerî bu kitabın normal mürekkeple değil, altın mürekkeple yazılmayı hak ettiğini söylemiştir:

أقسم بالله وآياته، ومشعر الحج وميقاته، أن الحريري حرِّيُّ بأن تُكْتُبَ بالتبر مقاماته

"Allah'a, ayetlerine ve hac alametleri ile sınırlarına yemin olsun ki el-Harîrî, makâmelerinin altın suyu ile yazılmasına hak sahibidir."⁹³

Hikâye makâmelerinin bazı özellikleri şu şekildedir:

- a) Râvî

⁹³ es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vü'ât*, I-II, el-Mektebetu'l'Aşriyye, Beyrût., II, 258. Bu söze ez-Zemağşerî'nin kendi kitaplarında rastlanılamamıştır.

Hikâyelerde genelde bir râvî bulunmaktadır. Örneğin el-Hemedânî’de İsa b. Hişâm, el-Harîrî’de el-Hârîş b. Hemmâm, Nâsîf el-Yâzicî’de Suheyl b. ‘Abbâd üzerinden hikâye anlatılır. Bu râvîler her hikâyede olayı anlatmaya başlarlar ve hikâyenin kahramanı ile karşılaşmış onlara hayran kalmaktadırlar.

b) Kahraman

Hikâyelerin birçoğunda belirli bir kahraman vardır. Örneğin el-Harîrî’nin kahramanı olan Ebu Zeyd es-Serûcî, elli makâmenin tamamındaki başkahramandır. Ancak bazı müellifler hep aynı kahramanı kullanmayıp sıradaki makâmede farklı bir kahraman kullanmışlardır. Söz konusu kahramanlar ya dilenci ya da hile yoluyla insanlardan para koparmaya çalışan kişilerdir. el-Hemedânî, güçlü bir edip olan Ebu’l-Fetûh el-İskenderî’yi hikâyesinin baş kahramanı olarak oluşturmuştur. Bu geleneği başlattığı için kendisinden sonraki müellifler de hikâyelerinde mümkün mertebe edip bir kahraman kullanmışlardır.

c) Konu

Hikâye makâmelerinde belirli bir konu çerçevesinde hikâye kurguları oluşturulmuştur. Bu konular arasında en çok işleneni ise hile konusudur. Hileden sonra en çok kullanılan konu, dilbilimi ve dil incelikleri yarışıdır.

ç) Teşbih

Teşbih sanatı hikâye makâmelerinin hemen her sayfasında başvurulan en önemli sanatlardan birisidir. Başka metinlerde bu yoğunlukta teşbihlerin görülmesi çok nadirdir. Teşbihler, karşıdaki insana bilgi verirken yapılan anlatımın daha iyi gerçekleşmesini sağlamaktadır. Ayrıca zihinde belirli bir tasvir de oluşturmaktadır. Bu nedenle aktarılan bilgi daha kalıcı hale gelmektedir. Örnek:

ألا وإن الدنيا دار جهاز وقنطرة جواز، من عبرها سلم، ومن عمرها ندم، ألا وقد نصبت لكم الفخ ونثرت لكم الحب، فمن يرتع يقع ومن يلقط يسقط، ألا وإن الفقر حلية نبيكم فاكتسوها والغنى حلة الطغيان والغنى حلة الطغيان فلا تلبسوها

“Dikkat edin! Dünya çeyiz yurdu ile geçiş köprüsüdür. Kim onu aşarsa esende kalır, kim onu imâr ederse, pişman olur. Dikkat edin! Sizin için tuzak dikilmiştir, sevgi de serpiştirilmiştir. Kim (burada) otlarırsa, (içine) düşer. Kim onu toplarsa, (yine) düşer.

*Dikkat edin! Fakirlik, peygamberinizin süsüdür. Zenginlik ise taşkınlığın elbisesidir. Öyleyse onu giymeyiniz!*⁹⁴

d) Mecaz

Bir kelimenin kendi anlamı dışında kullanılmasına mecaz denilmektedir.⁹⁵ Mecazlar anlatılan sözü güzelleştirir ve sözün kalıcı hale gelmesini kolaylaştırır. Makâmelerde mecaz çok sık kullanılmaktadır. Örnek:

إِنِّي أُرِيدُ كَعْبَةَ الْمُحْتَاكِجِ، لَا كَعْبَةَ الْحُجَّاجِ، وَمَشْعَرَ الْكَرَمِ، لَا مَشْعَرَ الْحَرَمِ، وَبَيْتَ السَّنِيِّ، لَا بَيْتَ الْهَدْيِ،
وَقِبْلَةَ الصَّلَاتِ، لَا قِبْلَةَ الصَّلَاةِ، وَمَنَى الضَّيْفِ، لَا مَنَى الْخَيْفِ

*“Ben muhtaçların Kâbe’sini istiyorum, hacıların Kâbe’sini değil. Cömertliğin hac bölgelerini istiyorum, hacıların hac bölgelerini değil. Esirlerin evini istiyorum, Kurbanlık evleri değil. Aile bağlarının kiblesini istiyorum, namazın kiblesini değil. Misafirlerin Mina’sını istiyorum, Hayf (mescidinin) minasını değil.”*⁹⁶

e) İtnâb

Bir bilginin gereğinden fazla uzatılarak söylenmesine itnâb denir.⁹⁷ Makâme edebiyatından buna örnek olarak şu metin verilebilir:

بِمَ أَدْرَكْتَ الْعِلْمَ؟ وَهُوَ يُجِيبُهُ، قَالَ: طَلَبْتُهُ فَوَجَدْتُهُ بَعِيدَ الْمَرَامِ، لَا يُضْطَاذُ بِالسَّهَامِ، وَلَا يُقَسِّمُ بِالْأَزْلَامِ وَلَا يُرَى فِي الْمَنَامِ، وَلَا يُضْبَطُ بِاللَّجَامِ، وَلَا يُورَثُ عَنِ الْأَعْمَامِ، وَلَا يُسْتَعَارُ مِنَ الْكِرَامِ،

“İlme nasıl ulaştın? O da ona şöyle diyerek cevap veriyor: Onu istedim ve uzak hedefte olduğunu gördüm. Ok ile avlanamaz, fal okları ile paylaştırılmaz, uykuda görülmez, gem vurarak zapt edilmez, amcalardan miras alınmaz ve eşraftan ödünç alınmaz.”

İlme nasıl ulaştığı sorusu sorulan kişi, sözü gereğinden fazla uzatarak cevap vermiştir.

f) Tevcih

⁹⁴ el-Hemedânî, *el-Makâmât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005, s. 161.

⁹⁵ el-Curcânî, *Delâilu'l-î câz*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001, s. 51.

⁹⁶ el-Hemedânî, *a.g.e.*, s. 298-299.

⁹⁷ el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 85;

Âişe Aburrahmân, *el-î câzu'l-beyânî li'l-kur'ân*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire, s. 191.

Bir sözün hem övgü hem de yergi anlamının birlikte kullanılmasına tevcih denilmektedir.⁹⁸ Örneğin *أَيَجِبُ الْغُسْلُ عَلَى مَنْ أَمْنَى*⁹⁹ sözünün iki anlamı vardır. Birincisi “Menisi gelene gusül abdesti vâcip midir?” anlamıdır. İkincisi ise “Mina’ya girene gusül vâcip midir?” anlamıdır. *أَمْنَى* fiilinin iki anlamı bulunmaktadır. *أَفْعَلَ* kalıbının “bir bölgeye girme” anlamı okuyucunun ilk başta aklına gelmemektedir. Fiilin her iki şekliyle anlamlı birer cümle çıkmaktadır.

g) Secî'

Nesirde iki fasılın aynı harf ile bitmesine Secî' denilmektedir.¹⁰⁰ Makâme edebiyatı sanatlarının ana özelliklerinden birisi secî'dir.¹⁰¹ Ancak makâme edebiyatındaki secîler, Kur'an-ı Kerim'deki fâsılalara daha çok benzemektedir. Çünkü secîler, düz yazıdaki cümle sonlarında bulunan kelimelerin kafiyelendirilmesi ile oluşmaktadır. Secîler de fâsılalar gibi okuyucuda -metni anlamasa dahi- etki bırakmaktadır.¹⁰² Kur'an-ı Kerim'de bazen bir cümlenin birkaç ayete bölündüğüne ve bu bölünmelerin sonunda ses uyumunun bulunduğu rastlanmaktadır. Örneğin:

”Sana sarp yokuşun ne olduğunu öğretmedi ki“ 12 وَمَا أَذْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ

”bir köle azad etmek“ 13 فَكُّ رَقَبَةٍ

”ya da zor günde doyurmak“ 14 أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ

15 يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ”yakınlığı olan yetimi“¹⁰³

Görüldüğü üzere “sarp yokuşun ne olduğu” sorusuna (12. ayet) cevap olarak verilen cümlede “...ya da yakınlığı olan yetimi zor günde doyurmak” cümlesi ikiye bölünmüş ve cümledeki meful bih konumunda bulunan “yakınlığı olan yetimi” kısmı ayrı bir ayet olarak alınmıştır.

⁹⁸ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 345.

⁹⁹ el-Harîrî, *el-Makâmât*, s. 329.

¹⁰⁰ el-Merâğî, *a.g.e.*, s. 360.

¹⁰¹ Nevzat Aşık, *a.g.e.*, s. 55.

¹⁰² Ahmet Bostancı, “Kur'an-ı Kerim'de Fâsıla Uyumu”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl 2, Sayı 1, Bahar 2007 (87-118), s. 118.

¹⁰³ Beled 90/12-15.

Hikâye makâmelerinde de bu tarz sıkça kullanılmıştır. Örneğin:

أزمت الشخصوص إلى الكنانة “gözü ok torbasına diktim”

في ركب من بني كنانة. “Kinâne oğullarının bineklerinde”

cümleleri tek bir cümledir. Yani “أزمت الشخصوص إلى الكنانة في ركب من بني كنانة” cümlesi ikiye bölünmüş ve sonlarında sesteşli kelimeler kullanılmıştır. Bu da Kur’an’daki fâsıla üslubu ile aynıdır.

Nesir yazılarında bulunan secî’ler ise böyle değildir. Fâsıla ile secî’ arasındaki fark konusu dilbilimcileri arasında tartışmalı bir husustur ve fikir birliğine varılamamıştır.¹⁰⁴ er-Rummânî (ö. 384/994) ve Bâkıllânî (ö. 403/1013) Kur’an-ı Kerim’in ayet sonlarındaki ses uyumuna secî’ demeyi yanlış görmüşlerdir. Sebep olarak da secî’lerin kusurlu, fâsılların ise belâgatlı olmasını öne sürmüşlerdir. Bazı dilbilimciler, secî’lerde önce kelimenin asıl olarak alındığını ve cümledeki anlamın da bu kelime ile ses ahengine sahip olan başka bir kelimenin uyarlandığını söylemektedir. Fâsılların ise cümledeki anlama göre uyarlandığını iddia etmişlerdir.¹⁰⁵

İllet olarak “aslolan manadır, ses uyumu da ona göre uyarlanır” kuralı eğer doğru kabul edilirse nesirdeki bazı secî’lere de fâsıla denilmesi gerekirdi. Zira metin yazarının bazen önce ses uyumlu harfi esas alıp cümleyi buna göre kurarken bazen de manayı önceleyip ona göre ses uyumlu bir kelime seçmiş olması muhtemeldir. Kur’an-ı Kerim haricindeki tüm ses uyumlu metinlerde, önce “ses uyumlu kelimenin seçilerek sonradan buna uygun bir mana seçildiği” iddiası gerçeği yansıtmamaktadır.

Sonuç olarak söylenebilir ki hikâye makâmelerinde secî’ sanatı çok yoğun olarak uygulanmıştır ve ses uyumu açısından Kur’an-ı Kerim’deki fâsıllara en çok benzeyen metinlerdir. Bu çalışmanın ikinci bölümünde verilmiş olan *Mecma*’ın ilk on makâmesine bakıldığında da bu secîlerin çokluğu görülecektir.

ğ) Gurbete Çıkma

¹⁰⁴ Tüm görüş farklılıkları ayrıştırması için bkz. Âişe Abdurrahmân, *a.g.e.*, s. 253-270.

¹⁰⁵ el-Bâkıllânî, *I’câzu’l-kur’ân*, thk. Seyyid Ahmed Şakar, Dâru’l-Me’ârif, 1997, s. 12.

Hikâyelerin başlangıcında gurbete gitme olayına sıkça rastlanmaktadır. Bunun nedeni de uzak şehirlerdeki hayat hakkında bilgi vermenin, dinleyici ya da okuyucu açısından doğal olarak ilgi çekici olmasıdır. Genelde meşhur olan beldeler seçilmiştir. Kûfe, Mekke, San'â ve Basra gibi beldelere yolculuğun ardından kahramanın maceraları görülmektedir.

2.3. İ'lâmî Makâmeler

İ'lâmî makâmeler, okuyucuya belirli bir konuda bilgi verme amacıyla yazılan makâmelerdir. Yapı itibarıyla hikâye makâmelerine benzemektedir. Ancak belirli bir hikâye değil, alan bilgisi verme odaklı olduğu görülmektedir. Ebû 'Âmir b. Şuheyd (ö. 426/1034), *et-Tevâbî' ve'z-Zevâbî'* adlı çalışması ile hikâye makâmesinden i'lâmî makâmeye ilk geçişi sağlamıştır. Zira buradaki makâmelerin bir kısmı hikâye, bir kısmı ise i'lâmî makâme türündendir. Ebu 'Âmir b. Şuheyd'den sonra bu tarz çok geliştirilmiştir.

2.3.1. Ortaya Çıkaran Etkenler

İ'lâmî makâmeler, makâme türleri arasında en son ortaya çıkan türdür. Bu nedenle daha önceki türlerin özelliklerini kendi içinde barındırdığı görülmektedir. İ'lâmî türden makâmeler bazen diğer türler ile o kadar iç içe geçmiştir ki ayırt edilmesi güç hale gelmiştir.

İ'lâmî makâme türünü ortaya çıkaran en önemli nedenlerden birisi; bu türdeki makâmelerin bilgileri okuyucuya edebî bir zevk içerisinde aktarmasındaki başarısıdır. Bu durum müellifi bu tarz yazılar yazmaya teşvik etmektedir.

Ebû 'Âmir b. Şuheyd hikâye makâmelerini yazarken yine bu üslubu devam ettirerek pirenin (صفة برغوث) ve tilkinin (صفة الثعلب) özelliklerinden bahsetmiştir.¹⁰⁶

Toplam iki sayfa uzunluğa sahip olan bu iki metin ulemâ arasında çok revaç bulmuş olup sonraki süreçte i'lâmî makâmeler yaygınlık kazanmıştır.

¹⁰⁶ Ebû 'Âmir b. Şuheyd, *et-Tevâbî' ve'z-zevâbî'*, Dâr Sâdir, Beyrut, 1996, s. 125-126.

2.3.2. Amacı

İ'lâmî türdeki makâmelerde iki ana amaç bulunmaktadır: Birincisi eğitici olması, ikincisi ise yazarın dil üstünlüğünü göstermesidir.

a) Eğiticilik (Didaktik)

Adından da anlaşıldığı üzere i'lâmî (bilgi verme) makâmelerde belirli bir konuda okuyucuya bilgi sunulmaktadır. Ancak bilgi verme odaklı olan bu kitaplar, diğer kitaplar gibi okuyucuya edebî lezzeti pek vermemektedir. Mesela bir tıp kitabı, şiir ya da hikâye tarzı edebî bir kitap gibi okuyucuda genelde haz uyandırmamaktadır. Ancak aktarılan bu bilgilerin şiirleştirilmesi¹⁰⁷ ya da makâmeleştirilmesi durumunda okuyucu daha fazla edebî sanat ile karşılaşmaktadır. Örneğin es-Suyûfî bitkilerin ve meyvelerin şifalı yönleri ile zararlı yönleri hakkında *el-Edebu't-tıbbiyye*'yi yazmıştır. Bununla birlikte es-Suyûfî bu metni doğrudan bilgi veren eser gibi sanatsız olarak yazmak yerine makâme türünde yazmıştır. Bitkileri kendi aralarında konuşurarak tartışma ortamı meydana getirmiş, adeta bir tiyatro tarzı oluşturmuştur. Kelimeler özenle seçilerek seciler bolca kullanılmıştır. 'Âid el-İşarenî de *el-Makâmât*'ında polislik dâhil muhtelif konulara değinmek için sanatsız bilgi aktarmak yerine i'lâmî makâme üslubunu kullanmış ve bu sayede aktarmak istediği bilgiye edebî lezzet katmıştır.

İlk dönem makâme edebiyatında hikâyelerin arasına yeni bilgiler serpiştirilirken daha sonraki dönemlerde doğrudan bilgi verme amacıyla makâmeler yazılmıştır.

Örneğin el-Hemedânî'nin ve el-Harîrî'nin makâmelerinde tarihî olay ve şahsiyetlerin bilgileri, edipler hakkında bilgiler, şehirlerin durumu hakkında yeni bilgiler okuyucuya verilmektedir. Ancak asıl amaç, bilgi vermeden ziyade, güzel bir edebî eser sunmaktır. Bilgi vermek, onun ek amaçlarından birisidir. Daha sonraki dönemlerde ise es-Suyûfî gibi müellifler, doğrudan belirli bir konuda okuyucuya bilgi sunmak istemiş ve üslup olarak makâme üslubunu kullanmışlardır. Zira es-Suyûfî'nin makâmesinin telif amacı, okuyucuya bitkilerin sağlığa fayda ve zararlarını anlatmaktır. Bitkilerin fayda ve zararları düz nesir metinleri şeklinde verilmesi durumunda bu metinler edebî güzellikten yoksun kalacaktır. Ancak makâme türünden yazılması sonucunda, okuyucu bu kitabı yalnızca bilgi

¹⁰⁷ Örneğin İbn Mâlik, *el-Hulâşatu'l-elfiyye*'sinde Arapça gramerini şiir şeklinde sıralamaktadır. Bu sayede okuyucu gramer kaidelerini okurken kurallarını ezberlemesi de kolaylaşmaktadır.

edinme amaçlı değil, aynı zamanda edebî sanatların tadını alma amacıyla da okuyabilmektedir. Bir örnek sunulacak olursa:

Fesleğen'in Hitabı:

الريحان

فقام الريحان وقال يا آس، لأجرحك جرحا ما له من آس، ألم يرد فيك عن طرق الأئمة الأعلام، عن النبي عليه أفضل الصلاة والسلام (أنه نهى عن التخلل بك والاستياك لأنك تسقي وتحرك عروق الجذام¹⁰⁸

Fesleğen:

“Fesleğen kalktı ve dedi ki: “Ey mersin! Seni öyle bir yaralarım ki o yarayı tedavi eden olmaz. Senin hakkında meşhur imamlar Peygamber Efendimizden bilgi nakletmediler mi? Seninle sirke yapılması ve seninle dış fırçalanması hususunda yasak getirmedi mi? Çünkü sen cüzzamlara hem su verir, hem de terini harekete geçirirsin.”

b) Yazarın Dil Üstünlüğünü Ortaya Koyma:

Hikâye ya da makâme tarzı kurgu çalışmalarından âlimler genelde uzak kalmışlardır. Hadis usulü, tefsir usulü ya da fıkıh usulü kitabına edebî sanat dâhil ederek yazmak, sanatsal ustalık gerektirmektedir. İ'âmî makâmeleri yazmak için müellifte sadece kurgu yapma becerisi değil, aynı zamanda belirli konularda uzmanlık da bulunmalıdır.

2.3.3. Ana Unsurları

İ'âmî makâmelerde birçok unsur kullanılmaktadır. Bu çalışma kapsamında yalnızca i'âmî makâmelerin büyük çoğunluğunda bulunan özelliklere değinilecektir. Örneğin bilgiyi getiren râvî çoğu i'âmî makâmede bulunmamaktadır. Bu nedenle râvînin varlığı i'âmî makâmelerin ana unsurları arasında sıralanmayacaktır. Bu ana unsurlar şu şekildedir:

a) Belirli Bir Ana Konu Üzerinde Yoğunlaşma

İ'âmî makâmeler ile hikâye makâmeleri arasındaki en önemli fark, belirli bir ana konu üzerinde yoğunlaşmış o sahada bilgi verilmesidir. Hikâye türü makâmelerde

¹⁰⁸ es-Suyûtî, a.g.e., s. 21.

okuyucuya birçok bilgi dağınık olarak verilmektedir. Bu bilgilerin doğal olarak ana başlığı da bulunmamaktadır. İ'âmî makâmelerde ise önce bir ana konu seçilir sonra onunla ilgili bilgiler verilir.

b) Yoğun Secî Kullanımı

Daha önce ifade edildiği üzere, makâmelerdeki secîlere fâsıla denilmesi daha uygun düşmektedir. Zira Kur'ân-ı Kerim'deki gibi cümleler bitmeden yarıda kesilerek ses uyumları oluşturulmuştur. İ'âmî makâmeler bu özelliklerini hikâye makâmelerinden almıştır. Bu nedenle secî'ler yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

c) Üstünlük Gösterme

Genelde taraflar arası tartışma sonucu belirli bir taraf üstünlük elde etmeye çalışmaktadır. Kalem ile kılıcın münazarası, şamdan ile kandilin münazarası ya da bitkiler arasındaki münazaralarda bu üstünlük gösterme çabası dikkat çekmektedir. Bir tarafın diğer tarafa üstünlük gösterme çabası hitâbî makâmeler ile görülmeye başlanmıştır. Hikâye makâmelerinde de genelde bir taraf diğerine üstünlük göstermektedir. Bu özellik i'âmî makâmelerde de devam etmiştir.

ç) İnsan Dışı Varlıkların Konuşturulması:

İ'âmî makâmelerin birçoğunda insan olmayan varlıklar, insan gibi konuşTURULMaktadır. Bunlar aşama aşama gelişmiştir. Bitkiler, hayvanlar, eşyalar ve hatta soyut varlıklar insan gibi konuşarak münazara yapmaktadır.

Fabl olarak bilinen hayvanların konuşTURULMASI sanatı Batı'da siyasî baskılar karşısında sansürlü tenkit yazıları olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Müslüman Arap edebiyatında siyasî hiçbir tetikleyici sebep bulunmamaktadır. Sadece bilgi verme amacıyla hareket edilerek işin içine edebî zevk katılmıştır.

2.3.4. Tarihî Seyri

İ'âmî makâmelerde belirli konularda bilgi aktarma amacı güdülmektedir. Ancak okuyucuyu bu bilgilere teşvik etmek için edebî sanatlar eklenmiştir.

İ'lâmî makâmelerde intak sanatına dayalı kurgulara sıklıkla rastlanmaktadır. İslamiyet'in ilk döneminden itibaren intak sanatı ile karşılaşmaktadır. Kur'an'dan örnek verilecek olursa:

حَتَّىٰ إِذَا أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ

"...Karınca vadisine gelene kadar. Karıncanın biri dedi ki: Ey karınca (topluluğu)! Evlerinize girin ki Süleyman ve ordusu fark etmeden sizi ezmesin."¹⁰⁹

Görüldüğü üzere bu ayette karıncalar insanlar gibi konuşmaktadır.

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ

"Cehenneme 'doldun mu?' dediğimiz ve onun da 'hâlâ eklenen var mı?' dediği gün..."¹¹⁰

Bu ayette de cehennem ateşi insan gibi konuşmaktadır.

Hadislerde de öküz ile kurdun konuştuğu kıssalar geçmektedir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "بَيْنَمَا رَجُلٌ رَاكِبٌ عَلَى بَقْرَةٍ التَّفَقَّتْ
إِلَيْهِ، فَقَالَتْ: لَمْ أُخْلَقْ لِهَذَا، خُلِقْتُ لِلْجِرَاثَةِ"¹¹¹

"Ebû Hüreyre'den naklen: Hz. Peygamber (sav)'den naklen dedi ki: Bir adam ineğe binmiş idi. İnek ona döndü ve dedi ki: 'Bunun için yaratılmadım. Çift sürmek için yaratıldım.'"

Bu hadiste yine hayvan, insan gibi konuşmaktadır.

Ayrıca kıyamet alametleri anlatılırken ağaçların da konuşturulduğu¹¹² gibi birçok örnek vermek mümkündür.

¹⁰⁹ Neml 27/18.

¹¹⁰ Kâf 50/30.

¹¹¹ el-Buḥârî, "Ḥarṣ", 4.

¹¹² el-Buḥârî, "Cihâd", 94.

Arap edebiyatında eşek ile öküzün konuşulduğu makâmeler (المفاخرة بين الحمير)

والتور) yazıldığı gibi, bitkilerin kendi aralarında konuştuğu (Suyûtî, *Maḳâmātu'l-Edebi't-tıbbiyye*) ve cansız nesnelerin konuşulduğu (المفاخرة بين القلم والسيف) hikâyeler oluşmaya başlamıştır.

İ'lâmî makâmelere örnek eserler:

- İbn Ḥabîb el-Ḥalebî, *Nesîmu's-şibâ*
- Tâceddin Muhammed es-Serhedî, *el-Maḳâme fi'l-mufâḥare beyne't-tût ve'l-mişiş*
- Lisanuddin İbnu'l-Ḥatîb, *Mî yâru'l-ih̄tibâr fî zikri aḥvâli'l-me'âhid ve'd-diyâr*
- İbnu'l-Murâbî, *Maḳâmetu'l-'id*
- es-Suyûtî, *Maḳâmātu'l-edebi't-tıbbî*
- Ahmed Berbîr el-Beyrûtî, *Maḳâme fi'l-mufâḥare beyne'l-mâ'i ve'l-hevâ'*
- Ahmed Şevkî, *Esvâḳu'z-Zeheb*

2.3.5. Edebî Özellikleri

İ'lâmî makâmeleri diğer makâmelerden ayıran en önemli özelliğin bilgi vermek amacıyla hazırlanması olduğuna daha önce değinilmişti. Bununla birlikte bu makâme türlerinde merkezde bilimsel bilgi verme amacı olmak kaydı ile hikâye makâmelerinde kullanılan üslubun büyük bir kısmı kullanılmıştır. Bu üsluplara ana hatları ile bakılacak olursa:

- Belirli konu başlıkları altında bilgi verme amacı doğrultusunda hazırlanmıştır. Hikâye makâmelerinde de yer yer önemli bilgiler sunulmaktadır. Ancak belirli bir nesnenin ya da olgunun etrafıca bilgisi verilmez. İ'lâmî makâmeler bu yönden tamamıyla didaktiktir.
- Hikâye makâmelerinin birçoğunda bir râvî bulunmakla birlikte i'lâmî makâmelerde râvîler nadiren görülmektedir. Râvîler insanlar yerine kurguya uygun canlı ya da cansız varlıklardan seçilmektedir. Örneğin:

حدثنا ريان عن أبي الريحان عن أبي الورد أبان، عن بلبل الأغصان عن ناظر الإنسان عن كوكب البستان
عن وابل الهتان قال:

*“Tavlı (suya doymun toprak) bize anlattı, reyhanın babasından naklen, o da gülün babası Ebân’dan naklen, o da dalların bülbülünden naklen, o da bahçenin yıldızından naklen, o da yağmur yüklü buluttan naklen dedi ki.”*¹¹³

Görüldüğü üzere olayın râvîsi insanlardan değil, hikâye içeriğine insicamlı olarak doğadaki varlıklardan seçilmiştir.

- c) Hayvanlar ile cansız varlıklar insan gibi konuşturulabilmektedir. Örneğin: Kılıç ile kalemin münazarası, şamdan ile kandilin münazarası
- ç) Secîlere bolca yer verilmektedir.
- d) Hikâye makâmelerinde kullanılan bedîî sanatların tamamı kullanılmaktadır.

Makâme edebiyatında kullanılan sanatlara genel olarak bakıldığında, kelimeler ve seslerle zihin oyunları yapıldığı görülmektedir. Okuyucu iki kelime ya da kelime toplulukları arasında ses benzerliklerini fark ettiğinde hoşlanmaktadır. Bunun en bariz örneği kafiyelerdir. Kafiyelerde ses benzerlikleri, dinleyicinin kulağına hoşnutluk verme özelliğine sahiptir.¹¹⁴

Tüm bu bilgiler dikkate alındığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

İlk ortaya çıkan makâme türü hitâbî makâmelerdir. Ondan sonra hikâye makâmeleri, en sonunda da i’lâmî makâmeler yazılmaya başlanmıştır. Makâmeler genelde tek bir türden yazılmıştır. Ancak nadiren iki türü barındıran makâmeler de bulunmaktadır.

¹¹³ es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 81. Bu kitap hakkında yüksek lisans tezi hazırlamış ve metinlerin tamamının tercümesini tezin içerisinde vermiş olan Bülent Korkmaz, hadis edebiyatından uzak olması nedeni ile bu râvî kısmını yanlış tercüme etmiştir: “Güzel kokular, bize güzel kokulu bitkiler ve gülün soyu ile dalların bülbülü hakkında, insanların yöneticisi ile bahçelerin yıldızı ve yağmur yüklü bulut hakkında anlattı ve dedi ki..” Arapça’daki *عن حدث* ifadesini “Bize falancadan naklen anlattı” yerine “... hakkında anlattı” şeklinde anlamış ve hikâyenin râvî kısmı tamamen anlaşılabilir hale gelmiştir. Bu da makâmelerin hadis ve ayetlerle etkileşimlerindeki durumu göstermektedir. Bu ilimlerden uzak olan insanlar makâme metinlerini anlamada sorun yaşayabilmektedirler. Bkz. Bülent Korkmaz, *Edeb-i Tibbî Makâmeleri Işığında Suyûtî ve Makâme Sanatına Katkıları*, s. 28.

¹¹⁴ Şevki Dayf, *a.g.e.*, s. 41.

Hitâbî makâmelerde gerçek bir olay anlatılmaktadır ve bir mecliste iki taraf karşı karşıya gelerek zayıf mevkîli taraf, diğer tarafı hikmetli sözlerle ikna etmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda içinde tarihî bilgiler barındırmaktadır. İbn Kuteybe, Hint kitaplarını okuması sonucu onlardaki “hikmetli sözler söyleme edebiyatı”ndan etkilenip Arapça’daki benzer unsurları yazıya dökmüştür. Hitâbî makâmelerde kullanılan sanatlar diğer türlere göre azdır.

Edebiyat tarihinde yazılmış olan makâmelerin yarısı hikâye türündedir. Bunun sonucunda “makâme” denildiğinde ilk akla gelen hikâye makâmeleri olmuş ve makâme teriminin tanımı sadece bu tür için yapılmıştır.

el-Hemedânî, Ebu Ali el-Kâfî’den ve Fars masal edebiyatından etkilenerek ilk kez hikâye makâme türünü ortaya koymuştur. Hikâye türü makâmeleri şekil açısından Kur’an-ı Kerim, hadis ve şiirlerden etkilenmiştir. İçinde yoğun olarak garîbu’l-kur’ân bulunmaktadır. Hikâye türü makâmelerin telif edilmiş amaçlarında yazarın dil üstünlüğünü ortaya koyma, eğitici olma, toplumsal sorunları dile getirme ve okuyucuyu dil konusunda şaşırtma bulunmaktadır. el-Hemedânî’nin makâmeleri Arap edebiyatındaki makâmelere şekil, içerik ve üslup açısından derin bir biçimde tesir etmiş ve aynı tarzda birçok makâme yazılmıştır.

Hikâye makâmeleri edebî yazılar arasında en çok sanat barındıran türlerden birisidir. İçinde nesir ve şiirler bir arada kullanılmaktadır.

En çok okunan makâme türü hikâye makâmeleri olması nedeniyle makâme serhlerinin sadece bu tür için yapılmış olması muhtemeldir.

İlâmî makâmeler, Ebû ‘Âmir b. Şuheyd (ö. 426/1034), *et-Tevâbi’ ve’z-zevâbi’* adlı makâmesi ile edebiyat sahnesinde görünmeye başlamıştır. Bu makâmelerde okuyucuya belirli bir konu hakkında bilgi verme amacı güdülmektedir. Makâme türleri arasında yaygınlık bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Öncelikli amacı okuyucuya bilgi vermek ve yazarın dil üstünlüğünü ortaya koymaktır. İlâmî makâmelerde ilk başlarda belirli bir alan bilgisi hakkında bilgi sıralanırken, daha sonraki dönemlerde bu bilgiler tiyatro tarzında verilmeye başlanmıştır. Hayvanlar, bitkiler, cansız varlıklar ve mânevî varlıklar mufâhare (birbirine üstünlük taslama) üslubuyla konuşturulmuştur. Mufâhare metinleri *Kelile ve Dimne*’den, Kur’an-ı Kerim ve hadislerdeki insan olmayan varlıkların konuşmalarından etkilenerek oluşmuştur.

Makâmelerin başlıkları tarihsel süreçte belirli aşamalar kat etmiştir. İbn Kuteybe ile kullanılmaya başlanan makâmât başlıklarına el-Ĥarîrî şehir isimleri eklemeye geleneğini oluşturmuştur. es-Sarakuṣṭî ise başlıklara sıra sayıları eklemiştir. el-Ĥanefî de وَتُعْرَفُ بِـ ekini ekleyerek makâme adlandırmalarındaki gelişim sürecini tamamlamıştır.

3. Makâme Başlıklarının ve Râvîlerinin Tarihsel Süreçleri

Makâmeler ilk yazıldığı zamanlarda herhangi bir başlığa sahip değil idi. Ancak daha sonra başlıklar eklenmeye başlanmıştır. Bu başlıklar belirli aşamalarla gelişmiştir.

Aynı şekilde hikâyelerin râvîlerinde de bazı aşamalar bulunmaktadır. Aşağıda sırasıyla bunlar incelenecektir.

Makâmelerin birçoğunda şekil açısından ortak noktalar bulunmaktadır. Başlıklarının adlandırılması, râvî adı verilmesi ve olay kahramanının zikrinde zaman ilerledikçe sanatlı ifadelerin çoğaldığı görülmektedir.

Makâmeler ilk kez İbn Kuteybe tarafından edebiyat sahnesine sunulduğunda müzekker şekli olan مقام makâm lafzı kullanılırken genel ana başlık kısmında çoğul hali olan مقامات makâmât lafzı kullanılmıştır: ¹¹⁵ مقامات الرهاد عند الخلفاء والملوك

İbn ‘Abdirabbih de aynı metodu takip etmiştir. Sadece bazı yerlerde makâm yerine kelâm kelimesini tercih etmiştir. Hitâbî makâmelerdeki başlıklara genel olarak bakıldığında konu başlığı terimi yerine içerikle ilgili bilgi içeren bir terkip kullanıldığı görülmektedir. Örneğin مقام الأوزاعي بين يدي المنصور ¹¹⁶ “*Evzâ’înin Mansur’un önündeki duruşu (makâmı)*” terkihi konu içeriği ile ilgili bilgi vermektedir.

Makâme edebiyatında da ilk dönemlerde sadece “falancanın konuşması” anlamında “Maḳâmâtu...” diye konu başlıkları kullanıldıktan sonra Arap dünyasındaki kitabiyat kültürünün gelişmesi ile makâme eserlerinde de paralel gelişmeler meydana gelmiştir.

¹¹⁵ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, II, 232-243.

¹¹⁶ İbn ‘Abdirabbih, *a.g.e.*, III, 101-109.

el-Hemedânî, ilk beş makâmesi için herhangi bir başlık eklememişken sonrakilere için makâme başlıklarını kullanmaya başlamıştır. Burada artık makâm مقام kelimesinin müennes hali olan makâme مقامة şekli görülmeye başlanmıştır. Ancak bunların her birine isim verilmemiştir. Sıra sayıları verilerek makâme başlıkları sıralanmıştır: “Birinci makâme, ikinci makâme, üçüncü makâme...”¹¹⁷

İbn Şeref el-Ğayrevânî, *Rasâilu’l-İntikâd*’ında şairlerin edebî tenkitlerini i’lâmî makâme tarzında yazarak hiçbir başlık kullanmamış, yazdığı makâmeleri için hadîs حديث kelimesini kullanmıştır. Daha sonraki dilbilimciler bu esere makâme adını vermişlerdir.¹¹⁸ Çünkü yazım tarzı birebir i’lâmî makâme türündendir.

Ebu’l-Kâsım Abdullah b. Nâkıyâ (ö. 485/1092) makâmelerine el-Hemedânî gibi sadece makâme مقامة başlığı koymuştur. Herhangi bir konu açıklaması yapmamıştır. Matbû nüshada “ikinci makâme, üçüncü makâme...” şeklinde sıra sayılarının ilave edildiği görülmektedir.

el-Gazzâlî makâmelerinin başlıklarının tamamında makâm مقام kelimesini kullanarak içerik ile ilgili bilgi vermiştir ve makâme dışında başka bir kelime kullanmamıştır. Örneğin *Huzeyfe b. el-Yemân*’ın *Osmân b. ‘Affân*’ın önündeki makâmı” ibareli başlığın altında Huzeyfe’nin

¹¹⁷ Bedî’u’z-zaman el-Hemedânî’nin günümüzdeki baskısına bakılarak bu bilginin doğruluğunu ölçmek yanlış olacaktır. Çünkü günümüz baskısındaki başlıklar orijinal el yazmasına muvafık değildir. Okuyucu bu başlıkların el-Hemedânî tarafından yazıldığı kanaatine varabilir. Zira Muhammed ‘Abduh bu kitabın baskısını neşrederken titiz davranmamıştır. Başlıkları orijinalindeki gibi birinci makâme, ikinci makâme” şeklinde vermek yerine el-Harîrî’nin makâmelerindeki başlıklardan esinlenerek المقامات السجسناية,

المقامات الكوفية şeklinde hikâyede geçen şehir isimleri kullanmıştır. Ayrıca el yazma nüshaları yeterince araştırılmadığı için üç adet makâme de eksik neşredilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal ‘Urfalı, Maurice Pomerantz, Şelâsu mağâmât mensûbe ilâ Bedî’îz-zemân el-Hemedânî, *Mecelletu’l-meşriğ er-rağmiyye*, 13. Sayı, 2018.

¹¹⁸ İbrahim Sarmış, “İbn Şeref el-Ğayrevânî”, *TDVİA*, İstanbul, 2000, XX, 377.

hitâbı verilmiştir.¹¹⁹ Müennes hali olan makâme مقامة kullanımı ise burada görülmemektedir.

Yine el-Gazzâlî'nin i'lâmî türdeki makâmesi olan el-Mağâmetu's-sundusiyye adlı çalışmasında tekil müennes kalıbı kullanılmıştır. Başlığın daha sonraki bir müstensih tarafından konulmuş olabileceği ilk başta akla gelmektedir. Ancak metnin son kısmında el-Gazzâlî'nin kendisi bu çalışma için doğrudan makâme مقامة kelimesini kullandığı görülmektedir.¹²⁰

Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Makâmât مقامات kelimesi çoğul halinde kullanıldığında tüm makâme türlerini içermektedir. Ancak tekil halinde kullanıldığında durum değişmektedir. Müzekker hali olan makâm مقام kelimesi sadece hitâbî makâmeler için kullanılmış, müennes hali olan makâme مقامة kelimesi ise hikâye ve i'lâmî makâmeler için kullanılmıştır. Bu ayrımı yapabilmek için el-Gazzâlî anahtar konumdadır. Zira onun hem hitâbî hem de i'lâmî makâmesi vardır. Hitâbî makâmesi için müzekker hâli olan مقام kelimesini kullanmakta iken i'lâmî makâmesi için ise müennes kalıbı olan مقامة kelimesini kullanmıştır.

el-H.ârîrî makâmeleri için yeni bir yöntem geliştirmiştir. Her bir makâmeye, hikâyenin geçtiği şehrin adını vermiştir. Örneğin Semerkant şehrinde geçen hikâyesini المقامة السمرقندية “*Semerkant makâmesi*” olarak adlandırmıştır.¹²¹ el-H.ârîrî'den sonra bu yöntem birçok müellif tarafından örnek alınmaya başlanmıştır.

¹¹⁹ el-Gazzâlî, *a.g.e.*, s. 65.

¹²⁰ el-Gazzâlî, *el-Mağâmetu's-sundusiyye*, el yazma nüsha için bkz. Staatsbibliothek zu Berlin, kayıt no: PPN820533475, <http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB0001968D00000000>, 206 no'lu varak.

¹²¹ el-H.ârîrî, *a.g.e.*, s. 221.

ez-Zemaḥşerî de makâmelerin başına ilk kez metnin içeriğinden bir kelimeyi seçmeyerek doğrudan konunun ne ile ilgili olduğuna dair bilgi içeren başlık kullanmıştır. Örneğin مقامة النهي عن الهوى “*kötülükten men makâmesi*”nin içeriğinde “nehy” ya da “hevâ” kelimesi geçmemektedir. Ancak konu olarak kötülükten menetmeden bahsedildiği için ona uyumlu başlık kullanmıştır. ez-Zemaḥşerî’nin bu yöntemi de el-Harîrî gibi daha sonraki dönemler için örnek teşkil edecektir.

es-Saraḫuşî (ö. 538/1143) *el-Maḫâmâtu’l-luzûmiyye*’sinde sıra sayılarının bulunduğu başlıklar kullanmıştır. Hatta ilk baştaki makâmelerinde المقامة الأولى “*birinci makâme*”, المقامة الثانية “*ikinci makâme*” şeklinde sıralama yaparken, daha sonraları makâme kelimesini tamamen terk ederek sadece sıra sayısını (örneğin الحادية عشرة “*on birinci*”) kullanmıştır.¹²² Ayrıca es-Saraḫuşî makâmelerini toplamış olduğu kitabın adına farklı bir isim bulmuştur. *el-Maḫâmâtu’l-luzûmiyye* المقامات الزومية deki luzûm kelimesi, Ebu’l-‘Alâ’ el-Ma’arrî’nin *Luzûmu mâ lâ yelzem* (gerekmeyen şeyin gerekliliği) adlı divanından etkilenecek kullanılmıştır. Yani es-Saraḫuşî kitap adını belirlerken ne içinde geçen bir kelime/terkip kullanmış ne de makâmelerdeki konular arasından seçmiştir. Şekil açısından gereksiz olan kafiyeyle atıf yaparak *el-Maḫâmâtu’l-luzûmiyye* adını vermiştir.¹²³

el-Vehrânî’nin kendi makâmelerini sıralarken başlıklarda makâme kelimesini kullanmamış olması dikkat çekmektedir. Makâmelerine herhangi bir başlık da koymamıştır. Bu da hicrî altıncı asırda hâlâ makâme başlıklarında belirli bir standardın oturmamış olduğunu göstermektedir.

İbnu’l-Cevzî (ö. 597/1201) makâmelerinin başlıklarına ilgili konuyu ilave etmiştir. Ayrıca makâmelerine sıra sayısı da eklemiştir. Örneğin hac ve umre içerikli makâmesinin

¹²² Bkz. es-Saraḫuşî, *el-Maḫâmâtu’l-luzûmiyye*, thk. Hasan Varaklı, Amman, 2006, s.17, 25, 110.

¹²³ Ignacio Ferrando, “el-Maḫâmâtu’l-luzûmiyye li Ebî’r-Ṭâhir es-Saraḫuşî ve şudûru tercümetin lehâ ile’l-luġati’l-işbâniyye”, *Revue des études andalouses*, Sayı: 27 (2002), s. 59.

başlığını *المقامة الثامنة عشرة في ذكر الحج والعمرة* “*Hac ve Umre bahisli on sekizinci makâme*” şeklinde belirlemiştir.

Ahmed b. Ebî Bekr el-Hanefî (ö. 631/1234), bir makâmesinin başlığında makâm مقام kelimesini kullanırken, diğerlerinde müennes hali olan makâme مقامة kelimesini kullanmıştır. İstisnasız her makâmenin ne ile ilgili olduğuna dair başlıkta bilgi verilmiştir. Yer yer بِرَ وَتُعْرَفُ şeklinde başlıkta içerikle ilgili bilgi verilmiştir. Örneğin on beşinci makâmesinin adı بالمخبرية وتعرف بالمخبرية “*Mihberiyeye olarak bilinen beşinci makâme*” dir.¹²⁴ el-Hanefî’nin bu başlık yöntemi daha sonraki dönemler için örnek teşkil etmiştir. Daha yeni yazılmış olan ve hiç kimse tarafından bilinmeyen bir hikâye için “*Mihberiyeye olarak bilinen...*” şeklinde bir başlık açılması dikkat çekicidir. Çünkü metin yeni yazılmış ve daha bilinmemektedir. Ancak bu ifade, daha önce insanlar tarafından bilinen bir hikâyenin yazıya aktarılmış olduğu anlamını taşımaktadır. Tam cevabını tespit edebilmek için müellifin kendi ifadesine rastlanamamıştır.

Ancak o dönemin edebiyatına bakıldığında bazı karinelere rastlanabilmektedir. Zira ilk dönem İslam edebiyatı tarihinde bazı kitaplarda bölüm isimleri konulmamış idi. Bölüm başlıkları yazılmamış olan bir kitabın çok okunması sonucu o kitabın ilgili kısımlarına atıf yapılması zorluğu ortaya çıkmıştır. Bu nedenle âlimler atıf yaparken bölüm başlık adı veremedikleri için “... olarak bilinen” diye ilgili bölümü zikretmişler ve daha sonra bu başlıklar norm haline gelmiştir. Örneğin Muslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), telif ettiği *el-Musnedu’s-sahîh*’ın bölümlerine herhangi bir başlık koymamıştır. Ancak sıkça okunan bu kitaptaki bölümlere atıf yapmaya çalışan âlimler, zorluğu atlatabilmek için kendilerince başlıklar koymaya çalışmışlardır. Bunlar müellifin kendi başlığı olmadığı için yaygın olanlarına “...olarak bilinen bâb” demişlerdir. en-Nevevî (676/1277) de nihâî olarak bu başlıkları sonradan oluşturmuş ve norm haline getirmiştir.¹²⁵

¹²⁴ Ahmed b. Ebî Bekr el-Hanefî, *Makâmâtü'l-Hanefî ve İbn Nâkiyâ*, Matbaat-ı Ahmed Kâmil, İstanbul, 1911, s. 21.

¹²⁵ İsmail Lütfî Çakan, *Hadis Edebiyatı*, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1996, s. 62.

Daha sonraki dönem müellifleri de el-Hanefî'nin etkisi altında kalarak bu başlıktan ilham almış ve aynı şekilde ب و تعرف ... “...olarak bilinmektedir” diye başlıklar atmışlardır.¹²⁶

Muhammed b. Ali b. Gâlib b. Şaykal el-Cezerî (ö. 689/1290) ile İbnu'l-Mu'zam (ö. VII. yy./XIII. yy.) da el-Harîrî'nin başlık yöntemlerini sıra sayısı ile devam ettirmişlerdir.

Şalâhuddîn es-Şafedî (ö. 764/1363), râvî adlandırmasında yeni bir sanat geliştirmiştir. Yangınla ilgili bilgi vermiş olduğu makâmelerinde râvî isimlerini ateşle ilgili olanlardan seçmiştir. Örneğin حكي شعله بن أبي لهب عن أبي الزناد شهاب “Çakmağın babası olan kıvılcımdan naklen, alevin babasının oğlu olan meşale anlattı...”¹²⁷ es-Suyûtî de es-Safedî'den etkilenerek aynı üslubu çiçekler için kullanmıştır.

İbn Hâbib el-Halebî (ö. 779/1377) makâme kelimesini sadece kitabın isminde kullanmıştır (örnek: نسيم الصبا في فنون من الأدب القديم والمقامات الأدبية “Nesîmu's-sibâ fi funûnin mine'l-edebî'l-kadîmi ve'l-makâmâtî'l-edebîyye”). İçerik tamamen makâme tarzındadır ancak başlıklarında makâme kelimesi yerine sıra sayısı ve konusu yer almaktadır (örnek: التاسع: في روض والأزهار “Dokuzuncu: Bahçe ve çiçekler hakkında”)

es-Suyûtî, el-Hanefî'nin başlatmış olduğu başlıklardaki tu'rafu bi ب و تعرف ifadesini biraz değiştirerek tusemmâ ifadesini kullanmıştır. Örneğin el-Hanefî “el-Makâmetu't-tâsi'a ve tu'rafu bi'l-kalemiyye” المقامة التاسعة وتعرف بالقلمية “Kalemî olarak da bilinen dokuzuncu makâme” ifadesini kullanırken, es-Suyûtî “Maqâme tusemmâ el-fâriq beyne'l-muşannif ve's-sâriq” مقامة تسمى الفارق بين المصنف والسارق “Hırsız ile musannif arasını ayırt edici olarak bilinen makâme” ifadesini kullanmaktadır. el-Hanefî, daha önce değinildiği üzere,

¹²⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 142.

¹²⁷ Semîr ed-Derûbî, “Maqâmetu raşî'r-rahîk fi vasfî'l-ħarîk”, *Al-Balqa Journal for Research and Studies*, Sayı: 1, 1995, 77-119, s. 96.

gereksiz olarak تعرف “biliniyor” ifadesini kullanmakta idi. Çünkü henüz yeni yazılmış olan makâmeyi kimse bilmezken “biliniyor” diye bir ifadenin kullanılması dikkat çekmekte idi. es-Suyûtî de el-Ĥanefî’nin yolundan giderek gereksiz bir ifade olan تسمى “...olarak adlandırılmaktadır” ifadesini kullanmıştır. Oysa doğrudan الفارق بين المصنف والسارق “Hırsız ile musannif arasını ayırt edici” ifadesini kullanması da mümkündü. Çünkü henüz hiçbir kimse bu makâmeye isim koymamış idi. Zira es-Suyûtî ve öncesindeki Arap edebiyatı kitap isimlendirmeleri genelde bu tarzda olduğu görülmektedir. es-Suyûtî’nin bu ifadesi, el-Ĥanefî’den etkilendiğini göstermektedir. Bu çalışmanın ikinci ana konusu olan Nâsîf’in Mecma’ında da bu etki devam etmiştir. Nâsîf de tüm makâme adları için وتُعرف بـ ifadesini kullanmıştır.

el-Ķalkaşendî makâmesine herhangi bir başlık koymamıştır. Ancak makâmesi yazım ve imlâ hakkında bilgi verme amaçlı olması nedeni ile râvî adını da konuya uygun olarak seçmiştir: حكى الناثر بن النظام “Nazımcı oğlu nesirci anlattı ki...”¹²⁸

es-Suyûtî i’lâmî makâmeleri yazarları arasında en çok makâme telifi bulunan âlim olması nedeniyle onun makâmeleri şekil açısından dikkat çekmektedir. Hikâyelere belirli bir râvî eklendiği için hikâyeye haddesenâ حدثنا “Bize anlattı ki...” şeklinde başlayan metni es-Suyûtî’nin yine hadis rivayet biliminden etkilendiğini göstermektedir. Zira es-Suyûtî meşhur bir hadisçidir. Râvî olarak hayalî koku isimlerini dahi kullanmıştır. es-Suyûtî başlıklarda bir yeniliğe daha giderek menâkib مناقب kelimesini kullanmıştır. Örneğin Menâkibu’l-havh مناقب الخوخ “Şeftalinin menkibeleri” makâmesinde şeftâlinin faydalarını sıralamaktadır.¹²⁹ “Şeftalinin faydaları” tarzı bir başlık atmak yerine, tasavvuf ehlindeki belirli üstün özellikleri olan kişilere kullanılan menkibe kelimesini teşbihen kullanmıştır.

¹²⁸ el-Ķalkaşendî, a.g.e., XIV, 112.

¹²⁹ es-Suyûtî, a.g.e., s. 64.

Sonuç olarak söylenebilir ki hadis biliminde kullanılan edâ lafızları¹³⁰ ve kısaltmalar makâme edebiyatına tesir etmiştir. Bir rivayeti aktarırken haddesenâ حدثنا “bize anlattı”¹³¹, haddesenî حدثني “bana anlattı”¹³², enbe’ena أنبأنا “bize bildirdi”¹³³, قال “dedi”¹³⁴, ravâ روی “rivayet etti”¹³⁵ gibi lafızlar kullanılmıştır.¹³⁶ Hattâ hadis rivayetlerinde bazen kullanılan haddesenâ eş-şikâtu حدثنا الثقات “bize güvenilir kimseler anlattı”¹³⁷ ifadesi diğer bilim dallarının metinlerinde rastlanmazken, makâme edebiyatında hikâyenin baş kısmında rastlanılmaktadır. Meselâ el-Ğavvâs’ın sekizinci makâmesinde

قال بعض الرواة ، قدمت مع الثقة¹³⁸ ، إلى حلب الشهباء ، والروضة الحسناء¹³⁹

“Râvîlerden biri dedi ki: güvenilirlerle geldim, Halep Şehbâ’ya, en güzel bahçeye...” ifadesini kullanmıştır.

Şemsuddin el-Halebî el-Ğavvâs (ö. 1000/1592) da başlıklarında yine sıra sayısı ile şehir adını zikretme geleneğini devam ettirmiştir. Ancak “ve tu’rafu” وتعرف “...olarak

¹³⁰ Müctebâ Uğur, “Edâ”, *TDVİA*, İstanbul, 2000, X, 388.

¹³¹ el-Hemedânî, *a.g.e.*, s. 137.

¹³² el-Hemedânî, *a.g.e.*, s. 46.

¹³³ Semîr Mahmûd ed-Derûbî, *Şerhu mağâmâtî’s-Suyûtî*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut, 1989, s. 234.

¹³⁴ Nâsîf el-Yâzîcî, *a.g.e.*, s. 230.

¹³⁵ Nâsîf el-Yâzîcî, *a.g.e.*, s. 350.

¹³⁶ Hadis biliminde bu lafızlar çok titizlikle seçilmesine karşın makâme edebiyatında bunlar rastgele seçilmektedir. Zira hadis râvîsi bir hadis naklettiğinde eğer sözlü olarak aracısız bir şekilde bir hadisi almış ise enbe’e أنبأ “bildirdi” lafzını değil, haddese حدث “anlattı” lafzını kullanmaktadır. Eğer hadisi alırken tek

başına değil ise bize” ekini kullanmaktadır. Yalnız olduğunda ise بني “bana” ekini kullanmaktadır.

Makâme edebiyatında aktarılan hikâyeler zaten hayâli oldukları için buradaki ifadelerin de daha önceki kullanılan hadis terimlerinden rastgele seçilmiş olduğu aşîkardır.

¹³⁷ Örnek için bkz. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, Dâru İhyâ’i’t-turâsî’l-‘arabî, Beyrut, 1985, II, 196, 380.

¹³⁸ Şika ثقة kelimesinin çoğulu açık tâ ت harfi ile yazılmaktadır: ثقات. Orijinal el yazma nüshasında bu şekilde yazıldığı için değiştirilmemiştir.

¹³⁹ Şemsuddin el-Halebî el-Ğavvâs, *Riyâdu’l-eshâr ve nesîmu’l-eshâr*, 88 no’lu varak, Fransa Millî Kütüphanesi, Tasnif no: 3952, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b11003427d.image> .

bilinmektedir”, ya da “ve tuesemmâ” وتسمى “...olarak adlandırılmaktadır” tarzı eklere artık gerek duymamıştır. Örneğin el-Makâmetu’t-tâsi’a el-ķâhiriyye القاهرة التاسعة المقامة “dokuzuncu makâme, Kâhire (ye mensub)”¹⁴⁰ ifadesini kullanmıştır.

el-Ķavvâs, es-Suyûtî’nin kullandığı râvî adı belirleme sanatındaki teşbih üslubunu devam ettirmiştir. Dokuzuncu makâmesinde عن عطاء بن جزیل ، روى الفضل بن جميل ، “güzel oğlu erdem, bol oğlu hibeden rivâyet etti ki...”¹⁴¹ girişini yapmıştır. Görüldüğü üzere el-Ķavvâs burada Arap toplumunda kullanılan isimleri bir araya getirerek asıl anlamlarına atfı yapmıştır. Zira Faql, Cemil, ‘Atâ’ isimleri Arapçada yaygındır.

Abdullah Fikri Paşa (ö. 1306/1889) makâmelerinde rivayet senedini şu şekilde ifade etmiştir:

حدثنا أبو المقال بن ذاكر عن الخيال بن خاطر قال ... :

“Bize zikredenin oğlu olan sözün babası anlattı, o da hatırlatanın oğlu olan hayal’den nakletti ve dedi ki:”¹⁴² cümlesinde görüldüğü üzere râvî isimleri için gerçek olmayan isimler kullanılmış ve hikâyenin gerçek olmadığına atfı yapılmıştır.

Makâme başlıkları ve râvîlerin tarihsel süreçteki durumlarına göz atıldıktan sonra özetle şu sonuçlara ulaşılmıştır: Makâmelerdeki râvî adları kullanma geleneği hadis biliminden etkilenmiş ancak bunun için hayalî isimler tercih edilmiştir. Hikâye makâmelerinde insanlara verilen normal adlar kullanılırken, i’lâmî makâmelerde konu ile ilgili olan insan dışı varlıklar râvî olarak kullanılmıştır. Kahraman adları ise hikâye makâmelerinde gerçek isimlerdir. Ancak i’lâmî makâmelerde kahramanlar genelde hayvan, bitki, cansız ya da manevî varlıklardan seçilmiştir.

¹⁴⁰ Şemsuddin el- Ĥalebî el-Ķavvâs, *age.*, 101 no’lu varak.

¹⁴¹ Şemsuddin el- Ĥalebî el-Ķavvâs, *age.*, 101 no’lu varak.

¹⁴² Abdullah Fikri Paşa, *el-Makâmetu’l-fikriyyetü’s-seniyye fi’l-memleketi’l-bâtiniyye*, 1898, s. 2.

4. Diğer Dillerde Makâme Edebiyatı

Makâme edebiyatının çok revaç bulması sonucu Araplarla iç içe yaşayan toplumlarda da bu edebî tür kullanılmaya başlanmıştır. Ancak makâme edebiyatının en belirgin yönlerinden birisi, dilin inceliklerini ustalıkla kullanarak kelimeler ve harfler arası zihin oyunları oluşturmaktır. Diğer dillerin yapısı buna Arapça kadar uygun olmadığından bu edebî türün devamı pek gelmemiştir.

Makâme türü yazılarda kelime ses benzerlikleri ve uyumları ile çok fazla işlem yapılması sayesinde edebî güzellikler ortaya çıkmaktadır. Sâmi dil ailesine mensup olan dillerde kelimeler belirli vezinler ile oluşturulmaktadır. Bu vezinler sayesinde özel ses uyumları ve ahenkleri yakalanabilmektedir. Belirli vezinler üzere kurulu olmayan diller bu açıdan Sâmi dillere göre dezavantajlıdır. Bunun sonucu olarak makâme edebiyatı diğer dillerde yaygınlık kazanamamış ve sınırlı sayıda eserle kalmıştır. Arapçanın bu üstün yönü nedeniyle Sâmi olmayan dillerde makâmelerin yazımını zorlaştırmıştır. Sâmi dillerde yazılmış bir makâmenin tercüme edilmesi ise neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Tercüme edilmesi durumunda da metnin edebî yönünün çoğu kaybolmuştur. el-Harîrî'nin makâmelerini Alman diline ilk kez tercüme eden ve ilk Almanca Kur'an meali yazarı olan Friedrich Rückert, bu makâmeleri tercüme ettiğini ancak aslında tercüme edilmesinin imkânsız olduğunu söylemektedir.¹⁴³ Zira makâmelerin tercümesinde onun sadece hikâye kurgusu tercüme edilebilmektedir. Makâmeleri diğer türlerden üstün kılan ve asıl büyük emek kısmını oluşturan bediî sanatları tercüme edilememektedir.

Aşağıda makâme edebiyatının muhtelif dillere olan yansımaları incelenecektir.

4.1. Farsça

Hz. Ömer'in Sâsânî İmparatorluğu'nu ortadan kaldırması sonrası Araplar ile Fârisîler iç içe yaşamaya başlamışlardır. Arap olmayan herkese doğrudan A'cemî denilmekteydi.

Fârisîlerin Araplarla aynı coğrafyayı paylaşması sonucu birbirlerinin edebiyatlarında da etkileşimler meydana gelmiştir. Bunlardan birisi de makâme edebiyatı

¹⁴³ Rudolf Kreutner, *Der Weltpoet Friedrich Rückert, Dichter Orientalist Zeitkritiker*, Wallstein Verlag, Göttingen, 2016, s. 153.

olmuştur. el-Hemedânî'den sonra aşırı yaygınlık kazanan makâme türü Acemleri de cezbetmiş ve el-H.ârîrî sayesinde makâme türleri Farsçaya da geçmiştir.¹⁴⁴ Bunda etken olarak el-Hemedânî ile el-H.ârîrî'nin Fârisî olmaları muhtemeldir.

Farsça olarak hazırlanan başlıca makâme kitapları şunlardır:

- a) Hamiduddîn Ebu Bekir b. Ömer el-Belhî (ö. 559/1164), 24 makâmelik *Makâmât-ı Hâmîdî*'yi telif etmiştir.¹⁴⁵ Eser hikâye makâmesi türündendir. el-Belhî bu çalışmasını el-H.ârîrî'yi örnek alarak bazı farklı yaklaşımlarla sunmuştur. Bunlardan en belirgin olanı el-Belhî'nin hikâyelerinin genelde iyimser olmasıdır. el-H.ârîrî'nin yaşamış olduğu maddî sıkıntılar sonucu, kitabındaki hikâyelerde topluma negatif bakış açısı meydana gelmiştir. el-Belhî ise baş kadı olması hasebiyle hem maddî açıdan hem de toplumsal konum açısından rahat bir hayat idame etmiştir. Yaşantısındaki rahatlıklar onun makâmelerinde olaylara iyimser yaklaşmasına vesile olmuştur.¹⁴⁶
- b) Nizâmî Semerkandî (ö. 552/1157), *Çehâr Meķâle*.
- c) Sa'dî-i Şîrâzî: Ebû Muhammed Sa'dî Müşerrifü'd-dîn (Şerefü'd-dîn) Muşlih b. Abdillâh b. Müşerrif Şîrâzî (ö. 691/1292) de *Gülistân* adlı makâmelerinde kısa hikâye ve öğütlere yer vermiştir. Bu eser de hikâye makâmesi türündendir. Fars edebiyatının zirve eserlerinden biri olarak kabul edilmiştir.
- ç) Nureddin Abdurrahmân: Nureddin Abdurrahmân b. Muhammed el-Câmî (ö. 998/1492)'nin *Hikâyât-i Behâristan el-Câmî*'si hikâye türü makâmelerdendir.
- d) Mecdu'd-dîn Havâfî: Mecdu'd-dîn Havâfî'nin (ö. X. yüzyıl/XVI. yüzyıl) *Haristân* (diğer adı *Ravḍa-i Huld*) adlı makâmeleri hikâye türündendir ve Sa'dî-i Şîrâzî'den etkilenmiştir.
- e) el-Kâşânî: Kadı Ahmed el- Ğifârî el-Kâşânî İbnu'l-Kâdî Muhammed el-Ğifârî'nin (ö. 975/1567) *Târîh-i Buḥâristân* adlı makâmesi vardır. Burada tarihi bilgilere ve olaylara senetleri ile birlikte yer verilmiştir.

¹⁴⁴ *Dâiratu'l-me'ârifî'l-islâmiyye*, "makâme", Merkezu's-şârîka li'libdâ'î'l-fikrî, 1998, XXXI, 9572.

¹⁴⁵ Şevkî Dayf, bunun 23 makâme olduğunu, Ahmet Cevdet Karaca ise 30 makâme olduğunu belirtmiştir. Ancak kitabın kendisine müracaat edildiğinde 24 makâme olduğu görülmektedir. Bkz. Şevkî Dayf, *a.g.e.*, s. 10; Ahmet Cevdet Karaca, *a.g.e.*, s. 27.

¹⁴⁶ Meisa Dehdari, "Maqamats by Hariri vs. Maqamat by Hamidi", *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, ISSN 2090-4304, TextRoad Publication, 2013, s. 1055.

- f) Bunların dışında Abdurrezzak Duteylî'nin (ö. XII. yy./XVIII. yy.) *Hadâiku'l-Cinân*'i, Mirzâ Habibullah'ın (ö. XIII. yy./XIX. yy.) *Maḳâmât-i Kâ'ân*'si, Ebû Îsâ Mirzâ Sâdık Han'ın (ö. XIII. yy./XIX. yy.) *Maḳâmât-ı Emîr*'si bulunmaktadır.

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür. Fars edebiyatı, Arap makâme edebiyatından etkilenmiş olup bu türde birçok eseri dünyaya kazandırmıştır. Nitelik açısından hangisinin daha üstün olduğunun belirlenmesi zordur. Ancak nicelik bakımından Arap edebiyatı daha fazla ürün ortaya koymuştur.

4.2. Süryânîce

Arap Müslüman çevresi ile Hristiyanlar Hz. Peygamber (sav)'in zamanından beri bir arada yaşamaya başlamışlar ve çok uzun asırlar boyu hem sınır komşusu olmuşlar hem de aynı şehirde komşu olarak yaşamışlardır. Bu nedenle iki farklı inancın kültürleri arasında etkileşimler kaçınılmaz olmuştur. Makâme edebiyatı da bu etkileşimlerden payını almıştır.

Hristiyan toplumların dillerindeki makâme türü kitaplar incelendiğinde sadece Süryânîce ve İspanyolca ile karşılaşılmaktadır. Süryânîcenin Arapça ile aynı dil ailesine mensup olması, makâme tarzında kitap telif edilmesini de kolaylaştırmıştır.

Süryânîler ile Müslümanlar uzun yüzyıllar birarada yaşamışlardır. Bunun sonucunda Abdu Yeşû' b. Mubârak el-Cezerî (ö. 717/1318) de Arapların makâme edebiyatından etkilenmiştir. Abdu Yeşû', el-Harîrî'nin makâmelerini taklit ederek *Pardaisa Dha Edhen*¹⁴⁷ adlı makâmesini yazmıştır.¹⁴⁸ Abdu Yeşû' bu çalışmada Arapçanın Süryânîceden daha üstün olduğu anlayışını yıkmaya çalışmış ve hatta Süryânîcenin üstünlüğünü ispat etmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın muhakkiki olan Gabriel Cardahi, Abdu Yeşû'un el-Harîrî'den daha üstün eser meydana getirdiğini iddia etmiştir.¹⁴⁹

4.3. İspanyolca

Endülüslü Araplar, Ortadoğu'da yazılan kitapları sürekli İspanya yarımadasına getirmeleri sonucunda Ortadoğu edebiyatı da diğer bilimlerle birlikte Avrupa'ya

¹⁴⁷ Tercümelere için bkz. Pius Zingerle, "Über das syrische Buch des Paradieses von Ebedjesu, Metropolit von Nisibis", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Leipzig, 1847, s. 29.

¹⁴⁸ Bu makâmenin orijinal adına ulaşılamamıştır. Bu başlık, Beyrut'ta 1889'da basılmış olan kitabın kapağındaki latince tercümesidir. "Adn cenneti" anlamına gelmektedir.

¹⁴⁹ Bkz. Abdu Yeşû', *Pardaisa dha Eden*, thk. Gabriel Cardahi, Beyrut, 1889.

taşınmıştır. Ancak İspanyalılar, Arapça bilmemeleri nedeni ile buradaki bilimsel ve kültürel gelişimden sınırlı şekilde istifade edebilmişlerdir. Alfonso VI.'nın Tuleytula'da açmış olduğu tercüme okulunda birçok eser Arapça'dan Latinceye tercüme edilmiş,¹⁵⁰ bu sayede Arap edebiyat kültürünün İspanyollara tesir etmesi de kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bir görüşe göre Arap edebiyatının İspanyollara etki etmesi sonucu pikaresk yazı türü ortaya çıkmıştır. Ancak dilbilimciler bu konuda ihtilaf halindedir. Muhammed Ğuneymî Hilal'e göre pikaresk roman sanatı, makâme edebiyatı sanatından etkilenilerek oluşturulmuştur. Delil olarak da üç karîne göstermektedir:

- a) Birincisi, pikaresk roman tarzı, İspanya'da ortaya çıkmıştır. Endülüslü Müslüman Araplar da aynı coğrafyada bulunduğu için Hristiyanlar bunu Müslümanlardan görerek almışlardır. Endülüslülerin coğrafyası ile aynı coğrafyada ortaya çıkması tesadüf değildir.
- b) Pikaresk sanatı, 1554'te Tormesli Lazarillo adlı yazarı belirsiz bir roman ile başlamıştır.¹⁵¹ Endülüs Emevîleri'nin 1492'de devletlerinin yıkılmasının akabinde bu hikâyelerin ortaya çıkmış olması tesadüf olarak değerlendirmek zordur.
- c) Pikaresk sanatı, düzenbaz insanların hilelerini konu olarak işlemektedir. Makâme edebiyatının birçoğunun konusu da dilencilerin hile yolu ile insanlardan para elde edebilmesine ilişkindir.

Muhammed Ğuneymî Hilâl, bu üç ögenin tesadüfen bir araya gelmesinin imkânsız olduğunu söylemektedir.¹⁵²

Pikaresk türünün makâme edebiyatından etkilenerek oluşmadığını iddia edenler ise bu iki türde yazılan eserlerin metinleri arasında somut incelemenin bulunmadığını söylemektedirler. Ayrıca hile yapmanın insanlık kadar eski olduğunu ve bu olgunun yazıya geçirilmesi için muhakkak bir yerden etkilenilmesi gerekmediğini söylemektedirler.¹⁵³

¹⁵⁰ Olcay Öztunalı, "Toledo Çevirmenler Okulu'nda Gerçekleştirilen Çalışmaların Kültürlerarası Yeri ve Önemi", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, no. 57 (2017): 1323-1339, s. 1324.

¹⁵¹ Cüneyt Taşkiran, *The Picaresque Influence On The Rise Of The Eighteenth Century English Novel*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, S.B.E, Kütahya, 2006, s. 12.

¹⁵² Muhammed Ğuneymî Hilâl, *el-Edebu'l-mukâran*, Nehdatu Mısır Yay., Gize, 2008, s. 173.

¹⁵³ Yusuf Nûr İvaq, *a.g.e.*, s. 330.

Pikaresk türündeki çalışmalara göz atıldığında makâme türünde olduğu iddia edilebilecek tek kitap *Guzman De Al Farache*'ye rastlanmıştır. Mateo Alemán (ö. 1614) tarafından yazılan bu çalışmada cümle içerisindeki kelimelerin ses uyumlarına ve secîlere sıkça rastlanılmaktadır.¹⁵⁴

Kampf'a göre Miguel de Cervantes Saavedra (ö. 1616), *Don Kişot* hikâyesini makâme edebiyatından etkilenerek yazmıştır.¹⁵⁵ Ancak bu etkiyi delillendirecek herhangi bir açıklama yapmamıştır. *Don Kişot* hikâyelerine bakıldığında da makâmeden etkilendiğine dair unsurlara rastlanmamaktadır.

4.4. Yahudilerde Makâme Edebiyatı

Endülüs'te Yahudiler ile Müslümanlar iç içe yaşamalarının sonucunda Yahudilerin edebiyatı da Arap edebiyatından etkilenmiştir. Ayrıca Yahudilerin Arap edebiyatından etkilenmeleri sonucunda onlar da bu kültürü Hristiyanlara taşımışlardır. Bu tesirlerin sonucu olarak Endülüs Yahudilerinde dünyevî hayata dair nesir yazıları miladi XII. asırdan sonra görülmeye başlanmıştır.¹⁵⁶ İbrânî dilinde yazılan makâmeler aşağıda listelenmiştir:

- a) XII. asırda Süleymân b. Şakbel, *Eşer b. Yahuda'nın Sözcükleri* adlı makâmesini yazmıştır. Arap makâmelerinden doğrudan etkilenmesi nedeniyle hem konu açısından hem de şekil açısından çok benzerlik olduğu görülmektedir. Hikâye anlatımında belirli bir kahraman seçilmiştir. Ana tema, insanlara hile yapma üzerine kurulmuştur. Sadece İslam ile ilgili unsurlar Yahudilerin kendi dinlerine göre yeniden düzenlenmiştir.

Süleymân b. Şakbel'in bunun dışında makâmelerinin olup olmadığı bilinmemektedir. Günümüze sadece bu çalışma ulaşmıştır.

- b) el-Harîrî'nin makâmelerinden etkilenen Yahya b. Süleyman el-Harîzî de (Batıdaki adı Yehuda el-Harizi), *Tashkemoni* adlı makâmelerini yazmıştır.¹⁵⁷ Onlarda en çok şöhrete sahip olan makâme budur.

¹⁵⁴ Priedel Maurer-Othenberger, *Die Mitteilungen Des Guzmán De Alfarache*, Colloquium Verlag, Berlin, 1967, s. 97.

¹⁵⁵ Saul Isaac Kampf, *Die ersten Makâmen aus dem Tashkemoni oder Divan des Charisi*, Berlin, 1845, s. 9.

¹⁵⁶ Abdurrezzak Ahmed Kandıil, *el-Makâmetu'l-'ibriyye beyne't-te'eşşur ve't-te'sîr*, Kahire, 2005, s. 18.

¹⁵⁷ Masha Itzhaki, *La maqâma - circulation d'un genre: d'al-Harîrî a al-Harizi, de l'arabe a l'hebreu, de l'Est a l'Ouest, Arabica, Vol. 56, 2009, s. 175.*

- c) Yûsuf b. Mâ'ir b. Sâbirâ (ö. 596/1200/), *Kitâbu't-te'âlîmu'l-mufriha*. Bu kitabın orijinal İbrânîcesine ulaşılamamıştır.¹⁵⁸
- ç) İbrahim b. Samuel Hâlîfî b. Hamdân el-Berşelûnî (ö. 638/1240) makâme telif etmiş ancak bu makâmenin adına ve kendisine ulaşılamamıştır.¹⁵⁹
- d) Yakub b. el-Ye'âzir eṭ-Ṭuleytulî (ö. VII. yüzyıl/XII. yüzyıl), *Lesgontes Rimes*

4.5. Güney Asya Bölgesinde Makâme Edebiyatı

Müslümanlar 711 yılında Hindistan bölgesini İbn Kâsım komutasında fethetmeye başlamışlardır.¹⁶⁰ Bu süreçte Müslümanlar ile buradaki yerel halk arasında bazı etkileşimler meydana gelmiştir. Bunların en önemlilerinden birisi de dil-edebiyat etkileşimleri olmuştur.

Hintler Arapların edebiyatından etkilenmiş, meşhur el-Hemedânî ile el-H.arîrî'nin makâmelerine büyük hayranlık duymuş, sonrasında da okuyup tartışmaya başlamışlardır.¹⁶¹ Hintler bu etkileşim sonucu kendi dillerinde makâme yazmaya girişmişlerdir. Aşağıda bu makâmelere kısaca değinilecektir:

- a) Hindistan'da Saiyid Haidar Bakhsh tarafından telif edilip Fransızcaya *Les séances de Haidari récits historiques et élégiaques sur la vie et la mort des principaux martyrs musulmans* adı altında tercüme edilmiştir. Kitabın sadece Fransızca tercümesine ulaşılabilmektedir. Makâmenin orijinal ismi ve dili hakkında hiçbir bilgiye rastlanamamıştır.
- b) Malezya dilinde de Kral Süleyman ile bir kuşun arasındaki konuşmaya ilişkin bir makâme yazılmıştır.¹⁶²

¹⁵⁸ Bkz. 'Abbâs Hânî Cerrâh, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁵⁹ Bkz. 'Abbâs Hânî Cerrâh, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁶⁰ Ali Üremiş, "Sind'de İslâm Fetihleri I", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, s. 478.

¹⁶¹ Abbâs Hânî Cerrâh, *a.g.e.*, s. 42.

¹⁶² Eserin kendisine ulaşılamamıştır. Jacquet makalesinde bu çalışmadan bahsetmektedir. *Mélanges Malays, "Javanais Et Polynésiens"*, *Nouveau Journal Asiatique*, Sayı: 8, Paris, 1831, s. 97.

5. Makâme Edebiyatının Diğer Edebî Türlerden Sayılması Tartışmaları

Makâme edebiyatının bağımsız bir edebî tür olup olmadığı konusu ihtilafıdır. Çünkü makâmelerde nesrin hemen hemen tüm çeşitleri mevcuttur. Nesirler tür yönünden hitabet, mektup, makale, emsal, roman, kısa hikâye ve tiyatro şeklinde tasnif edilmektedir.

Makâmeleri tiyatro ya da hikâye/roman olarak görenler olmuştur. Aşağıda bu görüşler incelenecektir.

5.1. Makâme ile Tiyatro İlişkisi

Bazı dilbilimciler makâmelerin birer tiyatro eseri olduğunu söylemişlerdir. Örneğin Abdurrahman Yâğî, makâmelerin tiyatro eserleri olduğu görüşünü, metin içerisindeki öğeleri dikkate alarak delillendirmiştir. Ona göre makâmelerin hepsinde tek bir kahraman vardır ve muhtelif mekânlarda ortaya çıkmaktadır.¹⁶³

Ancak Yâğî yaptığı değerlendirmede makâme edebiyatının sadece hikâye türünü esas almış ve hikâye türünün de yalnızca bir yönünü dikkate almıştır. Bu sonuca ulaşmak için makâmelerin diğer ayırt edici özellikleri göz ardı edilmeye çalışılmıştır.

Batı'da tiyatroların ortaya çıkışının ilk başlangıcı olarak monolog (tek kişi konuşması) ile diyalog (iki kişinin konuşması) şeklinde olduğu, daha sonra hikâyelere dönüştüğü kanaati vardır. Bu açıdan bakıldığında, makâme edebiyatının da ilk başlarda monolog ile diyalog şeklinde ortaya çıktığı, daha sonra ise hikâyeye dönüştüğü görülmektedir.

Teptyuk gibi dilbilimciler makâme edebiyatı terimini gölge oyunu altında tasnif ederek kullanmışlardır.¹⁶⁴

5.2. Makâme ile Roman İlişkisi

Makâme türü ile roman arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Hatta bazı dilbilimciler makâmeleri doğrudan roman türü olarak görmektedir. Avrupalıların

¹⁶³ Nâdir Kâzım, *el-Makâmât ve't-telâkkî*, Beyrut, 2003, s. 375.

¹⁶⁴ Örnek için bkz. P. S. Teptyuk, "Fraudulent Marriage In The Medieval Arabic Maqâma", *Petersburg Devlet Üniversitesi Bülteni*, Sayı: 13, 2014; David Roxburgh, "In Pursuit of Shadows: Al-Hariri's Maqâmât". *Muqarnas*, Sayı: 30, 2013, s.171.

oluşturduğu roman türü dünyanın birçok edebiyatına girmeyi başarmıştır.¹⁶⁵ Toplamlar kendi dillerinde “roman” kelimesini kullanırken aksanlarına göre bu kelimeye şekil vermiştir.

Ancak roman türü Arap dünyasına girdiğinde makâme türü ile etkileşim içine girerek belirli bir süreç geçirmiş ve günümüzdeki halini almıştır. Araplar, diğer toplumlardan farklı olarak roman kelimesini kullanmak yerine rivâye (*rivayet*) kelimesini kullanmışlardır. Bunun sebebi de Arapların daha önce hayalî hikâyeleri hep makâme kitaplarında görmüş olmalarıdır. Makâme kitaplarında hayalî bir hikâye anlatılırken genelde hadis rivayet senedinde olduğu gibi bir râvî zikredilmektedir. Anlatan râvî رَوِيَ, anlatılan merviyî مَرْوِيٌّ, anlatma olayı ise rivâye رَوَايَةٌ şeklinde kullanılmaktadır. Avrupa’dan gelen roman türüne de bu nedenle “anlatım” manasında “rivâye” adı verilmiş olabilir.

Araplar roman türüne elbette makâme adını vermemişlerdir. Çünkü makâmedeki edebî sanat yoğunluğuna romanlarda rastlamak pek mümkün değildir.

Bir yazarın birçok roman yazması nedeni ile “romancı” anlamında rivâî رَوَائِيٌّ terimi de oluşmuştur. Ancak makâme müelliflerinin es-Suyûtî gibi bazı istisnalar hariç hep birer tane makâme kitabı vardır. Bu nedenle onlara böyle bir adlandırma yapılmamıştır. Onlara “makâme yazarı” anlamında sâhibu’l-makâmât denilmiştir.

Sonuç olarak bakıldığında, makâmeler başlı başına bir tür olmayıp roman ya da tiyatro türü olduğu iddiaları ortaya atılmış ancak bu iddiaların mesnetleri sağlam olmadığı için genel kabul görmemiştir.

6. Makâme Eserleri

Makâme edebiyatı araştırmalarında doğuşundan günümüze kadar telif edilen makâmelerin toplu listesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak genel olarak ya eksik şekilde cem edilmiştir ya da makâme edebiyatına ait olmayan çalışmalar sırf kitabın adı makâme olması nedeniyle listelemeye alınmıştır. Örneğin *Maḳâmât-i Mazhârî* adlı eser makâme adı

¹⁶⁵ Rahmi Er, “Roman”, *TDVİA*, İstanbul, 2000, XXXV, 164.

altında tasnif edilmiş ancak bu eser ulemâyı tanıtan Urduca bir kitaptır ve makâmenin üç türü ile de ilgisi bulunmamaktadır.¹⁶⁶

Bu listeleme müelliflerin vefat tarihine göre sıralanmıştır. Ancak yazarı belirsiz olan makâmeler sona bırakılmıştır. Şimdi bu eserlere göz atılacaktır.

- 1) İbn Kuteybe (ö. 276/889), *‘Uyûnu’l-Ahbâr* (Mağâmâtu’z-zuhhâd ‘inde’l-hulefâ’i ve’l-mulûk bölümü). Hitâbî makâmelerin ve genel olarak tüm makâmelerin ilkidir. Zâhid kişilerin devlet yöneticileri önünde yapmış olduğu konuşmaları ele alır (Dâru’l-Kubutî’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1418).
- 2) İbn ‘Abdirabbih (ö. 328/940), *el-‘İkdu’l-fêrid* (Mağâmâtu’l-‘ubbâd ‘inde’l-hulefâ’ bölümü). Hitâbî bir makâmedir. Bu da İbn Kuteybe gibi devlet erkânı önünde yapılan konuşmalara yer vermektedir (Dâru’l-Kubutî’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1404).
- 3) Bedî‘u’z-zamân el-Hemedânî (ö. 398/1008), *el-Mağâmât*. Hikâye makâme türünün ilkidir. Dilencilik ve hilekârlık konularını ele alır. Edebî sanat açısından çok zengin olması nedeniyle büyük beğeni toplamış ve sonraki süreçte makâmât türü eserlerin yazılmasına öncülük etmiştir. el-Harîrî ondan daha üstün eser telif etmesine rağmen saygı nedeniyle el-Hemedânî’nin makâmelerinin daha üstün olduğunu söylemiştir. Râvîsi İsa b. Hişâm’, kahramanı ise Ebu’l-Feth el-İskenderî’ olmak üzere her makâmede aynı kişiler kullanılmıştır. Edebî sanat türünün neredeyse tamamını içermektedir (Dâru’n-Neşr, Beyrut, 1982, thk. Muhammed Abduh).

Bu makâme Saddâm Hüseyin Mahmud Ömer tarafından doktora tezi olarak incelenmiştir.¹⁶⁷

- 4) İbn Nubâte Abdulaziz b. Ömer es-Sa’dî (ö. 405/1015), *el-Mağâme*. Bu makâmede el-Hemedânî örnek alınmıştır. İçinden sadece bir tanesi günümüze ulaşmıştır.¹⁶⁸
- 5) Ebû ‘Âmir b. Şuheyd (ö. 426/1034), *et-Tevâbî ve’z-zevâbî*. Muhtelif konular hakkında bilgi verme amaçlı i’lâmî makâme türünde hazırlanmıştır. Bazen cinlerin âlemlerinde gezi ile ilgili hayalî hikâyeler de oluşturmuştur (Dâr Şâdir, Beyrut, 1996).

¹⁶⁶ Abbâs Hânî el-Cerrâh, *a.g.e.*, s. 47.

¹⁶⁷ Saddâm Hüseyin Mahmud Ömer, *Makâmâtü Bedî’i’z-zaman beyne’s-şun’a ve’t-teşannû*, en-Necâh Üniversitesi, Nabuls, 2006.

¹⁶⁸ Brockelmann, *a.g.e.*, VII, 198.

- 6) Ebu'l-Hasen el-Muhtâr b. Buflân (ö. 458/1066), *el-Makâme*. İbn Buflân Hristiyan Nestûrilerden olup tıp konusunda makâmesi bulunmaktadır.¹⁶⁹
- 7) İbn Şeref el-Kayrevânî (ö. 460/1067), *Mesâilu'l-intikâd* (diğer adı Rasâilu'l-İntikâd). Bu makâmeler i'lâmî türündendir. Endülüs'te yazılan ilk i'lâmî makâmedir. 20 makâmeden yalnızca ikisi günümüze kadar intikal edebilmiştir.¹⁷⁰ Ebu'r-Rayyân adlı ravîyi konuşurarak edebî tenkitlerini bildirmektedir.
- 8) Ebu'l-Kâsım Abdullah İbn Nâkiyâ (ö. 485/1092), *el-Makâmât*. Hikâye türü makâmedir. Dokuz makâmeden ibaret olan bu çalışmada her makâmenin râvîsi vardır. "Haddese" (anlattı) ile başlamaktadır. Hikâyenin kahramanı el-Yeşkurî'dir. Makâmeler dilencilik kurgusu içermektedir. Ayrıca daha önceki makâme kitaplarında olduğu üzere kahramanlar artık tek olmayıp muhteliftir. Bazı makâmelerin sonunda kelimelere açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Arap edebiyatında şerh dönemi hicrî IV. asırda başlamış, V. asırda ise hız kazanmıştır. İbn Nâkiyâ'nın da bu döneme rastlaması nedeni ile şerh niteliğinde açıklamalar eklemiştir (Matba'atu Ahmed Kâmil, İstanbul, 1913).
Bu makâmenin Türkçeye çevirisi Ahmet Birinci tarafından yapılmıştır (Tasarım yay., Ankara, 2016).
- 9) Ebû Hâfız Ömer b. Şuheyd (ö. V. yy./XI. yy.), *el-Makâme*.¹⁷¹
- 10) Abdurrahman b. Fettûh, (ö. V. yy./XI. yy.), *el-Makâme*.¹⁷²
- 11) el-Gazzâlî, (ö. 505/1111)
a) *Makâmâtu'l-'ulemâ' 'inde'l-hulefâ'i ve'l-umerâ'* Hitâbî makâme türündendir. Âlimlerin halifelere ve emirlere yaptıkları konuşmaları içermektedir (Thk. Muhammed Hasan, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 2003).
b) *el-Makâmetu's-sundusiyye fi necâti vâlidey seyyidi'l-beriyye*. İ'lâmî türden makâmedir. Berlin Devlet Kütüphanesinde el yazma nüshası olarak PPN820533475 kodu altında muhafaza edilmiştir.¹⁷³ Henüz tahkiki ve basımı

¹⁶⁹ Makâmenin kendisine ulaşamamıştır. Bkz. Konrad Hirschler, *Medieval Damascus: Plurality and Diversity in an Arabic Library*, Edingburgh University Press, 2016, s. 327.

¹⁷⁰ Muhammed Kurd Ali, *Rasâilu'l-bulegâ'*, Dâru'l-Kutubu'l-'Arabiyye, s. 231-268.

¹⁷¹ Muhammed Zekeriyâ 'Inânî, *Târîhu'l-edebî'l-enderusi*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, İskenderiye, 1999, s. 309.

¹⁷² İbn Fettûh'un makâmelerinin bir kısmı eş-Şenterîni'nin *ez-Zehîra*'sında naklen günümüze kadar ulaşabilmiştir. Bkz. eş-Şenterîni, *ez-Zehîra fi mehâsini ehli'l-cezîra* (nşr. İhsân 'Abbâs), I-VIII, ed-Dâru'l-'Arabiyye, Libya, Tûnus 1981 (I), 1978 (II-III), 1981 (IV-VI), 1979 (VII-VIII), II, 786.

¹⁷³ Kaynağa ulaşmak için: <https://digital.staatsbibliothek-berlin.de/werkansicht/?PPN=PPN82593575X>

gerçekleşmemiştir. Hz. Peygamber (sav)'in anne ve babasının cennet ehlinde olduğuna dair ispatlar, ayet ve hadis destekli yapılmıştır.

el-Gazzâlî, iki farklı makâme türünden telif çalışması olan nadir müelliflerdendir. Diğer müellifler genelde üç makâme türünün sadece birini kullanmışlardır.

12) Ebû Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Hârîrî (ö. 516/1122), *el-Makâmât*. Hikâye türü makâmelerin ve Arap dili edebiyatının en önemli eseridir.¹⁷⁴ Bu eserin tesiri ile makâme türü kitaplar diğer dillere de yansımıştır. Öneme binaen üzerine birçok tartışma yapılmıştır. Bazı filologlara göre bu eser el-Hârîrî'ye ait değildir. Buna delil olarak, el-Hârîrî'den aynı üstün dil sanatlarına sahip başka bir makâme daha yazılması istendiğinde bunu başaramaması gösterilmektedirler. el-Hârîrî, Bedî'ü'z-zaman el-Hemedânî'nin üslubunu geliştirmiştir. Toplumsal sorunları yoğun bir şekilde işlemiştir. Üzerinde en çok şerh yazılan makâme kitabı el-Hârîrî'nin makâmeleridir. Bunlar makâme şerhleri bölümünde zikredilecektir. el-Hârîrî, Basra civarlarında 442/1054 yılında doğmuştur. 50 makâme içeren *el-Makâmât* adlı çalışması en meşhur olanıdır. Arap edebiyatında çok yüksek merteye sahibi olması nedeniyle el-Hârîrî ve makâmeleri üzerine sayısız kitap, tez ve makale çalışmaları yapılmıştır. Hikâyeleri el-Hâris b. Hemmâm adlı hayalî râvî anlatmaktadır. Hikâyenin kahramanı ise Ebu Zeyd es-Serûcî'dir. Genelde dilencilik ve hile ile para elde etme hikâyeleri vardır (thk. Yusuf Buğâî, *Dâru'l-Kitabu'l-Lisânî, Besaya*¹⁷⁵, *İbraniceye*¹⁷⁶, *Latinceye*¹⁷⁷, *Almancaya*¹⁷⁸, *Fransızcaya*¹⁷⁹ ve *Mazenderancaya*¹⁸⁰ tercüme edilmiştir.

13) ez-Zemaşerî (ö. 538/1144), *el-Makâmât*. Nasihat amaçlı hazırlanan bu makâme, kendisinden sonra yazılacak olan sufi makâmelerin de öncülüğünü yapmıştır.

¹⁷⁴ Yusuf Nûr İvaç, *a.g.e.*, s. 141.

¹⁷⁵ Bkz. Bahar Mokhtarian, *Die Maqâmen des Hariri in tabarischer Übersetzung*, Basılmamış doktora tezi, Tübingen Üniversitesi, Irankunde Bölümü, Tübingen, 2004.

¹⁷⁶ Bkz. Yehuda el-Harizî, *Tashkemon*. Bazı yerleri değiştirilip yeni bir eser gibi sunulmuştur. Yahudilerde Makâme Edebiyatı bölümünde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

¹⁷⁷ Kitabın kendisine ulaşlamamıştır. Bkz. Johann Fück, *Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts*, Otto Harrassowitz Verlag, Leipzig, 1955, s. 107.

¹⁷⁸ Friedrich Rückert, *Die Verwandlungen von Abu Seid von Serug*, Tübingen, 1844.

¹⁷⁹ Antoine-Isaac Silvestre de Sacy, *Al-Qâsim Ibn-Ali al-Hariri, Les séances de Hariri*, Paris, 1822.

¹⁸⁰ Bahar Mokhtarian, *a.g.e.*

Zemaḥşerî burada ahlakî öğütlerle ilgili makâmelerini sıralamaktadır. Eserin sonuna doğru ise Arapça dilbilgisi ve yazım kuralları ile ilgili bilgiler verilmektedir. ez-Zemaḥşerî, kendi makâmelerini kendisi şerh etmiştir. Ahmed Cevdet Karaca bu makâmelerden bahsederken herhangi bir râvî ve kahramanın da bulunmadığına dikkat çekmektedir.¹⁸¹ Oysa i'lâmî makâmelerde râvî ve kahramanın varlığı özel bir durum oluşturmaktadır. Zira belirli konularda bilgi verilirken herhangi bir hikâye anlatımı yapılmıyor ise bu durumda olay kahramanının olmaması da son derece olağan bir durumdur (Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1981).

- 14) Muhammed b. Yusuf es-Sarakustî (ö. 538/1143), *el-Maḳâmâtü'l-Luzûmiyye*. Diğer adı da *el-Maḳâmâtü'l-ḳurtubiyye*'dir. Müellif Endülüs'ün bugünkü Zaragossa adındaki Sarakusta şehrine mensuptur. Kitabın adını *el-Luzûmiyye* olarak koymasının sebebi, etkisi altında kalmış olduğu Ebu'l-A'lâ el-Ma'arri'nin *Luzûmu mâ lâ yelzem* adlı eserine atıf vermek istemesidir. Hikâye türü makâmelerindedir. el-Hemedânî ile el-H.arîrî'nin makâmeleri gibi şöhrete kavuşmuş ve üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Endülüs'te yazılmış olan en meşhur makâmedir. Ana teması dilenciliktir (thk. Hasan Varâklî, 'Âlemu'l-Kutubi'l-ḥadîs, Ammân, 2006).

Fâtîme Abdusselâm er-Ravâşide bu makâmelerin üzerine المقامات اللزومية: دراسة

نصية başlıklı yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

İngilizceye James T. Monroe tarafından *Al-Maḳâmât al-Luzûmiyâh* adı altında tercüme edilmiş ve yayımlanmıştır.¹⁸²

İspanyolcaya da Ignacio Ferrando tarafından *Las sesiones del Zaragoci: relatos picarescos (maḳâmât) del siglo XII* adı altında tercüme edilmiş ve Zaragoza'da 1999 yılında yayımlanmıştır.

- 15) İbn Ebî'l-Ḥişâl (ö. 540/1146), *el-Maḳâmât*. el-H.arîrî'ye karşı olarak yazmış olduğu makâmedir. Filmlerdeki “farklı bir yazar ve yapımcı tarafından aynı karakterlere yeni bir hikâye oluşturma” mantığının en eski örneğidir. Bu açıdan ayrıca inceleme yapılmasında fayda bulunmaktadır. Zira el-H.arîrî'nin makâmelerindeki râvî Hâriş b.

¹⁸¹ Ahmed Cevdet Karaca, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁸² James T. Monroe, *Al-Maḳâmât al-Luzûmiyâh*, Brill yay., Leiden, 2001.

Hemmâm ile olay kahramanı Ebu Zeyd es-Serûcî burada tekrar yeni hikâyelerle ortaya çıkmaktadır.¹⁸³ Dünya edebiyatında olay kahramanları belirli bir hikâyeye ya da hikâyelerde yer almakta ve o müellifin vefatı ile birlikte yeni hikâyelerle tekrar ortaya çıkmamaktadır (thk. Muhammed Rıdvan ed-Dâye, Dâru'l-Fikr, Şam, 1988).

- 16) Ebû Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed b. Manşûr es-Sem'ânî (ö. 562/1166), *Maqâmu'l-'ulemâ' beyne yede'yi'l-umerâ'*. Toplamda 11 varaklık bir makâmenin varlığı bilinmektedir ancak günümüze ulaşmamıştır. Adına bakılacak olursa hitâbî bir makâme olduğu akla gelmektedir. Kitabın kendisine ulaşılamamıştır.¹⁸⁴
- 17) Hasen b. Şâfi (ö. 568/1173), *el-Maqâmât*. Makâmelerinin gerçek olaylardan alınma olduğunu söyleyerek el-Harîrî'yi eleştirmiştir.
- 18) İbn Mârî (ö. 589/1193), *el-Maqâmât*¹⁸⁵ Konu olarak İslam'ı ve diğer ilmî konuları içerir.
- 19) el-Asvânî (ö. 595/1199), *el-Maqâmetu'l-huşaybiyye*. Hikâyeye makâmesi olarak yazılmıştır.
- 20) İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1201), *el-Maqâmâtü'l-cevziyye fi'l-ma'âni'l-va'ziyye ve şerhi'l-kelimâti'l-luğaviyye*. Makâmelerindeki garîb lafızları kendisi açıklamaktadır. İ'lamî ile hikâyeye makâmesi birleştirilmiştir. Genelde dinî konular işlenmekle birlikte dilbilimi gibi farklı konulara nadiren girilmektedir. İbnu'l-Cevzî, olayların râvîsi olarak kendisini seçmiş, kahraman olarak da Ebû't-Taqvîm lakaplı 'Akl adındaki öğütler veren şahsı oluşturmuştur. Hikâyelerde İbnu'l-Cevzî, Ebu't-Taqvîm ile münazara etmektedir.
- 21) Ebu'l-Hasen el-Mâlikî el-Bunnâhî (ö. 605/1208), *el-Maqâmâtü'n-naḥliyye*. Üzüm ile hurmanın üstünlükleri tartışılmaktadır. İ'lamî ve hikâyeye türündendir.
- 22) Ahmed b. Ebî Bekr el-Haneî, *Maqâmâtü İbn Bessâm*. Hikâyeye türü makâmelerdendir. Hikâyenin kahramanı vardır. Burada ilk defa hikâyeler tek bir makâmede değil iki makâmede bitmektedir. Makâme kitaplarında her hikâyeye bir makâmede tamamlanmaktadır. Ancak bu üslubun devamı gelmemiştir. 30 adet makâme bulunmaktadır. Mukaddimesinde makâme edebiyatı ile ilgili bilgiler ve eleştirilere makâme üslubu ile yer verilmiştir.

¹⁸³ İbn Ebî'l-Ḥiştâl, *Rasâil*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1988, s. 420-449.

¹⁸⁴ ez-Zehebî, *Siyeru â'lâmî'n-nubelâ'*, (nşr. Şu'ayb el-Arnâvut), I-XXV, Mu'essesetu'r-Risale, 1405/1985, s. 461.

¹⁸⁵ Nevzat Aşık, *a.g.e.*, s. 65.

- 23) Muhammed b. Ali b. Ğâlib b. Şaykal el-Cezerî (ö. 689/1290), *el-Makâmâtü'z-zeynîyye*. Hikâye türü makemelerdendir. 50 makâme bulunmaktadır.
- 24) Süleyman et-Tilimsânî (ö. 690/1291), *el-Makâme*. Hikâye makâmeleri türündendir. Kahramanı belirsizdir.
- 25) Zâhîruddîn el-Kâzerûnî (ö. 697/1297), *Makâme fî kavâ'idî baĝdâd fî'd-devleti'l-'abbâsiyye*. 1258/656 yılında Moğolların Baĝdat istilası sonrasındaki durumu hakkında bilgi vermektedir. Hem hikâye hem de i'lâmî makâme türündendir. Hikâyenin râvîsi Tebriz kadısıdır ve ismi verilmemiştir.
- 26) Şemsuddîn Muhammed b. İbrahim ed-Dimaşķî (ö. 727/1327), *el-Makâmâtü'l-felsefiyye ve't-tercemetu's-Şûfiyye* المقامات الفلسفية والترجمة الصوفية. ez-Zemaḥşerî'nin öğütlerle dolu olan makâmesinden etkilenmiştir.
- 27) Ahmed b. Muhammed er-Râzî İbnu'l-Mu'zam (ö. VII. yy./XIII. yy.), *el-Makâmâtü'l-işnetâ 'aşera*. Hikâye türü makâmelerdendir. Makâmelerin en belirgin özelliklerinden biri olan bol secî kullanımı burada zirveye çıkmıştır. Secîlerin en yoğun kullanıldığı makâme, İbnu'l-Mu'zam'ın makâmesidir. Her hikâyede farklı bir ravî ve farklı bir kahraman adı zikredilmektedir.
- 28) İbnu'l-Verdî (ö. 749/1349), *en-Nebe' fî'l-vebâ*. Vaaz ve nasihat verme amaçlı yazılmıştır. İ'lâmî türden bir makâmedir. Kendisinin de içinde ölmüş olduğu hicrî 749 yılında vuku bulan büyük vebâ hakkında bilgi vermektedir.¹⁸⁶
- 29) Ebû Muhammed el-Ezdî (ö. 750/1349), *Makâmetü'l-İd*. Hem hitâbî hem de hikâye makâme türündendir. Bayram günü zamanı toplumdaki sorunları konu olarak ele alır.
- 30) Salâhuddîn eş-Şafedî (ö. 764/1363). İki makâmesi vardır:
a) *Raşfu'r-raḥîk fî vaşfi'l-ḥarîk*. Bu makâmede Şam'da vuku bulan yangın hakkında bilgi verilmektedir. İ'lâmî ve hikâye türlerini birleştiren makâmedir. Tek bir makâmeden ibarettir. b) *Lev'atu's-şâkî ve dem'atu'l-bâkî*. Bu makâme hem i'lâmî, hem de hikâye türündedir. Bir gezide karşılaştığı Türk gencin aşkı konu olarak ele alır.

¹⁸⁶ Muhammed Hamza Muhammed Salih, *el-Kevârişu't-tabî'iyye fî bilâdi's-şâm ve mişr*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Islamic University-Gaza, 2009, s. 114.

- 31) Lisânu'd-Dîn b. el-Ḥaṭîb (ö. 776/1374), *el-Makâmâtü's-siyâsiyye*. Hem hitâbî, hem de i'lâmî makâmedir. Harun Reşid'in siyasetini merkeze alarak bilgi verir. Bu makâmenin en önemli özelliği, hitâbî ve i'lâmî türlerini birleştiren tek eser olmasıdır.¹⁸⁷
- 32) İbn Ḥabîb el-Ḥalebî ع, *Nesîmu's-sibâ fî funûnin mine'l-edebi'l-kadîm ve'l-makâmâtî'l-edebîyye*. Hem i'lâmî, hem de hikâye makâme türündendir.
- 33) İbn Ebî Ḥatim el-Âmilî (ö. 815/1412), *Ḥaḍratu'l-irtiyâhî'l-muğanniye 'ale'r-râh*. el-Âmilî bu çalışmasında dikkat çekici bir birleştirme yapmıştır. İlk makâme olarak kabul edilmiş olan el-Hemedânî'nin makâmeleri ile İbn Kuteybe'deki makâme konularını bir araya getirmiştir. İbn Kuteybe'de zâhidler yöneticilerin huzurunda konuşma yaparlarken, el-Hemedânî'nin makâmelerinde olduğu gibi herhangi bir hikâye kurgusu söz konusu olmamaktadır. Ancak bu makâmede zâhidler yöneticilerin önünde yine durup konuşma yapmakta ve konu anlatımı hikâye şeklinde ilerlemektedir. Sadece hitabelerden ibaret değildir.
- 34) el-Ḳalkaşendî (ö. 821/1418), *Subḥu'l-e'sâ*. Bu kitapta makâmeler yalnızca bir bölüm içerisinde verilmiştir. İ'lâmî türden makâmedir. Yazım ve imlâ kuralları hakkında bilgi vermektedir.
- 35) Ebu Ömer ez-Zeccâl (ö. 844/1440), *Tesriḥu'n-nişâl ilâ muḳâtîli'l-fişâl*. Vebâ hakkında bilgi içeren konular işlenmektedir. İ'lâmî türden makâmedir.
- 36) Muhammed b. Korkmas b. Abdillâh (ö. 882/1478), *el-Makâmâtü'l-felsetîyye ve't-tercumânâtü's-sûfîyye*. Makâme sayısı ellidir ve i'lâmî türdendir. Tabiat ilimleri ve dini ilimler hakkında bilgi içermektedir.¹⁸⁸
- 37) Ebu'l-Faḍl Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Ḥuḍayrî es-Suyûfî eş-Şâfî (ö. 911/1505). Makâme konusunda sayı açısından en çok eser veren müelliftir. Aynı zamanda makâmenin üç farklı türünde eser vermiştir. Bazı makâmeleri iki ya da üç türü birleştirmektedir. Aşağıda bunların genel olarak özelliklerine değinilecektir. Sırasıyla önce hikâye, i'lâmî, hikâye-i'lâmî karışık, hikâye-i'lâmî-hitâbî karışık olan çalışmalar aynı türün başlığı altında gösterilmiştir:

¹⁸⁷ Bu makâme *Nefḥu't-tîb*'de yer almaktadır. Bkz. Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî (ö. 1041/1632), *Nefḥu't-tîb min güşni endelusi'r-raṭîb*, thk. İhsan Abbas, I-VIII, Dâr Sâdir, Beyrut, 1968, VI, 431-445.

¹⁸⁸ Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kutubi'l-funûn*, I-VI, Mektebetu'l-Musennâ, Bağdad, 1941, s. 1786.

- a) Hikâye türündeki makâmeleri: es-Suyûtî'nin makâmelerinin bir kısmı dağınık halde, bir kısmı ise toplu halde bulunmaktadır. Örneğin meyve, sebze, çerez ve kokular ile ilgili makâmeler tek bir kitap altında toplanmıştır. Ancak aynı makâme silsilesinin devamı olanlar muhtelif kütüphanelerde bulunması nedeni ile tek bir başlık altında birleştirilmemiş, her biri ayrı bir kitap gibi itibar edilmiştir. Bunlar aynı makâme kitabı içerisinde tek bir kitap olarak değerlendirilmelidir. Zira hepsinde râvî ve kahraman Hâşim b. el-Kâsım'dır. Dağınık halde olup aslında aynı hikâye makâme silsilesine ait olan makâmeler ise şunlardır: 1) *el-Makâmetu'l-asyûtîyye*. Eser eski Mısır ile ilgili birçok bilgi içermektedir.¹⁸⁹ 2) *el-Makâmetu'l-cizîyye*. Birçok bilmeceyi ihtiva etmektedir. 3) *el-Makâmetu'l-mısrîyye* 4) *el-Makâmetu'l-mekkiyye*. Bu makâmede en dikkat çekici özellik, diğer müelliflerin kahramanlarının genelde hilekâr olmasına karşın buradaki kahraman Hâşim b. el-Kâsım'ın ibadetlerine düşkün ve dindar bir profil ile okuyucunun karşısına çıkmasıdır.
- b) İ'âmî türdeki makâmeleri: 1) *el-Makâmetu's-sundusîyye fî vâlideyi'n-nebiyyi sallallahu 'aleyhi ve sellem*. Hz. Peygamber (sav)'in ebeveyninin İslam üzere olduğunun ispatını içerir. 2) *el-Makâmetu'l-lâzurdiyye fî mevti'l-evlâd "Evlatların ölümü hakkında lacivert makâmesi"*. Çocukların ölümünün acısı ve dinî durumu ile ilgili bilgiler verilir. 3) *el-Makâmetu'z-zehebiyye fî'l-ħimâ*. Ateşli hastalık konusunda bilgi verme amaçlı yazılmıştır. İ'âmî makâmelerdendir. 4) *Makâme fî vaşfi ravdati mısır: bulbulu'r-ravda*. Bülbül hakkında bilgi içerir. 5) *el-Makâmetu'l-bahriyye*. Yağış, sel taşkını, yangın gibi afetlerde insanların davranışları ile ilgili bilgiler içerir. 6) *Makâmetu'l-fettâş 'ale'l-kaşşâş*. Hadis uydurma ile ilgili bilgiler içermektedir. 7) *Makâmetu'l-istinşâr bi'l-vâhidi'l-kahhâr*. Fetva verme usûlü ile ilgili bilgiler içermektedir. 8) *el-Makâmetu'd-durriyye fî'l-vebâ'*. Hicrî 897 yılında vuku bulan büyük vebâ hakkında bilgi vermektedir. 9) *ed-Deverânu'l-felekî 'alâ İbni'l-Kerakî*. Gök bilimcisi İbnu'l-Kerakî hakkında bilgi vermektedir. 10) *Tarzu'l-imâme fî't-tefrika beyne'l-makâme ve'l-kumâme*. Makâme edebiyatı ile ilgili tenkitleri içermektedir. Bu yönü ile ilktir. Makâme tarzını kullanarak daha önce

¹⁸⁹ Bu makâmelerin barındırdığı bilginin çokluğu nedeni ile üzerinde tez çalışması yapılmıştır. Bkz. Esmâ' 'Avde el-Hasenât, *el-Hayâtu'l-ilmîyye fî'l-muctema' el-memlûki min ħulâli makâmâti's-Suyûtî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mu'te Üniversitesi, 2013.

yazılmış olan makâmeleri tenkit etmektedir. 11) *Maqâme tusemmâ el-fâriķ beyne'l-muşannif ve's-sâriķ* “*Hırsız ile musannif arasını ayırt edici olarak adlandırılan makâme*”. Telif hakları konusunu işlemektedir. es-Suyûtî, rivayetleri bir araya tasnif etme açısından en çok eser veren alimlerden birisidir. Bu nedenle gelen eleştirilere de cevap vermek için yeterince malzemeye sahip olmuştur. İ'lâmî makâmeler arasında en uzun makâmeler ona aittir. 12) *el-Maqâmetu'l-kelâciye fî'l-es'ileti'n-nâciye* Din ile ilgili muhtelif sorulara cevap vermektedir. 13) *Maqâme tusemmâ şâhibu seyf 'alâ şâhibi hayf*. Âlimlerin hangi kitabı kimden icazet aldığı ile ilgili makâmeler içermektedir. 13) *Kevkebu'r-ravķa fî târiķi cezîrati'r-ravķa bi'l-kâhira*. Nil nehri ve Kahire şehri ile ilgili bilgi içerir.

c) Hem i'lâmî, hem de hikâye türündeki makâmeleri: 1) *Makâmetu'n-nisâ': raşfu'z-zilâl mine's-seķari'l-ķalâl*. Muhaddis, müfessir, sarfçı, matematikçi gibi birçok meslek dalına sahip olan kişilerin hanımları ile geçirdikleri geceler anlatılırken, mesleği ile ilgili olan kelimeler seçilerek anlatılmıştır. Toplam 21 adet makâme bulunmaktadır. 2) *Makâmetu kam'i'l-mu'âriķ fî nuşrati İbni'l-Fâriķ*. Edip İbnu'l-Fâriķ ile ilgili bazı bahisler bulunmaktadır.

ç) Hem i'lâmî, hem hitâbî, hem de hikâye makâme türü: *el-Maqâmât'ul-edebiyye et-tıbbiyye*. Bitkilerin fayda ve zararlarını anlatma amaçlı yazılmış bir i'lâmî makâmedir. Bitkiler tiyatro şeklinde kendi aralarında tartışılmaktadır. Kur'an-ı Kerim üslubundan yer yer faydalanılmıştır. Örneğin *وما أدراك ما الخوخ*

¹⁹⁰ “*Şeftali. Şeftalinin ne olduğunu sana bildirmedir*” cümlesi, Kur'an-ı Kerim'deki birçok surenin başında bulunan “... ,’nun ne olduğunu ne olduğunu sana bildirmedir” ayetlerindeki üslubu ile aynıdır. Örneğin *القارعة والقارعة وما أدراك ما القارعة*

“*Kârî a! Ve de kârî a! Sana kârî anın ne olduğunu bildirmedir!*”

d) Metinlerine ulaşılamayan makâmeler: es-Suyûtî'ye aidiyeti belirtilmiş, ancak ulaşılamayan bazı makâmeler yukarıdaki dört tür içerisine tasnif edilememiştir. Bu nedenle bu makâmeler burada zikredilecektir. 1) *en-Nuzûlu'l-derķi fî maķâmi İbni'l-Kerķi* 2) *eş-Şekkâl eş-şerķi fî lisâni İbni'l-Kerķi* 3) *Makâmetu 'Uyûnu'l-ķaşb*

¹⁹⁰ es-Suyûtî, *a.g.e.*, s. 62.

4) *Makâmetu's-şârimi'l-hendekî fi 'unuği İbni'l-Kerkî* 5) *Makâme tusemmâ er-ribatu's-şebekî fi ricli İbni'l-Kerkî* 6) *el-Cevâbu'z-zekî 'an kumâmeti İbni'l-Kerkî* 7) *Makâme tusemmâ fetḥu'l-ḡarîb* 8) *Makâme tusemmâ elferac el-ḡarîb*

- 38) Ruknuddin Ebu Abdillâh el-Vehrânî (ö. 982/1575), *Menâmatu'l-Vehrânî ve maḡâmâtuhu ve rasâiluhû*. Bu makâmeler i'âmî türdendir (thk. İbrahim Şe'lân, Al-Kamel Yay., Köln, 1998).
- 39) İbrahim el-Vezîrî (ö. 914/1508), *el-Maḡâmetu'n-nazariyye ve'l-fâkîhetu'l-muḡbiriyye ve'l-ḡadîkati'l-'anberiyye*. İ'âmî makâme türünde yazılmıştır. Bu makâme Abdullâh el-Habeşî tarafından *Maḡâmât mine'l-edebi'l-yemenî* adlı kitabın içerisinde yayımlanmıştır (Mektebetu'l-Ceyli'l-Cedîd, San'â', 1987).
- 40) Şemsuddin el-Halebî el-Ḳavvâs (ö. 1000/1592), *Riyâḡu'l-ezhâr ve nesîmu'l-esḡâr*, hikâye türü makâmelerindedir. Hikâyenin râvisi belirsizdir (thk. Şalâḡ Cerrâr, Beyrut, 2020).
- 41) Abdulkadir b. Muhammed el-Feyyûmî (ö. 1022/1613), *el-Maḡâmetu'l-bedî'iyye fi vaşfi cemâli'l-me'âlimi'l-mekkiyye*, İ'âmî türden makâmedir.
- 42) Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Ḥafâcî (ö. 1069/1659), *el-Maḡâmât* adlı çalışması İstanbul âlimlerine sitem ile ilgilidir. Fuzulî'nin (ö. 963/1556) *Şikâyetnâmes*'nin sitem çalışmasından etkilenmiştir. Makâmelerini genelde *Rayḡânetu'l-elîbbâ*'nda toplamıştır (Kâhire, 1888).
- 43) Alâuddîn Ebî'l-Huseyn Ali b. el-Muşrif el-Mardînî el-Ḥaşkefî¹⁹¹ (ö. 1088/1677), *Maḡâmâtu lezzeti's-sem' fi'l-mufâḡhare beyne'l-mudâm ve's-şeme'*. Mum ile yağmur sesini konu alan i'âmî ve hikâye makâmesidir. Mum ile yağmur insan gibi konuşturulmaktadır.¹⁹²
- 44) Ebû Bekr b. Seyyid Muhsin bâ 'Abûd el-'Alevî (ö. 1128/1715), *el-Maḡâmâtu'n-nazariyye/el-Maḡâmâtu'l-hindiyye*. Arap olmayan Hint Müslümanların el-Ḥarîfî'nin

¹⁹¹ Müellifin adının yazılışı konusunda ihtilaf vardır. Şehrin adı Ḥısn Keyfa *حصن كيفا* olması nedeniyle

الحسنكيفي şeklinde yazılmıştır. Burada ğalat-ı meşhur olan yazım tercih edilmiştir.

¹⁹² Kitabın kendisine ulaşılammıştır. Bkz. Heyet, *Ḥizânetu't-turâş*, Beyrut, 1995, VII, 222.

- makâmelerini anlayamamaları sonucu daha kolay anlaşılabilir bir dil ile hazırlanan makâmedir. el-Harîrî'nin makâme öyküleri ile aynı öyküler tercih edilmiş, yalnızca biraz yerleştirilmiştir. Râvî ile kahramanın isimleri değiştirilmiş ve şehir isimlerinde Hint bölgesindeki şehirler tercih edilmiştir. Dolayısıyla bu makâme tamamen yeni bir makâme olmayıp önceki yazılan bir makâmenin kısmen değiştirilmiş halidir (thk. Abdullah Muhammed el-Habeşi, el-Mecma'us-sekâfi, Abu Dabi, 1999).
- 45) Mustafa Esad el-Luqaymî (ö. 1178/1765), *el-Mudâmetu'l-urcuvâniyye fî'l-makâmeti'r-riḍvâniyye*, Emir Rıdvan Kethüdâ'ya yapılan övgüleri içermektedir. İ'lâmî türden makâmedir (thk. Nâdir Musârave, *Mecelletu'l-Mecma'*, 2010, Sayı: 2, s. 267-309).
- 46) Şihâbuddîn Ahmed b. Ebi'l-Berakât es-Suveydî (ö. XII. yy./XVII. yy.), *el-Makâme*. İ'lâmî makâme türündendir. Osman Efendi'yi övme amacıyla yazılmıştır.¹⁹³
- 47) 'İsâmu'd-dîn Osman el-'Umrî el-Mevşilî (ö. 1193/1779), *el-Makâmetu'd-Duceyliyye*. Hikâye türünden makâmedir.¹⁹⁴
- 48) Ahmed Resmî el-Kerîdî (ö. 1197/1783), *el-Makâmetu'z-zelâliyye el-beşşâriyye fîmâ cerâ beyne rukbâni'l-câriye*, hikâye türü makâmelerdendir.¹⁹⁵
- 49) Muhammed Kâsım eş-Şîrâzî (ö. XII. yy./XVII. yy.), *Ṭayfu'l-hayâl fî'l-munâzara beyne'l-ilmî ve'l-mâl*. İlim ile mal arasında münazara gerçekleştirmektedir. Burada soyut obje olan ilim konuşturulmuştur. Bu da edebiyat tarihinde bir ilktir. İnsan dışı varlıkların konuşturulması edebiyatta belirli aşamalarla gerçekleşmiştir. Önce hayvanlar, sonra bitkiler, sonra cansız varlıklar konuşturulmuştur. En sonunda da eş-Şîrâzî sayesinde soyut varlıklar konuşturulmuştur (Henüz basımı gerçekleşmemiştir. İran Mektebetu Meclisi's-Şûrâ el-İslâmî, Katalog no: 14789).
- 50) Muhammed Bâkir el-Medârisî (ö. 1220/1805). Dört makâmesi bulunmaktadır. a) *eş-Şemâmetu'l-kâfûriyye fî vasfî'l-me'âhidi'l-veylûriyye* b) *el-Hatfetu'l-iḳâbiyye li'l-fe'rati'l-miskîniyye* c) *el-Makâmetu'l-erkâtiyye*, d) *el-Makâmetu'l-haydarâbâdiyye*¹⁹⁶
- 51) Ahmed b. Abdillatif b. Ahmed b. Muhammed el-Berbîr (ö. 1226/1811), *Mufâhâre beyne'l-mâ'i ve'l-hevâ'*. Burada su ile havanın üstün ve zayıf yönleri münazara

¹⁹³ Kitabın kendinse ulaşılamamıştır. Bkz. Yusuf İlyân Serkis, *Mu'cemu'l-matbû'ātu'l-'arabiyye ve'l-mu'arrabe*, Dâr Şâdir, Kâhire, 1928, I, 1067.

¹⁹⁴ Kitabın kendisine ulaşılamamıştır. Bkz. Yusuf Nur 'İvaḍ, *a.g.e.*, s. 261.

¹⁹⁵ Kitabın kendisine ulaşılamamıştır. Bkz. Yusuf Nur 'İvaḍ, *a.g.e.*, s. 254.

¹⁹⁶ Kitabın kendisine ulaşılamamıştır. Bkz. Abdulḥayy el-Husnî, *Nuzhetu'l-havâtir*, VII, 932.

- şeklinde konuşturulmaktadır. İ'lâmî türden makâmedir (thk. Muhammed Hasan eṭ-Ṭayyân, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2000).
- 52) Nâsif el-Yâzici (ö. 1287/1870), *Mecma'u'l-baḥreyn*. Hikâye türünden makâmedir. Makâmelerin sayısı altmıştır. İleride ayrıntılı olarak işlenecektir.
- 53) Fâris eṣ-Şidyâk (ö. 1305/1887), *es-Sâk 'ale's-sâk fimâ hüve'l-feryâk*. Mektebetu'l-'arab yayınları tarafından 1919 yılında Mısır'da neşredilmiştir.
- 54) Abdullah Fikri Paşa (ö. 1306/1889), *el-Makâmetu'l-fikriyyeti's-sunniyye fi'l-memleketi'l-bâtiyye*. Eski maarif nâzırı olan Abdullah Fikri Paşa, İstanbul'da yabancı bir dilden Türkçeye tercüme edilmiş bir eserin kendisini etkilediğini, bazı küçük eklemeler yaparak bunu Arapçaya çevirdiğini ve makâme türünü benimsediğini yazmıştır.¹⁹⁷ El yazısı olarak 1315/1898'de Matbaacı Hasan Ali tarafından basım yeri belirtilmeden neşredilmiştir.
- 55) 'Âiše et-Teymûriyye (ö. 1319/1902), *Netâicu'l-aḥvâl fi'l-eḳvâli ve'l-e'âl*. İ'lâmî makâme türünde yazılmıştır. Beş adet makâme vardır. Söz ve fiillerdeki âdap ile ilgili nasihatler içermektedir. Matba'atu'l-behiyyeti'l-misriyye tarafından 1305/1887'de basılmıştır.
- 56) Bahauddin Abdulğani el-Bayṭâr (ö. 1328/1910), *el-Mufâḥare beyne's-şems ve'l-ḳamer*. İ'lâmî türden makamedir (thk. Muhammed Hasan eṭ-Ṭayyân, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2000).
- 57) Muhammed b. Muhammed el-Mubârak el-Cezâiri (ö. 1330/1912), *Ġaribu'l-enbâ' fi munâzarati'l-erḳi ve's-semâ'*, (thk. Muhammed Hasan eṭ-Ṭayyân, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 2000).
- 58) Muhammed b. Ali el-Bervânî (ö. 1373/1953), *el-Makâmât*. Toplam beş makâmeden oluşmaktadır. Hikâye türü makâmedir (Matba'atu's-Se'âde, Vizâratu't-Turâs el-Ḳavmî ve's-Şeḳâfe, 1950).
- 59) 'Âid el-Ḳarenî, *el-Makâmât*. Bu makâmeler i'lâmî türündendir ve birçok bilimden ve konudan bahsetmektedir. Bilgileri öğretme amacıyla hazırlanmıştır. Toplam 66 makâmeden oluşmaktadır. Her makâmeye bir ayet ya da ayetin bir kısmı ile başlanmaktadır. Sonra o ayet ve konu ile ilgili birkaç beyit yazılmıştır. Ardından konu

¹⁹⁷ Hangi kitap olduğunu belirtmemiştir. Ayrı bir çalışma konusu olarak incelenmelidir.

ile ilgili bilgi verilmiştir. Yöntem olarak genelde el-Asvânî'nin metodu benimsenmiştir.¹⁹⁸ (Mektebetu's-şahâbe, Şârîka, 2000).

60) Hemmâm Muhammed el-Ceraf, *Minnetu'r-rahmân fi şehri ramadân*. İ'lâmî türden makâmedir. Ramazan ayı ile ilgili bilgiler ayet ve hadislerle verilmiştir (2008).

61) Muhammed el-Muveylihi, Hadîsu İ'sâ b. Hişâm. Daha önce el-Hemedânî'nin kitabındaki kahraman olan İ'sâ b. Hişâm tekrar yeni hikâyelerle ortaya çıkmaktadır ve modern dönemde yaşamaktadır. İbn Ebî'l-Hisâl'den sonra ikinci kez "aynı kahramanın başka müellif tarafından yeni macerasını yazma" yöntemi kullanılmıştır. Hikâye türünden makâmedir. Secili ifadeler azdır. Edebî sanatlar az kullanılmıştır. Toplam 40 makâme bulunmaktadır (Kelimât Arabiyye li't-tercume ve'n-neşr, Kâhire, 2013).

62) Muhammed b. Süleyman et-Tilimsânî 'Afifuddin eş-Şâb ez-Zarîf (ö. 688/1289), *el-Makâmetu'l-heytiyye ve's-sîrâziyye*. Bu makâme henüz basılmamıştır.¹⁹⁹ İki varaktır.

63) İçeriğine ulaşılamayan makâmeler:

Bazı makâmelerin içeriklerine ulaşılamadığı için onlara ayrı bir başlık açılmıştır.

a) Ahmed b. Muhammed b. el-Muzaffer er-Râzî, *Maqâmâtü Bedriddîn*. On iki makâmeden ibârettir.²⁰⁰

b) Şemsuddin Muhammed b. el-Hasen İbnu's-Sâ'î ed-Dimaşkî (ö. 720/1320).²⁰¹

64) Yukarıda verilen makâme müellifleri vefat tarihine göre sıralanmıştır. Ancak el-Ermenâkî'nin vefat tarihi belirsiz olması nedeni ile sıralamaya dâhil edilememiştir. Bu nedenle el-Ermenâkî'nin eserinin listenin son kısmına yazılması uygun görülmüştür:

Ebu Muhammed Ali b. Suleyman el-Vâ'izu'l-Ermenâkî, *Maqâmâtü'l-'uşşâk*. Kırk makâmeden ibarettir. İ'lâmî makâmelerdendir. Hadis, tefsir ve va'zlarla ilgili bilgiler verilir.²⁰² Günümüze sadece ilk sayfası el yazma olarak ulaşmıştır.²⁰³

¹⁹⁸ Osman eş-Şeyh Abdulmuhsin, *el-Bedî'yyât fi makâmâti 'Âid el-Kareni es-Sû'üdî*, Basılmamış Doktora Tezi, University of Ilorin, s. 191.

¹⁹⁹ El yazma nüshası Berlin Kütüphanesinde Wetzstein_II_1847 numarada bulunmaktadır. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002, VI, 150.

²⁰⁰ Bkz. Kâtib Çelebi, *a.g.e.*, s. 1784.

²⁰¹ Bkz. Kâtib Çelebi, *age.*, s. 1785.

²⁰² Bkz. Kâtib Çelebi, *age.*, s. 1786.

²⁰³ Bu nüshaya elektronik ortamda ulaşmak için bkz.: <http://retrobib.ulib.sk/Basagic/EN/021.htm>

Yukarıda verilen bilgiler ışığında özetle şunu söylemek mümkündür:

Toplamda 64 makâme müellifi tespit edilebilmiştir. Bazı müellifler birden fazla makâme telif etmiştir.

Hitâbî-İ'lâmî türden makâme sadece Lisânu'd-Dîn b. el-Hatîb tarafından telif edilmiştir. Tahkiki henüz yapılmamış birçok makâme bulunmaktadır. Bunların yayınlanarak edebiyat dünyasına kazandırılması gerekmektedir. Makâmelerin çoğu üzerinde makale, tez gibi bilimsel çalışma yapılmamıştır. Bu açığın giderilmesi gerekmektedir. es-Suyûtî'nin dağınık olan makâmeleri de tek kitap altında birleştirilmelidir. Ayrıca es-Suyûtî'nin makâme yazımı açısından diğerlerine göre çok önemli bir yerinin var olduğu görülmüştür. Makâme yazımının zirvesi olarak genelde el-Harîrî'nin gösterilip es-Suyûtî'den hiç bahsedilmemesi bir eksikliklerdir.

Makâme eserlerine göz atıldıktan sonra aşağıda bunların üzerine yazılan şerhler incelenecektir.

7. Makâme Eserlerinin Şerhleri

Hikâye türü makâmelerinin telif amaçlarından birisi garîb lafızları kullanmaktır. Bu nedenle makâmelerin anlaşılması da doğal olarak zorlaşmaktadır. Az bilinen kelimelerin anlaşılabilmesi için şerh ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı garîb lafızların açıklanması geleneği hicrî üçüncü asırda hadis alanına da yansımış²⁰⁴ ve yaygınlık kazanmıştır.

Makâmelerin şerh edilmesi süreci hicrî beşinci asır itibari ile başlamıştır. İbn Nâkiyâ kendi makâmelerinin sonunda bazı garîb lafızları şerh etmiştir.

Şerhler her kitaba yazılmamaktadır. Bir kitaba şerh yazılması için iki şartın bir araya gelmesi gerekmektedir. Birincisi, kitabın çok okunuyor olması, ikincisi ise kitabın açıklanmaya muhtaç yerlerinin bulunmasıdır. Bunlar yerine gelmediği zaman o kitaba şerh yazılması ihtimali de zayıflamaktadır.

²⁰⁴ Örnek için bkz. Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), *el-Ġarîbü'l-muşannef*, I-II, Medine, 1996.

Bazı müellifler kendi kitabına şerh yazılmayacağını düşünerek ya da makâmelerinin kimse tarafından doğru bir şekilde anlaşılmayacağını endişe ederek şerhini kendisi yazmıştır. Nâsîf de bunlardan birisidir.

Çok okunan makâmelere daha çok şerhin yazılması doğaldır. el-Ĥarîrî'nin makâmeleri en çok okunan makâme kitabı olduğundan bu kitap için yazılan şerh sayısı da diğerlerinden fazla olmuştur.

a) el-Hemedânî

el-Hemedânî'nin makâmeleri türünün ilki olması hasebiyle okuru çoktur. Sanatsal açıdan da çok üstün bir mertebeye sahiptir. Bu nedenle onun makâmelerinin şerhine de ihtiyaç duyulmuştur. Bu makâmelere Muhammed Abduh (1889, Beyrut) ile Muhyiddîn Muhammed (1923, Kâhire) şerh yazmışlardır.

b) el-Ĥarîrî

el-Ĥarîrî'nin makâmelerine beş farklı müellif şerh yazmıştır: 1. eş-Şerîşî (ö. 619/1222), 2. Abdulkerim el-Ĥanefî el-Belkerâmî (ö. XII. yüzyıl/XVII. yüzyıl), 3. Abdulalî el-Leknevî (ö. 1235/1819), 4. Evĥadu'd-dîn b. Ali b. Ahmed el-Osmânî el-Belkerâmî (ö. 1220/1805), 5. el-Mevlûdî Necef Ali Hân el-Cihânâbâdî (ö. 1299/1881).

c) ez-Zemaĥşerî

ez-Zemaĥşerî'nin makâmesine sadece Yusuf Bîkâ'î (Lübnan, 1981) şerh yazmıştır.

d) es-Suyûtî

Es-Suyûtî'nin makâmesine sadece Mahmûd ed-Derûbî (Beyrut, 1989) şerh yazmıştır.

Makâme edebiyatı ve tarihsel gelişimi ile ilgili yapılan araştırmanın neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır: Sadece el-Hemedânî, el-Ĥarîrî, ez-Zemaĥşerî ve es-Suyûtî'nin makâmeleri için şerh yazılmıştır. Bunun dışındaki makâmelere şerh yazan olmamıştır. Ancak bazı müellifler makâmelerini kendileri bazı notlar düşerek şerh etmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM
NÂSİF EL-YÂZİCÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

Resim 1 Nâsîf el-Yâzicî

Nâsîf el-Yâzicî'nin (Resim-1²⁰⁵) soyu önceleri Havran'da²⁰⁶ yaşamaktaydı. Sonra ailesi Humus'a taşınıp, oradan da Lübnan sahiline yerleşmiştir. Ailesi ırk olarak Rum, din olarak da Hristiyanlığa mensuptur. Bu aileden birisinin Osmanlı İmparatorluğu idaresinde kâtip olarak görevde olması nedeni ile ona ve onun nesline "yazıcı" lakabı verilmiştir. Arapça imlasında "i" harfi verilemediği için bu harf düşmüş ve onlara "yazci" denilmiştir. Nâsîf el-Yâzicî'nin dedesinin dedesi olan Sa'd, 1690 yılında Humus'tan Lübnan sahiline göç etmiştir.²⁰⁷ Diğer Yâzicî ailelerinin bir kısmı Lübnan sahilinin Vâdî Teym'e taşınmış, diğer kısmı ise Humus'ta kalmıştır.²⁰⁸ Bu nedenle günümüzde bu üç bölgede Yâzicî ailelerine rastlanmaktadır. Bu da Fahreddin Paşa isyanı sonrası Şam bölgesindeki yönetimde Hristiyanlara karşı Dürzilere imtiyazların tanınması dönemine rastlamaktadır. Lübnan sahiline yerleştikten sonra bu aile Ortodoksluktan Katolikliğe geçmiştir. Fransızlar, elde ettikleri kapitülasyonlar sayesinde Beyrut'ta ticaret odaları kurdular, okullar açtılar, Katolik Hristiyanların hâmilliğini üstlendiler. Ortodokslar ise Katolıklara nazaran zayıf kaldılar. Katolikliğin bu imkânlarından ve nüfuzundan istifade etmek için Yâzicî ailesinin mezhep değiştirmiş olması muhtemeldir. Zira Ruslar ancak XIX. yüzyılda Ortodoksların hamiliğini üstlenebilmişlerdir ve Ortodoks halkının imkânları bundan sonra artmıştır.

Nâsîf el-Yâzicî, Hristiyan bir ailede 25 Mart 1800'de Keferşimâ kasabasında doğmuştur. Tam adı Nâsîf b. Abdillâh b. Nâsîf b. Canbulat b. Sa'd el-Yâzicî'dir ناصيف بن

²⁰⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Nasif_al-Yaziji

²⁰⁶ İsa İskender Ma'lûf, *el-Meşâyihü'l-Yâziciyyîn*, el-Matba'atu'l-Muhtşiyiye, Deyru'l-muhtşis, 1945, s. 4.

²⁰⁷ Bâb 'Âlem, *eş-Şeyh Nâsîf el-Yâzicî hayâtuhu ve e'mâluhü*, Basılmamış Doktora tezi, Aligarh Muslim University, 2012, s. 38.

²⁰⁸ Corci Zeydân, *Terâcimu meşâhîri's-sârķ fi'l-karni't-tâsi' ašera*, Lübnan, Dâru'l-Mektebeti'l-Hayât, II/20.

عبد الله بن ناصيف بن جنبلط بن سعد اليازجي. Lakabı Ebû Habîb'dir. Babası tabip idi ve bir yandan edebiyatla da ilgilenmekteydi.

Nâsîf ilk eğitimini Keferşîmâ kasabasında ruhbanlardan almıştır. Kitapların henüz matbû olmaması onların elde edilmesini zorlaştırmaktaydı. Bu nedenle birçok kitabı istinsah ederek temin etmiştir. 16 yaşına geldiğinde Rum Melkit Katolik Kilisesi patriği İgnatius ile tanışmıştır. İgnatius'un onu Karkafe manastırında iki yıl kâtip olarak görevlendirmesinden sonra kendisi eğitim hayatına geri dönmüştür. 1828-1840 yılları arasında Emir Beşîr eş-Şihâbî'nin yanında kâtip olarak resmi görev almıştır. 1832'de Dimeşki Şâbât (ö. 1881) ile evlenip, bu evlilikten Habîb (1833-1870), Verde (1838-1924), İbrahim (1848-1906) ve Halil (1856-1889) adlı çocukları olmuştur. Bunlar edebiyat dünyasına farklı seviyelerde katkıda bulunmuşlardır.²⁰⁹

2. Eğitimi

Nâsîf el-Yâzicî okuma yazma eğitimini Mettâ eş-Şebâbî adlı rahipten almıştır. Bundan sonra manastırlarda eğitimini sürdürmeye çalışmış ve birçok alanda kitaplar okumaya başlamıştır.²¹⁰ 1816'da on altı yaşına geldiğinde Karkafe manastırına başlamış ve iki yıl eğitimini sürdürmüştür. 1818'de eğitimini yarıda keserek Emir Beşîr'in kâtipliğini 1840'a kadar devam ettirmiştir. 1840'ta Emir Beşîr'in Malta'ya sürülmesi nedeniyle ailesi ile birlikte Lübnan sahiline yerleşmiştir. Dönemin meşhur edipleri ile yazışmalar yapmıştır. Önemli olanları şunlardır: Bağdat şairi Abdulkakî el-'Umri, 'Abdulhumejd el-Mevsîlî, el-Minûfiyye bölgesinin müftüsü 'Abdulhâdî Necâ el-Ebyârî, Trabluslu İbrahim el-Ahdeb, İskenderiye Hanefiler müftüsü Hasan el-Lekkânî.²¹¹ Bu yazışmalar daha sonra tek bir kitapta yayımlanmıştır.²¹²

Nâsîf, Amerika elçileri ile görüşmeye başladıktan sonra tercüme faaliyetlerine katılmıştır. Tevrat'ı ilk kez Arapçaya tercüme eden heyette yer almıştır.²¹³ Nâsîf el-Yâzicî'nin yaptığı bu tercümedeki dil üslubunun, yayıncı tarafından "Kuran üslubuna çok

²⁰⁹ Bâb 'Âlem, *a.g.e.*, s. 46, 49, 50, 52.

²¹⁰ Muhammed Yusuf Kevken, *A'lâmu'n-neşr ve's-şîr fi'l-'aşri'l-ğadîs*, Dâru Hâfiz, 1980, I/69.

²¹¹ Bâb 'Âlem, *a.g.e.*, s. 54.

²¹² Ek bilgi için bkz. Nâsîf el-Yâzicî, *Fâkîhetu'n-nudemâ'*, Kahire, 2014.

²¹³ Abdullatif eş-Tîbâvî, eş-Şeyh Nâsîf el-Yâzicî ba'đu rasâilîhî ve kaşâidihî elletî lem tunşer, s. 327. *Mecelletu'l-Mecma'*, Sayı: 43, cilt: 2, s. 326-340.

benzemesi” nedeni ile değiştirilmesi istenmiştir. Nâsîf el-Yâzicî, Kuran hafızı olması²¹⁴ ve Müslüman Arap edebiyatına hayran olması nedeni ile bu üslubu kullanmıştır.

Nâsîf’in Arapça dışında hangi dilleri bildiğine dair kesin bilgiye rastlanamamıştır. Tevrat tercümesi heyetinde İbrâniceden Arapçaya tercüme kısmında değil, dil redaksiyon kısmında katkıda bulunması ihtimali yüksektir. Bunun dışında başka dillerden de bazı kelimeleri bildiğine dair bulgular vardır. Örneğin Türkçedeki maymun kelimesini şu şekilde kullanmaktadır:

أنت ميمون أمة الترك لا ميمون عُرب²¹⁵

“*Sen Türk milletinin Meymûn’usun (maymunusun), Arapların Meymûn’u (minnet edileni) değil.*”

Meymûn kelimesini bu şekilde kullandıktan sonra dipnotta bunun Türkçedeki karşılığını da vermiştir.

Verdiği Arapça dersler ve yayımladığı telifleri sayesinde çevresindeki Müslümanlardan dahi ilgi görmüştür. Örneğin Osmanlı Devleti yöneticilerinden Muhammed İzzet Paşa onu sıkça ziyaret etmiş, o da Muhammed İzzet Paşa’yı öven beyitler yazmıştır: [Mucteşş]

أَعْطَى مُحَمَّدٌ عِزَّةً مِنْ فَضْلِهِ	شَرَفًا لِسَاحَتِنَا بِوَطْأَةِ نَعْلِهِ	1
---	--	---

“*Şerefîn övüleni/Muhammed İzzed ayağı sahamıza basmasıyla faziletinden şeref verdi.*”²¹⁶

Osmanlı Sultanı Abdülaziz’i (ö. 1876) öven beyitler de yazmıştır: [Basît]

عَبْدُ الْعَزِيزِ رَوَى جَاهًا مُؤَرِّخُهُ	يُهْدِي حِسَابَ جَمِيلِ الْبِشْرِ لِلْبِشْرِ	1
فَرَعًا لِعُثْمَانَ مُلْكُ الْآلِ عَزَّ بِهِ	لَا زَالَ بِالْخَيْرِ يُهْدَى كَامِلَ الْوَطْرِ	2

²¹⁴ Corci Zeydân, *a.g.e.*, II, 22.

²¹⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 72.

²¹⁶ Corci Zeydân, *a.g.e.*, II, 22.

“İnsanlığa müjdenin (en) güzelini fark etmeyi sağlamak üzere

Abdülazizi kendi tarihçisi şanlı olarak anlatmıştır.

Şerefli ailenin kralı Osman'ın kolu olarak vatanın tamamı hâlâ hayırla doğru yola iletilmektedir.”

Sultan Abdülaziz de bu övgülere karşılık olarak onun kitaplarının basımı için maddî destek vermiştir.²¹⁷

Bununla birlikte Nâsîf el-Yâzicî, Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu olan İbrahim Paşa'nın (ö. 1848) Osmanlı'ya karşı yaptığı Akka kuşatmasını öven beyitler de yazmıştır.²¹⁸ Nâsîf'in yazılarına bakıldığında eleştirel yazılara pek rastlanmamaktadır. Toplumla ve özellikle yöneticilerle iyi geçinme yolunu tercih etmiş ve gerekirse onları öven şiirler de yazmıştır. Zira Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile Osmanlı yönetimi karşı karşıya gelmişlerdir.

1848'de kurulan Suriye derneğinin kuruluşunda Smith ve Thomson ile birlikte önemli rol almıştır. Butrus el-Bustânî'nin 1863'te kurmuş olduğu Medresetu'l-Vaṭaniyye'de birinci sınıflara Nahiv dersleri vermeye başlamıştır. Bir yıl sonra Patrik Georgius Yusuf, Rum Katolik Patrik okulunu kurması ile burada da ders vermiştir. Bundan sonra Amerikan Üniversitesinde görev alarak onların basım yayın işleri ile ilgilenmiştir. Bu kurumlarda çalışarak yayın işleri ile uğraşması sonucu Nâsîf el-Yâzicî'nin şöhreti Hristiyan olmayanların dünyasına yayılmaya başlamış ve birçok yerdeki edipler ile yazışmalar yapmıştır. Bu kurumda yetiştirmiş olduğu öğrenciler, Arap milliyetçilik hareketi Nehda'nın öncüleri olmuşlardır.²¹⁹

1869'da kısmî felç geçirmesi sonucu eğitim faaliyetlerine son vermiştir. 23 Aralık 1871'de oğlu Habîb vefat edince derin üzüntü içinde kırk gün daha yaşayarak 8 Şubat 1871'de Beyrut'ta hayatını kaybetmiştir. Beyrut'ta Zeytûniyye kabirliğine defnedilmek

²¹⁷ Corci Zeydân, *a.g.e.*, II, 28.

²¹⁸ Corci Zeydân, *a.g.e.*, II, 27.

²¹⁹ Fawwaz Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*, Pluto Press, Londra, 2007, s. 63.

üzere on binlerce insanın katılımı ile cenaze uğurlama töreni yapılmış ve kendisi için bir türbe inşa edilmiştir.²²⁰

3. Siyasî Görüşü

Nâsîf Arap Nehda hareketinin öncülerinden birisidir. Onlara göre Arap toplumu kendi dinî durumuna bakmaksızın birlik oluşturmali ve en önemlisi Osmanlı Devleti'nden ayrılmalıdır.²²¹

XIX. yüzyıl milliyetçilik akımının oluşması ve yayılmasını sağlayan en önemli etken, matbaaların yayılması ile dergi ve gazetelerin toplumun düşünce yapısında hâkimiyet sağlamaya başlamasıdır. Arapça yazılan haber ve köşe yazıları aynı dili konuşan toplum içerisinde ayrı bir gündem dünyası oluşturmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti içerisindeki milletler, gazete ve dergilerin yayılması neticesinde kendi bağımsızlıklarını talep etmeye başlamışlardır. Arap toplumunda Butros Bûstânî ile Nâsîf el-Yâzicî bunların önderleri arasında yer almışlardır.

Nâsîf, teliflerinde teknik konular işlemei nedeni ile siyâsî ya da dinî hususlara yer vermesi pek mümkün olmamıştır. Örneğin gramer kitaplarında siyâsî bir konunun işlemei zordur.

Nâsîf'in diğeri bir özelliği de siyâsî erklerle iyi geçinme yolunu her zaman benimsemesidir. Zira kendisi uzun süre devlet yönetiminde kâtiplik yapması sonucu devlet adamları ile görüşmüştür. Bunun sağladığı yararlarından da mahrum kalmak istememesi doğal bir durumdur. Bu nedenle Nâsîf hem Hristiyan yöneticilerle hem Osmanlı'nın yönetimi ile her zaman iyi münasebetlerini sürdürmüş ve her iki kesimin de teveccühünü almıştır. Bunun en önemli delillerinden birisi, kitabına yazılan devlet adamlarının takrizleridir.

²²⁰ Bâb 'Âlem, *a.g.e.*, s. 72.

²²¹ Ecehan Somuncuoğlu, "On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3 / 1 (Ağustos 2015): 103-120, s. 109.

4. Eserleri

Nâsîf el-Yâzicî, telif ettiği eserler nedeniyle XIX. yüzyıl ediplerinin en önemlilerinden birisi olmuştur. Bu eserlerin bazıısı ders kitabı, bazıısı bilimsel kitaplar, bazıısı ise edebî eserlerdir. Şimdi bunlar incelenecektir:

4.1. Gramer

a) *Lemhâtu't-tarf fî uşûli's-sarf*

17 sayfalık küçük hacimli bir çalışmadır. Arapça'daki kelimelerin yapım ekleri ile çekim eklerini ele alır. 1870'te Beyrut'ta Rum Katoliklerine ait olan Mahlaşiyye matbaasında basılmıştır.

b) *el-Cumâne fî şerhi'l-hizâne*

Sarf kurallarını açıklamak üzere beyitler halinde yazılmıştır. Yaklaşık 120 sayfadır. Birinci baskısı Mahlasiyye matbaası tarafından tarihi belirsiz olarak yapılmış, ikinci baskısı 1872'de Amerikan matbaasında 140 sayfa olarak, üçüncü baskısı ise 1889 yılında Maţba'atu'l-Edebiyye'de yapılmıştır. Bundan sonra basılmamıştır.

c) *Ṭavku'l-ḥamâme*

Nahiv kurallarını kısaca anlatmaktadır. Yaklaşık 20 sayfa olup 1865 yılında Beyrut'ta Mahlesiyye matbaasında basılmıştır.

ç) *el-Bâb fî uşûli'l-î'râb*

Î'râbın temel prensipleri ile ilgili bilgiler yaklaşık 20 sayfada verilmektedir. Beyrut'ta 1889'da basılmıştır.

d) *Nâru'l-kirâ fî şerhi cevfi'l-ferâ*

Beyitler halindeki nahiv kurallarının şerhi yapılmıştır. Yaklaşık 379 sayfadır. Beyrut'ta 1863 yılında basılmıştır. Oğlu İbrahim el-Yâzicî bunda bazı ihtisarlar yaparak 296 sayfaya düşürmüştür. İçinde geçen şüirlerdeki garîb lafızlar Şâhîn 'Atiyye tarafından *ed-Durer fî 'ukûdi'l-cevher* adlı çalışmada açıklanmıştır.

e) *el-Cevheru'l-ferd*

Sarf nahiv hakkında küçük çocuklar için hazırlanmış 15 sayfalık bir eserdir. Mahlesiyye matbaasında 1865'te basılmıştır. 1888'de oğlu İbrahim tarafından eklemeler yapılarak *Meṭâlî' u's-sa'd fî şerḥi'l-cevheri'l-ferd* adı altında yeniden basılmıştır.

f) *Faslu'l-ḥitâb fî uşûli luġati'l-îrâb*

Sarf ve nahiv kuralları ile ilgili yazılmıştır. 1854'te 124 sayfa halinde basılmıştır. 1877'de eklemeler ile birlikte 257 sayfa halinde tekrar yayımlanmıştır. Üçüncü basımı da 1877'de Amerikan matbaası tarafından yapılmıştır. 1925'te Vedit' Serkîs yayınları tarafından yine Amerikan matbaasında son kez basılmıştır.

g) *'Umûdu's-subḥ*

Nahivle ilgili yarım kalmış bir eserdir. Meful fih konusuna kadar işlenmiştir.

4.2. Belâgat

a) *'İkdu'l-cumân fî 'ilmi'l-beyân*

Belagat ile ilgili olarak 214 sayfa halinde yazılmıştır. Amerikan matbaası tarafından önce 1848'de basılmış, sonra da 1908'de ikinci baskısında *Mecmû' u'l-edeb fî funûni'l-'arab* adı altında basılmıştır. Son baskısı 1932'de gerçekleşmiştir.

b) *el-Câmî'a*

Nâsîf el-Yâzicî bu eseri aruz ilmini açıklamak üzere yapmıştır. Ancak basımı yapılmamıştır. Oğlu Habîb bunu şerh ederek *el-Lâmî'a fî şerḥi'l-câmî'a* adı altında 127 sayfa halinde Beyrutta 1869'da yayımlamıştır.

c) *et-Ṭirâzu'l-mu'lim*

Beyan ilmi ile ilgili olarak hazırlanmış 35 sayfalık küçük hacimli eserdir. Mahlesiyye matbaasında 1868'de basılmıştır.

ç) *Nukṭatu'd-dâira*

Bu kitaba ulaşılamamıştır. İçerik ile ilgili bilgiye de rastlanamamıştır.

d) *el-'Arfu't-tayyib fî şerḥi divâni Ebi't-Ṭayyib*

Nâsîf'in en çok sevdiği ve örnek aldığı şair Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî'dir. Bu kitapta onun şiirlerini şerh etmektedir. Eksik kalan kısımları oğlu İbrâhim tarafından tamamlanarak iki cilt halinde 1882'de neşredilmiştir.

4.3. Mantık

a) *Ḳuṭbu's-sinâ'a fî usûli'l-manṭik*

Mantık önermeleri ve mantık biliminin temellerini 37 sayfada açıklamaktadır. Beyrut'ta Amerikan matbaası tarafından 1857 ila 1913 yılları arasında dört kez basılmıştır.

b) *et-Tezkira fî uşûli'l-manṭik*

Mantıkla ilgili kısaca bilgiler içermektedir. Bir önceki eser ile birlikte basılarak neşredilmiştir.

4.4. Edebiyat

Şiir divanlarının haricindeki edebî olan tek eseri *Mecma'u'l-Bahreyn*'dir. Nâsîf el-Yâzicî bu çalışmasını 1855 yılında tamamladığını bildirmektedir.²²² *Mecma'u'l-Bahreyn*'in birçok baskısı yapılmıştır. Sayıca çok olması bakımından hacim nedeniyle bunlar tablo içinde verilecektir:

Tüm baskıları şu şekildedir:

	Yayınevi	Basım Yeri	Basım Tarihi	Sayfa Sayısı
1	Amerikan matbaası	Beyrut	1856	432
2	Amerikan matbaası	Beyrut	Belirtilmemiş	432
3	Âbâu'l-Yesû'iyîn	Beyrut	1872	Kitabın kendisine ulaşlamamıştır.
4	Âbâu'l-Yesû'iyîn	Beyrut	1880	Kitabın kendisine ulaşlamamıştır.
5	Dâru'l-Ma'rife	Beyrut	1973	272
6	Dâr Beyrût	Beyrut	1984	335
7	Dâr Nazîr 'Abûd	Beyrut	1993	350
8	Dâr Sâdir	Beyrut	1995	334

Tablo-3

²²² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 325.

Görüldüğü üzere bir buçuk asrı aşkın bir sürede kitabın birçok baskısı yapılmıştır. Bu da *Mecma' u'l-Bahreyn*'in okur çevresinde rağbet görmüş olduğunun en somut delilidir.

Nâsîf el-Yâzicî'nin eserleri arasında en meşhur olanı *Mecma' u'l-Bahreyn*'dir. Öncelikle kitaba verilmiş olan bu başlığın arka planının incelenmesi gerekmektedir.

Mecma' u'l-Bahreyn, “iki denizin birleşme yeri” anlamına gelmektedir. İslam edebiyatında bu kelime zaman zaman Kur'an-ı Kerim'den iktibas edilerek kullanılmıştır. Ayette şu şekilde geçmektedir:

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَاهُ لَا أَبْرَحُ حَتَّىٰ أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِيَ حُقُبًا²²³

“Bir vakit Mûsâ genç adamına, “İki denizin birleştiği yere varıncaya kadar yahut (bu yolda) senelerce yürümedikçe, durup dinlenmeyeceğim” demişti.”

Tefsir kitaplarında ayetteki denizin birleşme yerinin neresi olduğu ile ilgili birçok tartışma yapılmıştır. Bu nedenle *Mecma' u'l-Bahreyn* kelimesi de zihinlerde yer edinmeye başlamıştır.²²⁴ Ayrıca tasavvuf ehlinin ledunî ilim alma ile ilgili ispatlarında yine bu kıssanın delil olarak kullanılması, bu ayetin ve dolayısıyla *Mecma' u'l-Bahreyn* terkinin daha çok anılmasına neden olmuştur.

Mecma' u'l-Bahreyn terkihi Nâsîf'ten önce de kitap ismi olarak kullanılmıştır. Bunların bir kısmı şöhret bulmuştur:

- Ebu'l-Abbâs Muzafferuddîn İbnu's-Sâ'âtî Ahmed b. Alî b. Tağlib el-Ba'lebekî el-Bağdâdî (ö. 694/1295), *Mecma' u'l-bahreyn ve multeka'n-nehrayn fi fikhi'l-ḥanefî*. el-Ḳudûrî ile en-Nesefî'nin fıkıh kitapları bir araya getirilerek oluşturulmuştur.
- Nureddîn el-Heysemî (ö. 807/1405), *Mecma' u'l-bahreyn fi zevâidi'l-mu'cemeyn*. Ṭaberânî'nin *el-Mu'cemu's-sağîr* ile *el-Mu'cemu'l-kebîr* adlı eserlerindeki zevaid hadis rivayetlerini bir araya getirmiştir.
- Nâşir el-Huseynî el-Keylânî (ö. 940/1533), *Mecma' u'l-bahreyn fi şerhi'l-fis.s.eyn*. Muhyiddîn İbnu'l-'Arabî'nin *Hikemu'l-fuşûş* ile *Hikemu'l-fütûhât* adlı eserlerinin şerhidir.

²²³ Kehf 18/60.

²²⁴ Daha fazla bilgi için bkz. Abdullah Ekinci, “İslam Şehrinde Mistik Bir Kavram: Mecma' u'l-Bahr”, 3. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi, s. 93-101.

- ç) Gelibolulu Alî Mustafa b. Ahmed (ö. 1008/1600), *Mecma' u'l-bahreyn*, edebiyatta gazeller bir araya getirilerek hazırlanmıştır.
- d) Fahrüddin eṭ-Ṭarîḥî (ö. 1085/1674), *Mecma' u'l-bahreyn ve matla' u'n-neyyirayn*. Garîbu'l-Hadîs ile Garîbu'l-Kur'ân terimlerini bir araya getirerek oluşturulmuştur.
- e) 'İşâm Musa Hâdî, *Mecma' u'l-bahreyn fî mâ s. ah. h. ah. ahû el-Albânî mine'l-eh. âdîs 'alâ şarti's-şeyḥayn*. Nâsirüddin el-Albânî'nin el-Buḥârî ile Muslim'in sahih olarak görmüş olduğu hadisleri bir araya getirerek oluşturmuştur.

Bu kitaplara göz atıldığında iki önemli eserin ya da iki önemli konunun bir araya getirilmesine “iki denizin birleşmesi” anlamındaki memca' u'l-bahreyn benzetmesinin yapıldığı görülmektedir. Zihinlerde daha önce yerleşmiş olan bu terkip teşbihen kitap isimlerinde de kullanılmıştır.

Buradan hareketle Nâsîf'in de iki önemli şeyi bir araya getirmiş olması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Bu hususta kendisinin herhangi bir açıklama yapmamış olması nedeniyle konu istikrâî olarak tespit edilmeye çalışılacaktır.

Öncelikle kitapta “iki önemli şeyin bir araya gelmesi”ne dair içerik tahlili yapılması gerekmektedir. Daha önceki *Mecma' u'l-Bahreyn* adı altında yazılan kitaplarda ya iki kitabın bir araya getirilmesi ya da iki konunun bir araya getirilmesi söz konusu olmuştur. Nâsîf'in kitabında hiçbir şekilde iki kitabın bir araya getirildiği görülmemektedir.

İçerik olarak bakıldığında ise Arap edebiyatının iki ana unsuru olan şiir ile nesrin bir arada kullanıldığı görülecektir. Makâmelerin büyük çoğunluğunda hem şiir, hem de nesir bulunmaktadır. Dolayısıyla bu kitabın adının *Mecma' u'l-Bahreyn* (iki denizin birleşme yeri) olarak teşbih edilerek verilmesinin nedeni, şiir ile nesri birer denize benzetmesidir. Yani bu kitabın başlığının teşbihsiz olarak “*Mecma' u'n-neşr ve's-şi'r*” (Nesir ile şiirin bir araya geldiği yer) şeklinde anlaşılması gerekmektedir. Ancak Nâsîf el-Yâzicî bunu bizzat açıklamamasından ve kesin bir delilin de bulunmamasından dolayı zikredilen bu sebep sadece bir teori düzeyinde kalmaktadır.

Ancak Murad Hasan Abbas, bunu kesin bir bilgi gibi sunmaktadır.²²⁵ Onun dışındaki araştırmacılar ise bu konuda görüş bildirmekten kaçınmışlardır.

²²⁵ Murad Hasan Abbas, el-Meşâdiru't-turâşiyye fî makâmâti'l-Yâzicî, *Mecelletu kulliyeti'l-âdâb câmi'atu'l-iskenderiyye*, 2013, Cilt 2, Sayı: 72, s. 7.

4.5. Şiir Divanları

Nâsîf'in şiir yazmadaki en ayırt edici özelliklerinden birisi, şiirlerini oluştururken doğrudan yazmamasıdır. Önce aklında şiirleri olgunlaştırır, tamamlar, en sonunda tek seferde yazıma geçer.²²⁶ Genelde şairler şiirlerini yazıp tekrar düzenlemektedirler. Nâsîf'in en çok şiirini ezberlediği şair, Ebu't-Ṭayyib el-Mütenebbî'dir (ö. 354/965). Kendi ifadesine göre bütün şairler yerde yürürken el-Mütenebbî havada yürümekteydi.²²⁷ Bu şiirler de doğal olarak Nâsîf'in yazılarına etki etmiştir.

Mütenebbî'nin dışında Ebû Temâm, el-Buḥterî, İbnu'l-Mu'tezz ve Şafiyuddîn el-Hillî gibi ediplerden de çok etkilenmiştir.²²⁸

Nâsîf'in yazmış olduğu şiir divanları aşağıda verilmiştir:

a) *en-Nebzetu'l-ûlâ*

İlk baskısı 1853'te 128 sayfa halinde *Nebze min devâvîn* adı altında yapılmıştır. Oğlu İbrahim bazı tashihler yaparak *Nebzetu'l-ûlâ* adıyla 1904'te ikinci baskısını yapmıştır.

b) *Nefḥatu'r-rayḥân*

1898'de Beyrut'ta oğlu İbrahim'in tashihleri ile basılmıştır.

c) *Sâlisu'l-ḳamerayn*

146 sayfalık birçok tarih bilgisi barındıran bir divandır. Beyrut'ta 1883'te basılmıştır. İkinci baskısı 1903'te yine Beyrut'ta yapılmıştır.

ç) *Nebzetu Tevâriḥ*

Tarih bilgisi içeren şiirleri muhtelif kitaplardan seçilerek müstakil bir kitap haline getirilmiş ve 1859'da basılmıştır.

d) *Fâkihetu'n-nudemâ' fi murâselâti'l-udebâ'*

Nâsîf el-Yâzici'nin kitaplarının matbaada çoğaltılarak her yerde okunmaya başlanması sonucu ismi de şöhrete kavuşmuştur. Osmanlı posta teşkilatının da bu dönemde devreye girmesi sonucu Nâsîf, Ortadoğu'nun muhtelif bölgeleri ile yazışmalar

²²⁶ Corcî Zeydân, *a.g.e.*, II, 25.

²²⁷ Corcî Zeydân, *age.*, II, 25.

²²⁸ İsa Miḥâil Şâbâ, *eş-Şeyḥ Nâsîf el-Yâzici*, Dâru'l-Me'ârif, Beyrut, 1965, s. 29.

yapmıştır. Bu yazışmalar müstakil bir kitap haline getirilmiş ve *Fâkihету'n-nudemâ' fi murâselâti'l-udebâ'* adı altında Beyrut'ta 1870'te basılmıştır. İkinci baskısı yine Beyrut'ta 1930'da gerçekleşmiştir.

e) *Hitâb mumtî fi 'ulûmi'l-'arab*

Cahiliye döneminden İslam tedvin dönemine kadar eski Arapça bilgileri içerir.

Nâsif el-Yâzicî bazı şiirlerini yazmış ancak kendi döneminde yayımını yapmamıştır. Bunlardan bir kısmı Halep Ruhban Manastırı'nda bulunmuş ve yayımlanmıştır.²²⁹

4.6. Muhtelif Alanlar

a) *el-Haceru'l-kerîm fi't-tıbbi'l-kadîm*

Nâsif el-Yâzicî, tabip olan babası Abdullah'tan tıp bilgileri aldığı için bu alanda belirli bilgi birikimine sahip olmuştur. Babasından aldığı tıp bilgisi, İbn Sînâ tıbbî idi. Yani modern tıptan önceki tıp bilgilerine sahip idi. Bu bilgileri kullanarak 84 beyitte tıp ile ilgili tavsiye ve nasihatlerde bulunan bu kitabını telif etmiştir.

Bu çalışması *Tayyib Dergisi'nin* 14. sayısında 125-151 sayfaları arasında yayınlanmıştır. Günümüzde baskısı bulunmamaktadır. Sadece el yazma nüshası olarak vardır.²³⁰

b) *Cem'u's-şettât fi'l-esmâ'i ve's-sifât*

Bedendeki organların e²al أفعال kalıbından olanları açıklanmaktadır.

c) *Risâle târîhiyye fi ahvâli cebeli Lubnân el-ik'tâ'î*

Lübnan tarihi hakkında bilgiler içerir. Bu kitabın aidiyeti konusunda bazı ihtilaflar vardır. Kitabın ilk baskısında müellif adı eksik olması nedeni ile aidiyeti konusunda fikir ayrılığı oluşmuştur. Bu fikirlerin en makbul görüleni, müellifin Nâsif el-Yâzicî olduğu

²²⁹ Bkz. İsa İskender Ma'lûf, *a.g.e.*, s. 4.

²³⁰ Bkz. The British Library Kütüphanesi, El Yazma no: OR 6905. Dergiler genelde dizgi harfler ile basılmıştır. Bu dergide Nâsif'in makâlesinin el yazma şeklinde basılmış olması dikkat çekmektedir. Zira bilimsel yayın dergilerinin el yazma olması alışılmamış bir durumdur.

görüştür. Bu nedenle kitabın yeniden basımı yapılırken müellif adı olarak Nâsîf el-Yâzicî yazılmıştır.²³¹

Sonuç olarak görülüyor ki Nâsîf el-Yâzicî'nin eserlerinin önceki eserlere göre bilgi açısından üstünlüğü bulunmamaktadır. Genelde eski bilgileri tekrar bir daha yazma faaliyetinde bulunmuştur. Onun bu şöhrete nail olmasını gerektirecek tek çalışması *Mecma'*dır. Yazmış olduğu eserler ile sahip olduğu ün arasındaki oran dengesizdir

Nâsîf el-Yâzicî'nin yaşadığı dönemde matbaa Ortadoğu'da yeni idi. Rum Katolik kilisesinin matbaa makinesini Malta Adası'ndan Beyrut'a getirmesi ile birlikte Amerikan Üniversitesi önderliğinde birçok kitap basılmış ve okurlara sunulmuştur. Nâsîf çok kitap telif etmiş ve teliflerinin basımı yapılarak piyasaya sunulmuştur.

Matbu eserlerin ucuz ve kolay elde edilebilir olması nedeniyle onun bu telifleri de basımı yapılmamış olan eserlere göre daha çok okunur hale gelmiştir.

Nâsîf el-Yâzicî'nin Emir Beşir'in yanında, yani idarî kademinin en üst tabakasında uzun süreli kâtiplik yapması, Hristiyan toplumunda özel teveccühe sahip olmasına neden olmuştur.

Dikkat çeken diğer bir husus, başka müelliflerin gramer kitaplarının basımının yapılması sonrası Nâsîf el-Yâzicî'nin kitaplarının revaçtan düşmesidir. Günümüzde onun gramer kitaplarının basımı yapılmamaktadır. Sadece Lübnan tarihi ile ilgili bir kitabının günümüzde tekrar basımı yapılmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere onun da aidiyetinde ihtilaf söz konusudur.

Bu bölümdeki verilere bakıldığında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Nâsîf el-Yâzicî eğitilmiş bir aileden gelmektedir. Devlet idaresinde görev alması nedeniyle döneminin önemli insanları ile görüşme imkânları olmuştur. Fransa ve ABD'nin destekleri sayesinde onların eğitim kurumlarından ve matbaalarından istifade etmiştir.

Toplumun her kesimi ile iyi ilişkiler kuran Nâsîf, Arap milliyetçisi bir Hristiyan'dır. Beş gramer, altı şiir, iki mantık ve bir de belagat kitabı yazmıştır. Matbaanın yaygınlık kazanmadığı o dönemde, telif ettiği eserlerin matbaada basılması sonrasında kitabı birçok

²³¹ Bkz. Nâsîf el-Yâzicî, *Risâle târihiyye fî ahvâli cebeli lubnân el-ik tâ'î*, thk. Muhammed Halil el-Bâşâ, Riyâd, Dâr Ma'n, s. 5.

okura ulaşmış ve ũne kavuşmuştur. Kitaba *Mecma' u'l-Baħreyn* isminin konulmuş olmasının nedeni ise şiir ile nestrin bir araya getirilmiş olmasdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MECMA'U'L-BAHREYN'İN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

Bu bölümde *Mecma*'ın muhtevası üzerinde durulacaktır. Öncelikle hangi metinlerden ne şekilde etkilenmiş olduğu örneklerle ortaya konulacak, daha sonra metinlerde işlenen konulara göz atılacaktır. Nâsîf'in makâmelerindeki bilinçaltı mesajları ve genel kültür bilgilerine değinilecek, ardından her bir makâmede bulunan ayırt edici özellikler gösterilecektir. Makâmelerin anlaşılması için ilk on tanesinin tercümesi de verilecektir.

1. Etkileşimler

Hiçbir metin kendisinden önceki metinlerden bağımsız değildir. Şekil ya da içerik olarak her metinde bazı etkileşimler görülmektedir.²³²

Metinlerin önceki metinler ile olan ilişkilerine intertextuality (metinlerarasılık) denilmektedir.²³³ Bu terimi ilk kez ortaya koyan filolog Julia Kristeva'dır.²³⁴ Ona göre yazılan her metinde daha önceki metinlere ait izler bulunmaktadır. Bu izler farklı şekillerde tezahür etmektedir.

Mecma'ın daha önceki metinlerle olan ilişkisi defalarca araştırılmıştır. Ancak bu çalışmalar genelde iktibas terimi çerçevesinde ele alınmıştır. Metinlerarasılık ilkesinde iktibasa göre daha geniş kapsamlı etkileşimler incelenmektedir.

Mecma'ın iktibas açısından incelenmesinde eksiklikler bulunmaktadır. Zira araştırmacıların iktibas tanımını yüzeysel ele alıp hemen iktibas örneklerine geçtikleri görülmektedir. Ancak iktibaslar birkaç türdür ve hangi türün/türlerin esas alındığı belirtilmemiştir. Bunun sonucunda da araştırmacılar birbirlerinin çalışmalarını tenkit etmeye başlamışlardır. Bu tenkitler iki noktada odaklanmaktadır. Birincisi, bir sözün iktibas olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği meselesi, ikincisi ise iktibasların çok eksik olarak verildiği eleştirisidir.²³⁵ Oysa müellifler çalışmalarının başında iktibasın türlerini beyan ettikten sonra kendi çalışmalarında hangi tanımı esas aldıklarını söylemiş olsalardı, gereksiz tartışmaları da önlemiş olurlardı. Aynı durumun oluşmaması için bu

²³² Feyza Bulut, "Metinlerarasılık Kuramının Kavramsal Çerçevesi", *Edebî Eleştiri Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, Nisan 2018, s. 7.

²³³ J. A. Juddon, *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Wiley-Blackwell Yay., Chichester, 2013, s. 367.

²³⁴ Bkz. Kristeva, "Julia, Le mot, le dialogue et le roman", *Critique*, 1967, 438-65, s. 33.

²³⁵ Örnek için bkz. Ahmed 'Alâvine, "Eşeru'l-kur'âni'l-kerim fi kitâbâti'l-Yâzci", s. 1047. *Mecelletu Mecma'i'l-luğati'l-'arabiyye*, Sayı: 86, 2011, s. 1047-1066.

çalışmada iktibas örneklerine geçilmeden önce iktibas teriminin türleri üzerinde durulacaktır.

Arapça'da intertextuality'ye en yakın terim "tenâşş"tır. Kur'an-ı Kerim ayeti ve/veya hadisin bir kısmı ya da tümünü atıf yapılmaksızın yeniden kullanılmasına iktibas denilirken, daha geniş anlama sahip olan intertextuality terimi, Arapçaya tenâss تناص olarak tercüme edilmiştir. Arapça'da tenâss kendi içinde dört farklı şekilde ele alınmıştır:

- a) İktibâsî tenâss التناص الاقتباسي: İktibâsî tenâssta yazar önceki bir metnin bir kısmını ya olduğu gibi aktarmakta ya da özünü bozmayacak şekilde bazı değişiklikler yaparak aktarmaktadır. İktibâsî tenâssın üç farklı türü vardır: Tam İktibas التناص الكامل, kısmî iktibas الجزئي التناص الاقتباسي ve çerçevesel iktibas التناص الاقتباسي المحور. Kur'an-ı Kerim ile hadislerden yapılan iktibaslar genelde bu türdendir.
- b) İşârî tenâss التناص الإشاري: Bir ya da iki lafız ile daha önceki bir metne telmihte bulunulmasıdır.
- c) İmtisâsî tenâss التناص الامتصاصي: Önceki metinden yapılan alıntıda lafzî olarak herhangi bir benzerlik olmaksızın mana olarak aynısını zikretmektir.
- ç) Uslûbî tenâss التناص الأسلوبی: Belirli bir belagat üslubunun tekrar canlandırılmasına denilmektedir.²³⁶

Yukarıda verilen tanımların ilk ikisi esas alınarak *Mecma'*daki iktibaslar sıralanacaktır.

²³⁶ İzri' İnâs Nu'mân, *et-Tenâşş fi şî'ri 'Aliyy el-halîlî*, Birzeit Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 5.

Arapça'da terim olarak kullanılmayan diğer metinlerarasılık türü de hipertextuality'dir. Bir metnin önceki bir metni şekil açısından taklit etmesi ya da değişime tabi tutmasına denilmektedir.²³⁷

Aşağıda *Mecma*'ın etkisi altında kaldığı eserler zikredilecektir.

1.1. Kur'an-ı Kerim İktibas

Mecma'da Kur'an-ı Kerim'den iktibasların sayısı çok fazladır. Bu nedenle bu kısma ayrıntılı yer verilecektir.

Makâme eserlerinin büyük bir kısmında Kur'an-ı Kerim'in tesiri büyüktür. Bazı durumlarda Kur'an ayeti hiç değiştirilmeden iktibas edilmiştir. Örneğin

إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ 238 sözü Kur'an'daki

وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا 239 ayetinden birebir iktibas edilmiştir. Bazen de ayetlerde

وضع عنك وزرك، الذي أنقض ظهرك 240 sözü

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ * الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ 241 ayetinden hafif değişiklikle iktibas yapılmıştır.

Bazen müelliflerin kurduğu ifadeler Kur'an ayetlerindeki ifadelere çok benzemektedir. Hatta bu ifadelerin birebir aynı olması dahi söz konusu olabilmektedir. Bu durumda "Kur'an ayetlerinde geçen ifadelerin aynısı ya da benzeri olan her söz iktibas kabul edilmeli midir?" sorusunun cevabı aranmalıdır.

Bir kelimenin ya da yan yana iki kelimenin Kuran-ı Kerim'de aynı şekilde geçmiş olması, onun iktibas çerçevesine dâhil olduğu anlamına gelmemektedir. Yapılan araştırmada Kur'an-ı Kerim'den iktibas olarak gösterilen bazı ifadelerin, iktibas olarak değerlendirilmemesi gerektiği görülmüştür. Örneğin Ahmed el-'Alâvine, *Mecma*'daki

²³⁷ İbrahim Usta, "Metinlerarasılık Bağlamında Modern Arap Şiirinde Meryem Figürü", *Bingöl Üni. İFD / 15* (Haziran 2020): 65-82. <https://doi.org/10.34085/buifd.726410>, s. 66.

²³⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 376.

²³⁹ İsrâ 17/36.

²⁴⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 362.

²⁴¹ İnşirah 94/2-3.

Kur'an-ı Kerim iktibaslarını gösterirken iki kelimelik ifadeleri bile iktibas olarak göstermiştir: *فاخلع إذا ما عليك حتى نعليك*²⁴² “*Ayakkabılarına kadar üzerindeki (hepsini)*

çıkır”. İktibas olarak *أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ*²⁴³ “*Ben senin rabbim, ayakkabılarını çıkar*”

ayetini göstermiştir. Oysa Arapça’da *اخلع نعليك* “*Ayakkabını çıkar*” ifadesi günlük kullanıma aittir ve iktibas ile ilgisi bulunmamaktadır. Ancak kendisi bunu iktibas olarak değerlendirmiştir.²⁴⁴

Bu bağlamda “Bir ifadenin iktibas olarak değerlendirilmesindeki kıstas ne olmalıdır?” sorusuna cevap bulabilmek için öncelikle iktibasın tanımına bakıp sonra örnekler üzerinden değerlendirmede bulunmak gerekmektedir.

İktibas, nesir veya şiiire, ayet olduğunu belirtmeden Kuran-ı Kerim’den bir unsuru ona işaret etmeden alıntılanıdır.²⁴⁵ Bu tanıma göre, Kuran-ı Kerim’de ya da hadislerde geçen on binlerce kelimenin bir yerde tekrar kullanılması, iktibas olarak kabul edilmelidir.

Örneğin *عبس* fiili kullanıldığında bu iktibas sayılmamaktadır. Ancak *عبس وتولى* şeklinde iki

kelime yan yana geldiğinde, iktibas sayılmaktadır. Buna göre iktibaslarda “en az iki kelime” şartının öne sürülmesinin ne ölçüde doğru olduğu tartışmalıdır. En az iki kelime şartının

kabulü durumunda *وَمِنَ النَّاسِ مَنُ يَقُولُ* “*insanlardan şöyle diyen var:*” ifadesi de iktibas

sayılacaktır. Ancak “insanlardan şöyle diyen var:” ifadesi günlük kullanımda rastlanması mümkün olan bir sözdür. Dolayısıyla bu kullanım ile karşılaşıldığında onun muhakkak iktibas olduğu yargısına varmak, isabetli olmayacaktır. Bunun yanı sıra bazı tek kelimelik ifadeler vardır ki bu kelimelerin kullanılması iktibasın var olduğu yargısına neden olabilmektedir. Örneğin *مُرساها* kelimesinin normal kullanımlarda görülmesi ihtimali

²⁴² Nâsîf el-Yâzîcî, *a.g.e.*, s. 413.

²⁴³ Ta-Ha 20/12.

²⁴⁴ Bkz. Ahmed ‘Alâvine, Eşeru’l-ğur’âni’l-kerîm fi kitâbâtî’l-Yâzîcî, *Mecelletu mecma’i’l-luğati’l-‘arabiyye*, Sayı: 86, 2011, s. 1048-1066, s. 1060.

²⁴⁵ el-Kalkaşendî, *a.g.e.*, I, 237.

oldukça zayıftır. Bu nedenle bir edibin *مرساها* kelimesini kullanması durumunda iktibasın olduğu yargısına varılabilmektedir.

Dolayısıyla şu sonuca varmak mümkündür: Bir kelime, terkip ya da cümlenin iktibas sayılabilmesi için, okuyucunun ezberinde bulunan ayet/hadis, zihinde çağrışım yapması gerekmektedir. نور على نور terkihi Arapça bilen bir hafıza okunduğunda ona Nur suresindeki ²⁴⁶ نور على نور ibaresi hemen çağrışım yapacaktır. Dolayısıyla bu ifade bir

iktibastır. Bunun yanı sıra *فلما دخلوا عليه قالوا* cümlesi Yusuf suresindeki *فلما دخلوا عليه قالوا*

²⁴⁷ “*Yanına girdiklerinde dediler ki*” ayetini hemen çağrıştırmayabilir. Çünkü bu ifadeye Kuran-ı Kerim’in dışında birçok yerde ve de günlük kullanımlarda rastlamak mümkündür. Dolayısıyla buna iktibas hükmünü vermede kesin bir yargıya gidilememektedir. Müellifin bu cümleyi hem serbest bir şekilde kullanmış olması hem de iktibas amaçlı kullanmış olması muhtemeldir.

Bir kelime, terkip ya da cümlenin iktibas olup olmadığının tespit edilmesi, bazı durumlarda göreceli olabilmektedir. Zira verilen bir terkip iki ayrı kişiye okunduğunda birisinde ayet çağrışımı yaparken, diğerinde herhangi bir çağrışım yapmama ihtimali vardır. Bu nedenle bir ibarenin iktibas olup olmadığının tespiti her zaman objektif olamamaktadır. Örneğin

²⁴⁹ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ, ²⁴⁸ فَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ

ayetini hemen çağrıştırmaktadır. Bu nedenle bu cümlenin iktibas olduğu konusunda kesin yargıya varılabilmektedir.

Çalışma kapsamında fazla yer işgal etmemesi amacıyla iktibas cümleleri ile ayetlerin orijinal şekli tablo halinde gösterilmiştir.

²⁴⁶ Nur 24/35.

²⁴⁷ Yusuf 12/88.

²⁴⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 382.

²⁴⁹ Bakara 2/74.

	Mecma'daki metin	Kuran'daki Metin
1	واتركوا ما رأيتم نسياً منسياً ²⁵¹	وَكُنْتُمْ نَسِيًّا مَنَسِيًّا ²⁵⁰
2	وغفل عن يوم يجعل الولدان شيباً ²⁵³	فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ²⁵²
3	ثم أقبلوا يهرعون إليه ²⁵⁵	وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ ²⁵⁴
4	وإن لك أجراً غير ممنون ²⁵⁷	وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ²⁵⁶
5	لقد جمعت فأوعيت ²⁵⁹	وَجَمَعْتُ فَأَوْعَيْتُ ²⁵⁸
6	فضاق الرجل ذرعاً في الجواب ²⁶¹	وَضَاقَ بِهِمْ ذُرْعًا ²⁶⁰
7	فأخذت الشيخ الحمية، حمية الحبيتمية ²⁶³	إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ ²⁶²
8	وسبح بحمد ربك واستغفره إنه كان تواباً ²⁶⁵	فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ²⁶⁴
9	أنه أطغى من فرعون ذوي الأوتاد ²⁶⁷	وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ * الَّذِينَ طَعَوْا فِي

²⁵⁰ Meryem 19/23.

²⁵¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 15.

²⁵² Müzzemmil 73/17.

²⁵³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 15.

²⁵⁴ Hûd 11/78.

²⁵⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 16

²⁵⁶ Kalem 68/3.

²⁵⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 22.

²⁵⁸ Me'âric 70/18.

²⁵⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 37

²⁶⁰ Hûd 11/77.

²⁶¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 38.

²⁶² Fetih 48/26.

²⁶³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 42.

²⁶⁴ Nasr 110/3.

²⁶⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 44.

²⁶⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 45.

		الْبِلَادِ ²⁶⁶
10	فقال: صبر جميل، ²⁶⁹	فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ²⁶⁸
11	وأحييناها بالحديث حتى مطلع الفجر ²⁷¹	سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ²⁷⁰
12	وإن كنت ممن عبس وتولى. ²⁷³	عَبَسَ وَتَوَلَّى ²⁷²
13	والشيخ ينظر من طرف خفي ²⁷⁵	يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ ²⁷⁴
14	وقد قدرنا القمر منازل حتى عاد كالعرجون القديم ²⁷⁷	وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مِنْ مَنَازِلَ حَتَّى عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ²⁷⁶
15	حتى تبين لنا الخيط الأبيض من الخيط الأسود ²⁷⁹	حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ ²⁷⁸
16	فأوحى إلي ما أوحى ²⁸¹	فَأَوْحَىٰ إِلَيَّ مَا أَوْحَىٰ ²⁸⁰
17	وإلا فقد يئس منها كما يئس الكفار من أصحاب القبور ²⁸³	قَدْ يَيْسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَيْسُ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ²⁸²

²⁶⁶ Gâşîye 88/10-11.

²⁶⁸ Yusuf 12/18.

²⁶⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 51.

²⁷⁰ Kadr 97/5.

²⁷¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 55.

²⁷² Abese 24/1.

²⁷³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 62.

²⁷⁴ Şûrâ 42/45.

²⁷⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 62.

²⁷⁶ Yasin 36/39.

²⁷⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 76.

²⁷⁸ Bakara 2/187.

²⁷⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 76.

²⁸⁰ Necm 53/10.

²⁸¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 77.

²⁸² Mümtehine 60/13.

²⁸³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 78.

18	فكم ركب هنا مثلها طبقاً عن طبق ²⁸⁵	لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ²⁸⁴
19	ليحق الله الحق ويبطل الباطل ²⁸⁷	لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ ²⁸⁶
20	هل يستوي الأعمى والبصير أم هل تستوي الظلمات والنور ²⁸⁹	هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ ²⁸⁸
21	وأنا لم تأخذني سنة ولا نوم. ²⁹¹	لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ²⁹⁰
22	كأنه من آيات ربه الكبرى ²⁹³	لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى ²⁹²
23	وبهم يشد أزرى ²⁹⁵	اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي ²⁹⁴
24	وأنوح بكرة وأصيلاً ²⁹⁷	بُكْرَةً وَأَصِيلًا ²⁹⁶
25	قد شغفتك حباً ²⁹⁹	قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ²⁹⁸
26	إنا لله وإنا إليه راجعون ³⁰¹	إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ³⁰⁰

²⁸⁴ İnşikak 84/19.

²⁸⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 78.

²⁸⁶ Enfal 8/8.

²⁸⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 80.

²⁸⁸ Ra'd 13/16.

²⁸⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 82.

²⁹⁰ Bakara 2/255.

²⁹¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 85.

²⁹² Necm 53/18.

²⁹³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 86.

²⁹⁴ Ta-Ha 20/31.

²⁹⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 90.

²⁹⁶ Furkan 25/5, Ahzab 33/42, Fetih 48/9, İnsan 76/25.

²⁹⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 101.

²⁹⁸ Yusuf 12/30.

²⁹⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 106.

³⁰⁰ Bakara 2/156.

³⁰¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 107.

27	ويعلم السر وأخفى ³⁰³	يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ³⁰²
28	ليتني مت قبل هذا ³⁰⁵	يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا ³⁰⁴
29	وانتسروا مثني وثلاث ورباع ³⁰⁷	فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْلِي وَثَلَاثَ وَرُبَاعَ ³⁰⁶
30	واستعد بالله من الشيطان الخناس، الذي يوسوس في صدور الناس ³¹⁰	فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الَّذِي يُوسِّسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ³⁰⁸ ³⁰⁹
31	إنه من سليمان ³¹²	إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ ³¹¹
32	لا أملك نفعاً ولا ضرراً ³¹⁴	لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ³¹³
33	فحدث بنعمة ربك ³¹⁶	وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ³¹⁵
34	فكم فئة قليلة غلبت فئة كثيرة باذن الله والله مع الصابرين ³¹⁸	كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ³¹⁷

³⁰² Ta-Ha 20/7.

³⁰³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 112.

³⁰⁴ Meryem 19/23.

³⁰⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 130.

³⁰⁶ Nisa 4/3.

³⁰⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 133.

³⁰⁸ Nahl 16/98.

³⁰⁹ Nas 114/5.

³¹⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 136.

³¹¹ Neml 27/30.

³¹² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 137.

³¹³ Maide 5/76.

³¹⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s.143.

³¹⁵ Duha 93/11.

³¹⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 156.

³¹⁷ Bakara 2/249.

³¹⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 159.

35	قد أحصينا كل ذلك عدداً ولو شئنا لجئنا بمثله مدداً ³²¹	وَأَحْصَى كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ³¹⁹ وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ³²⁰
36	جعل مباركاً أينما كان ³²³	وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ ³²²
37	فتواعدا إلى أجل مسمى ³²⁵	لِيُقْضَى أَجَلٌ مُّسَمًّى ³²⁴
38	وجعلهم الدهر هباءً منثوراً ³²⁷	فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا ³²⁶
39	وأصبحوا لا ترى إلا مساكنهم ³²⁹	فَأَصْبَحُوا لَا يَرَى إِلَّا مَسَاكِنَهُمْ ³²⁸
40	إننا ممن يطعم الطعام على حبه ³³¹	وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ ³³⁰
41	فقد يسرتك ليسرى ³³³	فَسَيَسِّرُهُ لِّلْيَسْرَى ³³²
42	إن الله يهدي من يشاء، ويضل من يشاء ³³⁵	يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ³³⁴
43	وكن من الشاكرين ³³⁷	وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ³³⁶

³¹⁹ Cin 72/28.

³²⁰ Kehf 18/109.

³²¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 178.

³²² Meryem 19/31.

³²³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 182.

³²⁴ En'am 6/60.

³²⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 182.

³²⁶ Furkan 25/23.

³²⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 188.

³²⁸ Ahkaf 46/25.

³²⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 188.

³³⁰ İnsan 76/8.

³³¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 191.

³³² A'la 87/8.

³³³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 198.

³³⁴ Fâṭır 35/8.

³³⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 203-204.

³³⁶ Zümer 39/66, A'raf 7/144.

³³⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 207.

44	وهو يطعمني ولا يسقين ³³⁹	هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ ³³⁸
45	كأنني شهاب ثاقب ³⁴¹	فَاتَّبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ ³⁴⁰
46	وهو يقسم تارة بالخنس، وطوراً بالجواري الكنس. ويلهج مرةً بمواقع النجوم ³⁴⁵	فلا أقسمُ بالخنس ³⁴² الجوارِ الكنس ³⁴³ فلا أقسم بمواقع النجوم ³⁴⁴
47	فنظر نظرةً في السماء ³⁴⁷	فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ³⁴⁶
48	فلما رآوه عارضاً مستقبلاً أوديتهم ³⁴⁹	فَلَمَّا رَأَوْهُ عَارِضًا مُسْتَقْبِلَ أَوْدِيَّتِهِمْ ³⁴⁸
49	إنما يخشى الله من عباده العلماء ³⁵¹	إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ ³⁵⁰
50	حتى خيل للقوم أن عنده علم الغيب فهو يرى ³⁵³	أَعْنَدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَى ³⁵²
51	وأنه يعلم ما في السماء وما في الأرض وما	لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتِ الثَّرَى ³⁵⁴

³³⁸ Şu'arâ 26/78.

³³⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 210. Burada Nâsîf Kuran-ı Kerim'den iktibas yaptığını dipnotta açıklamaktadır. Hatta يشفني filindeki yâ harfinin de aynı şekilde hazfedildiğini bildirmektedir.

³⁴⁰ Sâffât 37/10.

³⁴¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 212.

³⁴² Tekvir 81/15.

³⁴³ Tekvir 81/16.

³⁴⁴ Vâkı'a 56/75.

³⁴⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 213.

³⁴⁶ Sâffât 37/88.

³⁴⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 215.

³⁴⁸ Ahkâf 46/24.

³⁴⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 217.

³⁵⁰ Fâtır 35/28.

³⁵¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 218.

³⁵² Necm 53/35.

³⁵³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 217.

³⁵⁴ Tâ-Hâ 20/6.

	بينهما وما تحت الثرى ³⁵⁵	
52	وأرهقني صعداً ³⁵⁷	سَأْرَهْقُهُ صَعُودًا ³⁵⁶
53	أحسبها خيراً من ألف شهر ³⁵⁹	لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ³⁵⁸
54	فأوثقوا جيده بحبل مسد ³⁶¹	فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ ³⁶⁰
55	فإنه يهديك الصراط المستقيم ³⁶³	﴿ إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ³⁶²
56	ولا تحسب أن الإنسان يترك سدى ³⁶⁵	أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ³⁶⁴
57	حتى لم نبق ولم نذر ³⁶⁷	لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ³⁶⁶
58	فأوجسنا خيفة في أنفسنا ³⁶⁹	فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ³⁶⁸
59	وأذاقني بعباده عذاب الحريق ³⁷¹	وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ³⁷⁰
60	إن هذا بعلي شيخ ³⁷³	وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا ³⁷²

³⁵⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 217.

³⁵⁶ Müddessir 74/17.

³⁵⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 224.

³⁵⁸ Kadr 97/3.

³⁵⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 225.

³⁶⁰ Tebbet 111/5.

³⁶¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 227.

³⁶² Fâtiha 1/6.

³⁶³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 240.

³⁶⁴ Kıyâme 75/36.

³⁶⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 242.

³⁶⁶ Müddessir 74/28.

³⁶⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 250.

³⁶⁸ Tâ-Hâ 20/68.

³⁶⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 250.

³⁷⁰ Hac 22/9.

³⁷¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 254.

³⁷² Hûd 11/72.

³⁷³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 255.

61	هذه بضاعتنا ردت إلينا ³⁷⁵	هذه بضاعتنا ردت إلينا ³⁷⁴
62	كانهم إلى نصب يوفضون ³⁷⁷	كانهم إلى نصب يوفضون ³⁷⁶
63	أوتوا الحكمة وفصل الخطاب ³⁷⁹	وأتيناه الحكمة وفصل الخطاب ³⁷⁸
64	وهن العظم مني ³⁸¹	وهن العظم مني ³⁸⁰
65	قد جئناك ببضاعة مزجاة ³⁸³	وجئنا ببضاعة مزجية ³⁸²
66	صرت أوهن من بيت العنكبوت ³⁸⁵	وإن أوهن البيوت لبيت العنكبوت ³⁸⁴
67	أعوذ بالله من شر حاسد إذا حسد ³⁸⁷	ومن شر حاسد إذا حسد ³⁸⁶
68	الذين كانت مفاتيح كنوزهم تنوء بالعصبة الأقوياء ³⁸⁹	وأتيناه من الكنوز ما إن مفاتحه لتنوء بالعصبة أولي القوة ³⁸⁸
69	دون اللات والعزى ومناة الثالثة الأخرى ³⁹¹	أفرايتم اللات والعزى ومناة الثالثة الأخرى ³⁹⁰

³⁷⁴ Yusuf 12/65.

³⁷⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 259.

³⁷⁶ Me'âric 70/43.

³⁷⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 261.

³⁷⁸ Sad 38/20.

³⁷⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 262.

³⁸⁰ Meryem 19/4.

³⁸¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 263.

³⁸² Yusuf 12/88.

³⁸³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 267.

³⁸⁴ Ankebût 29/41.

³⁸⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 272.

³⁸⁶ Felak 113/5.

³⁸⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 282.

³⁸⁸ Kasas 28/76.

³⁸⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 295.

³⁹⁰ Necm 53/19-20.

³⁹¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 300.

70	ولا فرعون ذو الأوتاد ³⁹³	وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ³⁹²
71	كإرم ذات العماد التي لم يخلق مثلها في البلاد ³⁹⁵	إِرْمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ﴿*﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ³⁹⁴
72	وإما ينزغنكم من الشيطان نزغ فاستعيذوا بالله إنه هو السميع العليم، ومن عمل منكم سوءاً بجهالة ثم تاب من بعده وأصلح فإن الله غفور رحيم ³⁹⁸	وَأِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ³⁹⁶ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ³⁹⁷
73	والسلام على من ذكر اسم ربه فصلى، والويل لمن كذب وتولى ⁴⁰¹	وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ³⁹⁹ الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى ⁴⁰⁰
74	فلا تؤاخذنا إن نسينا أو أخطأنا ⁴⁰³	لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ⁴⁰²
75	صل لربك وانحر ⁴⁰⁵	فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَنْحِرْ ⁴⁰⁴
76	اهدنا سواء السبيل ⁴⁰⁷	يَ أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ⁴⁰⁶

³⁹² Fecr 89/10.

³⁹³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 301.

³⁹⁴ Fecr 89/6-7.

³⁹⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 301.

³⁹⁶ A'râf 7/200.

³⁹⁷ En'am 6/54.

³⁹⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 302.

³⁹⁹ Alâ 87/15.

⁴⁰⁰ Leyl 92/16.

⁴⁰¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 302-303.

⁴⁰² Bakara 2/286.

⁴⁰³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 305.

⁴⁰⁴ Kevser 108/2.

⁴⁰⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 305.

⁴⁰⁶ Kasas 28/22.

⁴⁰⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 322.

77	حتى غشيتنا ظلمات بعضها فوق بعض ⁴⁰⁹	ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ ⁴⁰⁸
78	ترى الناس سكارى ⁴¹¹	وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى ⁴¹⁰
79	فأسر إلي النجوى ⁴¹³	وَأَسْرُوا النَّجْوَى ⁴¹²
80	وجوه ناضرة، إلى ربها ناظرة ⁴¹⁵	وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ ⁴¹⁴ ﴿22﴾ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ
81	وهم يسبحون بحمد ربهم، ويستغفرون لما تقدم وما تأخر من ذنبهم ⁴¹⁸	يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ ⁴¹⁶ لِيَعْفَرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ ⁴¹⁷
82	قال أعوذ برب الفلق، من شر ما خلق ⁴²⁰	قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ⁴¹⁹ ﴿*﴾ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ
83	على أدنى من قاب قوسين ⁴²²	فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ⁴²¹
84	أعوذ برب الناس ⁴²⁴	قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ⁴²³
85	كنت قد عزمت أن أنتبذ مكاناً قصبياً، ولا	فَأَنْتَبَذْتُ بِهِ مَكَانًا قَصَبِيًّا ⁴²⁵ فَلَنْ أَكَلَّمَنَّ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ⁴²⁶

⁴⁰⁸ Nur 24/40.

⁴⁰⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 331.

⁴¹⁰ Hac 22/2.

⁴¹¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 339.

⁴¹² Tâ-hâ 20/62.

⁴¹³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 348.

⁴¹⁴ Kiyamet 75/22-23.

⁴¹⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 356.

⁴¹⁶ Mü'min 40/7.

⁴¹⁷ Fetih 48/2.

⁴¹⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 356.

⁴¹⁹ Felak 113/1-2.

⁴²⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 5.

⁴²¹ Necm 53/9.

⁴²² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 5.

⁴²³ Nas 114/1.

⁴²⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 356.

⁴²⁵ Meryem 19/22.

⁴²⁶ Meryem 19/26.

	أَكَلِمَ الْيَوْمَ إِنْ سِيًّا ⁴²⁷	
86	واستقم ولا تتبع سبيل الذين لا يعلمون، فإن الله إذا أراد شيئاً فإنما يقول له: كن فيكون ⁴³⁰	فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ⁴²⁸ إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ⁴²⁹
87	إني أو إياكم لعلى هدى أو في ضلال مبين ⁴³²	وَإِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلَى هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ⁴³¹
88	وستعلمون غداً من الكذاب الذي يراغ عليه ضرباً باليمين. ⁴³⁵	سَيَعْلَمُونَ غَدًا مِنَ الْكَذَّابِ الْأَشْرِ ⁴³³ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا بِالْيَمِينِ ⁴³⁴
89	الذي فيه حق معلوم، للسائل والمحروم ⁴³⁷	وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ⁴³⁶
90	ولا يعصي لي أمراً ⁴³⁹	وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ⁴³⁸
91	وإن السمع والبصر والفؤاد كل أولئك كان عنه مسؤولاً ⁴⁴¹	إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ⁴⁴⁰

⁴²⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 356.

⁴²⁸ Yunus 10/89.

⁴²⁹ Yâsin 36/82.

⁴³⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 358.

⁴³¹ Sebe' 34/24.

⁴³² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 359.

⁴³³ Kamer 54/26.

⁴³⁴ Saffat 37/93.

⁴³⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 359.

⁴³⁶ Zâriyât/24-25.

⁴³⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 359.

⁴³⁸ Kehf 18/69.

⁴³⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 375.

⁴⁴⁰ Îsrâ 17/36.

⁴⁴¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 376.

92	يسلكني عذاباً صعداً ⁴⁴³	يَسْلُكُهُ عَذَابًا صَعْدًا ⁴⁴²
93	فتحرير رقبة مؤمنة ودية مسلمة إلى أهله ⁴⁴⁵	فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَّةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ ⁴⁴⁴
94	نور على نور ⁴⁴⁷	نُورٌ عَلَىٰ نُورٍ ⁴⁴⁶
95	فإن من الحجارة لما يتفجر منه الأنهار ⁴⁴⁹	وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ⁴⁴⁸
96	وقل: لن يصيبنا إلا ما كتب الله لنا ⁴⁵¹	قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا ⁴⁵⁰
97	وما الحياة الدنيا إلا متاع الغرور ⁴⁵³	وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ⁴⁵²
98	قد كتب ربك على نفسه الرحمة ⁴⁵⁵	كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ⁴⁵⁴
99	فانخنا كهشيم المحتظر ⁴⁵⁷	كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ ⁴⁵⁶
100	وإذا الناس كالجراد المنتشر ⁴⁵⁹	كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ⁴⁵⁸
101	فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره ⁴⁶¹	وَاللَّهُ لَا يَضِيعُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ⁴⁶⁰

⁴⁴² Cin 72/17.

⁴⁴³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 376.

⁴⁴⁴ Nisa 4/92.

⁴⁴⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 376.

⁴⁴⁶ Nur 24/35.

⁴⁴⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 380.

⁴⁴⁸ Bakara 2/74.

⁴⁴⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 382.

⁴⁵⁰ Tevbe 99/51.

⁴⁵¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 394.

⁴⁵² Ĥadîd 57/20, Ra'd 13/22.

⁴⁵³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 397.

⁴⁵⁴ En'am 6/54.

⁴⁵⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 408.

⁴⁵⁶ Kamer 54/31.

⁴⁵⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 409.

⁴⁵⁸ Kamer 54/7.

⁴⁵⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 409.

⁴⁶⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 414.

⁴⁶¹ Zilzâl 99/7.

102	إن ناشئة الليل ⁴⁶³	في ناشئة الليل ⁴⁶²
103	وأذن في الناس بالحج يأتوك رجالاً وعلى كل ضامر يأتين من كل فج عميق ⁴⁶⁵	قد أذن في الناس بالحج فأتوا رجالاً وعلى كل ضامر من كل فج عميق ⁴⁶⁴
104	لبثت يوماً أو بعض يوم ⁴⁶⁷	فلبثنا يوماً أو بعض يوم ⁴⁶⁶
105	فليضحكوا قليلاً وليبكوا كثيراً ⁴⁶⁹	يضحكون قليلاً ويبكون كثيراً ⁴⁶⁸
106	وأنت أرحم الراحمين ⁴⁷¹	برحمتك يا أرحم الراحمين ⁴⁷⁰
107	ونحن أقرب إليه من حبل الوريد ⁴⁷³	إني إلى ما تريدون أقرب من حبل الوريد ⁴⁷²
108	اشتعل رأسها شيباً ⁴⁷⁵	وَأَشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا ⁴⁷⁴
109	وهو الذي خلق فسوى وقدر فهدى ⁴⁷⁷	الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ⁴⁷⁶
110	وأضحك وأبكى، وأمات وأحيى ⁴⁷⁹ .	وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى * وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ⁴⁷⁸

⁴⁶² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 417.

⁴⁶³ Müzzemmil 73/6.

⁴⁶⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 417.

⁴⁶⁵ Hac 22/27.

⁴⁶⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 417.

⁴⁶⁷ Kehf 18/19.

⁴⁶⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 418.

⁴⁶⁹ Tevbe 99/82.

⁴⁷⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 419.

⁴⁷¹ A'râf 7/151.

⁴⁷² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 419.

⁴⁷³ Kâf 50/6.

⁴⁷⁴ Meryem 19/4.

⁴⁷⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 225.

⁴⁷⁶ A'lâ 87/2-3.

⁴⁷⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 420.

⁴⁷⁸ Necm 53/43-44.

⁴⁷⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 420.

111	والذي جعل الأرض مهاداً، والجبال أوتاداً ⁴⁸¹	أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿*﴾ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ⁴⁸⁰
112	وبنى فوقكم سبعاً شداداً. ⁴⁸³	وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ⁴⁸²
113	والذي مرج البحرين يلتقيان، بينهما برزخ لم يبيغان ⁴⁸⁵	مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿*﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبِغِيَانِ ⁴⁸⁴
114	وهو كل يوم في شأن ⁴⁸⁷	كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ⁴⁸⁶
115	. لا إله إلا هو ⁴⁸⁹	لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ⁴⁸⁸
116	الذي لا يلد ولم يولد، ولم يكن له كفواً أحد ⁴⁹¹	لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ﴿*﴾ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ⁴⁹⁰
117	وحياناً بأحسن التحية ⁴⁹³ إذا حييتم بتحية فحيوا بأحسن منها ⁴⁹⁴	وَإِذَا حُيِّتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْهَا ⁴⁹²
118	فإن الله قد أمر بالقراءة وأقسم بالقلم، وهو	الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿*﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمُ ⁴⁹⁵

⁴⁸⁰ Nebe' 78/6-7.

⁴⁸¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 420.

⁴⁸² Nebe' 78/12.

⁴⁸³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 421.

⁴⁸⁴ Rahman 55/19-20.

⁴⁸⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 421.

⁴⁸⁶ Rahmân 55/29.

⁴⁸⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 421.

⁴⁸⁸ Maide 5/163. Bunun dışında 30 yerde daha geçmektedir.

⁴⁸⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 421.

⁴⁹⁰ İhlas 112/3-4.

⁴⁹¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 421.

⁴⁹² Nisa 4/86.

⁴⁹³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 345.

⁴⁹⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 42.

⁴⁹⁵ 'Alak 96/4-5.

	الذي علم به الإنسان ما لم يعلم ⁴⁹⁶	
119	وأنا لم تأخذني سنة ولا نوم ⁴⁹⁸	لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ⁴⁹⁷
120	يا قوم اتبعوا من لا يسألكم أجراً. ⁵⁰⁰	يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٥٠٠﴾ * اتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ ⁴⁹⁹
121	لا تستطيعون بدونه نصرأ ⁵⁰²	وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتِطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ⁵⁰¹
122	وليس للإنسان إلا ما سعى ... نعم! وإن سعيه سوف يرى ⁵⁰⁴	وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى ﴿٥٠٤﴾ * وَأَنْ سَعِيهِ سَوْفَ يُرَى ⁵⁰³
123	قال: أأست ربكم؟ قالوا: بلى ⁵⁰⁶	أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ ⁵⁰⁵
124	كل من عليها فإن، ويبقى وجه ربك ذو الجلال والإكرام ⁵⁰⁸	﴿ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴾ * ﴿ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ⁵⁰⁷
125	وقال: اركبي باسم الله مجراها ⁵¹⁰	وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا ⁵⁰⁹

⁴⁹⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 345.

⁴⁹⁷ Bakara 2/255.

⁴⁹⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 85.

⁴⁹⁹ Yasin 36/20-21.

⁵⁰⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 7.

⁵⁰¹ A'râf 7/197.

⁵⁰² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 7.

⁵⁰³ Necm 53/39-40.

⁵⁰⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 16.

⁵⁰⁵ A'râf 7/172.

⁵⁰⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 16.

⁵⁰⁷ Rahman 55/26-27.

⁵⁰⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 16.

⁵⁰⁹ Hud 11/41.

⁵¹⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 17.

126	قد أتى الله بقلب سليم ⁵¹²	إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ⁵¹¹
127	والله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم	وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ⁵¹³
128	وتوليت عنه حتى حين ⁵¹⁵	تَوَلَّى عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ⁵¹⁴
129	لو رمى الله بك أصحاب الفيل، أغنيت عن الطير الأبايل ⁵¹⁷	أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿٥١٦﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ⁵¹⁶
130	وكلفني ما لا أستطيع عليه صبراً. ⁵¹⁹	سَأْتِبُكَ بِتَأْوِيلٍ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ⁵¹⁸
131	وعصمنا وإياك بحبله المتين ⁵²¹	وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ ⁵²⁰
132	وما أدراك ما هيه ⁵²³	وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ ⁵²²
133	ما أنزل الله بها من سلطان ⁵²⁵	مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ⁵²⁴
134	فادفع عن نفسك بالتي هي أحسن ⁵²⁷	ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ⁵²⁶

⁵¹¹ Şu'arâ 26/89.

⁵¹² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 17.

⁵¹³ Bakara 2/213.

⁵¹⁴ Sâffât 37/174, 178.

⁵¹⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 18.

⁵¹⁶ Fil 105/1-3.

⁵¹⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 25

⁵¹⁸ Kehf 18/78.

⁵¹⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 28.

⁵²⁰ Âl-i İmran 3/103.

⁵²¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 28.

⁵²² Kâri'a 101/10.

⁵²³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 28.

⁵²⁴ Yûsuf 12/40.

⁵²⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 28.

⁵²⁶ Fussilet 41/34.

⁵²⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 28.

135	حتى يأتي الله بالفتح أو أمر من عنده ⁵²⁹	فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَّ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهِ ⁵²⁸
136	لذكر مثل حظ الأنثيين ⁵³¹	لِلذَّكَرِ مِثْلُ مِثْلِ الْأُنثِيَّيْنَ ⁵³⁰
137	قضي الأمر الذي فيه تستفتيان ⁵³³	فُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ⁵³²
138	وما جزاء الإحسان إلا الإحسان ⁵³⁵	هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ ⁵³⁴
139	الذي أخرج المرعى ⁵³⁷	الَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى ⁵³⁶
140	خلق الإنسان من عجل ⁵³⁹	خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ ⁵³⁸
141	فضاق الرجل ذرعاً ⁵⁴¹	وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا ⁵⁴⁰
142	تمسكتم بالعروة الوثقى ⁵⁴³	وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى ⁵⁴²
143	فالله خير وأبقى ⁵⁴⁵	مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى ⁵⁴⁴
144	لقد جئت شيئاً فريباً ⁵⁴⁷	لَقَدْ جِئْتُ شَيْئًا فَرِيبًا ⁵⁴⁶

⁵²⁸ Maide 5/52.

⁵²⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 30.

⁵³⁰ Nisa 4/11.

⁵³¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 30.

⁵³² Yusuf 12/41.

⁵³³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 30.

⁵³⁴ Rahmân 55/60.

⁵³⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 31.

⁵³⁶ A'la 87/4.

⁵³⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 31.

⁵³⁸ Enbiya 21/37.

⁵³⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 37.

⁵⁴⁰ Hûd 11/77.

⁵⁴¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 38.

⁵⁴² Bakara 2/25.

⁵⁴³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 39.

⁵⁴⁴ Şûrâ 42/36.

⁵⁴⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 39.

⁵⁴⁶ Meryem 19/27.

⁵⁴⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 40.

145	إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ⁵⁴⁸	إِنَ اللّٰهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ⁵⁴⁹
146	اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ ⁵⁵⁰	مِن رَفَعِ الْقَبَةَ الْخَضْرَاءَ ⁵⁵¹
147	قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ⁵⁵²	يَقْلِبُ وَجْهَهُ فِي السَّمَاءِ ⁵⁵³
148	وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ ⁵⁵⁴	سَبَّحَانَ مِنْ عِلْمِ آدَمِ الْأَسْمَاءِ ⁵⁵⁵
149	إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ⁵⁵⁶	إِنَ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ⁵⁵⁷
150	وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ⁵⁵⁸	فَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ⁵⁵⁹
151	وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ⁵⁶⁰	وَإِنَ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهَ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ. ⁵⁶¹
152	أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ ⁵⁶²	إِنَ هَذَا لِهَوِّ الْحَقِّ الْمُبِينِ ⁵⁶³
153	فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّمَّنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ⁵⁶⁴	فَأْتِ بآيَةٍ مِّنْ مِّثْلِ ذَلِكَ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ⁵⁶⁵

⁵⁴⁸ A'râf 7/170.

⁵⁴⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 44.

⁵⁵⁰ Ra'd 13/1.

⁵⁵¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 48. "Yeşil kubbe" anlamındaki القبة الخضراء ifadesi, gök anlamında kullanılmaktadır.

⁵⁵² Bakara 2/144.

⁵⁵³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁵⁴ Bakara 2/31.

⁵⁵⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁵⁶ Âl-i İmran 3/37.

⁵⁵⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁵⁸ Yusuf 12/76.

⁵⁵⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 48.

⁵⁶⁰ Hadîd 57/29.

⁵⁶¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 49.

⁵⁶² Nur 24/25.

⁵⁶³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 49.

⁵⁶⁴ Bakara 2/23.

⁵⁶⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 49.

154	لَات حِين مَنَاصٍ ⁵⁶⁷	وَلَاتَ حِينٍ مَنَاصٍ ⁵⁶⁶
155	حَاجَةٌ فِي نَفْسٍ يَعْقُوبُ ⁵⁶⁹	حَاجَةٌ فِي نَفْسٍ يَعْقُوبُ ⁵⁶⁸
156	وَاللَّهُ حَسْبِي وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ⁵⁷¹	حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ⁵⁷⁰
157	لِلَّهِ الْأَمْرُ كُلُّهُ ⁵⁷³	إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ ⁵⁷²
158	وَلَكِن السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ⁵⁷⁵	وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ⁵⁷⁴
159	التَّتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ⁵⁷⁷	وَالتَّتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ ⁵⁷⁶
160	لَمْ نُبْقِي وَلَمْ نَذُرْ ⁵⁷⁹	لَا تُبْقِي وَلَا تَذُرْ ⁵⁷⁸
161	تَحْتَ الْغَاسِقِ الْوَاقِبِ ⁵⁸¹	غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ⁵⁸⁰
162	تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ ⁵⁸³	أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ ⁵⁸²
163	وَعَذَابٍ وَاصِبٍ ⁵⁸⁵	وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ ⁵⁸⁴

⁵⁶⁶ Sad 38/3.

⁵⁶⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 49.

⁵⁶⁸ Yusuf 12/68.

⁵⁶⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 50.

⁵⁷⁰ Âl-i Ìmrân/3/173.

⁵⁷¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁷² Âl-i Ìmran 3/154.

⁵⁷³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 62.

⁵⁷⁴ Vakî'a 56/10.

⁵⁷⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 66.

⁵⁷⁶ Kiyâme 75/29.

⁵⁷⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 67.

⁵⁷⁸ Müddessir 74/28.

⁵⁷⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 250.

⁵⁸⁰ Felak 113/3.

⁵⁸¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 212.

⁵⁸² Bakara 2/44.

⁵⁸³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 191.

⁵⁸⁴ Saffat 37/9.

⁵⁸⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 200.

164	كقراءة هل أتى ⁵⁸⁷	هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ ⁵⁸⁶
165	كأني أوتيت مال فارون ⁵⁸⁹	مَا أُوتِيَ قَارُونُ ⁵⁸⁸
166	علم الله أن سيكون ⁵⁹¹	عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ ⁵⁹⁰
167	كل صغير وكبير مستطر ⁵⁹³	وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ ⁵⁹²
168	. أنت في ضيافة الوالد والولد، ما دمت حلا بهذا البلد ⁵⁹⁵	وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ * * * وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ ⁵⁹⁴
169	فليتذكر أولو الألباب ⁵⁹⁷	وَلْيَتَذَكَّرْ أُولُو الْأَنْبَابِ ⁵⁹⁶
170	هل تستوي الظلمات والنور ⁵⁹⁹	هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ ⁵⁹⁸
171	هل يستوي الأعمى والبصير ⁶⁰¹	وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ ⁶⁰⁰
172	من شاء فليؤمن ومن شاء كفر ⁶⁰³	مَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ ⁶⁰²

⁵⁸⁶ İnsan 76/1.

⁵⁸⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 28. Burada هل أتى “geldi mi” ifadesinin iktibas olmadığı akla gelebilir. Zira sadece iki kelimelik basit bir soru cümlesi ve her zaman kullanılması muhtemel olan kelimelerden müteşekkildir. Ancak Nâsîf’in dipnotta burada Kuran’dan iktibasın var olduğunu söylemesi nedeni ile buraya alınmıştır. Böyle bir açıklama olmamış olsa idi, iktibas olarak değerlendirilemezdi.

⁵⁸⁸ Kasas 28/79.

⁵⁸⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 43.

⁵⁹⁰ Müzzemmil 73/20.

⁵⁹¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 66.

⁵⁹² Kamer 54/53.

⁵⁹³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 85.

⁵⁹⁴ Beled 90/2-3.

⁵⁹⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 171.

⁵⁹⁶ Sad 38/29.

⁵⁹⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 77.

⁵⁹⁸ Ra’d 13/16.

⁵⁹⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 82.

⁶⁰⁰ Fâtır 35/19.

⁶⁰¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 82.

⁶⁰² Kehf 18/29.

⁶⁰³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 85.

173	لا تغني نفس عن نفس شيئاً ⁶⁰⁵	لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَفْسٍ شَيْئاً ⁶⁰⁴
174	ولا تزر وازرة وزر أخرى ⁶⁰⁷	وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ⁶⁰⁶
175	يحرّفون الكلم عن مواضعه ⁶⁰⁹	يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ ⁶⁰⁸
176	ما ضل صاحبكم وما غوى وما ينطق عن الهوى ⁶¹¹	مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٦٠٩﴾ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ⁶¹⁰
177	قد سلخت من الليل النهار ⁶¹³	وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ ⁶¹²
178	فإن مع العسر يسراً ⁶¹⁵	فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ⁶¹⁴
179	ولا تمش في الأرض مرحاً ⁶¹⁷	وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ⁶¹⁶
180	ثم دنا فتدلى ⁶¹⁹	ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى ⁶¹⁸
181	إن بعض الظن إثم ⁶²¹	إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ ⁶²⁰

⁶⁰⁴ Bakara 2/48.

⁶⁰⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 86.

⁶⁰⁶ Îsrâ' 17/15.

⁶⁰⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 86.

⁶⁰⁸ Nisa 4/46.

⁶⁰⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 89.

⁶¹⁰ Necm 53/2-3.

⁶¹¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 104.

⁶¹² Yasin 36/37.

⁶¹³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 281

⁶¹⁴ İnşirah 94/5.

⁶¹⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 129.

⁶¹⁶ Îsrâ' 17/37.

⁶¹⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 135.

⁶¹⁸ Necm 53/8.

⁶¹⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 144.

⁶²⁰ Hucurât 49/12.

⁶²¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 156.

182	إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبْرِ ⁶²²	إِنَّهَا لِأَحَدَى الْكُبْرِ ⁶²³
183	رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى ۗ قَالَ أُولَئِكَ تُؤْمِنُ ۗ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنَّ لِيُطْمِئِنَّ قُلُوبِي ⁶²⁴	لا تطمئن قلوبنا حتى نرى ⁶²⁵
184	يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا ⁶²⁶	يوما عبوسا قمطريرا ⁶²⁷
185	فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ⁶²⁸	تولوا وجوهكم شطر المسجد الحرام ⁶²⁹
186	فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ⁶³⁰	فيها فاكهة ونخل ورمان ⁶³¹
187	لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ⁶³²	لم نبق ولم نذر ⁶³³
188	وَأَذَكَّرَ بَعْدَ أُمَّةٍ ⁶³⁴	اذكرت بعد أمة ⁶³⁵
189	لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ⁶³⁶	فكم دينكم ولي ديني ⁶³⁷
190	فَلَا يَخَافُ بَخْسًا وَلَا رَهَقًا ⁶³⁸	ولا أخاف بخساً ولا رهقاً ⁶³⁹

⁶²² Müddessir 74/35.

⁶²³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 163.

⁶²⁴ Bakara 2/260.

⁶²⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 164.

⁶²⁶ İnsan 76/10.

⁶²⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 188.

⁶²⁸ Bakara 2/144.

⁶²⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 189.

⁶³⁰ Rahman 55/68.

⁶³¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 248.

⁶³² Müddessir 74/28.

⁶³³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 250.

⁶³⁴ Yusuf 12/45.

⁶³⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 307.

⁶³⁶ Kafirûn 109/6.

⁶³⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 310.

⁶³⁸ Cin 72/13.

⁶³⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 315.

191	كُلَّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ ⁶⁴⁰	كُلَّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ ⁶⁴¹
192	وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ⁶⁴²	وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ ⁶⁴³
193	سِيَمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ⁶⁴⁴	سِيَمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ⁶⁴⁵
194	فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى ⁶⁴⁶	فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ تَتَمَارَى ⁶⁴⁷
195	وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ ﴿﴾ * الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ⁶⁴⁸	وضع عنك وزرك، الذي أنقض ظهرك ⁶⁴⁹
196	وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ⁶⁵⁰	وسيعلم الذين ظلموا أي منقلب ينقلبون ⁶⁵¹
197	هَذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ ⁶⁵²	هذا ما وعد الرحمن وصدق المرسلون ⁶⁵³
198	فَدَرَهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ⁶⁵⁴	فدعهم يخوضوا ويلعبوا حتى يلاقوا يوم الذي يوعدون ⁶⁵⁵
199	كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ⁶⁵⁶	كأمثال اللؤلؤ المكنون ⁶⁵⁷

⁶⁴⁰ Īsrā 17/84.

⁶⁴¹ Nāsif el-Yāzicî, *a.g.e.*, s. 319.

⁶⁴² Humeze 104/1.

⁶⁴³ Nāsif el-Yāzicî, *a.g.e.*, s. 336.

⁶⁴⁴ Fetih 48/29.

⁶⁴⁵ Nāsif el-Yāzicî, *a.g.e.*, s. 356.

⁶⁴⁶ Necm 53/55.

⁶⁴⁷ Nāsif el-Yāzicî, *a.g.e.*, s. 362.

⁶⁴⁸ İnşirah 94/2-3.

⁶⁴⁹ Nāsif el-Yāzicî, *a.g.e.*, s. 362.

⁶⁵⁰ Şu'arâ' 26/227.

⁶⁵¹ Nāsif el-Yāzicî, *a.g.e.*, s. 394.

⁶⁵² Yasin 36/52.

⁶⁵³ Nāsif el-Yāzicî, *a.g.e.*, s. 394.

⁶⁵⁴ Me'âric 70/42.

⁶⁵⁵ Nāsif el-Yāzicî, *a.g.e.*, s. 394.

⁶⁵⁶ Vâkı'a 56/23.

⁶⁵⁷ Nāsif el-Yāzicî, *a.g.e.*, s. 417.

Yukarıda verilmiş olan iktibasların dışında gözden kaçan iktibaslar da bulunmaktadır. Zira bir metindeki iktibasları tespit edebilmek için hem ayetlere vakıf olmak hem de zihinde çağrışımın gerçekleşmesi gerekmektedir.

Makâmelerde Kur'an-ı Kerim iktibasları bazen çok kısa bir kelime alıntısı ile gerçekleşmekteyken, bazen iki üç kelimelik, bazen yarım ayet, bazen de tam ayet şeklinde gerçekleşmektedir. Hatta bazı durumlarda muhtelif surelerdeki fâsılları ortak olan ayetler bir araya getirilerek art arda sıralanmıştır. Örneğin elli beşinci makâmde

هذا ما وعد الرحمن وصدق المرسلون⁶⁵⁸ ، وسيعلم الذين ظلموا أي منقلب ينقلبون⁶⁵⁹ ، فدعهم يخوضوا

ويلعبوا حتى يلاقوا يوم الذي يوعدون⁶⁶⁰

şeklinde sıralanan peş peşe üç cümle, Kur'an-ı Kerimdeki Yasin, Şu'arâ' ve Me'âric surelerinden alıntılanmıştır.

*Mecma'*daki iktibaslarda dikkat çeken husus, el-H.arîrî'nin Makâmât'ında bulunan Kur'an-ı Kerim iktibaslarının aynısına sıkça rastlanmasıdır. Örneğin *أَيْحَسِبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ*

ولا⁶⁶¹ *أَتَحْسِبُ أَنْ سَتُتْرَكَ سُدَى* el-H.arîrî ayetini Nâsîf bunu

olarak iktibas etmiştir. Farklı bir lafız ile iktibas etmesi ile

birlikte aynı ayetlerden istifade edildiği görülmektedir.

*Mecma'*daki Kur'an-ı Kerim etkisinin ortaya çıkması için sadece ayet iktibaslarına bakmak yeterli olmayacaktır. Zira Nâsîf, garibu'l-Kur'an'ı o kadar çok kullanmıştır ki *Mecma'*daki kelimeleri ezberleyen bir kimse Kur'an-ı Kerim okurken birçok garîb kelimeyi anlamada sıkıntı yaşamayacaktır.

⁶⁵⁸ Yasin 36/52.

⁶⁵⁹ Şu'arâ 26/227.

⁶⁶⁰ Me'âric 70/42.

⁶⁶¹ el-H.arîrî, *a.g.e.*, s. 169.

⁶⁶² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 242.

*Mecma'*da çok fazla kullanılan garîbu'l-Kur'an kelimelerinin tespitini somut olarak gerçekleştirmek elbette kolay olmayacaktır. Bunun için belirli bir yöntem izlemek gerekecektir.

Râğîb el-İsfehânî'nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Mufredât fi ġarîbi'l-kur'ân*'da madde başlığı olarak geçen kelimeler ile *Mecma'*da geçen kelimeler kıyaslanmıştır. Birçok garîbu'l-Kur'an kitapları arasından Râğîb el-İsfehânî'nin tercih edilmiş olmasının nedeni ise onun kendi türü arasında diğerlerinden daha yaygın olmasıdır. Kıyaslamanın sonunda aşağıdaki kelimelerin hem *Mecma'u'l-Bahreyn*'de kullanıldığı ve de *el-Mufredât*'ta madde başlığı olarak geçtiği tespit edilmiştir:

10 أصل	9 أشر	8 أسا	7 أزر	6 أرب	5 أوجل	4 أجر	3 أوج	2 أئ	1 أبق
20 بدا	19 بيجس	18 أيم	17 أيك	16 أيد	15 أوه	14 أوب	13 أهل	12 أنف	11 أفق
30 بره	29 برق	28 برص	27 بزز	26 برد	25 برح	24 برج	23 برأ	22 بدع	21 بدر
40 بهل	39 بن	38 بلغ	37 بلد	36 بكر	35 بك	34 بعل	33 بعز	32 بظر	31 بسز
50 ثج	49 ثبت	48 تلو	47 تفت	46 ترق	45 تب	44 بين	43 بؤس	42 بور	41 بهم
60 جد	59 جبر	58 جبت	57 جال	56 ثوى	55 ثل	54 ثقل	53 ثقف	52 ثقب	51 ثرب
70 جفن	69 جرع	68 جزا	67 جرف	66 جرع	65 جزز	64 جرد	63 جرح	62 جدل	61 جدر
80 جهد	79 جنف	78 جنح	77 جنب	76 جمل	75 جم	74 جلو	73 جلت	72 جلب	71 جل
90 حجر	89 حجب	88 حج	87 حتم	86 حب	85 حاص	84 جود	83 جو	82 جهز	81 جهر
100 حسر	99 حسب	98 حزب	97 حرس	96 حرد	95 حرج	94 حرب	93 حر	92 حد	91 حجز
110 حكم	109 حقب	108 حفظ	107 حف	106 حظز	105 حطم	104 حط	103 حضر	102 حضب	101 حصن
120 حيز	119 حول	118 حوذ	117 حنذ	116 حمى	115 حمل	114 حم	113 حلم	112 حلف	111 حل
130 خسف	129 خرق	128 خد	127 خبط	126 خير	125 حى	124 حين	123 حيف	122 حيط	121 حيض
140 خلف	139 خلط	138 خلص	137 خلد	136 خل	135 خطب	134 خط	133 خضر	132 خشع	131 خشب
150 درج	149 درأ	148 در	147 دثر	146 دار	145 خيط	144 خوى	143 خول	142 خنس	141 خمر
160 دين	159 دون	158 دوم	157 دهق	156 دهر	155 دم	154 دلك	153 دك	152 دع	151 درك
170 رجز	169 رتق	168 ريع	167 ربص	166 رب	165 ذود	164 ذهل	163 ذكا	162 ذرو	161 ذر
180 رغم	179 رغد	178 رعى	177 رعن	176 رصد	175 ردف	174 ردأ	173 رجم	172 رجف	171 رجس
190 رمض	189 رم	188 ركز	187 ركب	186 رقى	185 رقم	184 رقب	183 رق	182 رقد	181 رف
200 زجر	199 زجا	198 زج	197 زال	196 ريع	195 روى	194 روع	193 روع	192 رهن	191 رهق

201 زرق	202 زف	203 زفر	204 زلف	205 زمر	206 زمل	207 زهق	208 زور	209 ساح	210 ساعة
211 سأل	212 سبخ	213 سبغ	214 سبق	215 سجل	216 سجن	217 سجي	218 سرب	219 سرح	220 سرد
221 سرع	222 سرى	223 سطر	224 سعد	225 سغب	226 سفر	227 سفن	228 سقى	229 سكب	230 سل
231 سلب	232 سلخ	233 سلك	234 سمد	235 سمر	236 سمن	237 سهم	238 شحن	239 شخص	240 شرط
241 شرع	242 شرق	243 شطر	244 شطط	245 شعب	246 شعل	247 شغف	248 شفا	249 شفق	250 شق
251 شكل	252 شمع	253 شهب	254 شهد	255 شوب	256 شوظ	257 شيب	258 شيد	259 صاع	260 صبا
261 صيب	262 صبر	263 صدد	264 صدر	265 صدع	266 صدى	267 صر	268 صرح	269 صرف	270 صرم
271 صطر	272 صعدا	273 صف	274 صفح	275 صفر	276 صفن	277 صلل	278 صمد	279 صمم	280 صنع
281 صوب	282 صوم	283 ضاهى	284 ضحى	285 ضر	286 ضرب	287 ضرع	288 ضعف	289 ضغث	290 ضمير
291 ضنك	292 طرح	293 طرد	294 طرف	295 طرق	296 طعن	297 طفل	298 طلب	299 طلح	300 طلع
301 طلق	302 طلل	303 طم	304 طمس	305 طوف	306 طوى	307 ظعن	308 ظلل	309 ظمأ	310 ظهر
311 عبث	312 عبد	313 عبر	314 عتب	315 عتق	316 عثر	317 عجب	318 عجل	319 عجم	320 عد
321 عدن	322 عذر	323 عرج	324 عرش	325 عرض	326 عرف	327 عزل	328 عشر	329 عصا	330 عصر
331 عصف	332 عصم	333 عضد	334 عضل	335 عضه	336 عطل	337 عقب	338 عقد	339 عقر	340 عقل
341 علق	342 عمد	343 عمر	344 عمل	345 عمه	346 عنق	347 عهد	348 عهن	349 عوج	350 عول
351 عين	352 غير	353 غثا	354 غدر	355 غرب	356 غرر	357 غرض	358 غرق	359 غرم	360 غسق
361 غشي	362 غض	363 غل	364 غلق	365 غلم	366 غمر	367 غمض	368 غوث	369 غور	370 غول
371 غيض	372 فتق	373 فتن	374 فتى	375 فجا	376 فيجج	377 فرج	378 فرد	379 فرق	380 فرى
381 فطر	382 فقح	383 فكه	384 فلق	385 فلك	386 فور	387 قبس	388 قبص	389 قبض	390 قتر
391 فحم	392 قدد	393 قادر	394 قرب	395 قرد	396 قرض	397 قرع	398 قرن	399 قرى	400 قسط
401 فصر	402 فصى	403 قض	404 قضب	405 قضى	406 قطف	407 قعد	408 قفا	409 قفل	410 قلم
411 فمح	412 فمر	413 قنت	414 قوس	415 قبيع	416 كبد	417 كنب	418 كدى	419 كرب	420 كرم
421 كظم	422 كعب	423 كل	424 كلف	425 كم	426 كن	427 كهل	428 كهن	429 كوب	430 كور
431 كيد	432 لب	433 ليد	434 ليج	435 لحن	436 لدد	437 لدن	438 لزب	439 لظى	440 لغا
441 لغب	442 لفف	443 لقف	444 لمر	445 لمس	446 لوح	447 لوم	448 متن	449 مثل	450 مرأ
451 مرح	452 مسد	453 مشج	454 مصر	455 مكر	456 مكن	457 ملا	458 ملح	459 منن	460 منى
461 مهد	462 مير	463 نبذ	464 نبط	465 نبع	466 نجد	467 نحب	468 نحر	469 نحل	470 نذر
471 نزع	472 نزع	473 نس	474 نسا	475 نسخ	476 نسك	477 نشط	478 نصب	479 نصح	480 نضر
481 نطق	482 نعم	483 نعض	484 نفت	485 نفع	486 نفد	487 نفذ	488 نفر	489 نفق	490 نفل

491 نفر	492 نقض	493 نكب	494 نكت	495 نكس	496 نكص	497 نهج	498 نهى	499 نوص	500 نون
501 هاج	502 هبا	503 هجد	504 هجر	505 هجع	506 هرع	507 ههش	508 هشم	509 هضم	510 هطع
511 همز	512 هن	513 هوى	514 هيم	515 ويل	516 وتد	517 وتر	518 وجس	519 وحش	520 وحى
521 ودق	522 ورد	523 ورق	524 ورى	525 وزر	526 وسق	527 وسم	528 وصل	529 وطأ	530 وفد
531 وفض	532 وفق	533 وقب	534 وفر	535 وقع	536 ولج	537 وهن	538 يمن		

el-Mufredât'ta yaklaşık 2000 madde bulunmaktadır. Tespit edilebildiği kadarıyla 538'i *Mecma*'da kullanılmıştır. Bu da Kuran'daki garîb kelimelerin sıkça kullanıldığını göstermektedir.

Sadece Kur'an-ı Kerim'de karşılaşılan ve diğer metinlerde görülmeyen bazı kelimelerin kullanımlarına *Mecma*'da da rastlanmaktadır. Bu da Nâsîf'in Kur'an-ı Kerim'den çok etkilendiğinin diğer göstergelerinden birisidir. Mümkün merteye çok fazla Kur'an iktibası yapmakta, oradaki garîb lafızlarını kullanmakta ve sadece onda görülen farklılıkları kullanmaya çalışmaktadır. Bunlar örneklendirilecek olursa:

ذلك kelimesi: Nâsîf elli birinci makâmde ذلك kelimesini kullanmaktadır.

Dipnotta da bunun açıklamasını yaparken م harfinin çoğul ifade etmesi için eklendiğini belirtmiştir. İşaret anlamında “o” zamiri, Arapça'da nadiren rastlanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de işaret zamirinin müzekker cemi kalıbı kullanıldığında ذلك değil, ذلكم kullanılmaktadır. Karşıdaki tek kişiye hitap edildiğinde ذلك işaret zamiri kullanılmaktadır.⁶⁶³ Aynı durum كذلك ile كذلك için de geçerlidir.

1.2. Hadis İktibası

Hadis iktibasları ayetler kadar yoğun değildir. Nâsîf'in eğitiminde hadislerin yeri bulunmamaktadır. Ancak onun Arap edebiyatındaki okumaları neticesinde edebî metinler

⁶⁶³ Örnek için bkz. Mâ'ûn 107/2.

içerisinde geçen hadisler hakkında bilgi sahibi olduğunda şüphe yoktur. Bu nedenle Nâsîf bazı hadisleri de iktibas etmiştir. Aşağıda bu hadislerle değinilmiştir:

	<i>Mecmâ'</i> daki metin	Hadislerdeki Metin
1	الخير معقود بنواصي الخيل ⁶⁶⁵	الْخَيْرُ مَعْقُودٌ بِنَوَاصِي الْخَيْلٍ ⁶⁶⁴
2	أني ما جئكم إلا بالحنيفية البيضاء ⁶⁶⁷	أتيتكم بالحنيفية البيضاء ⁶⁶⁶
3	العلم خير من صلاة النافلة ⁶⁶⁹	طَلَبُ الْعِلْمِ أَفْضَلُ مِنْ صَلَاةِ النَّافِلَةِ ⁶⁶⁸
4	فأقسم الأمير بالسقف المرفوع، ⁶⁷¹	وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ⁶⁷⁰
5	كل العجب، لا بين جمادى ورجب. ⁶⁷³	كُلُّ الْعَجَبِ بَيْنَ جُمَادَى وَرَجَبٍ ⁶⁷²
6	إن البلاء موكل بالمنطق ⁶⁷⁵	وإن البلاء موكل بالمنطق ⁶⁷⁴
7	حي على الفلاح ⁶⁷⁷	، حَيِّ عَلَى الْفَلَاحِ ⁶⁷⁶

⁶⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, (nşr. Sa'îd el-Laḥḥâm), I-VIII, Dâru'l-Fikr, s. 705.

⁶⁶⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 38.

⁶⁶⁶ el-Curcânî, *Esrâru'l-belâğa fî 'ilmi'l-beyân* (nşr. 'Abdulhamîd Hindâvî), Beyrut, 1422/2001, s. 166.

⁶⁶⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 48. Nâsîf bunun hadis olduğunu söylemektedir. Hadis olarak nakledilen bu söz hadis kaynaklarında bu lafızla geçmemektedir. Ancak tefsir ve belagat kitaplarında yaygındır. Hadis kaynaklarında buna en yakın lafız *الحنيفية السمحة* şeklinde rastlanmaktadır. Bkz. Ma'mer b. Râşid, *el-Câmî*,

I-II, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1403/1982, XI, 194.

⁶⁶⁸ Nâsîf bu sözün hadis olduğunu iddia etse de hiçbir kaynakta bu sözün Hz. Peygamber (sav)'e isnad edildiğine rastlanmamıştır. Anlam ve lafız olarak en yakın İmam Şafî'nin bu sözüne rastlanmıştır. Bkz. eş-Şâfi'î, *el-Musned*, I-IV, Şeriketu Ğirâs, Kuveyt, 1425/2004, IV, 72.

⁶⁶⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 65.

⁶⁷⁰ Tûr 52/5.

⁶⁷¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 73.

⁶⁷² Nu'aym b. Ḥammâd, *Kitâbu'l-fiten*, I-II, Mektebetu't-Tevḥîd, Kahire, 1412 h , I, 225.

⁶⁷³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 26.

⁶⁷⁴ el-Câhîz, *el-Meḥâsin ve'l-'eddâd*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423/2002, s. 133. Hz. Ebu Bekir'e ait mevkuf bir hadistir. Bazı kaynaklarda Hz. Peygamber (sav)'in hadisi, yani merfû' hadis olarak gösterilse de Nâsîf'in dipnotta belirtmiş olduğu üzere bu söz Hz. Ebu Bekir'in sözüdür. Daha sonra darb-ı mesel haline gelmiştir. Bkz. İbn Ebî'd-Dunyâ, *el-Ġiybe ve'n-nemîme*, I-VIII, Dâru Aṭlasi'l-Ḥaḍrâ', Riyad 1433/2012, IV, 443.

⁶⁷⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 21.

⁶⁷⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musned*, II, 330.

⁶⁷⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 171.

8	امرأة دخلت النار في هرة ⁶⁷⁹	دَخَلَتْ امْرَأَةٌ النَّارَ فِي هِرَّةٍ ⁶⁷⁸
9	امرأة أكبر من عجوز بني إسرائيل ⁶⁸¹	عَجَزْتُمْ أَنْ تَكُونُوا مِثْلَ عَجُوزِ بَنِي إِسْرَائِيلَ ⁶⁸⁰

Tablo-4

1.3. Şiir İktibası

Nâsîf bazen şiiirlerden iktibaslarda bulunmuştur. Bunlara iki örnek verilecektir:

(a) كَأَنَّهُ بَيْنَهُمُ عَثْمَانُ أَوْ عُمَرُ⁶⁸²

“Sanki aralarında Osman ile Ömer var.” Bu kısım Muğîre b. Habnâ’a ait olan şiiirden iktibas edilmiştir: [Basîl]

كَأَنَّمَا بَيْنَهُمُ عَثْمَانُ أَوْ عُمَرُ

1 سَهْلٌ إِلَيْهِمْ حَلِيمٌ عَنِ مَجَاهِلِهِمْ

“Yumuşak huylu kimse, bilgisizliklerinden kolaylık sağladı. Sanki aralarında Osman ile Ömer var.”⁶⁸³

(b) فَلَا قَرَارَ عَلَى زَأْرٍ مِنَ الْأَسَدِ⁶⁸⁴

“Öyleyse aslanın kükremesine (karşın) sağlamlık yoktur.”

Bu söz Nâbiğatu’z-Zûbyânî’nin şu şiiirinden alıntılanmıştır: [Kâmil]

نَبِّئْتُ أَنْ أَبَا قَابُوسٍ أَوْعِدْنِي

⁶⁷⁸ ‘Abdurrezzâk, *el-Muşannef* (nşr. Heyet), Dâru't-Te’şil, I-X, Kahire 1435/2015, IX, 133.

⁶⁷⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 131.

⁶⁸⁰ Ebû Ya’lâ, *el-Musned* (nşr. Heyet), I-VI, Dâru't-Te’şil, 1438/2017, V, 371.

⁶⁸¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 143.

⁶⁸² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 239.

⁶⁸³ Ebû'l-Ferec el-Işbehânî, *el-Eğânî*, I-XXV, Dâru İhyâ’i't-Ṭurâsî'l-‘Arabî, Beyrut, 1415 h., XIII, 60.

⁶⁸⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 387.

1 نُبِّئْتُ أَنَّ أَبَا قَابُوسَ أَوْعَدَنِي وَ لَا قَرَارَ عَلَى زَأْرِ مِنَ الْأَسَدِ

“Ebû Kâbûsun beni tehdit ettiği bana bildirildi. Öyleyse aslanın kükremesine (karşın) sağlamlık yoktur.”⁶⁸⁵

1.4. el-H.arîrî Etkisi

el-H.arîrî'nin yapmış olduğu teşbihler bariz bir şekilde Nâsîf tarafından tekrar edilmiştir. Bunlar sayıca çok fazla olduğu için bu çalışmada hepsine yer verme imkânı olmamıştır. Aynı bir çalışma içerisinde kıyaslamalı olarak ortaya konulması gerekmektedir. Burada fazla hacim teşkil etmemesi için bir sayfalık örnek teşbihler tablo halinde sunulmuştur. *Mecma*'a en çok yöneltilen eleştirilerden birisi el-H.arîrî'yi taklit etmiş olduğu hususudur.⁶⁸⁶ el-H.arîrî'nin makâmeleri okurlar tarafından o kadar çok beğeni toplamıştı ki ondan sonraki hikâye makâmesi yazarları onu taklit etmekten pek kurtulamamışlardır. Ancak bu taklidi olumsuz şekilde değerlendirmemek gerekmektedir. Zira el-H.arîrî'nin makâmelerindeki üslup okuyucunun Arapça bilgisini zenginleştirmektedir. Ayrıca okur yeni bilgiler elde ederken bu üslup sayesinde keyif almaktadır. Bu yönüyle el-H.arîrî'nin taklit edilmesi bir edibin yanlış yaptığını değil, doğru bir yol seçtiğini göstermektedir. Nâsîf el-Yâzıcı, kısa hikâyelerini oluştururken adeta bir tarih romanı yazmıştır. Zira olay kahramanları eski Basra, Kûfe ve Bağdat gibi şehirlerde ve çöllerde yaşamaktadırlar. Bu nedenle Nâsîf, eski makâme metinlerinin tesiri altında fazlaca kalmaktan kurtulamamıştır. Zira önceki döneme ait bir hikâyeyi oluşturabilmek için, o döneme ait olan maddi ve manevi kültürünün de bilinmesi gerekmektedir. Bu bilgiler önceki makâmelerde çok olduğundan oradan iktibasların yapılması zorunludur. Nâsîf'in yaşadığı dönem edebiyatında eski döneme ait hikâye yazma kültürü bulunmamaktaydı. Örneğin el-Muveylîhî *Hadîsu Hâris b. Hişâm* adlı makâmesini yazarken kendi dönemindeki sosyal yapıyı eleştirmektedir. Ya da Muhammed Hâfız İbrahim, *Leyâlî Saîhî*'yi yazarken el-Hemedânî'nin kahramanı olan İsa b. Hişâm'ı tekrar canlandırarak onun dilinden modern

⁶⁸⁵ en-Nâbigâ ez-Zûbyânî, *ed-Divân*, s. 26.

⁶⁸⁶ Örnek için bkz. Bâb el-‘Âlem, *a.g.e.*, s. 127; Murad Hasan Abbas, “el-Meşâdiru't-turâşiyye fi maqâmâtî'l-Yâzıcı”, *Mecelletu kulliyeti'l-âdâb câmi'atu'l-iskenderiyye*, 2013, Cilt 2, Sayı: 72, s. 21.

dönemi anlattırmaktadır. Nâsîf klasik makâme edebiyatının derin tesirinden kurtulamamıştır. *Mecma'ı* bilmeyen birisine içindeki hikâyeler okunsa ve bu hikâyelerin bin sene önce yazıldığı söylene, bunu gerçek zannedebilir.

Nâsîf, makâme isimlerini kullanırken el-Harîrî'nin makâmelerinin bir kısmındaki başlıkları kullanmaktan çekinmemiştir. Ortak olan bu başlıklar şu şekildedir: İskenderiyye, Başriyye, Bağdâdiyye, Halebiyye, Mekkiyye, Dimeşkiyye, Dimyâtiyye, Ramliyye, Sûriyye, Ummâniyye, Kûfiyye, Furâtiyye ve Ma'arriyye. Altmış adet başlığın on üçünün aynı olmasının tesadüf ile izah edilmesi zor görünmektedir. Bu durumu el-Harîrî'nin bırakmış olduğu güçlü tesir ile açıklamak daha doğrudur.

Nâsîf'in el-Harîrî'nin taklitçisi olduğu iddiası abartılmaktadır. Zira makâme türüne pek de hâkim olmayanlar, makâmeler arasında aynı unsurun bulunmasını göz önünde bulundurarak *Mecma'ı* taklit ile suçlamaktadırlar. Örneğin Bâb 'Âlem, Nâsîf'in aynı el-Harîrî gibi bir râvîyi belirlemiş olmasını, hikâye kahramanının edîb bir dilenci olmasını, hikâyelerin hem nesir hem şiirden müteşekkil oluşunu ve buna benzer unsurları zikrederek bunu "taklitçilik" olarak adlandırmaktadır.⁶⁸⁷

Oysa bu bir taklit olmaktan ziyade bir yazım türünün ifâsıdır. Zira yazılan bir roman, sırf hayalî bir hikâye üzerine kurulduğu ve içinde bir kahramanın anlatıldığı ve de nesir yazı üslubu kullanıldığı için, önceki bir yazarı taklit etmekle suçlanılmamaktadır. Bu unsurlar sadece o yazının bir roman türüne ait olduğunu göstermektedir. Hikâye türü makâmelerin en belirgin özelliklerinin kullanılmasına taklit denilmesi doğru değildir.

el-Harîrî'nin elli beşinci makâmesi, Nâsîf tarafından benzer bir şekilde tekrar sunulmuştur. el-Harîrî'de karı koca mahkeme önünde birbirlerine aşağılayıcı ifadelerini teşbihler eşliğinde sıralamaktadır. Meymûn kadından boşanmak istemekte, ancak mihr verecek parası olmadığı için boşayamadığını söylemektedir. Kadı da bu ilişkinin yürümeyeceğini anladığı için onlara yardım parası vermektedir. Daha sonra bunların herhangi bir geçim sıkıntılarının olmadığı, sadece kadıyı kandırma amaçlı birbirlerine hakaret ettikleri ortaya çıkmaktadır.⁶⁸⁸

⁶⁸⁷ Bâb 'Âlem, *a.g.e.*, s. 128.

⁶⁸⁸ Kıyaslama için bkz. el-Harîrî'nin elli beşinci makamesi ve *Mecma'ın* beşinci makamesi.

Nâsîf, *Mecma*'da benzer bir hikâye oluşturmuştur. Karı-koca birbirlerine mahkeme önünde ağır hakaretler yağdırarak davacı olur. Adam çok fakir olduğu için kadını boşayamamaktadır. Kadı da bunlara acıyarak kavgalarının da son bulması için bunlara para temin etmektedir. Daha sonra o kadının Meymûn'un karısı değil, kızı olduğu ve tüm hakaretleşmelerin kurmaca olduğu ortaya çıkmaktadır.

Görüldüğü üzere hikâye kurgusu birbirine çok fazla benzemektedir. Bu da Nâsîf'in bu hikâyeyi sıfırdan oluşturmadığını ortaya koymaktadır.

Bu verilere bakıldığında özetle şu bilgilere ulaşılmıştır:

Mecma'da Kuran-ı Kerim'den 199 adet iktibas tespit edilebilmiştir. Aynı zamanda garîbu'l-Kur'an'a da çok yer verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'deki garîb lafız olarak sözlüklerde açıklama yapılan 538 kelimenin kullanıldığı görülmüştür. Bu da el-Mufredât fi ğarîbi'l-Ķur'ân'daki maddelerin yaklaşık dörtte birini teşkil etmektedir. Hadislerden ise dört adet iktibasa rastlanmıştır. Hadislerin Kur'an-ı Kerim ayetlerinden çok daha fazla olmasına rağmen hadislerin az kullanılmış olmasının nedeni, Nâsîf'in hadis metinleri üzerinde eğitim almamış olması ve Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş olmasıdır. Birçok makâme yazarında görüldüğü gibi Nâsîf'te el-Harîrî'nin etkileri görülmektedir. Ancak Nâsîf'in tamamen taklitçilik ile suçlanmasının yanlış olduğu değerlendirilmektedir.

2. Konular

Hikâye makâmelerinin metinleri nesir ağırlıklıdır. Şiirler de sıkça geçmekle birlikte, nesir kadar yer tutmamaktadır. Makâme edebiyatının tanımı yapılırken genelde onun kısa hikâye veya roman tarzı bir tür olduğu zikredilmiştir. Dolaylı olarak hikâye makâmeleri nesir türü olarak kabul edilmiştir. Ancak hikâye makâmelerinin büyük çoğunluğunda görülmektedir ki metinlerin yaklaşık yarısı şiirlerden müteşekkildir. Dolayısıyla şiirler, bu metinlerin içinde sadece birer süsleme unsuru değil, bilakis en önemli ana unsurlardan birini teşkil etmektedir. Daha önce açıklandığı üzere bu iki unsurun bir araya gelmesi nedeniyle kitaba *Mecma'u'l-bahreyn (iki denizin birleşme yeri)* ismi verilmiştir.

Bu nedenle makâmelerin edebî özellikleri incelenirken nesirlere gösterilen önem kadar şiirlere de aynı önem gösterilecektir.

Makâmelerin muhtevası açısından bakıldığında asıl konu anlatımı nesir kısmında geçmektedir. Şiirler ise genelde edebî güzellik katma için eklenmiştir. Genelde hikâye içerisindeki öğüt verme konuşmaları şiirler kısmında bulunmaktadır. Yani hikâyeye ek bilgi pek getirmemektedir. Şiirin olmaması durumunda hikâyede anlam kapalılığı genelde oluşmamaktadır.

Ancak şiirler istisnai olarak bazı durumlarda hikâyenin parçası olarak okuyucunun karşısına çıktığı görülmektedir. Bunlara birer örnek verilmek suretiyle konu daha iyi şekilde ortaya konacaktır:

Sadece öğüt verme amaçlı şiir: [Recez]

كَرِيمَةَ الْأَخْوَالِ وَالْأَعْمَامِ	حُيِّتُ يَا لَيْلَى ابْنَةَ الْخِزَامِ	1
غَرِيبَةَ الْمَوْطِنِ وَالْكَلامِ	أَصْبَحْتَ فِي مَدِينَةِ السَّلَامِ	2
ثُمَّهْدِينَ سُبُلِي أَمَامِي	مَا زَلْتِ لِي عَوْنًا عَلَى الْأَيَّامِ	3
حَتَّى يَكُونَ غَرَضَ السِّهَامِ	وَتُنْفِرِينَ الصَّيْدَ فِي الْآجَامِ	4
فَالسُّرُّ فِي الشَّرَابِ لَا فِي الْجَامِ	وَإِنْ كُنْتِ مِنْ رَبَائِبِ الْخِيَامِ	5
	رُبَّ ابْنَةٍ أَنْفَعُ مِنْ غُلامِ	6

1. *Ey Hizâmî'nin kızı Leylâ, selam verildin. Dayıları ve amcaları eşraftan olan (Leylâ).*
2. *Selâm şehrinde (Bağdat'ta) vatan gurbetçisi oldun, sözün de gurbetçisi oldun.*
3. *Zor zamanların yardımcısı oldun bana, önümdeki yollarımı hazırlıyorsun.*
4. *Ormanlarda avı kaçıtırdın. Okların hedefi olmaları için.*
5. *Eğer çadırtın kızı olsan, (bil ki) mutluluk içeceğin kendisindedir, gümüş kupada değil.*
6. *Nice kız vardır ki oğlandan daha faydalıdır.*⁶⁸⁹

Görüldüğü üzere bu şiirde sadece nasihatler bulunmaktadır. Hikâye akışında herhangi bir bağlantı halkası teşkil etmemektedir.

⁶⁸⁹ Nâsif el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 53.

Diğer ikinci türden olan hikâyedeki bilgi açısından halka oluşturan şiirlere aşağıdaki şiir örnek olarak verilebilir: [Recez]

- 1 مَنْ يَا تُرَى الْقَوْمُ التُّرُولُ هَهُنَا
هَلْ بِهِمُ الْخَوْفُ أَمْ الْأَمْنُ لَنَا؟
- 2 قَدْ كَانَ عَنْ هَذَا الطَّرِيقِ لِي غِنَى

وإذا رجلٌ من وراء الحجاب. قد استضحك وأجاب: [Serî]⁶⁹⁰

- 1 إِنِّي مَيْمُونُ بَنِي الْخِزَامِ
وَهَذِهِ لَيْلَى ابْنَتِي أَمَامِي
- 2 نَعَمْ وَهَذَا رَجَبٌ غَلَامِي
مَنْ رَامَ أَنْ يَدْخُلَ فِي ذِمَامِي
- 3 يَا مَنْ مِنْ بَوَائِقِ الْأَيَامِ

1. Acaba burada konan kimseler kimdir? Onlara korku var da bize emniyet mi var?
2. Bu yol bana yeterli oldu artık.
3. Bir de (gördüm ki) örtünün arkasından bir adam, güldü ve cevap verdi:
4. Ben Hizâm oğullarından Meymûn'um. Bu önümdeki de kızım Leylâ.
5. Evet, bu da oğlum Recep'tir. Kim benim zimmetime girmek isterse,
6. Günlerin afetlerine karşı güvencede olur.

Bu şiir öğüt vermekten ziyade hikâyenin önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Şiir hikâyeden çıkarıldığı takdirde hikâyenin geri kalan kısmı zor anlaşılacaktır.

Makâmelerde bulunan muhtevalar muhtelifdir. Ana konu hile olmakla birlikte birçok alt konu da içermektedir. Bunların en başında hile konusu yer almakla birlikte gurbet, dilbilimi, kahramanlık, eski edipleri zikretme, hayatta kalma dersi verme, hitabet gücü gibi konular da ele alınmaktadır. Şimdi bu konulara ikişer örnek ile yer verilecektir.

Okuyucular hikâyelerde beklenmedik bir durum ile karşılaştıklarında şaşkınlık geçirirler ve bu durum haz vermektedir. Kriminoloji, seyahatname ve bulmaca gibi konularda okuyucu hep beklenmedik bir durumla karşılaşır ve kısa süreli şaşkınlık geçirir. *Mecma*'da iç içe birçok konu vardır. Bunların odak noktasını hileler ve bilmeceler

⁶⁹⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 4.

oluşturmaktadır. Hileden sonra yer yer seyahat, bulmaca ve biraz kriminoloji yer almaktadır. Şimdi bunlar örnekleri ile birlikte gösterilecektir:

a) Hile

Mecma' u'l-Bahreyn'in temel konularından birisi hiledir. Suheyl b. Abbâd adlı bir hayalî kahraman oluşturulmuş ve ona Meymûn b. el-Hizzâmî'nin hileleri gözlemlettirilmiştir. el-Hemedânî'nin başlatmış olduğu hile konulu hikâyelerin okuyucu tarafından ilgi görmesi nedeniyle ondan sonraki müellifler de bu konuyu sıkça tercih etmişlerdir.

b) Bulmaca

İnsanların büyük bir kısmı bulmaca çözmekten zevk almaktadır. Makâme müellifleri de hikâyelerine bulmaca eklemeyi ihmal etmemişlerdir. *Mecma'*da on ikinci makâmede bulmaca bulunmaktadır.

c) Edebiyat Terimleri

Makâmenin dipnot açıklamalarında çok fazla Arap Dili ve Belâgatı ile ilgili terimlerin açıklamalarına rastlanmaktadır. Yaygın olarak bilinen kavramlar yerine nadiren bilinen terimlerin açıklamalarına sıkça yer verilmiştir. Örnek:

متن اللغة : Kelime anlamı olarak "*Dilin yüzeyi*" anlamına gelen bu terkihi Nâsîf

dipnotta şu şekilde açıklamaktadır:

أي علم متن اللغة وهو ما يُنظر فيه إلى نفس الألفاظ دون تصريفها وإعرابها ونحو ذلك،⁶⁹¹

"Yani, dilin yüzeyi ilmi. O da i'rab, sarf ve buna benzer şeylere bakmaksızın sadece lafızların kendisine bakılmasıdır."

ç) Mahkeme

Bazı makâmelerde yapılan hileler sonucu mahkemede davacı olunmaktadır. Hikâyede davadaki tartışmaya ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Bu esnada mahkemedeki hükümlerde olması gereken usullere de sıkça değinilmiştir:

⁶⁹¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 326.

فقال الأمير: يا هذا قد تقرر في علم الأصول، أن الدعوى لا تصح في المجهول⁶⁹²

“Emir dedi ki: İşte bu kişi usul ilminde karar kılmıştır ki belirsiz (bir şey) hakkındaki dava geçerli olmaz.”

Mahkeme yargılama kurallarından birisi olan القضاء بالمجاهيل لا يصح Mahkeme hüküm vermek geçerli olmaz.” kuralı burada zikredilmiştir.

d) Yıldız Hikâyeleri

Arapların yaşadıkları coğrafyanın büyük kısmı çöl olması nedeniyle seyahatlerinde yol bulma konusunda zorluk yaşamaktaydılar. Dağlık olmayan çöl alanlarında geceleri yol tayini zora girmektedir. Bu nedenle gece yollarını şaşırılmamak için yıldızlardan istifa etmekteydiler. Yıldızların konumuna göre yön tayini belirleme çabaları ile birlikte doğal olarak yıldızlara birer isim de verilmiştir. Geceleri bu yıldızlara bakılarak onlar için hikâyeler de oluşturulmuştur.

Ayrı bir çalışmaya rastlanmayan bu yıldız hikâyeleri için müstakil bir araştırmanın yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Nâsîf birçok yıldız ismi kullandıktan sonra bunların hikâye açıklamalarına geçmektedir. Örneğin:

فتح الشعرى الغمضاء⁶⁹³

“Şi fâ el-Ğumeydâ’ (gözünü) açtı.”

Bu cümleyi aktardıktan sonra dipnotta Şi fâ’nın hikâyesini anlatmaktadır. Buna göre iki tane Şi fâ vardır. Suheyl yıldızı, Şi fâ’lardan birisi ile evlenmiş ve onu Mecerra’nın (gökteki bir nehir adı) karşı yakasına götürmüştür. Bu nedenle bu yıldız Şi fâ el-‘abûr (karşıya geçen Şi fâ) denilmiştir. Sonra kız kardeşi olan diğer Şi fâ da karşıya geçmeye

⁶⁹² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 67.

⁶⁹³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 33

çalışmış ancak başaramamıştır. O kadar çok ağlamış ki gözlerini açamaz olmuş. Bu nedenle ona “gözünü ağlamaktan açamayan Şi fâ” anlamındaki Şi fâ el-Ğumeydâ’ denilmiştir.⁶⁹⁴

e) Dil Bilimi

Birçok makâmede dil bilimine ilişkin konulara rastlanmaktadır. Bunlar ya makâme metinlerinin içerisinde ya da dipnotta verilmektedir.

Dil bilimi ile ilgili konular birkaç madde altında gösterilebilir:

- Belagat: Şiirlerin türleri, kafiyeye çeşitleri, aruz isimleri, bedî’î terimleri ve buna benzer birçok konuda açıklamalar yapılmaktadır.
- Sözlük: Kelimelerin açıklamaları sözlük gibi doğrudan verilmektedir. Ayrıca konu sözlüklerinde olduğu gibi belirli bir konudaki kelimeler nazım şeklinde tek tek verilmektedir (örneğin rüzgâr türleri).
- Darb-ı Meseller: Makâmelerin dipnotlarında darb-ı mesellerin açıklamaları çok uzun yer teşkil etmektedir.
- Eski Meşhur Araçlar: Makâme içerisinde eski meşhurlardan birisinin ismi zikredildikten sonra dipnotta o kişinin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Nadiren de olsa bu bilgiler gereğinden fazla uzatılmıştır.

f) Gurbet

el-Hemedânî ile el-Hârîrî’nin uygulamış oldukları gurbet ile konuya başlama üslubunu Nâsîf de aynı şekilde sürdürmüştür. Her hikâye farklı bir beldeye gitme ile başlamaktadır.

Yazarın hikâye kahramanını farklı bir beldeye götürmesinin önemi bulunmaktadır. Zira yeni beldeler tanıma ve onun tasvirlerini göz önünde canlandırma, okuyucunun ilgisini çekmektedir. Aslında hikâye içeriğine bakıldığında, gidilen şehirlerin hiçbir önemi bulunmamaktadır. Yazar aynı hikâyeyi başka bir şehir için de anlatabilecektir. Hikâyedeki kurguların söz konusu şehirlerle genelde ilgisi bulunmamaktadır.

Müellifin farklı şehirlerde hikâye kurgulamış olmasının ikinci bir avantajı ise söz konusu şehirdeki ya da o şehre yakın yerdeki ahalinin bu hikâyelere daha çok ilgi

⁶⁹⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-‘arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (nşr. Ali Şîrî), I-XX, Dâru'l-Fikr, 1424, s. 195; İbn Manzûr, *a.g.e.*, IV, 416. Bu kelimeyi Nâsîf غميصاء olarak defalarca ض harfi ile yazmıştır. Ancak sözlüklerde غميصاء olarak ص harfi ile geçmektedir.

göstermesidir. Zira Halep'te yaşayan birisinin "halebiyye" adlı makâmeyi görmesi, onu memnun edecektir. Örneğin el-Halebiyye, el-Bağdâdiyye, el-Mıŝriyye gibi başlıklar, o yer sakinlerinin ilgisini çekecektir. Seçilen şehir ve belde isimleri de genelde kendi bölgesinde önemli olan yerlerdir.

Kahramanların gurbete gitme nedeni muhtelifdir. Genelde sebep zikredilmemektedir. Ancak bazen aynı beldede bulunmaktan sıkılma⁶⁹⁵, evlenme⁶⁹⁶, ve eğitim gibi muhtelif amaçlarla gurbete gidilmektedir.⁶⁹⁷

Aşağıda gurbete gitme ile ilgili yapılan hikâye açılışlarına iki örnek verilecektir:

Örnek-1:

شخصتُ إلى إنطاكيَّة الروم، في عصابة كُزهر النجوم. فكنا نقطع الأوقات بالنوادر، كما نقطع الطرقات بالبوادر. وما زلنا نطأ الكناس والعرينة، حتى دخلنا المدينة. فأتيت مجلس القاضي⁶⁹⁸

"Bir grup içerisinde yıldızların Venüs'ü gibi, Antakya'ya gittim. Hızlı atlarla yolları aştiğimiz gibi, vakti de nadir sözlerle geçirdik. Ceylan yuvasına da aslan yuvasına da basmaya devam ettik. Böylece şehre girdik. Ben de kadının meclisine geldim."

Örnek-2:

شخصنا نحو صنعاء في ليلة درعاء، فسرينا ليلتنا جمعاء. حتى إذا ذر الشفا، وشيب كدر الأفق بالصفاء. نظرنا من خلال العثير وإذا نحن قد أشرفنا على أفنية حمير. فأمعنا في التشمير تحت أمانة قطمير. حتى دخلناها بسلام، ونبذنا مخاوف الظلام، تحت تلك الأعلام. وأقمنا بياض ذلك اليوم، في عراض أولئك القوم. ونحن نسمع لغتهم الحميرية ونرى كتابتهم المسندية⁶⁹⁹

"Sabaha doğru ayın doğduğu bir gecede San'a'ya doğru yol aldık. Hep birlikte gece yürüyüşü yaptık. Böylece ayın son kısmı ortaya çıktı. Ufğun berraklığı ile bulanıklığı birbirine karışmıştı. Tozun arasından baktık. Bir de baktık ki Himyer'in avlularını görmüşüz. Bunun üzerine Kitmîr'in emaneti altında paçayı kolu kıvırdık. Böylece oraya selametle girdik. Karanlığın korkularını da bu bayrakların altında attık. Oradaki insanların

⁶⁹⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 4.

⁶⁹⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 101.

⁶⁹⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 61.

⁶⁹⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 254.

⁶⁹⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 277.

arazilerinde, Himyerî dilini dinleyerek, musned yazısını (Himyerîlerin alfabesi) görerek o günü geçirdik.”

g) Eski Arap Kitabiyatı

Arapların Himyer bölgesine ait kitabeti ile ilgili bilgiler aktarılmıştır. Mesela Himyerîlerin yazılarının isminin musned *مسند* olduğunu, harflerin bitiştirilmeden tek tek yazıldığını ve bu yazıyı herkese öğretmediklerini bildirmektedir.

ğ) Telif Hakkı

Hikâye makâmelerinde zaman zaman telif hakkı konusu tartışmaya açılmaktadır. Telif hakkı sorunu çok eskiden beri tartışılmalan bir meseledir. Hatta günümüzde dahi telif hakkı konusunda iktisatçıların görüş birliği bulunmamaktadır.⁷⁰⁰

*Mecma*daki konulara bakıldığında özetle şunu söylemek mümkündür: Nâsîf muhtelif konuları ele almıştır. En başta hile olmak üzere, bulmaca, edebiyat terimleri, mahkemeleşme, eski Arap kültürü, yıldız hikâyeleri, dil bilimi, gurbet ve telif hakları konuları işlenmiştir.

3. Bilinçaltı Mesajları

Birçok edebî metin sadece sanat icrâ etmekle kalmayıp okuyucuya belirli fikirleri de aşılmalaya çalışmaktadır. Bu iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisinde açık bir şekilde fikirler beyan edilir ve okuyucu ikna edilmeye çalışılır. İkincisinde ise okuyucuya açık bir şekilde fikirler beyan edilmeyip, dolaylı yöntemlerle bilinçaltına bazı algılar oluşturulmaktadır. Beynin bilinçaltı kısmı %95'i, bilinç kısmı ise %5'i teşkil etmesi⁷⁰¹ nedeniyle bilinçaltına yerleştirilen bilgilerin önemi oldukça fazladır.

Nâsîf'in bilinçaltına yerleştirmeye çalıştığı mesajlar, Arap milliyetçiliği üzerine kurulmuştur. Aşağıda bunlar örnekleri ile gösterilecektir:

⁷⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tom G. Palmer, *Are Patents And Copyrights Morally Justified? The Philosophy Of Property Rights And Ideal Objects*, *Harvard Journal Law & Public Policy*, Vol. 13, Number 3, Summer 1990, 817-865; Burak Medin, "Dijitalleşen Dünyada Fikrî Haklar Sorunu". *Kırıkkale Üni. Sosyal Bilimler Dergisi* 7 / 2 (Temmuz 2017), s. 51-68.

⁷⁰¹ Hamza Sığınç, Beşir Koç. "Subliminal Mesajlar ve Gıda Tüketimi Üzerine Bir Değerlendirme". *Bingöl Üni. S.B.E. Dergisi* 7 / 14, s. 85.

- a) Sekizinci makâmede *وَإِنَّ غَدًا لَنَاظِرَهُ قَرِيبٌ* “*Yarın, bekleyeni için kesinlikle yakındır*”

deyimi uzun uzun açıklanmıştır. Bazı deyimlerin oluşum hikâyesi vardır. Bazısının da nereden geldiği bilinmemektedir. Arka plandaki hikâyesinin bilinmemesi durumunda anlaşılabilen deyimler mevcuttur. O nedenle bunların anlaşılabilmesi için oluşum şeklinin de bilinmesi gerekmektedir. Nâsîf de anlaşılabilmesi ihtimaline karşı bu tarz deyimlerin sebebi vürudunu dipnotlarda hep kısaca açıklamıştır.

Mecma’ın makâme kısmında Hristiyanlık propagandasına dair herhangi bir unsura rastlanmamaktadır. Bilakis genelde Müslüman bir edip tarafından yazıldığı izlenimi doğmaktadır.

- b) Süleyman b. Davud, Hristiyan ve Yahudi kaynaklarında hikmet sahibi bir kral olarak geçmektedir.⁷⁰² İslam kaynaklarında ise peygamber olduğu kabul edilmektedir.⁷⁰³ Nâsîf, Süleyman b. Davud’u kral olarak zikretmektedir. Bu durumdan yola çıkılarak söylenebilir ki: Nâsîf, İslam kültürü ile Hristiyanlığın ihtilafı tarihî bilgilerinde Hristiyan kaynaklarını esas almıştır.
- c) Nâsîf el-Yâzicî, Lübnan devletinin kurulmasında önemli fikir öncülerinden birisidir. Kendisinin memleketi sayılan Cebel-i Lübnan bölgesine kırk dokuzuncu makâmede özel yer ayırmıştır. Bu Makâme’nin adını “el-Lübânîyye” koymuştur. Makâmenin başlangıcında Cebel-i Lübnan bölgesinin coğrafi güzelliklerinden ve sosyal hayatın canlılığından bahsederek bu bölgeyi övmektedir.
- ç) Sekizinci makâmede Arap dili konusunda çok mahir bir kadın, Müslüman, Hristiyan ve Yahudileri birleştiren terimleri kullanmaktadır. İnsanlara selam verirken “yâ ehle’l-kitâb” diye hitap etmektedir.⁷⁰⁴ Ehlü’l-kitâb terimi, üç semâvî din mensupları için kullanılmaktadır. Aynı makâme içerisinde “hanîfiyye” kelimesi kullanılmaktadır. Hanîfiyye terimi de Kur’an-ı Kerim’deki “mille İbrâhîm’e hanîfâ” ifadesi nedeniyle terimleşmiştir. İbrâhîm (as)’a tâbî olanların ortak noktası olarak hanîf terimi kullanılmıştır. Nâsîf de bu terimleri makâmesinde art arda sözlük anlamında kullanmıştır. Yani ehl-i kitap kelimesini “okuryazarlar” anlamında, hanîf kelimesini ise hak anlamında kullanmaktadır. Ancak okuyucu ehl-i kitap kelimesi ile hanîfiyye kelimelerini aynı paragraf içerisinde art arda

⁷⁰² *İncil*, 1. Tarihler/22.

⁷⁰³ Nisa 4/163.

⁷⁰⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 47-48.

görünce aklına kelime anlamları değil, terim anlamları gelmektedir. Bu da hikâyelerde sadece Müslüman değil, diğer semâvî din mensuplarının da var olduğunu göstermektedir.

Makâmelerin tamamı dipnotları ile birlikte okunduğunda, Müslüman ve Hristiyanlar ile ilgili hiçbir bilgisi olmayan kimsede şöyle bir intiba oluşacaktır: Müslümanlar yer yer sahtekârlıklara başvurur ve buna hayranlık duyanlar ortaya çıkar. Hristiyan kimse ise çok dürüştür. Zira altmış makâmede Müslüman olduğu intibai verilen Meymûn, sürekli hile yapmaktadır. Diğer Müslüman olduğu intibai verilen Suheyl de ona hayran kalmaktadır. Burada “intibai verilen” ifadesi bilerek kullanılmıştır. Çünkü Meymûn ile Suheyl’in Müslüman olduğu doğrudan zikredilmemiştir. Ancak genel yaşam şekli ile sürekli ayet kullanımı nedeniyle okuyucuda bu iki kişinin Müslüman olduğu izlenimi doğmaktadır. Dipnot kısmında zikredilen Hristiyan Hanzale ise dürüstlüğü timsali olarak gösterilmektedir. Bunun sonucunda okuyucuda Müslümanlar hakkında negatif izlenim oluşacaktır.

Nâsîf’in ‘Abdu’l-Mesîh b. Dâris’ten sıkça darb-ı meseller verip açıklama yapması dikkat çekmektedir. ‘Abdu’l-Mesîh’in عبد المسيح dini hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Sadece Negrân’da çok hayırsever birisi olduğu belirtilmektedir. Bu isim ilk okunduğunda, Hristiyan olduğu düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bu durum Hristiyan birisi olan Nâsîf’in de dikkatini çekmiş olmalı ki bu kişiden fazlaca zikretmiştir.

Nâsîf, Arap Nehda hareketinin öncüsü olması hasebiyle coğrafi yer seçimi konusunda hep Arap bölge ve şehir adlarını tercih etmiştir. Bu konuda herhangi bir Müslüman, Hristiyan ya da müşrik ayrımı yapmamıştır. el-Harîrî’nin makâmelerinde acem bölgelerinin yer isimleri zaman zaman kullanılmakta iken, Nâsîf’in bunları hiçbir şekilde kullanmamış olması dikkat çekicidir. Örneğin el-Harîrî’de Tebriz, Semerkand, Şiraz ve Merv gibi son derece önemli kültür merkezlerinin adları geçmektedir. Bu bilim kültür merkezleri aynı zamanda Arapça tedrisatını yapmakta idi ve günümüze kadar intikal eden çok önemli Arapça eserler orta koymuş idi. Ancak Nâsîf, el-Harîrî’nin birçok başlığı aynen taklit ederken, dikkatle bu Arap dışı bölge isimlerini kullanmadığı dikkatten kaçmamaktadır.

Elli dokuzuncu makâmede Meymûn hacda hacılara dinî hitabette bulunmaktadır. Karşıdakilerin sadece ve sadece Müslüman olduğu aşikâr bir durum olmasına rağmen, hitapta *يا معشر العرب الكرام* “*Ey saygın Arap toplumu!*” ifadesi ile konuşmasına başlamaktadır. Burada İslam kimliği yerine Arap kimliğinin ön plana çıkarılması amacı açıkça görülmektedir.

Yukarıdaki bilgilere bakıldığında özetle şu sonuca varmak mümkündür:

Nâsîf bu eserde iki ana hususta bilinçaltı mesajı vermeye çalışmıştır. Birincisi, Arap milliyetçiliğidir. Zira sadece Arap asıllı edipler zikredilmekte ve nadiren de olsa Arap ırkı övülmektedir. İkincisi ise Hristiyanlıktır. Tarihteki Hristiyan Arapların hikmetli örnekleri mümkün mertebe verilmeye çalışılmış, ayrıca konu dışı olmasına rağmen diğer kıssalara oranla daha uzun ele alınmıştır.

Arap milliyetçiliğini vurgulayan unsurlar *Mecma*’da zaman zaman görülmektedir. Örneğin on beşinci makâmede *من نطق بالضاد* ⁷⁰⁵ *ولقد أباهي بكم كل من نطق بالضاد* “Size zâd (harfî) ile konuşanlarla övünürüm.” ifadesi geçmektedir. Uydurma hadis olarak bilinen *من نطق بالضاد* ifadesi⁷⁰⁶ Arapların diğer toplumlara olan farkı göstermek için kullanılmaktadır. Çünkü *ض*

harfinin Arapça’dan başka hiçbir dilde var olmadığı kanaati hâkimdir. Arap milliyetçiliğini destekleyen diğer bir örnek ise on dokuzuncu makâme olan *Hatîbiyye* makâmesidir. Burada Arapların üstünlüğünü vurgulayan uzun bir konuşma metnine yer verilmiştir. Aşağıda kısa bir parçası aktarılacaktır:

الحمد لله الذي جعل العرب في وجنة العباد شامة، كما جعل أرضهم على بدن البلاد هامة. أما بعد فإنكم يا معاشر العرب أكرم للناس نسباً، وأفضلهم حساباً. وأفصحهم لساناً، وأثبتهم جناناً، وأضر بهم بالسيوف، وأقراهم للضيوف...⁷⁰⁷

⁷⁰⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 122.

⁷⁰⁶ ‘Alîyyul-Îrânî, *el-Maşnû fî ma’rifeti’l-ḥadîsi’l-mevdû*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût 1398, s. 61.

⁷⁰⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 148.

“Ülkelerin gövdelerine Arapların topraklarını baş yaptığı gibi, kulların yanaklarına da Arapları baş yapan Allah’a hamd olsun. Konuya gelince: Siz, ey Araplar, insanların nesep yönünden en eşraf, saygınlık olarak en üstün, dil açısından en fasih, kalp olarak en sağlam, kılıçla en güçlü vuran ve misafirlere en çok ziyafet verenlersiniz...”

Nâsîf’in Arap milliyetçiliğinin diğer bir göstergesi Arap olmayan büyük Arapça dehâlarından hiç bahsetmemiş olmasıdır. Örneğin en önemli makâme müelliflerinden ve dilbilimi açısından çok atıf yapılan Türk asıllı ez-Zemaḥşerî gibi filologlara yer verilmemiştir.

4. Dinî Terimler

Mecma’ın yazımında İslâmî kültürün çok baskın bir etkisi vardır. Bu nedenle gayri İslâmî unsurların kullanımından kaçınılmıştır. Ancak Müslümanların edebiyatında yer bulan bazı İslam’a aykırı hususlara yer verilmiştir. Bunlardan birisi de şaraptır. Arap edebiyatında şarap her dönemde yer bulmuştur.⁷⁰⁸ Müslümanların edebiyatında şarabın yer bulması nedeniyle Nâsîf da makâmelerinde şaraba yer verebilmiştir.

Mecma’daki şahıslar genelde Müslümandır. Bunlar bazen dinî yönden gevşeklik gösterip hileye başvurmaktadırlar. Dokuzuncu makâmede iki kişinin arkadaşlık bağının sıklığına ifade etmek için “onunla şarap gibiydik” ifadesi geçmektedir.⁷⁰⁹ İslam’da şarabın yasaklanmasından sonra bu yasağa uymayan bir kesim olmuştur ve edebiyatın birçok alanında alkol ile ilgili teşbihler yapılmıştır.

Câhiliyye dönemindeki Arapların örf ve adetlerine sıklıkla değinilmiştir. Onların savaşları, meşhurları ve kültürlerine hemen hemen her makâmede rastlanılmaktadır.

Yahudi kültürüne ait bilgiler de *Mecma*’a dâhil edilmiştir. Nâsîf, 1865’te Tevrat’ın Arapça tercümesinin düzenlemesini yapmış idi. Bu nedenle Yahudilikle ilgili bilgisinin herhangi bir Hristiyan’dan daha fazla olacağı açıktır. *Mecma*’da buna örnek olarak on sekizinci makâmedeki benzetme gösterilebilir:

⁷⁰⁸ Yeşildağ, Abdussamed, "Arap Şiirinde Şarap", *Kırıkkale Üni. Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (Şubat 2017): 281-316, s. 282.

⁷⁰⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 55.

أقبل شيخ ضئيل، تليه امرأة أكبر من عجوز بني إسرائيل⁷¹⁰

“Ciltz bir adam geldi. İsrailoğullarının yaşlı kadınından daha büyük bir kadın da ardından geldi.”

Bu cümlelerin dipnotunda mezkûr kadının adının Meryem olduğu ve Hz. Musa'nın kız kardeşi olduğu belirtilmiştir. İslâmî kaynaklarda bu kadının adı ile ilgili bilgi geçmemektedir. Hz. Musa'nın kız kardeşi olduğu bilgisine de rastlanılamamıştır. Nâsîf bu bilgileri İslâmî kaynakların dışından eklemiştir.

Mecma'da İslâmî unsurlar yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan bir kısmı aşağıda verilecektir.

Allah'ın birliğini vurgulayan şiiri: [Recez]⁷¹¹

حَالِ الشَّرِّ وَالْكَمَدِ	1	الْحَمْدُ لِلَّهِ الصَّمَدِ
اللَّهُ مَوْلَاكَ الْأَخْدُ	2	اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا
وَالِدٌ لَا وَلَا وَكَدٌ	3	لَا أُمَّ لِلَّهِ وَلَا
أَصْلُ الْأَصُولِ وَالْعَمَدِ	4	أَوَّلُ كُلِّ أَوَّلٍ

“Samed olan Allah'a hamd olsun. Mutluluk ve sevinç zamanlarında.

Allah, Allah'tan başka ilah yoktur. Tek efendin.

Allah'ın annesi, babası ve çocuğu yoktur.

Her ilkin ilki, her ve direğin aslın aslıdır.”

a) Fıkıh Terimlerinin Kullanımı

عادوا إلى سنتي المنذوبة "Benim mendub olan sünnetime döndüler." Burada fıkıh

terimi olan mendub ile sünnet kelimeleri kullanılmıştır.⁷¹²

b) Kuran Terimleri

⁷¹⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 143.

⁷¹¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 114.

⁷¹² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 66.

Üçüncü makâmede ساعة kelimesini kıyamet anlamında kullanmıştır.⁷¹³ Saat kelimesinin kıyamet anlamında kullanılması, İslâmî edebiyatta var olan bir durumdur.⁷¹⁴

Sırât صراط kelimesi sırat köprüsü anlamında kullanılmıştır. Sırât kelimesi Arapça'da doğru yol anlamına gelmektedir.⁷¹⁵ Hadis rivayetlerinde zayıf da olsa bunun köprü anlamına geldiği zikredilmektedir. İslâmî edebiyatta bu kelime “düzgün yol” anlamından ziyade “hesap gününde geçilen yol” anlamında kullanılmıştır.⁷¹⁶ Nâsîf de bu nedenle bu kelimeyi İslam kültüründeki yaygın anlamına uygun bir şekilde kullanmıştır.

Beşinci makâmede Kur'an-ı Kerim'deki İnsan suresi için سورة صغيرة ifadesi kullanılarak bu surenin kısa bir sure olduğu ifade edilmiştir. Ancak 76. sure olan İnsan suresi yaklaşık iki sayfalık ve 31 ayettir. Bu yönüyle tüm sureler arasında kısa olanlardan değil, ortalama uzunlukta olanlardandır. Bu açıdan yanlış bilgilendirme yapılmıştır. Nâsîf'in hafız olduğu bilgisinden daha önce zikredilmişti. Hafız olan bir kimsenin bu sureye “kısa sure” ifadesini kullanması ise şaşırtıcıdır.

Dokuzuncu makâmede كالبراق “Burak gibi” benzetmesi yapılmıştır. Burak, İslam literatürüne ait bir kelimedir. Hz. Peygamber (sav)'in İsrâ gecesi kullanmış olduğu bineğe verilen addır. Arapça'da başka bir anlamı bulunmamaktadır.⁷¹⁷

Onuncu makâmede “eş âbîlik” kelimesi kullanıldıktan sonra dipnotta Eş âb'ın Hz. Osman'ın kölesi olduğunu ve bir şeyler elde edebilmek için tamahkâr davranan insanlara eş âbî denildiğini aktarmaktadır.⁷¹⁸

⁷¹³ Nâsîf el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 23.

⁷¹⁴ er-Râğîb el-İşfehânî, *el-Mufredât*, s. 434.

⁷¹⁵ İbn Kuteybe, *Garibu'l-kur'ân*, s. 39.

⁷¹⁶ Örnek için bkz. el-Gazzâlî, *İhyâ'*, I, 92.

⁷¹⁷ Bkz. el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, V, 157.

⁷¹⁸ Nâsîf el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 62.

Yine aynı makâmde sünnet kelimesi kullanılmıştır ve fikhî terim anlamı açıklanmıştır. Art arda المكتوبة، سُنتي المكتوبة terkipleri kullanılınca okuyucunun aklına doğrudan fıkıh terimleri gelmektedir.

On dördüncü makâmde art arda fıkıhta sıkça geçen bir tâbir kullanılmaktadır:

حتى حال عليها الحول، وآلت الفريضة إلى العول⁷¹⁹

“Onun üzerinden bir yıl geçti. Miras payı da avl’e döndü.”

Zekât konusunda bir malın üzerinden tam bir yılın geçmesi gerekliliği hususu zikredilirken genelde الحول وحال عليه الحول ifadesi kullanılmaktadır. Mirastaki ‘avliye hesabına da الحول وحال عليه الحول ifadesi ile kinaye yapılmaktadır.

On altıncı makâmde Ebû Hanîfe ismi zikredilerek dipnotta adının Nu’mân b. Sâbit olduğu ve en büyük imam (İmam-ı A’zam) olduğu açıklanmaktadır. Bu da dikkat çekicidir. Çünkü Ebû Hanîfe’yi İmam-ı A’zam sıfatı ile sadece Hanefî mezhebi mensupları zikretmektedir. Diğer fikhî/itikâdî mezhep mensupları genelde bundan kaçınılmaktadır.

Altmışıncı makâmde geçen الأخشبين “iki tahta” ifadesi, Mekke’nin yanındaki iki dağ için kullanılmaktadır.⁷²⁰ Mecma’da Mekke ve Medine’nin dağlarının adları, Mekke’nin çevresindeki yer isimleri ve buna benzer ögeler görülmektedir.

Ayrıca Müslümanların dinî terimleri ile ilgili farklı anlamlara da işaret edilmiştir. Örnek:

ولكن خُلِقَ الإنسان من عَجَلٍ⁷²¹

“Ancak insan aceleden yaratılmıştır.”

⁷¹⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 101.

⁷²⁰ el-Ezrakî, *Ahbâru mekke*, I-II, Dâru'l-Endelus, Beyrut, 1403/1983, I, 79.

⁷²¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 37.

Kur'an-ı Kerim'den iktibas edilen bu sözün ayetteki şekli şöyledir:

خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُرِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ⁷²²

“İnsan aceleden yaratılmıştır. Size ayetlerimi göstereceğim. Öyleyse acele etmeyiniz.”

Nâsîf, dipnotta ‘acel عجل kelimesinin açıklamasında Müslümanların bu kelimeyi acele etme anlamında kullandıklarını ve hata ettiklerini iddia etmektedir. ‘Acel kelimesinin aslında çamur anlamında olduğunu ve bu ayetin “insan çamurdan yaratılmıştır” şeklinde anlaşılması gerektiğini savunmaktadır. Ancak burada gözden bir şey kaçırmaktadır ki ulemanın bir kısmı ‘acel’in çamur anlamının da var olduğunu söylemiştir. el-Halil b. Ahmed⁷²³, ez-Zemahşerî⁷²⁴ ve el-Begâvî’nin⁷²⁵ tefsirlerinde bunun örnekleri görülmektedir. Ayrıca Zemahşerî bu kelimenin çamur anlamının Himyer lehçesine ait olduğunu söylerken delil olarak da bir şiir getirmektedir. Ancak el-Halil b. Ahmed bu kelimenin çamur anlamına geldiğini söylerken belirsizlik ifadesini kullanmıştır. Bu da genel anlamda ‘acel kelimesinin çamur olarak anlaşılmadığı kanaatini oluşturmaktadır. Dolayısıyla Nâsîf’in bu görüşü zayıftır.

Verilen bilgiler ışığında özetle şu sonuca varmak mümkündür:

Nâsîf, Hristiyanlık ile İslamiyeti birleştiren terimleri mümkün mertebe kullanmaya çalışmıştır. Kur'an-ı Kerim'den, fıkıhtan ve İslâm'a ait diğer terimleri kullandığı yer yer görülmektedir. Bu nedenle okuyucu ilk bakışta müellifin Müslüman olduğu kanaatine varabilmektedir.

5. Genel Kültür Bilgileri

Mecma’da kültürel düzeyi yüksek olan kişiler için birçok genel kültür bilgisi verilmektedir. Bu nedenle toplum içerisindeki entelektüel bir insan, herhangi bir edebiyat kitabını okuduğunda pek yeni bilgi edinemezken, *Mecma*’da birçok yeni bilgi edinme

⁷²² Enbiya 21/37.

⁷²³ el-Halil b. Ahmed, *a.g.e.*, I, 164.

⁷²⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1407, III, 117.

⁷²⁵ Ebû Muhammed el-Begâvî, *Méâlimu't-tenzil*, I-VIII, Dâru Tâybe, 1417/1997, V, 319.

imkânı bulunmaktadır. Horozun yumurtlaması⁷²⁶, tıp bilgileri⁷²⁷, kurdun bir gözü açık uyuması⁷²⁸ bunlara örnektir.

Bu yönüyle Nâsîf, *Mecma* ın değerini de artırmıştır. Zira edebî güzellikler ve ilginç hikâye anlatımının yanında genel kültür bilgisi edinme, entelektüel okuyucuya çekici gelmektedir.

Verilen örneklerden Nâsîf'in İslam Tarihi ile ilgili bilgisinin ileri seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Doğrudan herhangi bir tarih anlatımına rastlanmamakla birlikte, İslam tarihine ait önemli unsurları cümle içerisinde serpiştirerek hatırlatma yapmaktadır. Evs ile Hazrec⁷²⁹, 'Ukâz çarşısındaki kültürel yaşam⁷³⁰, cahiliye Araplarının hac zamanındaki âdetleri⁷³¹, Bekr ile Tağlib kabilelerin savaşı⁷³², Dinarın altın, dirhem de gümüş para olduğu⁷³³ gibi kültürel unsurlar zikredilmiştir.

Cinlerle ilgili zaman zaman bilinmeyen bilgiler verilmektedir. Örnek:

كأنه من جنّ جِيهم “Sanki Ceyhem (cinlerin çok olduğu bölge adı) cinlerinden biri gibiydi.”⁷³⁴

Diğer bir yerde de شهد الله أنك أدهى من جن عبقر⁷³⁵ Allah, senin ‘abkar (cinlerin çok olduğu bölge adı) cininden daha dâhi olduğuna şahittir.” ifadesi kullanılmıştır.

5.1. Yaygın Kelimelerin Bilinmeyen Yönlerinin Zikri

Mecma da yaygın olarak bilinen bazı bilgilerdeki farklı yönler zikredilmiştir. Bu sayede okuyucunun ilgisi cezbedilmeye çalışılmaktadır. Arap dilinde çok ihtisaslaşmış insanlar için elbette yeni bir bilgi ile karşılaşmama ihtimali yüksektir. Ancak Arapça ile

⁷²⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 50.

⁷²⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 22.

⁷²⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 376.

⁷²⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 24.

⁷³⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 40.

⁷³¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 36.

⁷³² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 57.

⁷³³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 65.

⁷³⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 386.

⁷³⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 275.

biraz meşgul olmuş kişilerin şaşıracağı birçok bilgi *Mecma*’da bulunmaktadır. Buna birkaç örnek verilecektir:

1. ‘Âişe adı: Genelde ‘Âişe عائشة ismi, bayan ismi olarak bilinmektedir. Hz.

Peygamber (s.a.v)’in zevcesinin ismi olması hasebiyle yaygın olarak kullanılmaktadır. Sahabe arasında dokuz bayanın isminin ‘Âişe olduğu kaydedilmiştir.⁷³⁶ Erkek sahabelerden buna yakın olarak sadece müzekker kalıbındaki عائش بن الصامت ‘Âiş b. eş-Şâmit geçmektedir.⁷³⁷ Bu nedenle Nâsîf’in

‘Âişe b. ‘Uşem عُثم بن عائشة adlı bir adamdan bahsetmesi şaşkıncı gelmektedir. Zira عائشة isminin erkeklere verildiği pek bilinmemektedir.

2. Ferâhîd kelimesi: Ferâhîd kelimesi Arapça eğitimi alanların dikkatini çekmektedir. Çünkü nadir kullanılan bir kelimedir ve Arap dili filologların ilklerinden birisi olan el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî’nin nisbesidir. Ferâhîd kelimesinin “küçük davarlar” anlamına geldiğini gören okuyucuya bu ilginç gelmektedir.⁷³⁸ Zira tekil hali olan ferhûd فرهود ile çoğul hali, sözlüklerin dışındaki normal şiir ve nesir metinlerinde çok nadir geçmektedir.

3. Bağdad kelimesi: Bağdad şehrinin diğer bir okunuşu olan Bağzaz بغداد şekli sekizinci makâmede kullanılmıştır.⁷³⁹ Çok meşhur bir şehrin isminde farklı bir okunuşunun da var olduğunu gören okuyucu ilk başta imla hatası olduğunu düşünebilir. Oysa Bağdad’ın farklı okunuşları da vardır.⁷⁴⁰

⁷³⁶ İbn Hacer el-‘Askalânî, *el-İşâbe*, I-XIV, Dâru Hicr, Mısır 1429/2008, VIII, 231-236.

⁷³⁷ İbn Hacer el-‘Askalânî, *a.g.e.*, V, 62.

⁷³⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 41.

⁷³⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 50.

⁷⁴⁰ Bkz. ez-Zebîdî, *a.g.e.*, IV, 362.

4. Leyse fiili: Leyse ليس fiilini eyse أيس ile birlikte kullanarak okuyucunun dikkati çekilmektedir ve لا أيس kelimelerinin birleşmesi sonucunda elif ile hemzenin düşerek ليس kelimesinin ortaya çıktığı belirtilmektedir.⁷⁴¹ Eyse “var” anlamına gelirken, lâ eyse “var değil” anlamına gelmektedir. Burada Sibeveyh’in görüşü nakledilirken herhangi bir atıf yapılmamaktadır.
5. Kûbbetu’l-Ḥadrâ’ kelimesi: İslam Edebiyatında kûbbetu’l-ḥadrâ’ denilince ilk akla gelen şey Hz. Peygamber (sav)’in medfun bulunduğu yerdeki yeşil kubbedir. Ancak pek bilinmese de gök anlamına da gelmektedir. Nâsîf bu kelimeyi diğer anlamda kullanmakta ve okuyucuya az bilinen manayı da dipnotta açıklamaktadır.⁷⁴²
6. Râviye kelimesi: Genelde “rivayet eden” anlamında râvî روي kelimesi kitabiyatta sıkça kullanılan bir kelimedir. Ancak çok rivayet eden kişi için müennes kalıbı olan râviye روية kelimesi az da olsa kullanılmaktadır.⁷⁴³ Bu nedenle Nâsîf bu kelimeyi kullandıktan sonra, imlâ hatası gibi düşünülmemesi için dipnotta da açıklamasını yapmaktadır.⁷⁴⁴
7. بُنَّة kelimesi: “Kızı” anlamındaki بنت kelimesi müennes tâ harfi ile değil, açık tâ harfi ile yazılmaktadır. Ancak “kızı” anlamında değil de “kabile” anlamında kullanıldığında müennes tâ harfi ile yazılmaktadır. *Mecma*’daki örnekte يا لِتُعَلِّبَ şeklinde kullanılmaktadır.

⁷⁴¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 49.

⁷⁴² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 48.

⁷⁴³ el-Ḥalîl b. Ahmed, *a.g.e.*, VIII, 311.

⁷⁴⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 84.

Okuyucunun “imla hatası” eleştirisini engellemek için dipnotta bunun açıklaması da yapılmıştır.⁷⁴⁵

8. مائة kelimesi: Arapça’da 100 kelimesinin çoğulu olarak مائات bilinmektedir. Nâsîf

bunun diğer çoğul kalıbı olan مئين kelimesini kullanmıştır.⁷⁴⁶

9. نبي kelimesi: Yirmi ikinci makâmde ولا تُصلِّ على النبي⁷⁴⁷ ifadesi kullanılarak نبي

kelimesinin yol anlamına geldiğini eklemektedir.⁷⁴⁸

10. النبي kelimesi: Müennes ismi mevsul olarak bilinen النبي edatı, “büyük, dahi”

anlamına sahip olduğu gösterilmiştir.⁷⁴⁹

5.2. Meşhur Şairler ve Dilbilimciler

Arap edebiyatında eski şairlerin isimlerinin doğrudan veya dolaylı olarak anılması, sıkça rastlanan bir durumdur. *Mecma*’da da eski şairlerin bazen adları zikredilmektedir, bazen de şiirlerinden iktibaslar yapılmaktadır. Bu sayede okuyucuya eski şairler hatırlatılmaktadır. Örneğin Muzeyne⁷⁵⁰, Cuheyne⁷⁵¹, Ebu’l-‘Alâ⁷⁵², Ferezdağ⁷⁵³, Lebîd b. Rabî‘a⁷⁵⁴ ve el-Mutenebbî⁷⁵⁵ bunlardandır. Bazen de şair ismi zikretmek yerine şairin kitabı zikredilmiştir. Örneğin sekizinci makâmde Hâlbetu’l-kumeyt حلبة الكميت adlı kitaptan bahsedilmektedir. Dipnotta bu kitabın ismi üzerinde etimolojik açıklamalar da yapılmaktadır.

⁷⁴⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 130.

⁷⁴⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 130.

⁷⁴⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 175.

⁷⁴⁸ el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, VIII, 382.

⁷⁴⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 403.

⁷⁵⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 24.

⁷⁵¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 163.

⁷⁵² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 177.

⁷⁵³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 187.

⁷⁵⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 198.

⁷⁵⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 222.

Onuncu makâmede “kutrubculuk” قطرية kelimesi kullanıldıktan sonra dipnot kısmında Sibeveyh’in (ö. 180/796) Muhammed b. el-Mustenîr’e (ö. 210/825) Kutrub adını vermesi hadisesi anlatılmaktadır.

Mecma’daki genel kültür bilgilerine göz atıldığında özetle şu sonuca varmak mümkündür: *Mecma*’da genel kültür ve şaşırtıcı bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle herkesin anlamını bildiği meşhur bir kelimenin farklı bir yönü sunulmuştur. Ayrıca meşhur şair ve dilbilimcilere de atıf yapılarak onların isimleri zikredilmeye çalışılmıştır. Zikredilen bu dilbilimciler arasında Arap olmayanların zikredilmemesine dikkat edilmiştir.

6. Hikâyelerdeki Şahıslar

Mecma’daki hikâyelerde şahıslar sürekli ve tekraren ortaya çıkmaktadır. Bunların birincisi râvî Suheyl b. ‘Abbâd, ikincisi olayların kahramanı Meymûne b. Hizâm, üçüncüsü ise Meymûne’nin kardeşi Leyla bt. Hizâm’dır. Hikâyelerde geçen diğer insanların isimleri genelde zikredilmemektedir. Genelde “racul”, “şeyh” gibi umumî ifadeler kullanılmaktadır.

Bazı durumlarda şahıslar için meşhur birisinin ismi kullanılarak teşbih yapılmıştır. Örneğin şiir gücü iyi olan birisine يا جُبَيْر “ey Cübeyr!” diye hitap edilmektedir. Ancak o kişinin adı Cübeyr değildir.⁷⁵⁶

Aşağıda bu kahramanların özellikleri tek tek açıklanacaktır:

a) Suheyl b. ‘Abbâd

Ebû ‘Ubâde Suheyl b. ‘Abbâd, her makâmenin başında yer alır ve olayları anlatır. Hikâyelerin râvîsidir. Genelde adı Suheyl ya da Suheyl b. ‘Abbâd şeklinde geçmektedir. Dokuzuncu makâmede Ebû ‘Ubâde künyesi de bulunmaktadır.

Suheyl, başkahraman Meymûn’u çok sevmektedir. Onunla karşılaştıktan sonra bir daha ayrılmamak istemektedir. Meymûn’un hilelerine şahit olduğunda onu asla ifşâ etmemektedir.

⁷⁵⁶ Nâsif el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 116.

b) Meymûn b. Hizâm

Meymûn b. Hizâm, her makâmde olayın kahramanıdır. Her hadise onun etrafında cereyan eder. Dili çok iyi bilmektedir. Nâsîf kendi dilbilgisi ustalığını genelde onun ağzı ile ortaya koymaktadır. Hilelere başvurup insanlardan para elde etmede maharetini sergilemektedir.

c) Leyla bt. Meymûn

Leyla bt. Meymûn, makâmelerin hepsinde ortaya çıkmamaktadır. 60 makâme arasında toplam 21 makâmde yer almaktadır. Babasının hilelerine yardımcı olmak için zaman zaman farklı rollere bürünmektedir.

ç) Recep b. Meymûn

Recep ilk olarak birinci makâmde tanıtılmakta ve zaman zaman bazı makâmelerde ortaya çıkmaktadır. Babasının hilelerine yardım etmektedir. Dil konusunda edebî güce sahiptir.

d) Kadı

Birçok makâmde, mahkemeleşme konusu üzerine kurgulanmıştır. Ancak mahkemedeki kadının ismi hiçbir zaman verilmemiştir. Her makâmde farklı bir şehirde geçtiği için kadıların da aynı kişi olmaması doğaldır. Kadılar genelde Meymûn'un dil üslubuna hayran kalmakta ve onun tarafından kandırılmaktadır.

7. Dipnot Açıklamaları

Arap edebiyatında bir metnin açıklanması için ana metnin yanına küçük bilgi notları ekleme kültürü çok eskiden beri vardır. *Mecma*'ın metnini anlamak için dipnotların okunması gerekmektedir. Zira dipnotların birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar maddeler halinde sıralanacaktır.

- Garîb bir lafzı açıklamak
- Bir sözün iktibas olduğunu belirtmek
- Anlatılan olaya açıklık getirmek
- Eski Arapların yaşam kültürlerini tanıtmak
- Tarihteki meşhur Arapları tanıtmak

Dipnotlar bazen gereksiz yere uzatılmıştır. Bu durum iki yönde görülmektedir:

- a) Tekrar eden bir kelimeyi açıklama: Garîb bir lafız daha önce açıklanmış olmasına rağmen ileride tekrar açıklanmaktadır. Meselâ لُجَيْن luceyn kelimesinin gümüş anlamına geldiği açıklaması, dipnotlarda iki kez belirtilmiştir.⁷⁵⁷
- b) Gereksiz yere uzatarak açıklama: Bazen kişi isimleri ya da darb-ı meseller açıklanırken gereksiz yere uzatılmaktadır. Hatta yer yer dipnotlar, ana metinden daha uzun hale gelmektedir. Örneğin on üçüncü makâmdeki dipnot açıklamaları hikâyeyi anlamak için gereğinden fazla bilgi ile doldurulmuştur.

8. Makâmelerin Tercümesi ve Değerlendirilmesi

Makâmelerin tercüme edilmesi durumunda içindeki birçok edebî sanat, tercümeyle yansıtılamamaktadır. Hatta makâme metinlerinin tercümesindeki sanat kaybının şiirlere nazaran daha fazla olduğu söylenebilir. Çünkü makâmelerde kelimelerin son harf uyumu haricinde kelime ortalarında ve başlarında uyumuna ve de benzer sesli kelimelerin bir arada kullanılmasına da sıkça rastlanmaktadır. Bu kelimeler başka bir dile tercüme edildiğinde, aynı ses uyumlarının art arda sıralanması çoğu zaman imkânsız olacaktır. Ayrıca makâmelerde Arap dilindeki incelikler üzerine çok fazla kurgu bulunmaktadır. Başka bir dile çevrilmesi durumunda bu incelikler kaybolmakta, hatta metnin kendisi dahi anlaşılmaz hale gelmektedir. Bu nedenle makâmelerin tercümeleri orijinal metne göre hem anlam açısından tam bir uyum sağlamamakta hem de sanat açısından çok eksik kalmaktadır. Dolayısıyla burada Türkçeye yapılacak olan makâme tercümeleri de orijinal metnin özelliklerini barındırmayacaktır.

8.1. Birinci Makâme: el-Bedeviyye

المقامة الأولى وتعرف بالبدوية

⁷⁵⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 106, 122.

حكى سهيل بن عبادٍ قال: مللت الحضر، وملت إلى السفر. فامتطيت ناقةً تسابق الرياح، وجعلت أخترق الهضاب والبطاح. حتى خيم الغسق، وتصرم الشفق. فدفعت إلى خيمة مضروبة، ونار مشبوبة. فقلت: [Recez]

- 1 مَنْ يَا تُرَى الْقَوْمُ التُّرُولُ هَهُنَا هَلْ بِهِمُ الْخَوْفُ أَمْ الْأَمْنُ لَنَا؟
- 2 قَدْ كَانَ عَنْ هَذَا الطَّرِيقِ لِي غِنَى

وإذا رجلٌ من وراء الحجاب. قد استضحك وأجاب: [Serî]

- 1 إِنِّي مَيْمُونُ بَنِي الْخِزَامِ وَهَذِهِ لَيْلَى ابْنَتِي أَمَامِي
- 2 نَعَمْ وَهَذَا رَجَبٌ غُلَامِي مَنْ رَامَ أَنْ يَدْخُلَ فِي ذِمَامِي
- 3 يَا مَنُ مِنْ بَوَائِقِ الْأَيَامِ

قال: فسكن مني ما جاش، من الجاش. ودخلت فإذا رجل أشمط الناصية، يكتنفه الغلام والجارية. فحييت تحية ملتاح، وجثمت جثمة مرتاح. وبات الشيخ يطرنا بحديث يشفي الأوام، ويشفي من السقام. إلى أن رق جلابب الظلماء⁷⁵⁸، وانشق حجاب السماء، فنهضنا نهميم في تلك الهيماء. حتى إذا أشرفنا على فريق، يناوح الطريق. عرض لنا للصوص قد أطلقوا الأعنة، وأشرعوا الأسنة. فأخذ الشيخ القلق، وقال أعوذ برب الفلق، من شر ما خلق. ولما التقت العين بالعين، على أدنى من قاب قوسين. قال: يا قوم هل أدلكم على تجارة، تقوم بحق الغارة؟ قالوا: وما عسى أن يكون ذلك؟ حياك الله وبياك! فقال: يا غلام اهبط بهم إلى مراعي الريف، وأنا أقف هنا أراعي كاللغيف. قال سهيل: فلما توارى بهم أوفض الشيخ على ناقتة القلوص، حتى أتى الحي فنادى للصوص. وطلب المراعي فانهاالت في أثره الرجال، وإذا للصوص قد ساقوا قطعة من الجمال. فأطبقوا عليهم من كل جانب، وأخذوهم أسرى إلى المضارب. حتى إذا أثنوهم شدوا الوثاق، وقد كادت أرواحهم تبلغ التراق. ثم أدخلونا إلى بيت طويل الدعائم، في صدره شيخ. كأنه قيس بن عاصم. فقال: أحسنت أيها النذير فسنوفي لك الكيل، ونعطيك ما لهؤلاء

⁷⁵⁸ رق جلابب الظلماء "gecenin gömleğinin incelməsi" ifadesi ile gecenin yeryüzünü sarması, gömleğin insanı sarmasına benzetilmiştir.

اللصوص من الأسلاب والخييل. فابتسم الشيخ من فوره، وقال: جدح جوين من سوق غير⁷⁵⁹. قال: قد رأيت ما لا يرى، فعند الصباح يحمد القوم السرى. ولما كان الغد أهاب بنا داعي الأمير، ونفحنا بصره من الدنانير، فضممناها إلى أسلاب اللصوص وخرجنا نجد المسير. ولما استوى الشيخ على القتب، أخذته هزة الطرب. فأنشأ يقول:

1	أنا الخِزَامِيُّ سَلِيلُ الْعَرَبِ	أَذْهَبُ بَيْنَ النَّاسِ كُلِّ مَذْهَبِ
2	وَأَلْبَسُ الْجِدَّ ثِيَابَ اللَّعِبِ	وَأَسْتَقِي مِنْ كُلِّ بَرَقِ خُلْبِ
3	وَأَتَّقِي بِاللُّطْفِ كُلَّ مِخْلَبِ	وَأَلْتَقِي الرُّمَحَ بِلَدَنِ الْقَصَبِ
4	وَلَا أَبَالِي بِالْفَتَى الْمُجْرَبِ	لَوْ أَنَّهُ عَمْرُو بْنُ مَعْدِي كَرَبِ ⁷⁶⁰
5	عَلَيَّ دِرْعٌ مِنْ نَسِيجِ الْأَدَبِ	تَكَلُّ عَنْهَا مَاضِيَاتِ الْقُضْبِ
6	وَلِي لِسَانٌ مِنْ بَقَايَا الْحَقِّ	يَقْنِصُ بِالْمَكْرِ أَسْوَدَ الْهَضْبِ
7	وَالصَّدْقُ، إِنْ أَلْفَاكَ تَحْتَ الْعَطَبِ	لَا خَيْرَ فِيهِ فَأَعْتَصِمَ بِالْكَذِبِ
8	بِمِثْلِ هَذَا كَانَ يُوصِنِي أَبِي	

قال: فلما فرغ من إنشاده، ترمل ببجاده. وقال: يا قوم اتبعوا من لا يسألكم أجراً، ولا تستطيعون بدونه نصراً. ثم انطلق بين أيدينا كالدليل، وهو يمزج الوخد بالذميل، إلى أن نشرت راية الأصيل. فنزلنا وارتبطنا الأنعام، وأضرمت النار للطعام. وقام الشيخ حتى دنا من ناقتي فحل العقال، وأخذ يتخطى ويتمطى ذات اليمين وذات الشمال. فنفرت الناقة في مجاهل تلك الأرض، وجعل يستوقفها زجراً فتشند في الركض. فبادرت أعدو إليها حتى استأنست من النفار، ورجعت بها أتور تلك النار، وإذا الشيخ قد أخذ كل ما هناك وسار. فصفقت صفقت الأواه، وقلت: لا حول ولا قوة إلا بالله. ثم عمدت إلى عقال ناقتي المجفلة، وإذا طرس قد عقل به مكتوباً فيه بعد البسملة:

- 1 قُلْ لِسَهِيلٍ: لَسْتُ بِالْمَعْبُوثِ لَوْلَايَ ذُقْتَ غُصَّةَ الْمُنُونِ

⁷⁵⁹ جدح جوين من سوق غيره. "Cuveyn başkasının kavrulmuş ununu bulamaç yapıyor." Başkalarının malını arttırmaya çalışanlar için söylenen bir deyimdir. Bkz. el-Meydâni, *Mecma'u'l-Emsâl*, I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, I, 159. ⁷⁶⁰ Atıf: 'Amr b. Ma'di Kerib adlı Arap tarihindeki kahraman atfedilmiştir. Birisinin üstünlüğünü ifade etmek için "Amr b. Ma'di Kerib olsan bile..." ifadesi kullanılmaktadır. Bkz. Ebû Bekir el-Hârîzmî, *el-Emsâlu'l-Muvellede*, el-Mecma'u's-Seşkâfî, Abu Dabî, 1424/2003, s. 166.

- 2 فَأَنْتَ وَالنَّاقَةُ فِي يَمِينِي
مُلْكٌ بِحَقِّ لَيْسَ بِالْمُنُونِ
- 3 لَكِنْ عَفَوْتُ عَنْكَ كَالْمَدْيُونِ
وَهَبْتُهُ الدَّيْنَ لِحُسْنِ الدَّيْنِ
- 4 فَقَدَّمْتُ الشُّكْرَ إِلَى مَيْمُونِ!

قال: فعجبت من أخلاقه، وأسفت على فراقه. ووددت على ما بي من الفاقة، ولو مكث واستتبع

الناقة.

Suheyl b. ‘Abbâd anlattı, dedi ki: Şehirde usandı ve yolculuğa niyet ettim. Sonra rüzgârla yarışan dişi deveye binip dereleri ovaları hızla geçtim. Ta ki karanlık (üzerimizi) çadır gibi örtene kadar, şafak da sertleşene kadar. Böylece kurulu bir çadıra ve yakılmış ateşe sürüklendim. Dedim ki:

1. Konanlar kimdir acaba! Onlarda korku var da bizde güvence mi var?
2. Bu yola muhtaç değildim.

Bir de (gördüm ki) örtünün arkasından bir adam güldü ve cevap verdi:

Ben Hizâm oğullarından Meymûn’um. Bu önümdeki de kızım Leylâ.

Evet, bu da oğlum Recep’tir. Kim benim zimmetime girmek isterse,

Günlerin afetlerine karşı güvencede olur.

Bunun üzerine içimdeki daraltılardan dolayı kaynayan şeyler sakinleşti. İçeri girdim ki, perçemi ağarmış bir adam (vardı). Kendisini çevreleyen bir kızla bir de oğlan (vardı). Cânı gönülden selam verdim, rahatlamış vaziyette çömeldim. Yaşlı adam, karanlığın elbisesi zayıflayana kadar, göğün örtüsünün yarılmasına kadar, susuzluğu kandıran ve hastalığı iyileştiren mizahlı sözler söylüyordu. Biz de o uçsuz bucaksız arazide yolumuzu bulmaya çalışıyorduk. Yolun karşısında bulunan Ferîk denen yere gelene kadar susuz arazide (birlikte) yürümeye başladık. Bir de baktık ki dizginleri bırakıp süngüleri açan hırsızlar karşımıza çıktı. Yaşlı adamı panik sarınca “Göğü yaran rabbime, yarattığı şerden sığınırım.” dedi. İki yay uzunluğundan daha yakın bir şekilde göz göze gelince de dedi ki: “Ey topluluk, size saldırıyı haklı kılacak bir ticaret göstereyim mi?” Onlar da: “Allah selamet versin sana, o ne olabilir ki?” dediler. (Yaşlı adam) da “Ey delikanlı, onları kırsal meralara indir. Hırsızların mallarının başında durma görevlisi gibi ben de burayı gözeteyim.” dedi.

Suheyl dedi ki: Gözden kaybolduklarında yaşlı adam hızlı maya'sıyla (dişi deve) koştu. Böylece mahalleye varıp “hırsızlar!” diye seslendi. Meralara gelmelerini istedi. Adamlar onun peşinde akın ettiler. Baktılar ki hırsızlar develerden bir kısmını başka yere aktarmışlar. (Adamlar) onlara (hırsızlara) her yönden çullandılar. Onları yaralayıp sıkıca bağladıktan sonra esir alarak çadırlara götürdüler. Ruhları kursaklarına varayazmıştı. Sonra bizi uzun direkli bir eve kattılar. Baş köşesinde Kays b. ‘Âsım⁷⁶¹ gibi bir yaşlı vardı. Dedi ki: “Ey uyarıcı, güzel yaptın! Senin hakkını vereceğiz. Ayrıca bu hırsızların gasp ettiklerini ve de atlarını da sana vereceğiz.” Yaşlı adam da hemen gülümseyerek dedi ki: “Cuveyn başkasının un kavurmasını karıştırıverdi.” O da dedi ki: “Görünmeyen şeyi gördün. İnsanlar sabahleyin, gece yaptıkları yürüyüşlerine hamd ederler.” Ertesi gün olduğunda emîrin çağrıcısı bize seslenip dinarlar dolusu bir kese verdi. Onu da hırsızların gasp ettiklerine ekleyip hızlıca yürüyerek çıktık. Yaşlı adam eğerin üzerine doğrulduğunda kendisinde bir hafifleme meydana geldi ve şöyle demeye başladı:

1. Ben Arap soyundan Hizâmî'yim. İnsanların arasında her şekilde yol alırım.
2. Hakikatlere oyun (hile) elbisesini giydiririm. Yağmursuz şimşeklerden su alırım.
3. Pençelerden yumuşakça sığınırım. Mızrağı kamışın yumuşak tarafıyla karşılarım.
4. ‘Amr b. Ma’dî Kerib olsa dahi, tecrübeli genci umursamam.
5. Keskin kılıçların dahi tesir etmekte zayıf kaldığı, edep ile dokunmuş zırh vardır üzerimde.
6. Küçük dağlardaki aslanları hile ile avlayan, yıllardan arta kalan bir dil vardır bende.
7. Doğru söz söylemek seni tehlikeye atarsa, onda hayır yoktur. Öyleyse yalana sarıl.
8. Babam bana bu şekilde vasiyet etmişti.

(Suheyl b. ‘Abbâd) dedi ki: (Yaşlı adam) Şiir inşâdını tamamladığında çizgili elbisesine bürünerek “Ey topluluk! Sizden ödül beklemeyen kişiye uyun. Onsuz zafer elde edemeyeceksiniz.” dedi. Sonra rehber gibi önümüzden yürüdü, ikinci sonrası bayrağı açılana kadar da yavaş-hızlı karışık bir şekilde yürüdü. Bir yere konduk ve davatları bağladık. Yemek için de ateşi yaktık. Yaşlı adam devemin bağlarını çözmek için kalkıp ona yaklaştı. Sağa sola adımlamaya ve kollarını açmaya başladı. Dişi deve o toprakların meçhul yerlerine doğru gitti. Onu durdurmak için bağırıldı, ancak dişi deve daha da hızlı koştu. Ben

⁷⁶¹ Kays b. ‘Asım el-Minkarî, oğlunun yeğeni tarafından yanlışlıkla öldürülmesi durumunda bile soğukkanlılığını koruması nedeni ile bu tarz insanlar Kays b. ‘Asım’a benzetilmiştir. Bkz. Ebû'l-Ferec el-Işbehânî, *a.g.e.*, XIV, 303.

de kaçıŖa alıŖana kadar ona doğru koŖmaya baŖladım. Sonra onu getirdim ve o ateŖle aydınlandım (etrafıma ıŖık tuttum). Baktım ki yaŖlı adam orada olan her Ŗeyi alıp gitmiŖ. Ah çekerek elimi çırpıtım ve dedim ki: “Allah’tan baŖka güç ve kudret yoktur.” Sonra ürkek deveme yöneldim. Baktım ki besmeleden sonra Ŗu sözler yazılı olan bir kâğıt üzerine asılmıŖ:

1. Suheyl’e de ki: Sen aldanmıŖ değilsin. Ben olmasaydım boğaza takılan ölümcül Ŗeyi tadardın.

Sen de deven de hakkıyla -baŖa kalkmaksızın- benim mülkümsünüz.

Ancak ben seni borçlu kiŖi gibi affettim. Dinin güzelliği sebebiyle borcu hediye ettim.

Öyleyse Meymûn’a teŖekkürü takdim et.

(Suheyl) dedi ki: Onun ahlakına ŖaŖırdım, ayrılıŖına da üzöldüm. Bendeki fakirliğe rağmen onun kalmasını ve mayayı takip etmesini temenni ettim.

Makâmenin Değerlendirilmesi:

Birinci makâmede cümleler genelde kısa verilmiŖtir. Ŗiirlere göre nesirler daha uzundur.

Bu makâmenin ana konusu hiledir. Suheyl, Meymun b. Hizâm⁷⁶² el- izâmî, Meymun’un kızı Leyla ve oğlu Recep kahramanları ilk kez burada ortaya çıkmaktadır. Hikâyelerin râvîsi Suheyl b. ‘Abbâd ile kahraman Meymûn b. Hizâmî her hikâyede görölmeye devam edecektir. Leyla ile Recep ise bazı makâmelerde rol alacaklardır. Bunların isimleri diğer makâmelerde bazen doğrudan zikredilir, bazen de onlara zamirlerle iŖaret edilir.

Mecma‘u’l-Bağreyn’in ilk makâmesi ile el-Harîrî’nin ilk makâmesi birbirine çok benzemektedir. Olay kahramanı bulunduğu yerden sıkıldığı için baŖka bir yere gitmek istemekte ve onlar hakkında kısa bilgi vermektedir. Sonra makâmelerin vazgeçilmez

⁷⁶² Nâsîf altı defa بن الخرام, yedi defa ise بن خرام ismini kullanmaktadır. Hizâm ismine elif lam takısının konulup konulmaması konusunda bir çeliŖki vardır. Nâsîf gibi büyük bir Arap dili uzmanı için bunu bir tesadüf olarak değerlendirmek yanlış olur. Peki, Hizâm isminin bazen el-Hizâm Ŗeklinde yazmıŖ olmasına sebep olan etken nedir? Öyle görünüyor ki lakapları olan el-Hizâmî kelimesinin nispet eki ile birlikte kullanımının sıklığı sonucu Hizâm ismine de yanlıŖlıkla elif lam takısı ekleyerek el-Hizâm Ŗeklinde imla etmiŖtir. el-Hizâmî nispeti tam 39 defa kullanılmaktadır. Bu da Hizâm isminin bazı yerlerde elif lam takılı kullanılmasına neden olmaktadır.

konusu olan hile ile mal elde etme girişiminin serüveni anlatılmaktadır. Hikâyenin son kısmında da genel bir öğüt verilmektedir.

Bu makâmede bedî'î sanat bulunmakla birlikte, Arapçanın dil incelikleri konularına girilmemiştir. Makâmeleri şiiirlerden ve diğer türlerden ayıran en belirgin özelliklerden birisi, dildeki inceliklere değinerek ustalığı ortaya koymasındır.

Secîler hep iki faslıladan sonra uyum sağlamaktadır. Sadece iki yerde üç secî gelmiştir. Örneğın:

عرض لنا لصوص قد أطلقوا الأعنة، وأشرعوا الأسنة.

فأخذ الشيخ القلق، وقال أعوذ برب الفلق، من شر ما خلق.

Bu makâmede aynı zamanda âyetlerden iktibasa yer verilmiştir. Mecazlara ve darb-ı mesellere de yer verilmiştir. Darb-ı mesele örnek olarak فعند الصباح يحمد القوم السرى.⁷⁶³

“Sabahleyın topluluk gece yürüyüşüne hamd eder.” cümlesi verilebilir. Bu deyim zorluktan sonra iyiliğe erişileceğini ifade etmektedir.⁷⁶⁴

Eski meşhur Arapları zikretme durumu, makâmelerde sıkça bulunduğu gibi burada da bulunmaktadır. Zira hikâyedeki yaşlı adam, Kıays b. ‘Âsım’a benzetilmiştir. Ancak bu benzetmeyi okuyucunun anlayabilmesi için Kıays b. ‘Âsım’ın özelliğini bilmesi gerekmektedir.

el-Hemedânî ile el-Harîrî, İslam kültürüne ait olan toplumların meşhur şahsiyetlerinden örnekler getirmektedir. Nâsîf ise Müslüman ya da Hristiyan farkı gözetmeksizin sadece Araplara ait olan meşhur şahsiyetlerden örnekler zikretmektedir. Bu da döneminin siyasî gelişmelerinden olan Arap milliyetçiliğinin tesirini göstermektedir.

Makâme’nin kurgusu, insanlara ahlaklı öğütler verme amacı açısından iyi değildir. Zira hilekâr insan, yaptığı hile ile kârlı çıkmaktadır ve sonunda cezasını görmemektedir. Suheyl b. ‘Abbâd da ona imrendirilmektedir. Dolayısıyla yaptığı hile de övülmüş

⁷⁶³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 6.

⁷⁶⁴ Ebû ‘Ubeyd, *el-Emsâl*, Dâru'l-Me'mûn, 1400/1980, s. 170.

olmaktadır. Bunun sonucu olarak okuyucuda hilekârların hem maddi açıdan kârlı çıktıkları hem de bazı insanlar tarafından her şeye rağmen sevilebildikleri algısı oluşturulmaktadır. Hikâyenin sonunda hile yapan kişinin zararlı çıkması, öğüt açısından daha isabetli bir durumdur.

Makâmelerin yazılış amaçları zikredilirken genelde öğüt verme maddesi de anılmaktadır. Ancak hikâye makâmelerinin büyük bir çoğunluğunda hilekâr insanlar kârlı çıkmaktadır ve sonunda cezalandırılmamaktadır.

8.2. İkinci Makâme: el- Hicâziyye

المقامة الثانية وتعرف بالحجازية

حدث سهيل بن عباد قال: نهضت من الأهواز، أريد قطر الحجاز. فخرجت أطوي السباسب والبسباس، في عصابة من أولي الخلابس. فكنت أتفكه منهم بالحديث، وأنتقل منه بالقديم إلى الحديث. وما زلنا نطلع في المفاوز ونضرب، حتى دخلنا مدينة يثرب. فأقمنا بها غرار شهر، كغرة في جبين الدهر. وبينما نحن في ليلة بين الرحال، إلى جيرة بمكان الكليتين من الطحال⁷⁶⁵. سمعنا زفرة متنهده، يليها صوت كئيب ينشد:

Suhey b. ‘Abbâd anlattı, dedi ki: Hicaz bölgesine yönelmek için Ehvâz’dan kalktım. Sözlerine şaşırduğım yumuşak hitap sahibi bir grupla birlikte, ağaçlarla uçurumları dürdüm geçtim. Onların sözlerinden zevk alıyordum. (Söze) eskilerden başlayıp yenilere kadar getirdim. Yesrib şehrine varana kadar çöllerde yürüdük. Zamanın alınıdaki aklık gibi orada bir ay ikamet ettik. Dalağın böbreklere olan mesafesi kadar bir mesafedeki semtte develerin arasında iken zor ve uzun nefes alan bir ses duyduk. Ardından kederli bir ses şiir inşad ediyordu: [Kâmil]

1	يا مَنْ يُرِدُّ عَلَيَّ مَا فَقَدْتُ يَدِي	هَيْهَاتَ لَيْسَ يُرِدُّ أَمْسٍ إِلَى الْغَدِ!
2	فَقَدْتُ يَدِي طَيْبَ الْحَيَاةِ! وَهَلْ تَرَى	لِي مَطْمَعٌ فِي الْغَايِرِ الْمُتَجَدِّدِ؟

⁷⁶⁵ Şiir iktibası var. Orijinal hali Ferezdak’ın şiirinde vardır: [Vâfir]

وَكُونُوا أَنْتُمْ وَبَنِي أَبِيكُمْ مَكَانَ الْكَلَيْتَيْنِ مِنَ الطَّحَالِ

لَهْفَانِ يُمَسِّي فِي الْهُمُومِ وَيَعْتَدِي؟	3	مَاذَا يُفِيدُ الْعَيْشُ صَاحِبَ كُرْبَةٍ
تُقْضَى لَيَالِيهَا كَقَضَمِ الْجَلْمَدِ!	4	الْمَوْتُ أَطْيَبُ مِنْ حَيَاةٍ مُرَّةٍ
وَأَتَى الْمَشِيْبُ بِكُلِّ يَوْمٍ أَسْوَدٍ	5	مَضَتْ اللَّيَالِي الْبَيْضُ فِي زَمَنِ الصَّبَا
لَوْ كَانَ يُمَسِّكَ عِنْدَنَا كَمُقَيِّدٍ!	6	يَا حَبْدَا مَا فَرَّ مِنْ أَيَامِنَا
لَمْ يَبْقَ لِي إِلَّا تُمَالُ الْمَوْرِدِ	7	أَنْفَقْتُ صَفْوَةَ الْعَيْشِ حَتَّى إِنَّهُ
كَانَتْ، وَذَاكَ الصَّفْوَةَ آخِرَ مَعْهَدٍ	8	يَا لَيْتَ ذِي الْأَكْدَارِ أَوَّلَ مَعْهَدٍ
صَعَدَ وَأَنْفَاسٌ بَغَيْرِ تَصَعُّدٍ؟	9	وَيَحِي! مَتَى أُمْسِي وَلِي نَفْسٌ بَلَا
وَالْيَوْمَ أَحْسَدُ عَبْدَ عَبْدِ السَّيِّدِ!	10	مَا كُنْتُ أَحْسَدُ سَيِّدًا فِي مُلْكِهِ

1. Ey ellerimin kaybettiklerini bana döndürecek kimse! Heyhat, dün yarına çevrilemez (ki).
Hayatın güzelliğini kaybettim. Yenilenip duran artık şeylerde benim için bir arzu görüyor musun?
Geceyi de gündüzü de kaygı içinde geçiren kederli ve üzgün kimseye hayat ne ifade eder ki?
Ölüm, gecesini geçirirken kayayı dişlemek kadar acı olan hayattan daha tatlıdır.
Çocukluk zamanında ak geceler geçti gitti, yaşlılık da kara günleri getirdi.
Ey günlerimizden kaçıp gidenler, keşke onlar bağ gibi yanımızda tutulabilseydi,
O zaman su birikintisinin dibi hariç, elimde bir şey kalmayana kadar hayatın özünü infak ettim.
Keşke hayatımın ilk durağı kederli, son durağı ise berrak olsaydı.
Yazık bana! Ne zaman benim zorlanmadan bir canım olacak, ne zaman zorlanmayan nefeslerim olacak?
Hiçbir efendiyi mülkü konusunda kıskanmazdım. Şimdiyse efendinin kölesinin kölesini kıskanıyorum.

قال: فلما سمع القوم لهجته الشجية، ورأوا ما له من سلامة الشجية. رقت أفئدتهم عليه، وصبت عواطفهم إليه. وقالوا: هل لنا من يطرق مضجعه، ويؤنسنا بالتمازج معه؟ فما عتم الرجل أن وقف بنا منتصباً، وأنشدنا مقتضباً:

İnsanlar onun mahzun konuşma şeklini duyunca ve huyundaki doğallığı görünce kalpleri ona karşı yumuşadı, şefkatleri ona meyletti ve dediler ki: “Onun yattığı yere bu gece saatlerinde gidip kapısını çalan bizden kimse var mı? Onunla birlikteliğimiz sayesinde bize latifeler yapar. Çok geçmeden adam doğruldu ve irticalî olarak inşâd etti: [Recez]

1 أنا الذي ساح البلا في ساحتي أباخ سري واستباح باحتي!

2 روجي كريحاني، وراحي راحت ريحاً، فراحت راحتي من راحتي!

1. Ben, imtihanların kendi sahasında gezdiği kişiyim. (İmtihanlar) sırrımı açığa çıkardı ve evimi serbest alan edindi.
2. Ruhum, reyhan gibidir. Şarabım rüzgâr gibi esti gitti. Rahatım avucumdan çekip gitti.

فاستحلى القوم هذا التجنيس، وأحلوا الرجل محل الأنيس. ثم استطلعه طلع أمره، وما ذاق من خله وخمره. فقال: يا كرام العرب، وكعبة الأرب. إني لقد كنت أفري وأفري وأفدي وأسدي. وما زلت ألبس وأطعم، وأجيز وأنعم. حتى ذهب ما في السفت جزافاً، ونفذ ما في الكظيمة استنزافاً. فصرت أجوع من ذؤالة، وأعطش من ثعالة. وإني لطالما كانت تصدع وطأتي الصفا، ويخدش براجمي السفا. فصرت أمشي بقدم الأخب. وأبسط راحة الأكنب. ولم يبق لي الدهر سوى ولد، أذل من بيضة البلد،⁷⁶⁶ وقد خطبت له جارية تعولني وإياه، لأقضيته غابر هذه الحيوة، فلما حان الهداء وآن البناء. قال ذووها: لا صهار، إلا بالإمهار. فنقدتهم ما راج، وخرجت أسعى بما غير كجايي الخراج. وقد أبرزت لكم حضيضتي، وبضيضتي. وأطلعتم على عجري وبجري. فإن أحسستم فأنا من الشاكري، وإلا فإنني من العاذرين. فاستحسنوا إشارته، واستلطفوا عبارته. وقالوا: رحبت بك الدار، وحباه كل واحد بدينار. فانثنى وهو يثنى جميلاً، ويمشي ذميلاً. فلما أصبحت قصدت مثواه، لأصطبح بنجواه. وإذا هو صاحبنا ابن الخزام، وقد قام لديه ذاك الغلام. فقلت: أهذا الخطيب المعهود، فأين الملاك المشهود؟ قال

⁷⁶⁶ Darb-ı mesel iktibası: “أَذَلُّ مِنْ بَيْضَةِ الْبَلَدِ”، “Deve kuşu yuvasındaki yumurtadan daha alçak” ifadesinin kullanılma nedeni, deve kuşunun yumurtayı bıraktıktan sonra kendi haline terk edip ilgilenmemesidir. el-Meydâni, a.g.e., I, 285.

أرجو أن يكون خطيباً، فإني أراه لبيباً. ثم قال: يا بني إن الرامي بعلّة الورشان، يأكل رطب : المشان⁷⁶⁷، وهذه إحدى حظيات لقمان⁷⁶⁸، فإن رأيت ما سيكون ذهلت عما كان. واعلم أن العيش نجعة، فإذا لم تغلب، فاخلب. وإذا بليت بسوء المصير، فعليك بحسن التدبير. فلبثت عنده. والحرب خدعة⁷⁶⁹ يومي أجمع، أتمتع بالمنظر والسمع. وهو يطرفني بما مر برأسه من العبر، ويحدثني بما ختل وختر، والخبر عندي يعضد الخبر. إلى أن زالت الشمس أو كادت تزول، فاستلقى على وسادته وأنشأ يقول:

İnsanlara bu cinaslar hoş geldi. Adamı dostların yerine oturtular. Onun durumu hakkında bilgi istediler. Tattığı sirkeyle şarap (iyi ve kötü) hakkında da (bilgi istediler). O da dedi ki: “Ey Arapların eşrafı, dâhîlerin Ka’besi. Ben eskiden kimsenin yapmadığı şeyleri yapardım, insanları ağırlardım, fedakârlık yapardım ve ihsanda bulunurdum. Düzensiz bir şekilde sepettekiler gidene kadar yedirir ve giydirirdim. Hediyeler sunarak vedalaşır, onlara yumuşak davranırdım. Kuyudaki su çekildi. Kurttan daha aç, tilkiden daha susuz oldum. Uzun bir süre ayağım ile bastığım yerdeki saf kaya yarıldı. Parmaklarım tırnaklarımı tırmaladı. Zayıf ayaklı kimseler gibi yürümeye başladım. Sertleşmiş elimi açtım. Zaman bana oğlum dışında bir şey vermedi. Deve kuşu yuvasındaki yumurtadan daha alçak yaşamaya başladım. Hayatın geri kalan kısmını geçirebilmek için bana ve kendisine yardımcı olacak olan bir kız istedim oğluma. Zifaf yaklaşınca, ilişki vakti de gelince, onun ailesi dedi ki: “Sadece mehir vererek akraba olunur!” Bunun üzerine biçilen değeri ödedim. Çıktım ve arta kalanla vergi tahsildarı gibi koştum. Size dipteki kalan yerleri de görünen yerleri de gösterdim. Tüm durumlarımı ve de kusurlarımı gösterdim. Eğer bana ihsanda bulunursanız, ben de teşekkür edenlerden olurum. Eğer yapmazsanız özür dileyenlerden olurum.” Onun işaretini (bir söz söyleyerek birden çok anlam ifade etmesini) güzel, ifade

⁷⁶⁷ Darb-ı mesel iktibas: Orijinali الرطب المشان الورشان dir. Buna göre bir grup insan bir köleyi taze hurmaların başında beklemesi için görevlendirmişler, o da hepsini yemiş. Hurmaların hesabı kendisine sorulunca kumruların gelip yediğini söylemiş. O nedenle görünen sebep ile gerçek sebebin farklı olduğu durumlar için bu darb-ı mesel söylemeye başlanmıştır. ez-Zemaşşerî, *el-Mustaşşâ fî emşâli'l-‘arab*, II, 11.

⁷⁶⁸ Darb-ı mesel iktibas: Lokman adlı bir adam evlenmiş olduğu dul kadının eski kocası ‘Amr’ı sürekli anması sonucu Lokman çok sinirlenip ‘Amr’ı öldürmeye teşebbüs etmiş. Ancak sırtına demrensiz bir ok atıp bir şey yapmadan bırakması nedeniyle “çok şerli gibi görünüp hafif cezalandırma” olayına “Lokman’ın okları” darb-ı meseli verilir olmuş. Ebû Hilâl el-‘Askerî, *Cemheretu'l-emşâl*, I, 150.

⁷⁶⁹ Hadis-i şerif iktibas. Orijinal hali de الْحَرْبُ خُدْعَةٌ “Savaş hiledir” şeklindedir. Dolayısıyla bu tam iktibastır. Hemmâm b. Munebbih, *eş-Sahîfe*, el-Mektebu'l-İslâmî, Dâru ‘Ammâr, Beyrût, Amman 1407/1987, s. 35.

tarzını da latif bularak dediler ki: “Ev senin için geniş olsun.” Ayrıca her biri bir dinar verdi. Döndü ve güzelce övdü. Orta hızda yürüdü. Sabah olduğunda evine konuşmalarından bir şeyler alabilmek için yöneldim. Baktım ki arkadaşımız Hizâm. Yanında da o çocuk duruyor. Dedim ki: “Söz verilen nişanlı bu mu? Peki, çekilecek olan nişan ziyafeti nerede?” Dedi ki: “Hatip/nişanlı⁷⁷⁰ olmasını umarım, çünkü ben onu zeki buluyorum.” Sonra dedi ki: “Ey oğlum, kumru nedeniyle (ok) atan kişi, taze hurmayı yer (görünenler ile gerçekler farklıdır). Bu da Lokman’ın küçük oklarından birisidir. Olacak olanları bilseydin geçmişte olanlara şaşırırdın. Bil ki hayat, olduğu yerde otlanmadan ibarettir. Savaş da hiledir. Galip gelemezsen pençe at. Kötü bir sonuç ile imtihan olduğunda düzgün önlem alman gerekir.” Onun yanında güzel seslerle manzaralardan istifade etmek için tüm gün durdum. Güneşin batması ya da batmasına yakın, aklımdan geçen hilelerle gaddarlıklardan bahsetti. Sonra yastığına uzandı ve şöyle demeye başladı: [Recez]

1	أَعُوذُ بِالْمُهَيِّمِينَ الْفَيَّاضِ	من أهل هذا الزمن المتهاضِ
2	أَسَلَّمُهُمْ كَالْأَرْقَمِ اللَّضْلَاضِ	يَلْسَعُ كُلَّ قَادِمٍ وَمَاضٍ!
3	إِيَّاكَ يَا صَاحِبَ مِنَ التَّغَاضِي	وَاحْدَرٍ وَلَوْ مِنْ طَلْحَةِ الْفَيَّاضِ ⁷⁷¹
4	مِنْ عَاشَرَ الْخَلْقِ بِخُلُقٍ رَاضٍ	وَبَاشَرَ الْجَفُونَ بِالْإِعْمَاضِ
5	هِيَاهُتِ أَنْ يَخْلُوَ مِنْ إِنْقِبَاضِ	مَا الْخَتْلُ يَا بُنَيَّ مِنْ أَغْرَاضِي!
6	لَكِنْ تَصَدَّى الظُّلْمَ لِإِنْتِهَاضِي	أَنْ أَدْفَعَ الْأَمْرَاضَ بِالْأَمْرَاضِ

⁷⁷⁰خطيب kelimesi iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.

⁷⁷¹ Nâsîf dipnot kısmında bu Talhalar ile ilgili bazı yanlış bilgiler aktarmaktadır. Bunlardan birincisi, meşhur Talhaların sayısı ile ilgilidir. Kaynaklarda meşhur altı Talha olark geçmektedir. Nâsîf beş meşhur Talha’nın var olduğunu söyleyerek bunları şu şekilde sıralamış ve isimleri de yanlış yazmıştır:

1. Talha b. Abdillâh et-Temîmî
2. Talha b. Abdirrahmân b. ‘Avf ez-Zuhrî
3. Talha b. ‘Amr b. Abdillâh et-Temîmî
4. Talha b. ‘Ubeydillâh
5. Talha b. Abdillâh b. Hâlef el-Huzâ’î

Doğru olan yazılışlar is şu şekildedir ve altıncı kişi olan Talha da eklenmiştir:

1. Talha b. Ubeydillâh b. Osman et-Temîmî el-Feyyâd (sahabi)
2. Talha b. Abdillâh b. ‘Avf ez-Zuhrî (Abdurrahman b. ‘Avf’in kardeşi, lakabı Talhatu’n-nedî)
3. Talha b. Ömer b. Ubeydillâh b. Ma’mer et-Temîmî (Talhatu’l-cûd),
4. Talha b. Abdillâh b. Abdirrahman b. Ebi Bekr es-Siddîk (ra.) (Talhatu’d-Derâhim)
5. Talha b. Abdillâh b. Hâlef el-Huzâ’î (Talhatu’t-Talehât)
6. Talha b. el-Hasen b. Ali b. Ebu Tâlib (Talhatu’l-hubz)

Bkz.: İbn Hâbib, *el-Muḥabber*, (nşr. Ilse Lichtenstadter), Dâru’l- Âfâki’l-Cedîde, Beyrut, s. 356.

يُلْجِي إِلَى تَدْنُسِ الْأَعْرَاضِ

7 وَالظُّلْمُ مِنْ خَبَائِثِ الْحَيَاضِ

8 لَوْ أَنْصَفَ النَّاسُ اسْتِرَاحَ الْقَاضِي

1. Bu zalim zamanın insanlarından, her şeye hükmeden ve her şeyin üzerine taşana sığınırım.
2. Onların en iyi olanı siyah beyaz karışık olan ve sağ sol yalpalayarak giden ve gelen geçen herkesi sokan yılan gibidir.
3. Dikkat et ey gafletten bağırان kimse, Talha-i Feyyâd'dan bile olsa sakın!
4. İnsanlarla ahlak içerisinde yaşayanlar, razı olur. Ve kusurlarını görmezden gelenler de razı olur.
5. Heyhat! Eğer içine kapanma olmayacaksa, aldatmak benim amaçlarımdan olmaz ki ey oğulcuğum!
6. Ancak ayağa kalkmam için zulüm ayağa kalktı. Hastalığı hastalık karşılığında ödemem için.
7. Zulüm ise, havuzların pisliklerinden dolayı vadilerin kirlerine mecbur kalır.
8. İnsanlar adaletli olsaydı, kadı rahat ederdi.

قال: ولما فرغ ارتجازه دعا بالطعام، وقطع الكلام. فجلسنا نتناول ما حضر، ثم قمنا نتذاكر السم، في ظل القمر. إلى أن تهافت الليل، وما علي الكرى كل الميل. فأوغلت في النوم حتى حذتني قارصة الشمس، وإذا الشيخ قد ارتحل فساءني اليوم أكثر مما سرني أمس.

Dedi ki: Recez bahrinden olan şiirini bitirdiğinde yemeğin getirilmesini söyledi. Sözü de kesti. Biz de oturup geleni yedik. Sonra ayın gölgesinde gece bitene kadar, uykusuzluk beni tam eğene kadar, gece sohbetlerini birbirimize anlattık. Güneşin yuvarlaklığı benim hizama gelene kadar yıldızlara daldım gittim. Bir de baktım ki yaşlı adam yolculuğa çıkmış. Böylece dün beni ne kadar sevindirdiyse bugün de ondan daha fazla bana kötülük etti.

Makâmenin Değerlendirmesi:

Bu makâme yine gurbete gitme ile başlamaktadır. Meymûn hitabet gücünü kullanarak insanları etrafına toplamakta, sonra da hile ile onlardan para toplamaktadır. Ardından çekip giderken Suheyl de ona özlem duymaktadır.

Birinci makâmede olduğu gibi burada da suç ve suçludan bahsedilirken okuyucunun bilinçaltına suçun cezalandırılmaması ve suçlunun bazı insanlar tarafından sevimli bulunması aşılacaktır. Bu yönüyle kötü yönde mesaj verilmektedir.

Hikâye konusunun işlendiği kısım çok kısa tutulmuştur. Meymûn'un insanları kandırmak için oğlunun nişanı sırasında parasız kaldığını söyleyip onlardan yardım parası alarak ortadan kaybolması olayı, bu makâmedeki hikâyenin temelini oluşturmaktadır. Ancak Nâsîf hikâyeyi anlatırken sözü uzatarak beş sayfada hikâyeyi anlatmaktadır. Her hikâyede asıl anlatılmak istenen konunun yanında başka şeylerden bahsedilebilmesi ve çeşitli tasvirler yapılması mümkündür. Bunun sonucunda asıl anlatılmak istenen hikâye, toplam metnin belirli bir yüzdesini oluşturur. Ancak asıl anlatılmak istenen şeyin çok kısa olup diğer unsurların çok fazla uzatılması, okuyucu açısından sorun teşkil etmektedir.

Bu makâmede edebî sanatlar yoğun kullanılmıştır. Şiirler azınlıkta, nesirler ağırlıktadır.

Secîler genelde ikili şeklinde geçmektedir. Nâdir de olsa üç ve dörtlü secî de vardır. el-Harîrî'nin makâmelerinde secîler genelde dörtlü şeklinde geçtiği göz önünde bulundurulursa, *Mecma'*daki secîlerin oluşturulması daha kolay görünmektedir.

Aynı harflerden müteşekkil kelimelerin art arda kullanılarak ses oyunları şu satırda çok yoğun kullanılmıştır: [Recez]

1 أنا الذي سآح البلا في سآحِي سِرِّي واستبآح باحِي!

Burada ح harfleri tam beş kez kullanılmıştır. 11 kelimelik bir cümlede beş defa

getirilmesi sayesinde okuyucunun dikkati celp edilmeye çalışılmıştır. [Recez]

1 رُوحِي كَرِيحَانِي، وَرَاحِي رَاحَت رِيحاً، فَرَاحت رَاحَتِي مِن رَاحَتِي

Görüldüğü üzere bu cümlede edatlar hariç bütün kelime ve fiiller ر و ح kökünden gelmektedir. Türkçeye ya da başka bir dile tercüme edilmesi durumunda bu sanatların çoğu kaybolmakta ve sıradan bir cümleye dönüşmektedir.

Nâsîf burada Yeşrib şehrinden bahsederek okuru Hz. Peygamber (sav) dönemine doğru götürmektedir. Zira hicretten sonra Yeşrib'in adı yavaş yavaş Medine olarak anılmaya başlamıştır. Makâmelerin hikâye kurgularına bakıldığında okur kendisini hicrî ilk yüzyıllarda bulmaktadır.

8.3. Üçüncü Makâme: el-'Aķikiyye

المقامة الثالثة وتعريف بالعقيقة

حكى سهيل بن عباد قال: بكرت يوماً بكور الزاجر، في معمعان ناجر، خوفاً من اصطكاك الهواجر. فأمنت في السياحة، وجعلت أقطع ساحة بعد ساحة. حتى إذا تخللت بعض الغيطان، وقد سال عليها مخاط الشيطان. رأيت كتيبة من الرجال، على كتيب من الرمال، فبذلت في شاكلة الجواد المهماز، ورددت صدور الأرض على الأعجاز. حتى أدركت القوم، في منتصف اليوم. وإذا جنازة قد أودعوها التراب، وشيخ على دكة قد افتتح الخطاب. فقال: يا كرام المعاشر والعشائر، وأولي الأبصار والبصائر، رأيتم ما أخرج هذا البيت، وأسمح هذا الميت؟ طالما جد وكد، واشتد واعتد. وركب الأهوال، واحتشد الأموال. فانظروا أين ما جمع، وهل أتى بشيء منه إلى هذا المضجع. وطالما شمخ، وبذخ. وأسرف، واستطرف. وتأنق في الطعام والشراب، واستكرم المهاد والثياب، وتضمخ بالعبير والملاب. فاعتبروا كيف صار جيفة لا تطاق، وكريهة لا تستطيع أن تلاحظها الأحداق. فإن كنتم قد ضمنتم الخلود، وأنتم اللحود. فتمتعوا بشهواتكم ملياً، واتركوا ما رأيتم نسياً منسياً. وإلا فالبدار البدار، إلى طرح العالم الغرار. فإن السعيد من نظر إلى دينه دون دنياه، وأخذ الأهبة لأخراه قبل أولاه والشقي من نظر قريباً، فبات خصيباً، وعاش رحيباً، وغفل عن يوم يجعل الولدان شيباً. ثم فاضت عيناه بالدموع، وأطرق برأسه من الخشوع. وأنشد:

Suhey b. 'Abbâd anlattı ve dedi ki: Kuş falına bakmak için erkenden gözetleyen kişi gibi sabahın erkeninde, günün ortasındaki yaz sıcağından korkarak çıktım. Öylece

yolculuğa daldım gittim. Bir alandan diğeri kat etmeye başladım. Örumcek ağının sarmış olduğu ovanın birine girinceye kadar devam ettim. Kum tepesinin üstünde adamlardan oluşan bir müfreze gördüm. Atı topuk demiri ile hazırlamaya gayret ettim. Gruba yetişebilmek için, günün yarısına kadar toprağın üstündekini altına çevirdim. Bir de baktım ki toprağa cenaze koymuşlar. Teneşirin üzerinde açılış konuşmasını yapan bir de yaşlı var. Dedi ki: “Ey hayat arkadaşları ve aşiretlerin önde gelenleri, basiret sahipleri! Bu evin ne kadar zor olduğunu, bu ölünün de ne kadar sevimsiz olduğunu gördünüz mü? Ne uzun süre işi ciddiye aldı da emek çekti, çok güç kazandı. Korkuları kendine binek yaptı, malları da yığdı. Öyleyse bakın bakalım (malları) nereye toplamış. Şu yatağa bir şeyler getirmiş mi? Ne kadar uzun süre büyüklendi de mertebe sahibi oldu, israf etti de yemekten yemeğe geçti. Yemeklerde ve içeceklerde çok iyisini seçti. Döşeklerin ve giyeceklerin en iyisini kendine seçti. Parfümle safranı süründü. Sonra da güçsüz leş haline gelişinden ve gözlerin bakamadığı iğrenç hale gelişinden ibret alın! Eğer sonsuzluk konusunda garanti aldıysanız, tabuta girmeyeceğinize emin olduysanız, şehvetlerinizle eğlenmeye devam edin. Unutulup gidilen şeylerden ne gördüyseniz bırakın. Eğer bunu yapmazsanız aldatan dünyaya atılmada öncü olun. Zira kim dünyalık dışında dinine bakarsa ve de silah takımını bu dünyalık için değil de öteki dünya için hazırlarsa, işte o mutlu olan kişidir. Mutsuz olan kişi ise yakına bakan, geceyi bolluk içinde geçiren, genişlik içinde yaşayan ve çocukları yaşlı hale getiren günden gaflet edendir. O kişinin daha sonra gözyaşları taşar, kafası da huşû ile eğilir.” Sonra şu şekilde şiir inşad etti: [Recez]

وَعَافَ مُشْتَرَى الضَّلَالِ بِالْهُدَى	1 وَاهًا لِمَنْ خَافَ الْإِلَهَ وَاتَّقَى
إِنَّ إِلَى الرَّبِّ الْكَرِيمِ الْمُنتَهَى	2 وَظِلًّا يَنْهَى نَفْسَهُ عَنِ الْهَوَى
نعم! وَإِنْ سَعَيْهِ سَوْفَ يُرَى	3 وَلَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى
فَانْتَبَهُوا يَا غَافِلِينَ لِلشُّرَى!	4 مَا هَذِهِ الدُّنْيَا سِوَى طَيْفِ كَرَى
مِنْ قَبْلِ أَنْ يَدْعَوْكُمْ دَاعِيَ الرَّدَى	5 وَشَمِّرُوا الدَّيْلَ وَبَادِرُوا الْوَحَى
وَاسْتَهْدِفُوا لَوْعِ أَسْهُمِ الْبَلَى	6 وَاطَّرِحُوا كُلَّ نَعِيمٍ وَغِنَى
مَا أَجْهَلَ النَّاسَ وَأَذْهَلَ النَّهَى	7 وَأَقْرِضُوا اللَّهَ فَنِعْمَ مَنْ وَفَى
قال: أَلَسْتُ رَبِّكُمْ؟ قالوا: بَلَى	8 لَوْ أَنَّ هَذَا الْمَالَ فِي هَذَا الْوَرَى

1. Ne güzeldir ilahtan korkan ve sığınan. Sapkınlığı doğru yol karşılığında satanı bırakan da...
2. Kendisine hevesler sebebiyle yasak koyan. Son varılacak yer olan cömert rabbim var benim.
3. İnsan için sadece çabaladığı şeyin karşılığı vardır. Evet, çabaları sonuçta görülecektir.
4. Bu dünya uyku hayalinden başka bir şey değildir. Gece yarısı dikkatsiz yürüyenler, dikkatli olun!
5. Kuyruğu kaldırın ve vahyin emirlerin peşine acilen düşün. Ölüm çağırıcısı sizi çağırmadan.
6. Her türlü nimeti ve zenginliği atın. Sıkıntı günündeki okların düşüşünü hedefleyin.
7. Allah uğrunda borç verin, vefalı davranan ne güzeldir. İnsanlar ne kadar cahil, zihinleri ne kadar da zayıftır.
8. Keşke bu halkın içindeki mal deseydi ki: “Ben sizin rabbiniz değil miyim?”
Derlerdi ki: “evet (rabbimizsin)”

ولما فرغ من أبياته زفر زفرة الضرام، وقال: "كل من عليها فإن، ويقي وجه ربك ذو الجلال والإكرام"، ونزل وهو يمسخ عبراته بفضلة اللثام. فخيّل للقوم أنه قد هبط من السماء، وقالوا هذا ممن يمشي على الماء. ثم أقبلوا يهرعون إليه، وطفقوا يقبلون يديه، ويتبركون بمس برديه. وأتحفه كل منهم بما شاء، وقالوا له: الدعاء الدعاء! فلما أحرز المال هب إلى الفرس، بأسرع من رجع النفس. وقام القوم فودعوه، ثم تطرقوا فشيّعوه. فلما أبعد عن الربوة، قيد غلوة. إذا امرأة كأنها من حور الجنان، تنتظره على المكان. فتأفف وقال: يا لكاع! لولا حاجة الرفاق، لأشهدت عليك بالطلاق. فقالوا: ما هذه الجارية، يا مبارك الناصية؟ قال: هي امرأة لي صحبتها في هذه الرحلة، لتخفف عني بعض الثقلة. فأنضاهما الكلال حتى لا تستطيع أن تمشي فنذهب، ولا أستطيع أن أترجل لتركب. فتقدم إليها فتى بيرذونة قد امتطأها، وقال: اركبي باسم الله مجراها. فقال الشيخ: جزاك الله خير الجزاء وجزاء الخير، ثم أقسم على القوم فعادوا وكأن على رؤوسهم الطير. قال سهيل: وكنت قد عرفت حين أماط اللثام، أنه ميمون بن خزام. فقلت: إن الشيخ قد أتى الله بقلب سليم: والله يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم. بيد أني طويت عنه كشحي، لأعلم هل

أصاب قدحي. فتراجعت⁷⁷² مع الراجعين، وتوليت عنه حتى حين. فمكثت هنيهة أترقبه، ثم انبعثت أتعبه. حتى انتهى إلى دسكرة في الطريق، بجانب العقيق. فنزل عن الحجر. واعتزل إلى حجرة، وافترش اريكته في ظل حجرة. فاعتسفت إليه من بعض الجوانب، وكمنت له كالضاغب. وإذا به قد احتجر دستجة من الراح، كزجاجة فيها مصباح. وأخذ يتعاطى الأقداح، ويغازل تلك الخود الرдах. فلما لعبت بعطفه الشمول، مال على أحد جانبيه وأنشأ يقول:

Beyitlerini bitirdiğinde, ateşin alevlendiği zamandaki ortaya çıkışı gibi nefesini çıkardı ve dedi ki: “Onun (Dünya’nın) üzerinde olan herkes yok olacaktır. Cömert ve parlak olan rabbinin yüzü de geriye kalacaktır.” O da indi ve gözyaşlarını peçenin fazla olan kısmıyla sildi. İnsanlar onu gökten inmiş gibi göründü ve dediler ki: “İşte bu, suyun üzerinde yürüyebilenlerdendir.” Sonra ona hızlıca yönelip elini öpmeye ve alt üst iki elbisesine dokunmaya başladılar. Onların hepsi ne istediye hediye etti. Dediler ki: “Dua et, dua!” Malı ele geçirdiğinde, nefesin geri verilışinden daha hızlı bir şekilde ata doğru çıktı. İnsanlar kalkıp ona veda ettiler. Sonra onu yolcu ederek yanı başında yürüdüler. Sonra tepenin ardından bir ok mesafesi kadar uzaklaştı. Kendisini orada bekleyen, adeta cennetlerin kara gözlü kadınlarından biri vardı karşısında. Biraz sıkıntıya girerek dedi ki: “Ey aptal kadın! Eğer arkadaşlık ihtiyacım olmasaydı, senin boşanmana şahit olurum.” Dediler ki: “Ey alnı mübarek, bu kız da ne?” Dedi ki: Bu kadın, gezi için bana, bazı zorlukları hafifletmek için eşlik etti. Sonra yorgunluk çöktü, ta ki gidemez hale getirene kadar. Onun (bineğe) binebilmesi için benim de yürüyecek gücüm yoktu. Gencin biri binmiş olduğu at ile öne geçip dedi ki: “Akıp giderken Allah’ın adıyla bin!” Yaşlı da dedi ki: “Allah sana karşılığın en hayırlısı ile hayrın karşılığını versin.” Sonra insanlara yemin etti, onlar da başlarında kuş varmışçasına (sakin durarak) döndüler. Suheyl dedi ki: “Peçeyi çektiğinde onun Meymûn b. Hizâm olduğunu bilmiştim.” Ben de dedim ki: “Yaşlı adam Allah’a salim bir kalple geldi. Allah dilediğini doğru yola iletir. Ne var ki zannımın isabet edip etmediğini bilebilmek için ona yüz çevirdim. Dönenlerle birlikte dönmüş gibi yaptım. Belirli bir zamana kadar ondan ayrıldım. Sonra bir müddet orada gözetlemek üzere kaldım

⁷⁷² Nâsîf bu kelimenin açıklamasını dipnotta yapmaktadır: *أي تظاهرت بالرجوع* “Yani dönmüş gibi göründüm.” Arapça’da nadiren kullanılan tefâ’ul kalıbının “yapmış gibi görünmek” anlamını müellif burada hatırlatmak istemektedir. Bu kuralı, müellifi olduğu sarf kitabı olan *Kitâbu’l-cumâne fi şerhî’l-hizâne*’de s. 5’te yazmıştır. Bkz.

ve birini gönderip yolda bulunan su kenarındaki mezrâya kadar onu peşine taktım. O da dişi taydan indi ve bir mahalleye doğru ayrıldı. Sonra koltuğunu bir odanın gölgesine döşedi. Ben de ona bir yönden yaklaştım. Sonra da pusuya yatan kimse gibi gizlendim. Bir de baktım ki içinde sanki lamba varmışçasına büyük cam kâse şarabını kucağına alıp kadehleri vermeye başladı. Sonra da iri yosma kıza asılmaya başladı. Kız onun poyraz ile soğutulmuş şarabının iki yanıyla oynamaya başladığında, o da kendi iki tarafından birine meyletti ve şöyle demeye başladı: [Recez]

فقد سَقَانِي مِنْ لَذِيذِ الْخَمْرِ	سَقَى الْعَمَامُ تُرْبَ ذَاكَ الْقَبْرِ	1
أَفَادَنِي فِي الْيَوْمِ قَبْلَ الْعَصْرِ	مَا لَمْ أُذِقْ نَظِيرَهُ فِي الْعُمْرِ	2
وَإِنْ أَكُنْ رَكِبْتُ إِثْمَ السَّكْرِ	مَا لَسْتُ أَسْتَفِيدُهُ فِي الشَّهْرِ	3
مَوَاعِظًا تُلِينُ صَلْدَ الصَّخْرِ	فَقَدْ أَفَدْتُ الْقَوْمَ عِنْدَ الذِّكْرِ	4
وَصِرْتُ أَرْجُو أَنْ يَقُومَ عُذْرِي	فَنِلْتُ مِنْ ذَاكَ عَظِيمِ الْأَجْرِ	5
بِأَنِّي كَفَّرْتُ قَبْلَ الْوِزْرِ ⁷⁷³	عِنْدَ الْإِلَهِ فِي مَقَامِ الْحَشْرِ	6

1. Yağmur şu kabrin topraklarını suladı. Çünkü bana şarabın tadından suladı.
2. Ömürde dengini tatmadığım (şarap), gün içerisinde ikindiden önce bana istifade ettirdi.
3. Ben ondan ay boyunca faydalanmayacağım. Sarhoşluğun günahına binmiş olsam bile.
4. Ancak ben insanlara, kayanın sertliğini yumuşatan öğüt ile fayda verdim.
5. Bunun sayesinde büyük ödüle nail oldum. Ve şu özrümün yerine gelmesini diler oldum:
6. Kıyametteki diriltirme makâmında ilahın yanında, günah işlemekten önce kefareti ettiğimi

⁷⁷³ Kur'an iktibası yapılmıştır. Arapça'da normalde *وزر* kelimesi ağırlık anlamına gelmektedir. Kuran-ı

Kerim'de günah anlamında mecazi olarak kullanılmıştır. Nâsif de dipnotta bu kelimenin *إثم* günah anlamına geldiğini söylemektedir.

قال: فلما فرغ من إنشاده المريب، طلعت عليه طلعت الذيب، وقلت: السلام على الخطيب. فأجفل إجمال الحمل، وقال: سبق السيف العدل⁷⁷⁴. إذا كنت طفيلياً، فلا تكن فضولياً. قلت: فمن التي تشرب الكأس من يديها؟ أحليلة بنيت بها أم خلية⁷⁷⁵ أنست إليها؟ قال: إن بينهما نقطة فلا تحاسب عليها. والآن قد غلبتني سورة المدام، وتلعثم لساني عن الكلام، فاذهب الليلة بالسلام. وإذا التقينا غداً برزت لك المكنون، ودرأت عنك الظنون. قال: فعلمت أنها من خزعلاته، لكنني أجرته على علاقته. فثنيت عنه عناني، وانثنت لشاني.

(Suheyl) Dedi ki: “Şüphelendirici şürinin inşadını tamamladığında ona kurt gibi hücum edip dedim ki: Hatibe selam olsun.” O kuzu gibi kaçtı ve dedi ki: “Kılıç, kınamanın önüne geçti. Eğer asalak isen (orada) lüzumsuz olma.” Dedim ki: “Peki kupayı ellerinden içinden içmiş olduğun o kız kimdir? Evlendiğin helalin mi yoksa gönül eğlendiğin sevgilin mi?” Dedi ki: İkisi arasındaki fark sadece bir noktadır. Öyleyse onu hesaba çekme. Şu an şarabı kafama dikmem bana galip geldi. Dilim de konuşmaktan alıkonuldu. Haydi, bu gece selamete git. Yarın karşılaştırsak sana gizli olan şeyi gösteririm. Senden şüpheleri de önlerim.” (Suheyl) Dedi ki: “Anladım ki bu onun hurafelerinden birisidir. Ancak onun kusurlarını görmezden geldim. Bineğimi yönünü çevirdim. İşim için geri döndüm.

Makâmenin Değerlendirilmesi:

Üçüncü makâme, diğer makâmelerde olduğu gibi nesir ağırlıklı olarak hazırlanmıştır. Fâsılalar kısa cümleler halinde devam etmiştir. Ancak nadir rastlanan art arda tek kelimelik fâsılalar da bulunmaktadır:

وطالما شمشخ، ويدخ. وأسرف، واستطرف.

Suheyl bir gün yolculuğa çıkar ve yaşlı Meymûn’un hilesine şahit olur. Bu hikâyedeki hile, diğer hikâyelere göre biraz daha sadedir. İnsanlardan para koparılırken hile

⁷⁷⁴ Darb-ı mesel iktibası yapılmıştır. Yapılan bir hatanın, cezalandırılmasından sonra gösterilen pişmanlık için kullanılan bir deyimdir. Bkz. el-Mufağdal eđ-Đabbî, *Emsâlu'l-‘arab*, Dâru'r-Râidi'l-‘Arabî, Beyrut 1981, s. 4.

⁷⁷⁵ Şekil ve ses benzerliği oluşturulmuştur. خلية kelimesi arkadaş, dost anlamına gelir. Eğer ilk harfi noktasız yazılırsa حليل olur ve helali anlamına gelir.

kadar duygu sömürüsü yöntemi de kullanılmaktadır. Çünkü Meymûn insanlara duygu dolu bir konuşma yaparak dünya malına tamah etmemek gerektiğini öğütlemektedir. İnsanlar da onun güzel konuşması karşısında ona hediyeler takdim etmektedir. Daha sonra kendisinin de dünyalığa karşı tamahı gösterilerek insanları kandırdığı ortaya çıkmaktadır. Hikâye kurgusu açısından diğer hile hikâyelerine göre daha sade bir kurguya sahiptir.

Bu makâmeye Arapçanın inceliklerinden de istifade edilmiştir. Zira Arapça'daki noktalı ve noktasız harf yazımında meydana gelen ses ve anlam değişimi hikâyeye güzel bir katkı sağlamıştır. خليل kelimesi ile حليل kelimesi arasındaki nokta farkı sayesinde

Meymûn kendisini aklamaya çalışmaktadır. Aslında Arapça'daki kelimelerin noktalı ve noktasız iki farklı şekilde yazımı sonucu meydana gelen anlam kaymaları konusunu el-Harîrî daha ince bir şekilde işleyerek bununla ilgili şüirler yazmaktadır. Nâsîf de onun etkisi altında kalarak bu sanatı kullanmaya gayret etmiştir.

Konu başlığının makâme içeriği ile pek bir ilgisi bulunmamaktadır.

8.4. Dördüncü Makâme: eş-Şâmiyye

المقامة الرابعة وتعرف بالشامية

أخبر سهيل بن عباد قال: دخلت يوماً على صاحب لي بالشام، أعوده من داء البرسام. فجلست بإزائه، وأنا أستخبره عن دائه. وبينما هو يئث شكواه، ويتأوه لبلوه. إذا قيل: قد جاء الطبيب، فقلت: قطعت جهيزة قول كل خطيب. ونظرت فإذا رجل قد أقبل يجر ذيل طيلسانه، ويقرع أديم الأرض بصولجانه. حتى دخل فسلم، ثم جلس معرضاً ولم يتكلم. فتوسمته وإذا هو شيخنا ابن خزام، فاحتفرت للقيام، وأردت أن أستأنف السلام. فأومض إلي بجفنيه، واستوفقتني عن التسليم عليه. فقال له المريض: يا مولاي أرى أن صدري قد ضاق، وتواتر علي الفواق. فقال: ذكر الأستاذ بقراط، أن ذلك يدل على نضج الأخلاط. وقد وصف له الإمام ابن عاتكة، أن يسقى شراب الملائكة. لكنه لا يشتري إلا بمائة درهم، فإن بذلتها نجوت من البلاء الأدهم. فدفعها إليه وقال: حياً وكرامة، إن ظفرت بالسلامة. قال: وكان أهل المريض قد استضعفوا رجاء الشفاء، ورأوا طبييهم كالكاتب على صفحات الماء، فاستحضروا بعض نطس الأطباء. ووافق تلك الساعة وفده عليه، فدخل وهو يتهادى بين برديه، ثم جلس والشيخ يصوب طرفه ويصعده إليه. فقال: إن

شئت أن تتحفنا بمعرفتك، فذلك من عارفتك. قال: أنا من أطباء جزيرة العرب، كنت قد انتصبت للتدريس حتى انقطع الطلب. فاعتزلت عن مزاولة العلاج واصطناع الأدوية، وخرجت أتفقد العقاقير في الجبال والأودية، فعظم الشيخ في عين الطبيب، وأراد أن يسير غوره ليرى أخطئ ظنه أم يصيب. فقال: يا مولاي إني رجل من المتطبين، وقد عثرت على مسائل أنا منها بين الشك واليقين. قال: على الخبير بها سقطت، فسل عما التقطت. فإن وجدت لذلك عبرة، أعطيتك الجواب صبرة. قال: كيف يتركب السرسام، مع البرسام؟ وما هي مقادير الأخلاط بالنسبة إلى بعضها في الأجسام؟⁷⁷⁶ وما هو المراد عند الأول، بقسمة الطب إلى علم وعمل؟ وما هي الكيفية المنفعلة والكيفية الفاعلة؟ وما هي الأسباب السابقة والبادية والواصلة؟ فقال: الله أكبر إن الحديث ذو شجون⁷⁷⁷، وإن لك أجراً غير ممنون. لقد ذكرتني مائة من المسائل، جمعتها في بعض الرسائل. وهي مما يشكل على الألباء، وتناقش به فحول الأطباء. فإن شئت جعلنا الساعة موعداً، وأتيناك بها غداً. قال: ذاك إليك، فنهض وقال: السلام عليك. وخرج وهو قد اعتضد الصولجان، وانساب انسياب الأفعوان. قال سهيل: فابتدرت الخروج على الأثر، قبل أن يتوارى عن النظر. فأدركته عن أمد يسير، وهو ينشد كحادي البعير:

Suheyli b. ‘Abbâd bildirdi ve dedi ki: “Birgün Şam’daki bir arkadaşımın yanına, yakalandığı bir göğüs hastalığı nedeniyle ziyaret için girip onun hizasına oturdum. Onun hastalığı hakkında bilgi almaya çalıştım. Şikâyetini yayıp, hastalığından da ah çektiğinde, doktorun geldiği söylendi. Ben de dedim ki: “Cehîze tüm hatiplerin sözlerini kesti.” Baktım ki bir adam elbisesinin ucunu asılıyor, girip selam verene kadar da bastonun kıvrım yeriyle yere tıkladıyor. Sonra konuşmadan yüz çevirerek oturdu. Baktım ki o bizim yaşlımız Hizâm’ın oğlu. Bunun üzerine ayağa kalkmak için hazırlanıp selam vermeye çalıştım. Göz kapaklarıyla bana işaret edip ona selam vermeye çalışmamı durdurdu. Hasta olan kişi ona

⁷⁷⁶ Nâsîf burada dipnot ekleyerek bedendeki sıvıların birbirlerine olan oranını belirtmiştir. Kan, balgam ve safra gibi sıvıların oranları klasik İbn Sînâ tıbbının teorilerine aittir. Nâsîf de babası Abdullah’ın İbn Sînâ usulüne dayanan bilgisinden istifade ederek burada bu bahsi açmıştır. Bkz. Nâsîf el-Yâzîcî, *a.g.e.*, s. 22.

⁷⁷⁷ Darb-ı mesel ictibası yapılmıştır. Dâbbe b. Edd bu sözü, oğlunun katilinin kim olduğunu öğrendiğinde söylemiştir. Oğlunun elbisesini, kılıcını ve diğer şeyleri ondan almıştır. Çok yönlü olması nedeniyle إن

الحديث ذو شجون “bu sözün çok budağı var” demiş ve darbı misal olmuştur. el-Mufađđal b. Seleme, *el-Fâhîr*, Dâru İhyâ’i’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, 1380/1960, s. 59.

dedi ki: “Ey efendim, göğsümün daralmış olduğunu gördüm. Ayrıca göğsümden hıçkırık da gelmektedir.” (Yaşlı adam da) dedi ki: “Hipokrat, karışımın olgunlaşmış olduğuna işaret ettiğini zikretmiş. İmam İbn ‘Âtike, meleklerin içeceği ona içireceğini bildirmişti. Ancak o (ilaç) sadece yüz dirheme satın alınabilir. Onu başarabilirsen, en kötü hastalıktan kurtulursun.” O da o parayı ona (yaşlıya) ödedi ve dedi ki: “Severek, cömertlikle, eğer selamete başarırım.” O (yaşlı) da dedi ki: “Hastanın ailesi şifayı bulmak için ümitleri tükenmişti. Tabiplerini de suyun yüzeyine yazan kişi gibi gördüler. Tabiplerin en iyilerinden birini getirmek istediler. Onun (en iyi tabibin) geliş vakti de tam bu ana denk gelmişti. (Tabip) İki elbisesini meylederek girmişti. Yaşlı adam bakışlarını diktiğinde ve ona doğru yukarı kaldırdığında karşısında oturuyordu. Sonra (yaşlı adam) dedi ki: “Eğer dilersen bize ihsanın nedeniyle bilginden hediyeler edersin.” O (tabip) da dedi ki: “Ben Arap yarımadasının tabiplerinden birisiyim. Eğitim için hiçbir öğrencinin kalmayacağına kadar kendimi vakfettim. Sonra ilaç yapmaktan uzak durdum. Vadileri ve dağları akkarları aramak üzere çıktım.” Yaşlı adam tabibin gözünde büyüdü. Zannının doğru olup olmadığını görmek için onu derinlemesine incelemek isteyerek dedi ki: “Ey efendim, ben tabiplerin arasına girmiş olanlardanım. Kesin ile şüphe arasında olan bazı meselelere ulaştım.” O da dedi ki: “Tam işin ehline düştün. Hangi bilgiyi topladıysan onun hakkında sor.” Eğer onun için bilgi bulursam sana tek seferde tüm cevabı veririm.” O da dedi ki: “Baş hastalığı ile göğüs hastalığı nasıl bir araya gelir? Ve bunların bedendeki karışım oranları eski tabiplere göre teorik ve uygulamadaki durumu nedir? Ayrıca kuruluk ve yaşlık durumuyla sıcaklık soğukluk durumu nedir? Yiyecek-içeceklerin sebebi, belirtileri ve ardında bıraktığı izleri nelerdir?” O da dedi ki: “Allahu Ekber, bu sözün birkaç budağı var. Senin için de başa kalkılmaksızın ödülleri var. Bana şimdi bazı risalelerde bir araya getirmiş olduğum konulardan yüz tanesini hatırlattın. İşte bu zihinleri ihtilafa düşürmektedir. Tabiplerin büyükleri onu tartışmaktadır. Dilersen bu vakti yarın seninle buluşmak üzere sözleşiriz.” O da “Öyle olsun, sana selam olsun.” diyerek kalktı ve bastona dayanarak çıktı, erkek yılan gibi süzüldü. Suheyl dedi ki: “Peşine düşebilmek için hızlıca çıktım. Ona kısa mesafede yetiştim. Develeri yürütmek için şarkı söyleyenler gibi şiir inşad ediyordu: [Recez]

فَقَدْ نَجَوْتُ مِنْ فُضُوحِ العَارِ!

1 الحَمْدُ لِلَّهِ وَلِلْفِرَارِ

2	أَفَلَتَ مِنْ جَرَادَةِ الْعَيَّارِ ⁷⁷⁸	ما لي ولِلنِّضَالِ وَالْحَوَارِ
3	ما أنا بِالرَّازِي وَلَا الْبُخَارِي ⁷⁷⁹	وَلَيْسَ لِي فِي الطَّبِّ مِنْ أَسْفَارِ
4	أَدْرُسُهَا فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ	وَسَائِلِ مِمَّا حِكِّ مَهْدَارِ
5	يَسْأَلُنِي عَنِ غَامِضِ الْأَسْرَارِ	جَعَلْتُ مِثْلَ الْخَادِعِ الْغَرَّارِ
6	مَوْعِدُهُ السَّاعَةَ فَوْقَ النَّارِ	فَقُلْ لَهُ: صَبِرًا عَلَى إِنْتِظَارِي!

1. Hamd Allah'a ve firara aittir. Zira ben namusun rüsvaylığından kaçtım.
2. 'Ayyâr'ın çekirgesinden daha hızlı, neyim varsa, söz yarışınasıl yani ve karşılıklı konuşmalarım (dan kaçtım).
3. Ben ne Râzî'yim ne de Buḥârî. Ne de tıp konusunda kitaplarım var.
4. Gece gündüz okuduğum (bu kitaplar...). Nice isteyen, çok tartışan ve çok konuşan var.
5. Sırların derinliği hakkında bana soruyor. Aldatan (kimse) gibi.
6. Buluşma vaktini kıyamet ateşinin üzerinde belirledim. Öyleyse ona de ki: "Beni beklemek için sabretsin."

قال: فما استتم الإنشاد، حتى وقفت له بالمرصاد. وقلت: عهدتك بالأمس خطيباً، فمتى صرت طبيياً؟ فقال: ألبس لكل حالة لبوسها، إما نعيمها وإما بوسها. دخلت يا ابن أخي هذا البلد، وأنا غريب لا سيد لي ولا لبد. فرأيت الأديب عند أمته، أهون من قعيس على عمته. فلما رأيتهم معارج لا ترتقى، وأرقام لا تقبل الرقى، جردت الموضع والمشراط، وسأستغفر الله لي ولهم إذا وقفنا على الصراط. قال: وبينما نحن كذلك إذ صاحت الصوائح، وعلا ضجيج النوائح. فقلت له: قاتلك الله ما أقتلك، وأحبط علمك وعملك. قد كنت أهون من قعيس، فصرت أشأم من طويس. لو رمى الله بك أصحاب الفيل، أغنيت عن الطير الأبايل.

⁷⁷⁸ Ayyâr adlı ön diş olmayan bir adam çekirgeyi ateşe atıp tam ölmeden yemeye kalkışmıştı. Çekirge ağzına geldiğinde dişlerinin arasından kaçıp gidince "bir şeyi elinde tutamayan kişiye" 'Ayyâr gibi darb-ı meseli verilmeye başlandı.

⁷⁷⁹ İşârî tenâss: er-Râzî olarak tabip-filozof Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî'yi (ö. 313/925) kastetmektedir. el-Buḥârî de hadis müelliflerinin en muteberi olan Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buḥârî (ö. 256/870) kastedilmektedir. Nâsîf buradaki teşbih ile "kendî sahasının zirvesi olmama"yı kastetmektedir.

فنظر إلي شزراً، وأنشد يقول شعراً:

Söz bitince yolda onun için durdum ve dedim ki: Seninle dün (cenaze töreninde) hatip olarak karşılaşmışım. Peki, sen ne zaman tabip oldun? Dedi ki: “Her durum için ilgili kıyafeti giy. Kâh nimetli günler için kâh kötü günler için. Ey yeğenim, bu beldeye girdim. Ne bir kılım var, ne de yünüm. Edibi kavminin yanında, Ku‘ays’ın halasının gözündeki durumundan çok daha alçak bir halde gördüm. Onları ulaşılamayacak yüksek mevkiler ve çıkılamayacak yükseklikler olarak gördüğümde, neşter ile usturayı çıkardım. Sırat köprüsünde durduğumuzda, kendim için ve onlar için Allah’tan af dileyeceğim.” Dedi ki: “Biz bu şekildeyken birisi feryat edercesine çığlık attı. Ona dedim ki: Allah seni nasıl öldürtüyorsa öldürsün. İlmini ve amellerini boşa çıkarsın. Sen gerçekten de Ku‘ays’tan daha zelil idin. Sonra Tuveys’ten daha uğursuz oldun. Allah seni fil ashabına atsa, ebabil kuşundan kurtulurdun. Sonra sinirden gözünü arkasına çevirerek baktı. Bir de şiir inşad etti: [Muctess]

أفئك بهم، يا فلانُ	1 لا خَيْرَ في الناسِ دَعْنِي
وليس منهم أمانُ	2 فليسَ فيهم رَجاءُ،
مثلي يسوقُ الزمانُ!	3 يا ليتَ أَلْفَ طَبِيبٍ
يَقْصُرُ العِصيانُ!	4 فكلُّما قَصُرَ العِيشُ
أُخرى وَقَلَّ الهوانُ!	5 فَخَفَّ عَنْهم عَذابُ الِ

1. İnsanlarda hayır yoktur. Bırak da onları yok edelim, ey filanca!
2. Onların arasında umut yoktur. Onların arasında güven yoktur.
3. Keşke zaman, benim gibi bin tabibi ortaya çıkarsa.
4. Yaşam kısaldıkça. İsyankârlık da kısılıyor.
5. Onlarda ahiret azabı hafifliyor, alçalma da azalıyor.

ثم قال: هذه معذرتي فإن شئت القبول، وإلا فددع عنك الفضول، وإذا فارقتنني فقل ما شئت أن تقول.
ثم ولي يهرول، والنائحات تولول. وهو يقول: لو قدرت أن أدفع الموت لبقيت إلى الأبد، ولو شفى
الطبيب كل مريض لم يمت أحد. فرجعت أقول: ههنا كل العجب، لا بين جمادى ورجب.⁷⁸⁰

Eğer kabul edersen, bu benim mazeretimdir. Eğer kabul etmezsen, kendindeki gereksiz şeyleri bırak. Benden ayrıldığında, ne söylemek istesen söyle. Sonra çalımlı bir şekilde döndü gitti, ağlayışı ortalığı velveleye verdi ve dedi ki: “Ölümü benden uzaklaştırırsan sonsuza kadar kalırdım. Tabip her hastalığı iyileştiriyor olsaydı kimse ölmezdi. Ben de döndüm dedim ki: İşte tuhaflığın hepsi burada, Cumâdi ile Recep arasında değil.

Makâmenin Değerlendirmesi:

Bu makâmede şiiirler az kullanılmış olup makâmenin nesir ağırlıklı olduğu görülmektedir. Diğer makâmelere nazaran şiiirlerin çok az olmasının bir sebebi bulunmaktadır. Şiiirlerle insanların duygularına tesir edilmektedir. Hilekâr Meymûn, her makâmede duygusal şiiir inşâdı ile insanları etkileyerek sağlıklı düşünmelerini engellemektedir. Bu hikâyede ise buna ihtiyacı bulunmamaktadır. Çünkü karşısındaki insan hastalığın şifasını bulmak için zaten akl-ı selim bir şekilde olayları değerlendirememektedir. Bu nedenle şifaya kavuşabilmek için gerekli her türlü ödemeye razıdır. Hilekâr insanlar, çaresiz insanların bu durumunu iyi bildikleri için hilelerinde genelde başarılı olabilmektedirler. Meymûn’un bu hikâyedeki kandırmaya çalıştığı insanlar, hastalık nedeniyle zayıf düşmüşlerdir. Dolayısıyla onları kandırmak için özel duyguların uyandırılmasına da gerek kalmamıştır. Dolaylı olarak uzun şiiirlerin okunması ihtiyacı da ortadan kalkmaktadır.

⁷⁸⁰ Burada “العجب كل العجب بين جمادى ورجب” “Tuhaflık, tüm tuhaflık Cumâdâ ile Recep (ayı) arasındadır.” sözüne atıf vardır. Bu söz kaynaklarda hem eski Arap deyiimi hem Hz. Peygamber (sav)’in hadisi hem de Hz. Ali’nin (ra) sözü olarak geçmektedir. Nâsîf bu sözün eski bir Arapça deyiimi olduğunu söyleyerek isabet etmektedir. Zira el-Belâzürî (ö. 279/892-93), Hz. Peygamber (sav)’in Medine’ye gelişi sırasında bu sözü söylediklerini bildirmektedir. Bkz. el-Belâzürî, *Ensâbu'l-eşraf*, I-XIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1417/1996, III, 94.

Nâsîf burada tabipliğin kalitesi ile özel tıp bilgileri konularını işlemektedir. Bu da onun babasının tabip olmasındaki etkiyi göstermektedir.

Bu makâmelerde birçok edebî sanat yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bunlara birkaç örnek verilecektir:

- a) Tam İktibas: *قطعت جهيزة قول كل خطيب*⁷⁸¹. Metnin orijinali bir darb-ı meseldir.

Cehîze adlı kadın, iki kabile arasında vuku bulan cinayet sonrası yapılan diyet pazarlığında konuşmacıların arasına girip “maktulün ailesi katili yakalayıp öldürdü” bilgisini getirmiş ve böylece taraflar arasında konuşulacak bir şey de kalmamıştır. Bu nedenle bir mecliste birisi gelip tüm konuşmacıları susturacak bir şey söylediğinde bu darb-ı mesel zikredilmiştir.⁷⁸²

- b) Darb-ı Misal İktibası: *فرأيت الأديب عند أمته، أهون من قعيس على عمته*.⁷⁸³

“*Edibi kendi kavminde, halasının gözündeki Ku’ays’tan daha alçak olarak gördüm.*”

Ku’ays adlı bir yetim, halasının yanındayken halası bir keçi ödünç almıştı. Rehin olarak da yeğeni Ku’ays’ı bıraktıktan sonra keçiye kesip yedi ve kaçtı. Bu nedenle birisinin gözünde hiç değeri olmayanlara *هو أهون من قعيس على عمته* “*O, halasının gözündeki Ku’ays’tan daha alçak*” deyimini kullanılmaktadır.⁷⁸⁴

8.5. Beşinci Makâme: eş-Şa’îdiyye

المقامة الخامسة وتعرف بالصعيدية

أخبر سهيل بن عباد قال: دخلت مجلس قاضي الصعيد، وقد جلس للتهنئة بالعيد. فبينما دنوت إليه، وسلمت عليه. دخلت امرأة غضة، كأنها برج فضة. وقالت: السلام عليك أيها المولى، ولا زلت

⁷⁸¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 20.

⁷⁸² Muhammed İsmâil Şinî, *Mu’cemu’l-emşâlu’l-‘arabiyye*, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1992, s. 113.

⁷⁸³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 26.

⁷⁸⁴ el-Mufağdal b. Seleme, *a.g.e.*, s. 30.

بالكرامة أولى فأحسن رد السلام، وقال: ما ورائك يا عصام⁷⁸⁵؟ قالت: إنني امرأة من كرائم العقائل، وكرام القبائل. قد خطبني إلى والدتي العجوز، رجل يدعي أنه من أصحاب الكنوز. وقد جعل كل ماله لي وقفاً، وصرفني في بيته عيناً ووصفاً. فلما حضرت إلى بيته وجدته كبيت العنكبوت، لا شيء فيه من الأناث والقوت. وهو قد أمسكني جبراً، وكلفني ما لا أستطيع عليه صبراً. فمره إن شئت بالإنفاق، وإلا فالطلاق. فأشار القاضي إلى الغلام بإحضاره، والمرأة دليلاً له في آثاره. فما كان إلا كقراءة هل أتى⁷⁸⁶، حتى عادت المرأة والفتى. وبين أيديهما رجل طويل القامة، كبير العمامة. فتقدم إلى القاضي وهو يقول: أيد الله الجالس على بساط الرسول. قال: أيد الله الحق المبين، وعصمنا وإياك بحبله المتين. ما تقول في دعوى هذه الجارية؟ وما أدراك ما هيه. قال: هي فرية وسوس بها إليها الشيطان، ومرية ما أنزل الله بها من سلطان. قال: فادفع عن نفسك بالتي هي أحسن، ولا تجادل في أشياء إن تبد لك تسوؤك فتحنن. قال: لا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم، ثم أشار إلى القاضي وأنشد بصوت رخيم:

Bize Suheyl b. ‘Abbâd bildirerek dedi ki: Bayram tebriki için oturmuş olan Sa’îd’in⁷⁸⁷ kadısının meclisine girdim. Ona yaklaşip selam verdiğimde gümüş yıldız gibi zarif bir kadın girdi ve dedi ki: “Sana selam olsun efendim. Cömertlikle daha iyi olmaya devam edeceksin. Öyleyse selamımın karşılığını ver.” O da dedi ki: “Arkanda ne var ey ‘İsâm?” Dedi ki: “Ben âkil ve üstün olanlardan, kabilesi yüce olanlardan bir kadını. Hazine sahibi olduğunu iddia eden bir adam beni yaşlı annemden istedi. Tüm mallarını bana vakfetti, evde ne var ne yok hepsini benim hizmetime verdi. Onun evine geldiğimde evini örümcek evi gibi buldum. İçinde ne azık vardı ne de döşek. Beni zorla tuttu ve

⁷⁸⁵ İşârî iktibas: Kinde Kralı Harş b. ‘Amr, bir kız istemesi için ‘İsâm adlı kadını göndermiştir. Kadın geri döndüğünde Harş ona ne bilgi getirdiğini sormak için “ardında ne var ey ‘İsâm?” *عصام* يا ورائك يا *عصام* diye sormuştur. Bundan sonra hangi bilgileri getirdiğini sormak için kullanılan bir darb-ı mesel haline gelmiştir. Ayrıca bunun müzekker bir isim olarak ‘İsâm’lı bir hikâyesi daha vardır ve kaynaklarda en çok bu hali nakledilmiştir: *عصام* يا ورائك يا *عصام*. Ancak burada müennes hali kullanıldığı için bayan olan ‘İsâm’ın hikâyesi verilmiştir. Bkz. Ebû Hilâl el-‘Askerî, *a.g.e.*, I, 570.

⁷⁸⁶ Burada işârî tenâss bulunmaktadır. İnsan/Dehr suresinin başlangıcı *هل أتى على الإنسان حين من*

هل أتى على الإنسان حين من diyerek başlamaktadır.

⁷⁸⁷ Mısır’ın güney bölgesinin adı.

sabredemeyeceğim şeylerle mükellef kıldı. Öyleyse ona infakı emret, olmazsa boşanmayı emret.” Kadı çocuğun getirilmesi için işaret etti. Kadın da onun bulunması için rehber oldu. “Hel etâ” (suresini) okumak gibi (kısa) bir süre geçince gençle kadın döndüler. Önlerinde boylu poslu, büyük sarıklı bir adam vardı. Kadı’nın yanına ilerledi ve dedi ki: “Rasulullah’ın makamında oturanı Allah desteklesin.” O (kadı) da dedi ki: “Allah apaçık olan doğruyu gösterebilir. Bizi ve seni onun sağlam ipi ile korusun. Bu genç kızın davasına ne diyorsun? Onun ne olduğunu sana ne bilgi verdi?” (Adam) Dedi ki: “O, şeytanın vesvesesi ettiği iftiradır. Allah’ın güç olarak indirmediği şüpheden ibarettir.” O (kadı) da dedi ki: “Öyleyse (bu sıkıntıyı) daha güzel olan şey ile kendinden uzaklaştır. Ayrıca ortaya çıktığında sana kötülük eden şeylerle mücadele etme, yoksa üzülürsün.” (Adam) Dedi ki: “Yüce ve azametli olan Allah’tan başka güç ve hâkimiyet yoktur.” Sonra kadıya işaret ederek yumuşak bir sesle şöyle şiir inşad etti: [Recez]

1	أنا أبو ليلى أخو العجاج	وَصَاحِبُ الْأَرْجَازِ وَالْأَحَاجِي
2	عندي من العلم لدى المناجي	كَنْزٌ، وَمِنْ مَطَارِفِ الدِّيَاجِ
3	ما ليس من صناعة النساج،	لَكِنِّي مِنْ قَلَّةِ الرِّوَاجِ
4	قد اشتريت دُمْلَجًا عن عاج	بِدِرْهَمٍ كَالْقَمَرِ الْوَهَّاجِ
5	كُنْتُ أَصُونُهُ إِلَى احتياج	إِذْ لَمْ أَكُنْ لِغَيْرِهِ بِرَاجِ
6	فَذاك مالي، يا أبا فَرَّاجِ،	جَعَلْتُهُ فِي يَدِ بِنْتِ النَّاغِي
7	وقفًا لها، فلست بالمُدَاجِي	وَهِيَ عَلَى بَيْتِي كَالْحُجَّاجِ ⁷⁸⁸
8	تحكم في الإدخال والإخراج	مِنْ غَيْرِ عُرْضَةٍ وَلَا حِجَاغِ
9	مَصُونَةٌ فِي أَحْصَنِ الْأَبْرَاجِ	أَمِنَةٌ مِنْ طَارِقِ مُفَاغِ
10	مُرْتَاخَةٌ مِنْ كُلِّ ذِي إِزْعَاجِ	لَا تَحْمِلُ الرِّيزَةَ إِلَى السِّرَاجِ
11	ولا تُعَانِي الرِّحْضَ لِلْسِنَاجِ	وِطَاجِنِ الْفَالُوذِ وَالسِّكْبَاجِ
12	وَعَرَنَ الْكِبَاشِ وَالنِّعَاجِ	فَلَمْ تَزَلْ صَاحِبَةَ الْمِزَاجِ

⁷⁸⁸Burada işâri tenâss bulunmaktadır: Zalim Haccâc olarak bilinen Ebû Muhammed el-Haccâc b. Yûsuf b. el-Hakem eş-Sekafî (ö. 95/714) kastedilmektedir. İrfân Aycan, "Haccâc b. Yûsuf eş-Sekafî", *TDVİA*, İstanbul, 2000, XIV, 427.

غَنِيَّةٌ عَنْ خَطْرِ الْعِلَاجِ

13 نَقِيَّةٌ مِنْ وَضْرِ الْأَمْشَاجِ

14 وَالْمَرْءُ لَا يَرْضَى وَلَوْ بِالتَّاجِ

1. Ben Leylâ'nın babası, 'Accâc'ın da kardeşiyim ('Accâc gibi güçlü şairim). Bilmecelerin ve urcuzelerin sahibiyim.
2. Dileyenlerin gözünde hazine olan ilim var bende. Atlstan üst elbisem de var,
3. Dokuyanların zanaatından olmayan (atlastan üst elbise). Ancak az revaçta olması nedeniyle,
4. Parlak ay gibi olan bir dirhem ile, fil dışından bileklik satın aldım.
5. Onu koruyordum bir ihtiyacım için, zira başkasına rağbet etmiyordum.
6. Ey Ebû Ferrâc, işte benim malım budur. Onu Naci'nin kızına vermiştim.
7. Ona vakfetmek üzere.... Sinsi değilim. Ve o (kadın) evimde Haccâc gibidir.
8. Her girip çıkmaya tahakküm eden (Haccâc gibi). Hedef nokta ya da sınır tanımaksızın.
9. (O) En sağlam burçlarda korunmuştur... Geceleyin kapıyı aniden çalanlara karşı güvendedir.
10. Sıkıntıya düşüren tüm şeylere karşı rahattır. Yağı kandile bile götürmez.
11. (Kandil yağının) Dumanı silme nedeniyle sıkıntılanmaz. Yemek ve tatlı tencerelerinden de.
12. Keçi ile koyun etlerinin yağının elde yapışmasından da.... Bu nedenle iyi mizaçlı idi.
13. Karışımın kirliliğinden arı idi. İlaçların tehlikesinden de berî idi.
14. İnsan, taç bile olsa, hiçbir şeye razı olmaz.

قال: وكان المجلس حافلاً بأهل العيد، ومزدحمًا بالأحرار والعبيد. فعجبوا من بدهة الرجل وفكاهته، ونزهة لفظه ونزاهته. وقالوا: ما نراه أخطأ في الدعوى، لكنها أخطأت في الفحوى. فليجبر قلبها كل واحد بدينار، ولنجعلها زكاة عيد الإفطار. ثم حصبها كل بدينار حسب وعده، وقالوا لها: أنفقي مما رزقك الله حتى يأتي الله بالفتح أو أمر من عنده. فاستشاط الرجل وقال: أراكم قد أمرتموها بالإنفاق فقد

جعلتموها لي بعلاً، وجعلتموني لها أهلاً. فلا تلبث أن تقول: قد استنوق الجمل⁷⁸⁹، وتطلقني البتات لعكس العمل. قالوا: لله درك أيها الجندلة، فما تقول في المسألة؟ قال: قد رأيتم في الكتاب رأي العين، أن للذكر مثل حظ الأنثيين. فإن أحسنتم فإليكم، وإلا فكتاب الله عليكم. قالوا: قضي الأمر الذي فيه تستفتيان، فقد أحسنت وما جزاء الإحسان إلا الإحسان. فاشرب الرجل واستطال، وأقبل على القاضي وقال:

Dedi ki: Ortam bayram ehli ile doluydu, köle ve hürlerle tıklım tıklımdı. Adamın nazım ustalığına ve sözünün hoşluğuna şaşırılmışlardı. Sözünün seyrine ve berraklığına da (şaşırılmışlardı). Dediler ki: “Onu (adamı) davasında hatasız olarak görüyoruz. Bayan ise sözün içeriğinde hatalı idi. Sonra kadının gönlünün alınması için, herkes birer dinar versin. Biz de onu Ramazan Bayramının zekâtına sayalım.” Adamın verdiği söz ölçüsünde, herkes birer dinar attı. Onlar da kadına: “Allah’ın sana verdiği rızıklardan infak et ki fethi ya da kendisinden bir işi yerine getirsin.” dediler. Adam bunun üzerine kızdı ve “Onu bana eş kıldınız, beni onun ailesi yaptınız, aynı zamanda ona infak etmesini emrettiniz. Erkek deveyi dişi deve yaptı bu kadın. Durumun tersliği nedeniyle kesinlikle beni boşayacak.” Onlar da “Allah hayrını versin ey kaya gibi adam. Sen bu meseleye ne diyorsun?” dediler. O da “Siz kitapta (Kuran’da) gözün gördüğünü görüyorsunuz. Şüphesiz ki erkeğe ait, kadının iki katı pay vardır. Eğer iyilik yaparsanız, (iyiliğiniz) kendinizdir. Etmezseniz o zaman Allah’ın kitabı sizin aleyhinize bir hüccettir.” Onlar da “Siz ikinizin bilgi almak istediği durumun hükmü verilmiştir. Sen iyilik yaptın. İyilik yapmanın karşılığı sadece iyilik yapmaktır.” dediler. Adam bunun üzerine boynunu uzatıp kalktı. Kadıya dönüp dedi ki: [Recez]

1 إِنْ أخطأتُ جاريةً في الفهمِ
لا يُخطئُ القاضي المتينُ العلمِ

2 في فهمِ شكوايَ وفرضِ السهمِ

1. Eğer bir kız anlama konusunda hata yaparsa ilmi sağlam kadı hata yapmaz.

⁷⁸⁹ Darb-1 misal iktibası yapılmıştır: Museyyeb b. ‘Ales, ‘Amr b. Hind’in huzurunda şiir okuduğunda dişi deve ile erkek deve özelliklerini karıştırmıştı. Bunun üzerine Turfe b. el-‘Abd “erkek deve dişi deve oldu” anlamında استنوق الجمل dedi. el-Mufağdal eđ-Đabbî, a.g.e., s. 122.

2. Şikâyetimi anlama konusunda ve verilmesi gereken şey konusunda (hata yapmaz).

فقال القاضي: شهد الذي أخرج المرعى، أنك تريد أن تلسع الأفعى. فخذ هذه الجدوى، على أن لا تحضرني بدعوى. فلما أحرز الرجل ما أعطاه، برزت المرأة كالسعلاة. وقالت: أيد الله القاضي إن الدعوى من قبلي، فقد كان ذلك لي. فأطرق القاضي إطراق المشفق، وقال: إن البلاء موكل بالمنطق. ثم قال الشرطي⁷⁹⁰: إني أراهما يتداولان مكر الليل والنهار، ويصلان الدرهم بالدينار. فخذهما بهذه السفتجة، واكفني كربة الحشرجة، وأربة السمرجة. قال سهيل: ولما أراد الرجل الخروج عطف إلي، وقد أغمض إحدى عينيه لتخفى معرفته علي. وقال: أعيدك بالله أن لا تكون من الناس، فإن اعتذرت فلا بأس. قلت: ليس معي إلا دينار واحد فاقسماه، وإلا فنظرة إلى ميسرة من رزق الله. قال: نعم ولكن إذ تخلصت قاتبة من قوب، فأياك مطل عرقوب⁷⁹¹. ثم خرج فانطلقت في أثره، لأقف على كنه خبره. فلما أبعد عن دار القضاء، واقتضى سفتجته البيضاء، فتح الشعرى الغمضاء. فإذا هو صاحبنا ميمون بعينه، وقد انتفض العور من عينه. فابتهجت بمرآه، وابتهجت بملتحاه. وقلت له: ما خطبك وهذه الجارية، ومتى تزوجت في البادية؟ قال: هي في البيت ابنتي، وفي المحكمة زوجتي. ثم أنشد:

Kadı bu sözün üzerine dedi ki: “Yılanı sokmaya çalıştığına, meraları çıkaran (rabbim) şahit oldu. Öyleyse bana bir daha dava getirmeyeceğin (söz) karşılığında al bu hibeyi.” Adam da onun verdiği korumaya aldığı kadını gulyabani gibi ortaya çıkıverip dedi ki: “Allah kadını desteklesin ki bu dava benim tarafımdan idi. O da benim oldu.” Kadı da bunun üzerine korku ile bakışını dikerek dedi ki: “İmtihan, konuşulan şeye bağlıdır.”

⁷⁹⁰ Nâsîf dipnotta شرطي kelimesinin asker anlamında olduğunu özellikle beyan etmektedir. Çünkü onun

döneminde شرطة kelimesi polis anlamında terimleşmeye başlamıştı. Makâme hikâyeleri Nâsîf'ten önceki dönemlerde geçmektedir. Önceki dönemlerde polis teşkilatının olmaması nedeniyle okuyucunun kafası karışmaması için özellikle bu açıklamayı yapmıştır. Bkz. Abdü'l-Hafız Haymî, *Nizâmu's-şurta fi'l-ğarbi'l-islâmî*, s. 28.

⁷⁹¹ Darbı misal iktibas: ‘İmlîk kabilesinden ‘Urkûb’un kardeşi, kendisinden bir şey talep edilince, onu hurma ağacında ilk meyvenin görülmesinden sonra iade edebileceğini söylemiştir. İlk meyveler görününce meyvenin biraz büyümesini beklemesini, biraz büyüyünce olgunlaşmasını, olgunlaşınca yaş halini almasını, yaş halini alınca kuru hale dönüşmesini beklemesini istemiştir. Sonunda kurduğunda ise ‘Urkûb gece yarısı gelip hepsini toplayıp gitmiştir. Bu nedenle verilen sözleri sürekli tehir edip sonunda sözünü yerine getirmeyen kişi için “‘Urkûb gibi vaadini tehir etme” anlamında عرقوب مَطْلٌ denilmeye başlanmıştır. İbn

Sonra da askere: “Ben bu ikisini, dirhemle dinara ulaşmak için gece gündüz tuzaklarını çevirip durduklarını fark ettim. O ikisini bu kefalet karşılığında al. Böylece ölüm anındaki keder seslerime karşılık, borçlarımın ödenmesinin zorluğu da taksitlendirilmiş olsun.” Suheyl dedi ki: “Adam çıkmak isteyince bana yöneldi. Onu bilememem için gözlerinin birini kapattı ve dedi ki: “(Şuradaki) İnsanlardan biri olmamandan seni Allah’a sığındırıttım. Ancak mazeret gösterip (insanlardan olmak istemezsen) sorun yok.” Dedim ki: “Bende sadece tek bir dinar var. Onlar da onu paylaştılar. Eğer başka imkân yok ise bir mühlet verilsin.” O da dedi ki: “Evet, ancak civcivin yumurtadan kurtulması şartı ile (kabul ederim). Ayrıca ‘Urkûb’un vaatlerini ileri atıp durması olayından kaçın.” Sonra çıktı, ben de onun ardından durumunu öğrenmek için çıktım. Baktım ki mahkeme yerini terk ettiğinde ve kefalet olarak bıraktığını da aldığında, akyıldız açılmıştı. Baktım ki o bizim arkadaşımız Meymûn’un ta kendisi. Gözündeki kapalılık da kalkmış idi. Onun görünüşüne çarpıldım. Onunla karşılaşmaktan mutlu olarak ona dedim ki: “Senin bu kızla olan durumun nedir? Ayrıca ne zaman çölde evlendin?” O da dedi ki: “O evimde kızım, mahkemede eşimdir.” Sonra şöyle inşad etti: [Reml]

أَنْفَسِ النَّاسِ بِخَيْلِهِ	1	خَبِثَ الدَّهْرُ، فَصَارَتْ
فَلَيْكِنِ عِنْدَكَ حَيْلِهِ	2	وَإِذَا حَالَكَ سَاءَتْ

1. Zaman kirlendi, insanların cimriliği de kirlendi.
2. Durumun kötüleştiyse, onun hilesi de sende var olsun.

ثم غمز بأناملة مرفقي، وقبل مرفقي، وقال: أستودعك الله إلى أن نلتقي.

Sonra parmakları ile dirseğine bastı ve saçımın dibini öperek dedi ki: Bir daha buluşmak dileği ile seni Allah’a havale ediyorum.

Makâmenin Değerlendirilmesi:

Bu makâmenin hikâye kurgusu, el-Harîrî’nin Tebrîziyye makâmesinden alıntılandığı izlenimini uyandırmaktadır. Zira orada da karı koca çok fazla kavga edip mahkemelik olmakta ve kadı onların anlaşmazlık sebebinin ekonomik olduğunu düşünüp yardım parası vermektedir. Daha sonra onların arasında herhangi bir kavga olmayıp sadece

para koparabilmek için hile yapıldığını anlamaktadır. Buradaki makâmede de buna çok yakın bir kurgu vardır. Ancak el-H.ârîrî'nin hikâyesinin kurgusu daha fazladır. Zira orada kadı, karı-kocanın hile yaptığını anlayınca, parasını geri almak istemektedir. Ancak hilekâr kişi, bu kandırma olayının duyulması durumunda kadılığın şerefini zedeleyeceğini ve kadı'nın bu olayı kimseye anlatmamasının kendisi için daha iyi olacağını söyler. Kadı da göz göre göre onları serbest bırakmak zorunda kalır. Nâsîf ise el-H.ârîrî'nin bu hikâyesinde bazı değişiklikler yaparak hikâyeyi yarım bırakmıştır. Zaten *Mecma'*daki makâmeler, el-H.ârîrî'nin makâmelerine göre daha kısadır. *Mecma'*da 60 makâme bulunmasına karşın el-H.ârîrî'nin makâmeleri 50 adettir. Ancak hacim olarak tam tersi söz konusudur. Zira *Mecma'* yaklaşık 38.000 kelimededen teşekkül ederken, el-H.ârîrî'nin makâmeleri toplam 48.000 kelimededen ibarettir. Makâme sayısının çokluğuna karşın kelime sayısının azlığı Nâsîf'in hikâyelerinin bariz bir şekilde kısa olduğunu göstermektedir. Makâmenin başlığı ile metin içeriği, her makâmede olduğu gibi, alakasızdır. Bu da hikâye makâmelerinin karakteristik özelliğidir. Bu açıdan bakıldığında, ilgisiz gibi görünen bu başlıkların uygun olup olmaması hususunda tenkit etmek yersiz görünmektedir.

Bu makâmede edebî sanatların birçoğu kullanılmıştır. 12 satırlık bir şiir de verilmiştir. *Mecma'*daki şiirlerin genelde daha kısa olduğu açıkça görülmektedir. Bu şiirlerin hem fâsılası hem de kafiyesi لاج ile bitmektedir. Kelimeler arası ses/anlam oyunlarına pek rastlanmamaktadır.

8.6. Altıncı Makâme: el-Hazreciyye

المقامة السادسة وتعرف بالخزرجية

قال سهيل بن عباد: دخلت بلاد العرب، في التماس بعض الأرب. فقصدت نادي الأوس والخزرج، لأتفرج وأتخرج، وأخذ من ألسنتهم بعض المنهج. فلما صرت في بهرة النادي، أخذ بمجامع فؤادي. فجلست بين القوم ساعة، وأنا أحقق إلى الجماعة. وإذا شيخنا ميمون بن خزام، قد تصدر في

ذلك المقام. وهو يقول: من أراد أن يعرف جهينة، أو شاعر مزينة⁷⁹². فليحضر لسمع ويرى. فإن كل الصيد في جوف الفرا⁷⁹³. فعمد إليه رجل وقال: أطرق كرى، إن النعام في القرى⁷⁹⁴. فقال الشيخ: كل فتاة بأبيها معجبة⁷⁹⁵، فكن سائلاً أو مسؤولاً لنرى ما في القداح من الأنصبة. قال: إنما يسأل العالم، فما هي أسماء المطاعم؟ قال: لبيك وسعديك! وأنشد كهزار الأيك:

Suheyl b. ‘Abbâd dedi ki: Arap beldesine bir ihtiyacım için girdim. Evs ile Hazrec’in meclislerine, bilgi alma ve öğrenmeyi tamamlamak ve onların dillerinden bazı usuller almak için yöneldim. Meclisin ortasına geldiğimde, (onların konuşmaları) gönlümün orta yerini benden alıverdi. İnsanların arasında onlara gözümü dikerek bir müddet oturdum. Baktım ki yaşlımız Meymûn b. Hizâm o makamda önderlik ederek diyor ki: “Kim Cüheyne’yi (çok bilgi vereni) ya da şair Muzeyne’yi tanımak isterse dinlemek için gelsin ve görsün. Zira avların tamamı yaban eşeğinin karnındadır (avların en büyüğüdür).” Adamın biri ona yönelerek dedi ki: “Kervana bak. İşte devekuşu köydedir (avların en büyüğü zaten buraya geldi).” Yaşlı (Meymûn) da dedi ki: “Her kız, kendi babası tarafından beğenilir. Öyleyse ya soran ol ya da sorulan ol ki biz de kumar kupasında nasiplerden neler varmış bir görelim.” (Adam) Dedi ki: “Bilen kişiye sorulur: (Özel olarak verilen) Yemeklerin adları nelerdir?” (Yaşlı) Dedi ki: “İşte vardık, kavuştuk.” Sonra bol budaklı ağacın üzerindeki bayağı çaprazgaga kuşu gibi inşad etmeye başladı: [Recez]

⁷⁹² İşârî tenass vardır. Mu‘allakâtü’s-seb‘a şairi Züheyr b. Ebî Sülmâ ile oğlu Kâ‘b b. Züheyr’in kabilesinin adı Benî Muzeyne’dir. Burada her iki şaire de atıf yapılmaktadır. İbrahim Sarıçam, "Müzeyne (Benî Müzeyne)", *TDVİA*, İstanbul, 2000, XXXII, 250.

⁷⁹³ Darbı misal iktibası vardır. Üç kişi ava çıktıklarında birisi tavşan, diğeri geyik, üçüncüsü ise yaban eşeği avlamıştı. İlk ikisi avladıkları ile övünürken üçüncüsü “avin tamamı yaban eşeğinin karnındadır” diyerek diğer avların hepsinin kendi avının bir kısmını anca teşkil edeceğini kastetmiştir. Böylece darb-ı misal haline gelmiştir. el-Câhız, *el-Burşân ve l-‘urcân*, Dâru’l-Cil, Beyrut, 1410/1989, s. 459.

⁷⁹⁴ Kuşun birisi öttüğünde ona “senden çok daha büyük olan devekuşu bile avlandı ve köye getirildi.” denilerek kimsenin gereksiz yere konuşmaması gerektiği, gereksiz yere konuşması durumunda kendisinden daha güçlü olanların bile kötü duruma düşeceğini ima etmek için kullanılan bir darb-ı misaldir. el-Meydâni, *a.g.e.*, I, 431.

⁷⁹⁵ Darbı misal iktibası vardır. Bu söz ‘Acfâ’ bt. ‘Alkame es-Sa’dî’ye aittir. Kadınlar biraraya gelip kendi babalarını övünce ‘Acfâ’nın “Her kız kendi babasını beğenir” demesi darbı misal olmuştur. Ebû ‘Ubeyd, *a.g.e.*, s. 144.

للطفلِ عندِ عارفِ الحَقِيقَه	1	لنُفَساءِ الحُرسِ والعَقِيقَه
وذو الجِذاقِ حافِظُ القرآنِ	2	كذلكِ الإِعذارُ لِلخِتانِ
للعُرسِ والمَيتِ لَهُ الوَضِيعَه	3	لِلخِطَبَةِ المِلاكِ والوَلِيمَه
ولِإِهلالِ رَجَبِ العَقِيرَه	4	ولِلبِناءِ جَعَلوا الوَكِيرَه
وَشُنْدُخٍ لَمَّا يَضِلُّ إِذْ وَجِدَ	5	وَقِيلَ تُحْفَةٌ لِزائِرٍ يَرِدُ
ثم القَرى لِلضَيفِ عَندما حَضَرَ	6	كذا نَقِيعَةُ القُدومِ مِنْ سَفَرِ
فإنها مَأدُبَةٌ عَند العَرَبِ	7	وحيثما لَم يَكُ مِنْ ذاكِ سَبَبِ
تَدَعى وَإِنْ خَصَّتْ فَتلكِ النَقَرى	8	وَإِنْ تَعَمَّ دَعوَةٌ فَالجَفَلى

1. Hakikati bilenin gözünde, hurs (ziyafeti) nifastaki kadın içindir. Akika da çocuklar içindir.
2. Aynı şekilde i'zâr da sünnetli içindir. Hizâk (yemeği)'nin sahibi de Kuran'ı ezberleyendir...
3. Milâk nişanlı içindir. Velîme de damat içindir. Ölü için de vedîme vardır.
4. İnşaat tamamlandığında vekîleyi (ziyafetini) oluşturmuşlar. 'Akîra (Onuncu gün yemeği) da Recep ayının hilali içindir.
5. Uğrayan ziyaretçi için (verilen yemeğe) tuhfe denir, kaybolup bulunan şey için (verilen yemeğe) de şunduh denir.
6. Yolculuktan gelenler için (verilen yemeğe) nekî'atu'l-ku'dûm denir. Sonra da gelen misafir için verilen yeme kirâ (denir).
7. Eğer ortada hiçbir sebep yok ise o zaman Araplarda (normal yemekler için) me'dube vardır.
8. Eğer davet herkese açık olursa cefelâ ziyafeti vardır. Sadece belirli kesim davetli ise o ziyafet nekarâdır (ona nekarâ denir).

قال: أحسنت يا ضريب الضرب، فما هي نيران العرب؟ فأشدد:

(Adam) Dedi ki: “Güzel oldu ey ak balımsı kişi. Peki, Arapların ateşlerine ne denir?” (Yaşlı) Sonra şöyle inşad etti: [Recez]

وَذُكِرَ نَارُ الْوَسْمِ بَعْدَهَا جَرَى	أَوَّلُ نَارٍ عِنْدَهُمْ نَارُ الْقِرَى	1
وَالصَّيْدِ وَالْحَرْبِ لَدَى التَّرَاخِفِ	وَنَارُ الْإِسْتِسْقَاءِ وَالتَّحَالُفِ	2
وَنَارُ رَاحِلٍ كَذَا نَارِ الْأَسَدِ	وَنَارُ غَدْرٍ وَسَلَامَةٍ تُعَدُّ	3
فَجُمْلَةُ النَّبْرَانِ هَؤُلَاءِ	وَالنَّارِ لِلْسَّلِيمِ وَالْفِدَاءِ	4

1. Onlardaki ilk ateş, kirâ (ziyafet) ateşidir. Sonra da dağlama ateşininin cerâ olduğunu zikretti.
2. Sonra da istiskâ (yağmur isteme) ateşini, tehâluf (anlaşmaya varıldığında yakılan) ateşini, sayd (geyik avı için yakılan) ateşini ve ordunun birbirine yürüme sırasındaki harb (mesafeleri göstermek için dağın üstüne yakılan) ateşi zikretti.
3. Sonra ğadr (ihanet eden kişiyi ifşa için hac günü Mina'da yakılan özel ateş) ateşi ile selamet (yolculuktan sıkıntısız dönen için yakılan) ateş de sayılmaktadır. Râhil (yolculuğa çıkan kişinin dönmemesi dileği ile yakılan) ateş de (sayılmaktadır). Aynı şekilde esed (aslanın baskınıni engelleyen) ateş de (sayılmaktadır).
4. Selîm (gece hayvan sokmaması için uyanık kalmayı sağlayan) ateşi de fedâ (eşrafın esir edilmiş kadınlarının fidyesi verilip kurtarıldıktan sonra gece aydınlanabilmeleri için yakılan) ateşi de sayılmaktadır. İşte ateşlerin tamamı bunlardır.

قال: أعتقك الله من النار! فهل تعرف ساعات النهار؟ فأنشد:

(Adam) Dedi ki: “Allah seni ateşten kurtarsın. Peki, gündüzün vakitlerini biliyor musun?” O (yaşlı) da şöyle inşad etti: [Recez]

هي البُكُورُ وَالبُرُوعُ طَارِ	أَوَّلُ سَاعَةٍ مِنَ النَّهَارِ	1
ظَهِيرَةٌ ثُمَّ الزَّوَالِ عَدُّوا	وَالرَّأْدُ وَالضُّحَى الْمُتَوَعُّ بَعْدُ	2
وَبِالْحُدُورِ وَالْعُرُوبِ تَكْمَلُ	ثُمَّ الْأَصِيلُ الْعَصْرُ ثُمَّ الطَّفَلُ	3

1. Günün ilk vakti, bukûrdur. Buzûğ (vakti) de ondan sonra gelmektedir.
2. Ra'd ile kuşluk vakti ondan sonra ortaya çıkmaktadır. Sonra zevâli (güneşin tepe noktasından aşması) sayarlar.
3. Sonra ikindi, sonra aşıl, sonra da şafel gelir. Hüdûr ile gün batımı ile de (gün) tamamlanır.

قال: قد أسبغت الذيل، فهل تعرف ساعات الليل؟ فأنشد:

(Adam) Dedi ki: “Eteği çok uzattın. Peki, gecenin vakitlerini biliyor musun?” O (yaşlı) da şöyle inşad etti: [Recez]

1	أَوَّلُ سَاعَةٍ مِنَ اللَّيْلِ الشَّفَقُ	وَبَعْدَهَا الْعَشْوَةُ يَتْلُوها الْعَسَقُ
2	فَهَذَاةٌ تُمَّتْ شَرَعٌ ثُمَّ قُلُ	جِنْحٌ وَزُلْفَةٌ هَزِيْعٌ يَا رَجُلُ
3	وَبَعْدَ ذَاكَ غَبَشٌ وَسَحَرُ	وَالْفَجْرُ وَالصُّبْحُ الَّذِي يَنْفَجِرُ

1. Gecenin ilk vakti şafaktır. Sonra ‘aşve gelir, onu da ğasak (vakti) takip eder.
2. Sonra hed’e gelir, sonra şer‘, sonra da cinh, zulfe, hezî‘ de, ey adam!
3. Ondan sonra ğabeş, seher, fecr ve şafağın söktüğü sabah gelir.

قال: قد درأت الشبهات، فهل تعرف رياح الجهات؟ فأنشد:

(Adam) “Şüpheleri giderdin. Peki, yön rüzgârlarını biliyor musun?” deyince (yaşlı) şöyle inşad etti: [Recez]

1	مَا هَبَّ مِنْ شَرْقٍ فَذَلِكَ الصِّبَا	ثُمَّ الْجَنُوبُ عَنْ يَمِينٍ ذَهَبَا
2	ثُمَّ الشَّمَالُ وَالِدُّبُورُ، وَجَرَّتْ	نَكْبَاءُ بَيْنَ كُلِّ رِيحَيْنِ سَرَّتْ
3	فَذَلِكَ الْأَزِيبُ ثُمَّ الصَّايِبَةُ	فَالْهَيْفُ ثُمَّ الْجَرِيَاءُ آتِيَةٌ

1. Doğudan esen şabâ’dır. Sonra cenûb sağdan gider.
2. Sonra şimâl ile debûr vardır. Nekkâ’ da iki rüzgârın arasında gider.
3. İşte o ezîbdir. Sonra şâbiye gelir, sonra da heyf, sonra da cirbiyâ’ gelir.

قال: قد جلوت الرموز، وفتحت الكنوز، فهل تعرف أيام برد العجوز؟ فأنشد:

(Adam) Dedi ki: “Alâmetleri ortaya çıkardın. Hazinesi de açtın. Peki, ‘acûz günlerinin (Şubat sonu Mart başındaki soğuk yedi günün) adlarını biliyor musun?” O (yaşlı) da şöyle inşad etti: [Recez]

1	صِنَّ وَصِنَّرٍ وَوَبْرٍ يُذَكَّرُ	وَبَعْدَهُ الْآمِرُ وَالْمُؤْتَمِرُ
2	كَذَا مُعَلَّلٌ وَمُطْفِي الْجَمْرِ	هَاتِيكَ أَيَّامَ الْعَجُوزِ فَادْرٍ

1. Sinn, sinnebr ve vabr zikredilir. Sonra da âmir ile mu'temer (gelir).
2. Aynı şekilde mu'allil ve muţfi el-cemr (zikredilir). İşte bunların ‘acûz günleri olduğunu bil.

قال: حبيبت يا قطب للعراق، فما أسماء خيل السباق؟ فأنشد:

(Adam) Dedi ki: “Selamlandın ey Irak’ın kutbu. Peki, yarış atlarının adları nedir?” O (yaşlı) da şöyle inşad etti: [Recez]

1	أَوَّلُ سَابِقٍ هُوَ الْمُجَلِّي	ثُمَّ الْمُصَلِّي بَعْدَهُ الْمُسَلِّي
2	تَالٍ وَمُرْتَاخٌ عَلَيْهِ يُقِيلُ	وَالْعَاطِفُ الْحَظِي وَالْمُؤْمَلُ
3	كَذَلِكَ اللَّطِيمُ وَالشُّكَيْتُ	فَاحْفَظْ فَمَا أَعْطَيْتُ قَدْ أَعْطَيْتُ

1. En ileri olan mucellîdir. Sonra muşallî, ondan sonra da müsellî gelir.
2. Murtâh onu takip eder, ‘âţif el-ħaziyy ile muemmel,
3. Laţîm ile sukkeyt de aynı şekilde. Öyleyse ezberle, çünkü ne verildiysen onu verdin bile.

قال: لله درك! لقد جمعت فأوعيت، وقدحت فأوريت. فإن شئت فسل، قال: أجل، ولكن خلق الإنسان من عجل. فإن أبطأت في الجواب فلي عليك ناقة حمراء، وعلى قومك فرس غراء. قال: هات وبالله التوفيق، إلى سواء الطريق. فقال: ما هي برق العرب المذكورة وداراتها المشهورة؟ فضاقت الرجل ذرعاً في الجواب، وقال: اللهم اهدنا صراط الحق والصواب. ثم قال: قد وجبت راحلة الشيخ علينا، ليسهل وفده إلينا. فقال الشيخ: قد علمتم يا قوم أن الخير معقود بنواصي الخيل، وهي التي ينجو بها الوافد من

جوارح النهار وطوارق الليل. قالوا: كلاهما وتمراً⁷⁹⁶، فقد فرضنا لكل بيت صلة أخرى، على أن تكتبها لنا سطرًا فسطرًا. ففعل وقال: الشرط أملك، عليك أم لك⁷⁹⁷. فجاءوا بناقة وجنء وفرس كميت، وشاة لكل بيت. فأنكر الشيخ الشويهات، قد اذخرت شيئاً فأنشده لنجيزه سريعاً. فضحك الشيخ على الأثر، وقال أريها الشهي وتريني القمر⁷⁹⁸. إن هذه الأبيات مشطورة توهم الأنصاف، لكنها تحسب أبياتاً عند الإنصاف، وإلا لما جاز في قوافيها ما رأيتم من الخلاف. فإن تمسكتم بالعروة الوثقى، وإلا فالله خير وأبقى. فقالوا: لله درك ما أقواك في الحجة، وأهداك إلى المحجة! وقد رضينا بما حكمت، فخذ ما احتكمت. قال: فاعتمد على عصاه وقال: رب ثبت قدمي، واشد عصاي التي أتوكأ عليها وأهش بها على غنمي. ثم أشار إلى المشهد وأنشد:

(Adam) Dedi ki: “Allah seni hayreylesin! Hem (bilgileri) topladın hem de (kendinde) muhafaza ettin. Hem çakmağı çaktın, hem de ateşi tutuşturdun. Öyleyse dilersen (bana soru) sor.” Dedi ki: “Güzel. Ancak insan aceleden yaratılmıştır. Eğer ağır davranırsan kızıl deveyi bana vermen gerekir. Seninle olan topluluğun da bana alını ak bir at vermesi gerekir.” (Adam) Dedi ki: “Düzgün yola muvaffakiyet (ile varmak) Allah’tandır.” (Yaşlı) Dedi ki: “Zikredilen Burağu’l-’Arab denen yerler ve meşhur daireleri (sınırları) neresidir?” Adam cevabı vermede kolu daraldı (gücü yetmeyince) dedi ki: “Allah’ım bizi hak ve doğru yola ilet.” Sonra dedi ki: “Şimdi yaşlı adama binek (vermek), bize kolayca gelebilmesi için bize vacip oldu.” Yaşlı adam dedi ki: “Muhakkak ki hayır, atların alınına bağlanmıştır. Onun sayesinde yoldan gelen kişi gündüzün yırtıcılarından ve gece ansızın gelen şeylerden kurtulur.” Dediler ki: “Hem ikisini hem de hurmayı (al).” Biz her ev için başka bir hibeyi tek tek yazmak kaydıyla zorunlu hale getirdik.” O da onu yerine getirerek dedi ki: “Koşullar senin aleyhine de olsa, lehine de...” Sonra her ev için büyük bir dişi deve, ala kara bir at ve bir koyun getirdiler. Yaşlı adam koyunların küçüklerini beğenmeyerek dedi ki: “Beyitlerin yarısının karşılığını verdiniz.” Dediler ki: “Bilakis,

⁷⁹⁶ Darbı misal iktibası vardır. ‘Amr b. Hāmran el-Ca’di’nin tereyağı, deve hörgücü ve hurması vardır. Bir adam gelip tereyağı ile deve hörgücünü isteyince ikisini verdi, onların yanında hurmayı da verdi. Bu nedenle “yetmez sana, bunu da al” anlamında darbı misal olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Ebû ‘Ubeyd, *a.g.e.*, s. 86.

⁷⁹⁷ Her türlü koşullarda kardeşlik bağının sağlam tutulması için kullanılan bir darbı misaldir. eş-Şağani, *el-‘Ubâbu’z-zâhir*, Beyrut, 1978, s. 271.

⁷⁹⁸ Darbı misal iktibası vardır. Birisi çok zor olan bir işi yaparken karşıdaki kişinin çok basit şeyler yapması için kullanılan bir deyimdir. Kâsim es-Sarakuştî, *ed-Delâil fi ġaribi’l-ġadîs*, I-III, Mektebetu’l-‘Ubeykân, Riyad, 1422/2001, I, 145.

hepsinin karşılığını verdik. Eğer başka birikimin varsa o zaman onu da inşad et ki onun da hızlıca karşılığını verelim.” Yaşlı da ardından güldü ve dedi ki: “Ben ona (zor görünen) Süha yıldızını gösteriyorum, sen de bana ayı gösteriyorsun. Muhakkak ki bu beyitler bölünmüşlerdir ve yarımşar gibi görünmektedirler. Ancak insaf ehlinde onlar (tam) beyit olarak kabul edilir. Eğer öyle olmasaydı, kafiyelerinde görmüş olduğunuz farklılıklar caiz olmazdı. Eğer en güvenilir ilige tutunursanız... Tutunmaz iseniz Allah daha hayırlıdır, daha kalıcıdır.” Dediler ki: “Allah seni hayreylesin. Delil getirmede ne kadar da kuvvetlisin. Edindiğin yollar ne kadar da doğru. Senin verdiğin hükümlere razı olduk. Öyleyse kendince verdiğin hükümdeki şeyi al.” (Suheyl) Dedi ki: (Yaşlı adam) Asasına dayandı ve dedi ki: “Ya rabbi, ayaklarımı sağlam tut. Davarlara yaprak dökmek için kullandığım ve kendimin de dayandığı asamı sağlamlaştır.” Sonra getirilen şeye işaret etti ve inşad etti: [Recez]

فَلْيَأْتِ نَادِي الْأَوْسِ وَالْخَزْرَجِ	1 مَنْ كَانَ يَبْغِي السَّيْرَ فِي الْمَنْهَجِ
رَبُّ الْقَنَا لَا رَبَّهَ الْهُودَجِ	2 يَلْقَى الْعَطَارِيفَ الْأُولَى هَمُّهُمْ
وَيَنْحَرُونَ الْكُومَ فِي السَّجْسَجِ	3 يُذْكَونَ نِيرَانَ الْقِرَى فِي الدَّجَى
خَيْلٌ نَسَبْنَاها إِلَى أَعْوَجِ	4 إِذَا دَعَا الدَّاعِيَ اسْتَقَامَتْ لَهُ
مِنْ مُلْقِحِ يَيْلَى وَمِنْ مُنْتَجِ	5 لَيْنِ أَفَادُونَا بِأَكْرُومَةٍ
يَيْقَى بَقَاءَ الْجَبَلِ الْأَصْلَجِ	6 فَقَدْ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا ذَكَرَهُ

1. Kim doğru yolda yürümeyi isterse Evs ile Hazrec'in meclisine gelsin.
2. (Bu sayede) Tasaları öncül efendileri ile karşılaşır. Mızrağın efendisi, hevdecin kadın efendisi değil.
3. Zifir karanlıkta ziyafet ateşini yakarlar. Şafak sökümü vaktinde de büyük develeleri keserler.
4. Eğer birisi çağırırsa, A'vec'e (Benî Hilâl'e ait önemli bir at) nispet ettiğimiz at onun için doğrulur.
5. Bizi koç ile dişi koyun ikramı ile faydalandırır.
6. Biz de onlara zikrettiği şeyi karşılık olarak veririz. Böylece pürüzsüz dağın arta kalanı kalır.

فقالوا: قد تفضلت علينا في الثناء، فلك اليد البيضاء. وهذه نفقة لسفرك، فسر مسروراً بظفرك. قال: فلما فصل عن النادي، قفوته إلى الوادي. وقلت له: هنياً مرياً، لقد جئت شيئاً فرياً. فأنى لك هذا السجال، وكيف أجبت كل سؤال بالارتجال؟ قال: يا ابن أخي الحق أولى أن يقال. شهدت سوق عكاظ، وتخللت تلك الأوشاظ، فسمعتهم يتناشدون القطعة والبيت، ويتذاكرون من كيت وذيت. فالتقطت منهم ما التقطت، وسقطت به على من سقطت. ثم أشار إلي بعصاه، وأنشد وهو يسوق الشياه:

Dediler ki: “Övgüde bizden üstün geldin ve ak el senindir. Bu da yolcuğun için infaktır. Öyleyse zaferinle mutlu bir şekilde git.” (Suhey) Dedi ki: “Meclisten ayrıldığında onu vadiye kadar takip ettim ve ona dedim ki: ‘Afiyetle (ye) ve kanarak (iç). Sen çok büyük bir şey getirdin. Bu tartışma (gücü) sana nereden (geldi), her soruya nasıl irticalî olarak cevap verdin?’ (Yaşlı) Dedi ki: “Ey yeğenim, dile getirilmesi açısından hak, (her zaman) önceliklidir. Ben ‘Ukâz çarşısında bulundum. Oradaki toplulukların arasına girdim. Onların tek beyit ile yedi beyte kadar inşad edişlerini, söz ve davranışlarla ilgili müzakere ettiklerini işittim. Onlardan alabildiğimi aldım. Atıklarımı da attım.” Sonra bana asası ile işaret etti ve koyunları güderek inşad etti: [Vâfir]

1	تُرَى عَيْنِي تَقَرُّ وَعَيْنُ لَيْلَى	تُرَاقِبُ عَوْدَتِي حِيناً فَحِينَا
2	تُسَائِلُ عَنْ أَبِيهَا كُلَّ رَكْبٍ	فَلَا تَدْرِي لَهُ خَبراً يَتِيناً
3	نَدَرْتُ لَهَا الْفَرَاهِيدَ اللَّوَاتِي	أَعُودُ بِهَا وَأُحْرَجَتِ الْيَمِينَا
4	تَضِيفُ بِهَا بَنَاتِ الْحَيِّ يَوْماً	كَمَا قَدْ كُنْتُ أَصْنَعُ لِلتَّيْنَا

1. Gözüm yerleşmiş olarak görülüyor, Leyla'nın gözü ise anbean benim dönüşümü gözetler.
2. Her binekle gelen kimseye babasını soruşturur. Onun hakkında kesin haber öğrenmez.
3. Geri getirdiğim küçük davarları ona adadım. Büyük yeminler ettim.
4. Çocuklar için önceden yapmış olduğum gibi bir gün mahalledeki kızlara ziyafet verilen küçük davarlar.

ولما فرغ من إنشاده، تمطى في بداده، على جواده، ثم ودعني وانطلق، وأودعني القلق. فأتبعته عيني إلى أن غاب، ورجعت أستمطر له السحاب.

(Şiir) İnşadını bitirdiğinde yağız atına eyerin sergisini gerdirdi. Sonra bana veda ederek ayrıldı. Endişe de beni bıraktı. Kendim onu kaybolana kadar takip ettim. Döndüm ve bulutun onun için yağmasını istedim.

Makâmenin Değerlendirilmesi:

Bu makâmede Evs ile Hazrec kabilelerinin ismi zikredilerek yine Hz. Peygamber (sav) dönemine gidilmektedir. Zira Evs ile Hazrec, Medine şehrindeki hicret öncesi güç savaşı veren iki büyük kabile idi.⁷⁹⁹ İslam tarihinde daha sonra bu iki kabile ismi bir arada pek anılmaz olmuştur. Evs ile Hazrec isimlerini bir arada gören bir okuyucu, doğrudan hicretin ilk dönemini hatırlamaktadır.

Hz. Peygamber (sav) dönemini hatırlatmak üzere kullanılmış olan diğer kelime ise ‘Ukâz çarşısıdır. Bilindiği üzere ‘Ukâz çarşısı VII. yüzyılın başlarında hâlâ önemini korumakta idi. Ancak İslam’dan sonra bu çarşı yıkılmıştır.⁸⁰⁰

Burada âdeta konu lügati gibi belirli bir konudaki terimler zikredilerek açıklaması da verilmiştir. Çeşitli vesile ile bir araya gelinen ortamlarda verilen yemeklerin adları şiir içerisinde hem zikredilmiş hem de açıklaması yapılmıştır. Bunun yanında ateş çeşitleri, rüzgâr çeşitleri, günün ve gecenin vakitleri de zikredilmiştir. İleriki makâmelerde bazen buna benzer konu terimleri ile karşılaşılacaktır. Nâsîf bu şiir ile kendi dil üstünlüğünü ortaya koyma imkânını elde etmiştir.

Hazreciyye makâmesinin neredeyse yarısına yakını şiirdir. Bunun sebebi de yaşlı Meymûn’un karşıdaki insanlardan mal edinebilmesi için hem edebî sanat üstünlüğünü hem de Arapça kelime bilgisi üstünlüğünü ispatlamaya çalışmasıdır. Zira insanlar ona rüzgâr adları, yemek adları gibi bilgileri sorarken, Meymûn buna düz metin olarak cevap vermek yerine bu terimleri şiir içerisinde zikrederek dil üstünlüğünü kabul ettirmeyi başarmıştır.

⁷⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-nebevîyye*, I-II, Mektebetu Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, Mısır, 1375/1955, I, 428.

⁸⁰⁰ el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, I, 195.

Secîler genelde ikilidir. Üçlü ve dördlü secîye nadiren rastlanmaktadır. Dil özelliklerine ait inceliklere temas edilmemiştir. Edebî sanatlar sıkça kullanılmıştır.

8.7. Yedinci Makâme: el-Yemeniyye

المقامة السابعة وتعرف باليمينية

حكى سهيل بن عباد قال: لفظتني أحداث الزمن، إلى مشارف اليمن. فحللتها أنكر من شيء⁸⁰¹، وأنقل من فيء. لا أعرف بها جليساً، ولا أجد لي أنيساً. فلما مللت الإقامة فيها، هممت بالرحيل عن فيافها. فرأيت رجلاً في الرحال، يطالب شيخاً بمال. والشيخ يتبرأ من طلبه، ما لم يحكم الشرع به، فتنافذا إلى القاضي بسببه. قال: وكنت قد تبينت أن الشيخ صاحبنا ميمون، فابتهجت كأني أوتيت مال قارون، وتبعته إلى دار القضاء لأنظر ماذا يكون. فلما دخلا على القاضي حياة الشيخ بالسلام، وقال: أيد الله شرع الإسلام. فكان القاضي نظر إلى رثاة برديه، فلم يحفل بالرد عليه، فأخذت الشيخ الحمية، حمية الجاهلية. وقال: أراك قد ارتكبت الخلة المنهي عنها، فقد قال الكتاب: إذا حييتم بتحية فحيوا بأحسن منها. فإن كنت تعتبر الخرق دون الأخلاق، فتلك مدارج الخز في الأسواق، وإلا فانظر إلى الأبواب دون الجلباب. فإن المرء بأصغريه⁸⁰²، لا بثويبه، قال: فحجل القاضي واعتذر إليه، وقد عظم في عينيه. وقال هل للشيخ دعوى ترفع؟ قال: لا بل لصاحبنا دعوى لا تسمع. فأشار القاضي إلى الرجل، وقال: تقدم فقل. فقال: يا مولاي لا تطعم العبد الكسراع، فيطمع في الذراع⁸⁰³. إن هذا الشيخ استأجر مني ناقة مهريّة، في الديار المصرية. وقال: إذا بلغنا اليمن لا أسلمك الزمام، حتى أسلمك الأجرة عن تمام. فرخصت له في النسبيّة، وغفلت عن الخبيثة. فلما بلغنا موطن القدم، إذا هو أضبط من عائشة بن عثم⁸⁰⁴. فأمسك المطية، فضلاً عن العطية. فقال القاضي: ما تقول يا أيها الشيخ في دعواه؟ فضحك حتى استلقى على قفاه. وقال: قد

⁸⁰¹ Nâsîf burada dilbilimcilerin varlık ile ilgili görüşlerini yansıtmaya çalışmaktadır. Zira dilbilimcilere göre en belirsiz olan varlık "şey"dir. Bkz. Neşvân el-Himyerî, *Şemsu'l-'ulûm ve devâ'u kelâmi'l-'arab min el-kulûm*, I-XI, Dârul-Fikr, Beyrût 1420/1999, s. 6742.

⁸⁰² Darbı misal iktibası: Şekkâ b. Dâmrâ bu sözü kalp ile dili kast ederek söylemiş ve sonra deyim haline gelmiştir. Bkz. el-Mufađđal eđ-Đabbî, *a.g.e.*, s. 55.

⁸⁰³ Darbı misal iktibası: 'Amr b. 'Adiyy'in iki adamın yanına yemek için oturup sonra şarap istemeye başlaması sonucu söylenen bir sözdür. Az şey verilip ardından çok şey istememesi için kullanılan deyim haline gelmiştir. Ebû 'Ubeyd, *a.g.e.*, s. 281.

⁸⁰⁴ Darbı misal iktibası vardır: 'Aîşe b. 'Usem adlı bir adam kuyuya düşmek üzere olan bir deveyi önce kuyruğundan tuttu, sonra geri kalanını asılarak tek başına çıkardı. Bu nedenle çok sağlam duran kişi için bu deyim kullanılmaya başlanmıştır. Bkz. Ebû Hilâl el-'Askerî, *a.g.e.*, II, 12.

جعلت تسليم الأجرة موعداً لتسليم الزمام، فأنا لا أسلمه الأجرة والسلام. فعجب القاضي لافتنانه، وأعجب بسحر بيانه، وخاف من ظبة لسانه. فقال للرجل: نجعلها بين بين، خذ العين، واترك الدين، فويل أهون من ويلين. فقال: إذا لم يكن غير هذا عند المولى، فالرضى به أولى. ولما خرج الرجل لسانه، أشار القاضي إلى بعض غلماناه. وقال له: شيع الشيخ إلى بحبوحة الربع، وخذ منه دينار المنع، فقال الشيخ: أراك أيها الإمام، قد جعلت زادك مخ النعام. ولقد بلوتك لأرى هل تحكم بالقسط بين الناس، فوجدتك تميل إلى حيث ترجو ثمالة الكأس، أو تجهل إخراج القضايا على مقتضى القياس. فلاهجونك بما لم يهيج به قاض من قبل، ولأشكونك إلى من يؤدبك بالعزل، أو تشتري عرضك مني ولي عليك الفضل. فندم القاضي على قضائه الخاسر، وقال: هذا جزاء مجير أم عامر⁸⁰⁵. ثم أقبل على الشيخ وقال: قد فرضت في مالي من الزكاة نصاباً، فخذته وسبح بحمد ربك واستغفره إنه كان تواباً. قال: فلما قبض الشيخ الذهب، نهض وقال لي: يا رجب، خذ من القاضي دينار الأدب. فقال القاضي: إنني بحكمك راض، فاقض ما أنت قاض. فتلقفت الدينار وخرجنا للحين، والقاضي يقول: إن الله لا يضيع أجر المصلحين. ولما فصلنا عن المكان، دعوت الشيخ إلى منزلي بالخان. فقال: إن نفسي لا تطيب بمقام، حتى أفتقد الناقة والغلام. قلت: وما ذاك يا حمة العقرب؟ فضحك حتى استغرب. وقال: أما الناقة فركوبتي التي جرت على أجرتها المخاصمة، وأما الغلام فخصمي الذي رأيت في المحاكمة. فقلت: وماذا حملك، على أن تحبط عملك؟ قال. وصلت إلى هذه البلاد، وقد خلت وفضتي من الزاد، فتوصلت إلى القاضي بسبب لعلمي أنه أطغى من فرعون ذوي الأوتاد، وأبخل من كلاب بني زياد. ورصدت له حتى طلب دينار القضاء، فكان عليه أشأم من رغيف الحولاء⁸⁰⁶. فقلت له: لله درك ما أطول باعك، وأهول قاعك! قال: من ليس يؤخذ بالبنان، فخذ بالسنان. ثم انساب بي إلى منزله كالحباب، وإذا غلامه الذي كان يخاصمه بالباب. فأشار إليه وأنشد:

Suyehl b. ‘Abbâd anlattı, dedi ki: Zamanın gelişmeleri beni Yemen’in yüksek yerlerine püskürdü. Şey kelimesinden daha belirsiz bir şekilde, ikindinin son zamanındaki

⁸⁰⁵ Sırtlan için Ummu ‘Âmir adı verilmekteydi. Bir adam bir gün sırtlanın birini avcılarının elinden kurtarmış, sırtlan da güven içerisine girdikten sonra kendisini kurtaran adamı yemiştir. Bu nedenle iyilik yaptıktan sonra kötülük yapılan kişiye “Ummu ‘Âmir’in karşılığı” ifadesi darb-ı mesel olarak verilmeye başlanmıştır. Bkz. Ebû Maşûr eş-Se‘âlibî, *Hâşşu'l-hâşş*, (nşr. Hasen el-Emin), Dâru Mektebeti'l-Ĥayât, Beyrut, s. 24.

⁸⁰⁶ Havlâ’ adlı bir kadından bir adamın izinsiz çörek alması sonucu ortaya çıkan kavganın büyümesi ile yaklaşık bin kişi ölmüştür. O nedenle küçük bir şeyin büyük sorunlar ortaya çıkarmasında bu deyim kullanılmıştır. Bkz. Ebû Bekir el-Ĥârizmî, *Mufîdu'l-‘ulûm ve mubîdu'l-humûm*, el-Mektebetu'l-‘Unşuriyye, Beyrut, 1418/1997, s. 494.

gölgenin hızlı yer değıştirişii gibi oraya konuverdim. Orada birlikte oturacak hiç kimseyi tanımıyordum. Kendime yakın bir dost bulamıyordum. Oradaki ikametden usandığımda çölleri bırakmaya niyet ettim. Sonra yaşlı bir adamdan malını isteyen bir adamı develerin hareket ettiği yerde gördüm. Yaşlı adam da mahkemenin hüküm koymadığı sürece bu istekten kendisini ibra ediyordu. Bu sebeple kadıya davayı götürdüler. (Suheyl) Dedi ki: Bu yaşlı adamın arkadaşıımız Meymûn olduğunu fark etmiştım. Karun'un malı bana verilmiş gibi sevindim. Ne olacağına bakmak için mahkeme yerine kadar onun peşinden gittim. İçeri girdiklerinde yaşlı adam onu selam (kelimesi) ile selamladı ve dedi ki: "Allah İslam şeriatını desteklesin." Kadı da sanki onun elbisesinin eskiliğine bakıyor gibiydi. Ona (selamı) iade etme konusunda pek önem vermedi. Yaşlıyı da birden cahiliyye böbürlenmesi gibi böbürlenme tuttu. (Yaşlı adam kadıya) Dedi ki: "Seni haram olan yola karıştığını görüyorum. Zira (Kuran'ı) yazan (rabbimiz), 'size selam verildiğinde ondan daha güzeli ile selam verin' demiştir. Eğer ahlak yerine çaputa itibar ediyorsan, işte bu pazardaki ipek elbisenin dürüm yeridir. Etmiyorsan da akıllara bak, cilbablara değil. Çünkü insan iki en küçük (dil ile kalp) ile değer görür. İki elbisesi ile değil." Dedi ki: Kadı çok utandı, ondan özür diledi ve gözünde çok büyümesi ile birlikte dedi ki: "Yaşlının görülecek bir davası var mıdır?" O da dedi ki: "Hayır, ancak arkadaşımızın duyulmayan bir davası var." Sonra kadı adama işaret etti ve dedi ki: "Öne geç ve söyle!" O da dedi ki: "Efendim! Kölenin paçasını doyurmayacaksın, yoksa kolu ister. İşte bu adam Mehri'lere ait olan bir dişi deveyi benden Mısır diyârında kiralayarak dedi ki: 'Yemen'e vardığımızda ücretin tamamını sana teslim etmeden yuları teslim etmem.' Ben de ona ödemeyi tehirli vermesine izin verdim. Saklanan şeyin ise farkına varmadım. Sonra varılacak yere vardığımızda baktım ki o kişi, 'Âişe b. 'Usem (adlı adam)'dan daha sağlam idi. Bunun üzerine (bana) vereceği şeyi (ücreti) kendinde tuttu, bineği de kendinde tuttu.' Kadı dedi ki: "Ey yaşlı, onun bu iddiasına ne diyorsun?" O da ensesi yere değene kadar gülererek dedi ki: "Ben yuların teslim edilme vaktini, ücretin teslim edilme vakti olarak belirlemiştım. Öyleyse ona ücreti teslim etmiyorum vesselam." Kadı onun iknasına şaşırdı. İfade ediş tarzı da hoşuna gitti. Dilinin keskinliğinden de korkarak adama dedi ki: "Biz onu yarı yarıya yapalım. Dişi deveyi al, borcu da bırak. Bir yazıklar olsun, iki yazıklar olsuna göre daha az kötüdür." O (adam) da dedi ki: "Eğer rabb katında bundan başka bir şey yok ise ona razı olmak evlâdır." Adam işi için çıktığında kadı, hizmetçilerden birine işaret ederek dedi ki: "Yaşlıya meraların arazisine kadar eşlik et. Dâvâ için kefalet dinarını da al." Yaşlı da dedi ki: "Ey imam, deve

kuşunun kemiğinin içindeki yağını kendine azık edindin. Ben senin insanların arasında adalette hüküm verip vermeyeceğini görmek için sınıdım. Seni ya bardaktaki artık kalanlara meylettğini ya da kıyasın gerektiği şekilde hüküm çıkarmayı bilmediğini gördüm. Daha önce hiçbir kadının hicvedilmediği şekilde hicvedeceğim. Ayrıca seni görevden alarak terbiye edecek kişiye de seni şikâyet edeceğim. Ya da benden şerefini satın alırsın, benim de sana üstünlüğüm olur.” Kadı, vermiş olduğu hüsranlı hüküm için pişman olarak dedi ki: “Bu, Ummu ‘Âmir’i (sırtlanı) kurtaranın karşılığıdır.” Sonra yaşlıya yöneldi ve dedi ki: “Malımdan zekât için bir nisap miktarı ayırdım. Onu al, sonra da rabbini överek tespih et, ondan af dile. O, tövbeleri çokça kabul edendir.” Dedi ki: “Yaşlı adam altını kavrayınca bana dedi ki: “Ey Recep! Kadı’dan edeb dinarını al.” Kadı dedi ki: “Ben senin vereceğin hükme razıyım. Ne hüküm verirsen ver.” Ben de dinarı kaptım ve hemen çıktık. Kadı dedi ki: “Allah düzgün iş yapanların karşılığını zayi etmez.” Mekândan ayrıldığımızda yaşlıya eve davet ettim. O dedi ki: “Çocukla devenin durumunu yoklayana kadar belirli yerde kalmaya gönlüm razı olmaz.” Dedim ki: “Peki nedir o ey akrebin nişi?” O da abartana kadar güldü ve dedi ki: “Dişi deveye gelince, o, ücreti hakkında husumetleşilmiş olan bineğimdir. Çocuğa gelince, o benim mahkemeleşme esnasında görmüş olduğum hasımımdır.” Dedim ki: “Peki amellerinin hepsini boşa çıkarmaya iten şey nedir?” Dedi ki: “Ben bu beldeye ulaşmıştım. Dağarcığımdaki azıklar da boşalmıştı. Sonra bir kadı’nın Benî Ziyâd’ın köpeklerinden daha cimri, bol sütunlu firavundan daha taşkın olduğu bilgisine sahip olmam nedeniyle o kadıya ulaştım. Onu dava açma dinarını istemesine kadar gözetledim. O dinar, kadı için Hâvlâ’nın çöreğinden daha uğursuz idi.” Ona dedim ki: “Allah sana selamet versin, senin kulacın ne kadar geniş! Sahan ne kadar korkunç!” Dedi ki: “Kim parmağının ucu ile alınamaz ise onu mızrak ile al!” Sonra yılan gibi benimle evine süzüldü. Baktım ki husumetleşmiş olduğu genç kapıda. Ona işaret ederek şöyle inşad etti: [Serî’]

1	هَذَا غُلَامِي الَّذِي خَاصَمْتُهُ	إِنِّي لَمِثْلُ ذَلِكَ اسْتَخَدَمْتُهُ
2	حَتَّى إِذَا الصَّيْدُ أَتَى فَاسَمْتُهُ	بِمَا كَسَوْتُهُ وَمَا أَطْعَمْتُهُ
3	وَإِنْ تَمَادَى الدَّهْرُ بِي عَلَّمْتُهُ	مَا قَدْ أَدْعَتْهُ وَمَا كَتَمْتُهُ
4	وَهُوَ مُقَامَ وُلْدِي أَقَمْتُهُ	فَإِنْ ذَخَرْتُ عَنْهُ أَوْ حَرَمْتُهُ
5	عَاقَبَنِي اللَّهُ فَقَدْ ظَلَمْتُهُ	

1. İşte bu benim husumleştığım çocuğumdur. Aynen o gibi işlere kullandım.
2. Yedirdiğim ve giydirdiğim şeylerle paylaştığım avın gelmesine kadar (onu kullandım)
3. Ömür beni sürükledikçe, neyi gizlediğimi ve neyi duyurduğumu öğretirim.
4. O benim oluşturmuş olduğum oğlumun makamıdır. Eğer ondan bir şey stoklarsam ya da onu mahrum edersem,
5. Allah da beni cezalandırır. Zira ona zulmetmiş olurum.

قال: فعجبت من أفانيه في المكر، وأساليبه في النظم والنثر. وعدلت إذ ذاك عن الرحيل إلى المقام، حتى أراد الشخصوص إلى الشام، فانطلق إلى دار الحرب وانطلقت إلى دار السلام.

Dedi ki: “Onun hilelerindeki çok yönlülüğüne, şiir ile nesirdeki üsluplarına şaşırdım. Şam’a gitmek istemesine kadar, onunla ikamet etmeye meylettim. O savaş yurduna doğru ayrıldı, ben de barış yurduna (Bağdat’a) ayrıldım.

Makâmenin Değerlendirilmesi:

Yemeniye makâmesinde şiirler azınlıktadır. Makâmelerin birçoğunda bulunan kelime oyunları burada bulunmamaktadır. Dilin gramer inceliklerine de değinilmemiştir. Hikâye kurgusu her zamanki gibi hile üzerine inşa edilmiştir. Burada Meymûn, bir şeyler elde edebilmek için oğlunu figüran olarak kullanmış ve kadı’nın yanlış hüküm vermesi durumundaki itibar zedelenmesi korkusundan istifade etmiştir. el-Harîrî’nin makâmelerinde de bu temaya rastlanabilmektedir.

Hikâye edebî sanat çeşidi açısından çok zengindir. Kur’an iktibas, meşhur Arapları zikretme, darb-ı meseller ve diğer bedîî sanatlara rastlanmaktadır.

Hikâyenin son kısmında dâru’s-selâm ile dâru’l-ğarb kelimeleri sözlük anlamında kullanılmıştır. Bu da okuyucuya ilk okuyuşta “İslâmî belde, gayri islâmî belde” anlamındaki

iki İslam hukuku terimini akla getirmektedir.⁸⁰⁷ Bu terimlerin Nâsîf gibi gayrimüslimlerin zihninde menfî etkisi vardır. O da bu iki terimi bir arada kullanırken, dâru'l-ḥarb ter kibini sözlük anlamında kullanmakta, daru's-selâm ter kibini ise Bağdat anlamında kullanmaktadır.

8.8. Sekizinci Makâme: el-Bağdâdiyye

المقامة الثامنة وتعرف بالبعدادية

قال سهيل بن عباد: حللت بالزوراء في بعض الأسفار، وأنا غريب الدار، بعيد المزار، فكنت أتردد فيها سحابة النهار، وأتفقد ما بها من المشاهد والآثار. حتى دخلت يوماً بعض المدارس، وإذا شيخنا الخزامي هناك جالس. والطلبة قد أقبلوا عليه، وأحدقوا به وإليه. فسلمت عليه تسليم المشوق، وابتهجت به ابتهاج العاشق بلقاء المعشوق. وجلسنا نتشاكى النوى، ونتباكى للجوى.. وإذا امرأة تنادي يا شاري اللبن، الرخيص الثمن. وهي في أثناء الكلام، تتلاعب في الإعراب على الثلاثة الأحكام⁸⁰⁸. فعجبوا لافتنانها، وتاقت أنفسهم إلى استنباط بيانها. فدعتها ألسنتهم للشراء، وأفئدتهم للمراء. فجاءت حتى وقفت بالباب، وأرسلت النقاب، وقال: السلام يا أهل الكتاب، قالوا: سلام يا كريمة الأعراب! فما بالك تلحنين في الإعراب؟ قالت: أما سمعتم أن خير الكلام ما كان لحناً، أو لم تياسوا أن الكتاب قد أقام له وزناً؟ قالوا: أعيينني بأشر، فكيف بدردر؟ إن كنت ممن يفسر الماء بالماء، فما نحن ممن يستجير بالنار من

⁸⁰⁷ ez-Zerkeşî, *el-Mensûr fî'l-kavâ'idî'l-fikḥiyye*, I-III, Vizâratu'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1405/1985, III, 354.

⁸⁰⁸ Burada i'râbın üç halini kullandığını söylemektedir. Önceki cümlede geçen *يا شاري اللبن* ifadesini önce merfu, sonra mansub, sonra da mecrur olarak üç kez söylemektedir. Her üç ifade de farklı anlama gelmektedir. Karşısındakiler bunu hata olarak yaptığını düşünmektedir. Ancak her üç i'rab şeklinde farklı anlamlar çıkmaktadır. a) *يا شاري اللبن*: “Ey satın alan! (Bu) süttür.” *Leben* kelimesi merfu okununca yeni bir cümle başlamış ve haberi mahzup olan cümlenin mübtedası olarak gelmiştir. b) *يا شاري اللبن*: “Ey satın alan! Sütü (satın al)!” Burada iğrâ kuralı uygulanmıştır. Bu nedenle *leben* kelimesi mansub gelmiştir. c) *يا شاري اللبن*: “Ey sütün alıcısı.” Burada *leben* kelimesi şârî'nin mudaf ileyh'i olduğu için mecrur gelmiştir.

الرمضاء⁸⁰⁹. قالت: شهد من رفع القبة الخضراء، أني ما جئتكم إلا بالحنيفية البيضاء. لكنكم تشترون در الضوامر، وتستوهبون در الضمائر. فلما رأوا منها دهاء لقمان بن عاد، علموا أنها صخرة واد. فرضخ كل لها بدرهم، وقالوا: إن أعربت عن المعجم⁸¹⁰، نفحنك بالمشوف المعلم. قال: والشيخ بين ذلك يقلب وجهه في السماء، ويقول: سبحان من علم آدم الأسماء. فلما جلت المكنون، واجتلت الموزون. قال: يا أولي الأبواب، إن الله يرزق من يشاء بغير حساب. وإلا ففوق كل ذي علم عليم، وإن الفضل بيد الله يؤتيه من يشاء والله ذو الفضل العظيم. قالوا: إن هذا لهو الحق المبين، فأت بآية من مثل ذلك إن كنت من الصادقين. قال: قد جاء من أمثال ذلك في كلام القوم، قولهم: لا صمت يوم. فإن شئتم ما فوقه من تصاريف العرب، فقولهم: هذا يسر أطيب منه رطب. فإن استزدتم فقولهم في المثل: لا ناقة لي في هذا ولا جمل⁸¹¹. قال: وما فرغ الشيخ من الكلام، حتى ابتدر القيام. فتعلقوا به وقالوا: لات حين مناص، فإن دواء الشق أن يحاص. ولقد أتيت من حيث أيس، فلا تذهب من حيث ليس. فعاد إلى المقام، وقال صبراً: على مجامر الكرام⁸¹². ثم اندفع في شرحه كاليعوب، حتى ملأ العيون والقلوب، فانهالت عليه

⁸⁰⁹ Darbı Misal iktibası vardır. Ebu Necde'nin şu şiirinden iktibas edilmiştir: المستجير بعمره عند كربته

كالمستجير من الرمضاء بالنار “Sıkıntı zamanında Amr’dan imdat dileyen kişi (nin durumu), sıcak topraktan kurtulmak için ateşten imdat dileyen (in durumu) gibidir.” Bkz. Ebu'l-Ferec el-Işbehânî, *a.g.e.*, XXIV, 52.

⁸¹⁰ Burada iki farklı kelime asıl anlamından çıkartılıp teşbih anlamında kullanılmıştır. Mu’cem معجم kelimesi

kök itibariyle عجم acem’den gelmektedir. Hicri ilk asırlarda Arapçayı en çok öğrenmeye çalışan yabancı topluluk acem ırkı idi. Onlar için yapılan açıklamalara مُعْجَم mu’cem denilmekteydi. Harflerin doğru

okunabilmesi için konulan noktalara ve sözlüklere bu nedenle معجم mu’cem denilmiştir. Daha sonra bu

kelime “açıklamak” anlamında kullanılmaya başlanmıştır. İ’râb ise yabancılara hareketlerin okunmasını öğretilmesi için geliştirilmiş bir ilim dalıdır. Arapça’daki okunuşu gösterebilmek için “Arapça kuralını gösterme” anlamında İ’râb إعراب denilmiştir. Daha sonra bu kelime doğrudan “bir şeyi açıklamak”

anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Nâsif burada tezat iki kelimeyi aynı cümlede getirmektedir ve her iki kelime de asıl anlamda ve sonradan kazandığı anlamda kullanılabilir. Bkz. el-Mufaddal eđ-Đabbî, *a.g.e.*, s. 131.

⁸¹¹ Hiç gücünün olmadığını ifade etmek için kullanılan bir deyimdir. Bkz. el-Mufaddal eđ-Đabbî, *a.g.e.*, s. 131.

⁸¹² Darb-ı Mesel İktibası yapılmıştır. على مجامر الكرام، وقال صبراً: “Makama döndü ve dedi ki: Eşrafın korlarına sabır!” Arapçada “Eşrafın korlarına sabır” ifadesi darb-ı mesel olarak kullanılmaktadır. Yesâr adlı bir köle, bir kadınla evlenebilmek için közlere tahammül etmek zorunda kalarak

الجوائز حتى لم تبق حاجة في نفس يعقوب. ولما قضى الوطر، نهض على الأثر، فقام القوم يودعون، وهم يودون لو يتبعونه. وقالوا: بأنفسنا نفديك! لقد سعد بك ناديك، فلا تجعلها بيضة الديك⁸¹³. قال: نعم لي صبي ليس كمثلته في بغداد، أريد أن أجره يوماً إلى الأستاذ. قالوا: نراك قد جررته مذ الآن، فهل تفيدنا بشيء من البيان؟ قال: إذا عدنا، أفدنا. لكنني لا أرى لقاء مثله من ذوي الشأن، حتى يستر أطماري الطيلسان. قال سهيل: ولم يكن بعد انصرافه إلا كلمح البصر، حتى دخل الأستاذ فأطرفوه بالخبر. فقال: صبر جميل، نام عصام ساعة الرحيل⁸¹⁴، والله حسبي ونعم الوكيل. ثم ألقى بطيلسانه إلي وقال: هل لك أن تلقاه به فترده علي ففرعت الساق حتى أدركته بالسوق، وأبلغته سياق الخبر المسوق. فقال: إن ليلى قد فصلت عن مجلسنا المعهود، ولنا موعد أنتظرها به أن تعود، فإذا لقيت الأستاذ فقل له المعذرة، وإن غداً لناظره قريب فمن يعيش يره. قلت: أوهي ذات اللبن قال: إن لم تكن فمن قلت: إنها لنعم البنية! قال: وإن العصا من العصية. ثم جلس على عرفة هناك، وجعل يقلب طرفه بين هذا وذاك. فلما طال أمد الانتظار قال: أظنها تنتظرنني في الدار. فهل لك أن تصحبني إلى الرصافة، وتؤنسني الليلة بالضيافة فقلت: إني على ما تريد، وسرنا وهو يقول: أسعد أم سعيد⁸¹⁵، حتى انتهينا إلى باب حديد، وإذا ليلى بالوصيد. فلما رآها تهلل وجهه بشراً، وأنشد يقول شعراً:

Suheyli b. 'Abbâd dedi ki: "Yolculuklardan birinde evden, ziyaretgâhtan uzak olarak Bağdad'a kondum. Gündüz boyunca gidip geliyordum. Görülecek yerlerle tarihi eserleri arıyordum. Böylece bir gün medreselerden birine girdim. Baktım ki yaşlı el-Hizâmî orada oturmakta. Talebeler de (ona) yönelmişler ve bakışlarını dikmişler. Ona şevkle selam verdim. Onu görünce âşıkın mâşukla karşılaştığı zamanki coşması gibi coştu. Oturup

acı çekti ve sonunda kadın kendisine verilmemişti. Bunun üzerine مجامر الكرام "Eşrafın korlarına sabır!" deyimini oluşmuştu. Bkz. el-Mufaḍḍal b. Seleme, *a.g.e.*, s. 99.

⁸¹³ Bazı horozların ömründe bir defa yumurta verdiği düşüncesi nedeniyle sadece bir defa yapıp başka hiçbir tekrarı olmayan şeyler için "horozun yumurtası" anlamında بيضة الديك deyimini kullanılmıştır. Bkz. İbnu'l-Enbârî, *ez-Zâhir fî me'ânî kelimâti'n-nâs*, I-II, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1412/1992, I, 473.

⁸¹⁴ نام عصام ساعة الرحيل "Yolculuk vaktinde 'İsâm uyudu" deyimini, çekip gittikten sonra bir şeyin istenmesi için kullanılan bir deyimdir. Bkz. el-Meydânî, *a.g.e.*, II, 344.

⁸¹⁵ Darbı misal iktibası yapılmıştır. Ḍabbe b. Edd bu sözü söylemiştir. İki oğlundan birisi geldiğinde karanlıkta hangisi olduğunu bilemeyince "Sa'd mi Sa'id mi?" diye sormuştu. Bu şekilde darbı misal haline geldi. el-Mufaḍḍal b. Seleme, *a.g.e.*, s. 59.

ayrılıklardan şikâyetleştik. Vecd acısından ağlaşıyorduk. Baktık ki bir kadın “Ey sütü satın alan! Fiyatı ucuz olan (süt).” diyerek sözlerinde i’râbın üç hükmünde (merfu, mansub, mecrur) oynuyordu (bu cümleyi üç farklı şekilde söylüyordu). Onun üslup farklılığına şaşırılmışlardı. İfadelerinde çıkarmış olduğu hükümlere doğru eğildiler. Onların dilleri, kadını alışveriş yapma için davet ediyordu. Ancak kalpleri onunla cedelleşmek istiyordu. (Kadın) Geldi ve kapıda durdu. Peçesini de indirerek dedi ki: “Selam olsun ey kitap ehli.” Dediler ki: “Selam olsun ey bedevilerin kıymetlisi. Sana ne oldu da irabda hatalar yapıyorsun.” Kadın dedi ki: “Duymadınız mı? Sözün en güzel olanı, bir şey söylenip, sadece belirli bir kişi tarafından anlaşılır olanıdır. Kitap (Kur’an) için (rabbimin) belirli vezinleri ikame ettiğini bilmiyor musunuz?” Dediler ki: “Bizi işin aslı konusunda cahil hale getirdin. Peki, işin aslı nedir? Eğer suyu su ile açıklayanlardansan, sıcak topraktan kurtulmak için ateşten bizi kurtarmasını isteyenlerden değiliz.” Kadın dedi ki: “Göğü kaldıran şahittir ki size sadece beyaz hanîfliği (hakkı) getirdim. Ancak siz develerin sütünü satın alırken, gönüllerin incisinin kendinize hediye edilmesini istiyorsunuz.” (İnsanlar) Ondaki Lokman b. ‘Abbâd zekâsını görünce onun vadideki (sert) kaya olduğunu fark ettiler. Her biri kadına birer dirhem vererek dedi ki: “Eğer bize anlaşılamayan şeyleri açıklarsan sana dinarı veririz.” (Suheyl) Dedi ki: Yaşlı (adam) bunun arasında yüzünü gökte çevirip durup Âdem’e isimleri öğreten (rabbim) her şeyden münezzehtir.’ diyordu. Gizli olan şeyler açığa çıkınca, ölçülü olan (dinar) da alınınca (yaşlı adam) dedi ki: “Ey akıl sahipleri, Allah dilediğini hesapsız olarak rızıklandırır. Durum farklı olsa da her bilgi sahibinin üstünde bir bilgiç vardır. Muhakkak ki üstünlük Allah’ın elindedir. Dilediğine verir. Allah da üstünlük sahibi ve büyüktür.” Dediler ki: “İşte bu açıklayıcı olan gerçekliktir. Eğer doğru söyleyenlerden isen bunun denginde bir ayet getir.” Dedi ki: “İnsanların sözlerinde bunun benzerleri daha önce geçmişti: Lâ samte yevmun/Lâ samte yevmen/Lâ samte yevmin (‘insan bir gün bile susamaz’/’susmamak, bir gündür’/’bir gün sessiz kalınma yoktur’).⁸¹⁶ Eğer Arapların sarflarında bunun denginde olanını istiyorsanız şu sözü vardır: ‘Bu, hurma koruğudur. Yaş hurma ondan daha hoştur.’⁸¹⁷ ‘Bu, yaş olarak, koruk halinden daha hoştur.’⁸¹⁸ ‘Bu, hurma koruğudur. Yaş olarak ondan daha

⁸¹⁶ Yevm ۷۷۷ kelimesinin merfu/mansub/mecrur okunması durumunda anlamları da değişmektedir.

⁸¹⁷ Bu tercüme için busr ile rutab kelimesi merfu okunur.

⁸¹⁸ Bu tercümede, busr ile rutab kelimesi hal olduğu için mansub okunur.

hoştur.⁸¹⁹”/”Bu, yaş hurma iken kuru halinden daha hoştur⁸²⁰. Bunun dışında (başka cümle) eklenmesini istiyorsanız şu deyim var: ‘Bunda benim ne bir dişi devam var ne de erkek deve.’” (Suheyli) Dedi ki: Yaşlı sözünü bitirir bitirmez herkesten önce ayağa kalktı. Onlar da onunla birlikte kalkarak dediler ki: “Kaçma zamanı değildir. Zira (derideki) yarılmanın ilacı (onu) dikmektir. Sen varlık olan bir yerden geldin. Öyleyse varlık olmayan bir yere gitme. O da meclise dönerek dedi ki: “Eşrafın korlarına sabır!” Ardından hızlı akan nehir gibi açıklamalarını gönüller ve gözler usanana kadar sürdürdü. Yakup’un ihtiyacı kalmayana kadar ona ödülleri aktı. İhtiyacını tamamladığında arkasına doğruldu. İnsanlar da onun peşinden gitme isteği ile onu uğurladılar ve dediler ki: “Canımızla sana feda oluruz. Meclisin seninle mutlu oldu. Onu horoz yumurtası (gibi nadir) haline getirme.” (Yaşlı adam) Dedi ki: “Evet, benim Bağdad’da dengi olmayan bir küçük çocuğum var. Onu bir gün hocaya çekmek istiyorum.” Dediler ki: “Şu anda onu çektin bile. Sen bize beyanından (ilminden) bir şeyler açıklayacak mısın?” Dedi ki: “Biz dönünce açıklarız. Ancak ben, atlas kumaşın çaputumu örtene kadar onun gibi şanlı biriyle görüşeceğimi sanmıyorum.” Süheyli dedi ki: “Onun ayrılışından sonra sadece göz kırpması süresi geçmişti ki hoca girdi ve onu (bu) haberle (yaşlı adam ve oğlu ile ilgili bilgilerle) sevindirdiler. O (hoca) da dedi ki: ‘Öyleyse güzel sabırla (sabredin)! İsâm yolculuk vaktinde uyudu (gerekli olan vakitte yok idi). Allah bana yeter, o ne güzel sorumluluk sahibidir.’” Sonra atlas kumaşlı elbisesini bana attı ve dedi ki: “Onu bu elbise ile karşılayıp bana getirebilir misin?” Sonra çarşıda ona (yaşlı Meymûn’a) yetişene kadar çaba sarf ettim. Gerçekleşen olayın akışını da ona bildirdim.” (Yaşlı) Dedi ki: “Leylâ, anlaştığımız meclisten ayrılmıştır. Bizim (onunla) bir anlaşmamız var. Ona göre onu bekleyeceğim. Hocayla karşılaşsan ona mazereti(mi) söyle. Muhakkak ki yarın, bekleyeni için yakındır. Kim yaşarsa onu görebilir.” Dedim ki: “Peki o, sütün sahibi miydi?” Dedi ki: “Başka kim olacak ki?” Dedim: “Küçük kız ne güzeldir.” (Yaşlı) Dedi ki: “Yağız at yavrusu, yağız attan olur.” Sonra orada yüksek bir yere oturdu, gözlerini onunla bunun arasında çevirmeye başladı. Bekleme süresi uzadığında dedi ki: “Sanırım o kız evde beni bekliyor. Ruşâfe’ye (adlı mahalle) kadar bana eşlik edebilir misin? Hem ziyafette bana latifeler yaparsın.” Dedim ki: “Ne istiyorsan ona varım. Bizi götür.” (Giderken) “Sa’d mı yoksa Sa’id mi”

⁸¹⁹ Bu tercüme için busr kelimesi merfu gelmiş (haber olduğu için), rutab kelimesi de mansub gelmiştir (hal olduğu için).

⁸²⁰ Bu tercüme için busr kelimesi mansub (hal) gelmiş, rutab ise haberdir.

diyordu. Demir kapıya varana kadar (devam ettik). Baktım ki Leylâ avluda. Kızı gördüğünde müjde sebebiyle yüzü parladı. Şiir inşad ederek dedi ki: [Recez]

كْرِيْمَةَ الْأَخْوَالِ وَالْأَعْمَامِ	1	حُيِّتِ يَا لَيْلَى ابْنَةَ الْخِزَامِ
غَرِيْبَةَ الْمَوْطِنِ وَالْكَلامِ!	2	أَصْبَحْتُ فِي مَدِيْنَةِ السَّلَامِ
تُمْهِّدِينَ سُبُلِي أَمَامِي	3	مَا زِلْتِ لِي عَوْنًا عَلَى الْأَيَّامِ
حَتَّى يَكُونَ غَرَضَ السَّهَامِ	4	وَتُنْفِرِينَ الصَّيْدَ فِي الْأَجَامِ
فَالسَّرُّ فِي الشَّرَابِ لَا فِي الْجَامِ	5	إِنْ كُنْتِ مِنْ رَبَائِبِ الْخِيَامِ
	6	رُبَّ ابْنَةٍ أَنْفَعُ مِنْ غُلامِ

1. Ey Hizâmî'nin kızı Leylâ, selam verildin. Dayıları ve amcaları eşraftan olan (Leylâ).
2. Selâm şehrinde (Bağdat'ta) hem vatan hem de sözün gurbetçisi oldun.
3. Önümdeki yollarımı hazırlamak üzere (zorluk) günlerin zorluklarına karşı yardımcısı oldun bana.
4. Avı bol budaklı ağaçlarda dağıttırdın. Okların hedefi olmaları için.
5. Eğer çadırda üvey evlat isen (bil ki) işin sırrı, içeceğin kendisindedir, gümüş kupada değil.
6. Nice kız vardır ki oğlandan daha faydalıdır.

قال: ولما فرغ من أبياته أدخلنا إلى البيت، وأفاض في حديث أشهى من حلبة الكميث. فبتناها ليلة كأنها ليلة القدر وأحييناها بالحديث حتى مطلع الفجر ومازلنا كذلك حتى فرق بيننا الدهر.

Dedi ki: Beyitlerini bitirdiğinde bizi eve kattı. Halbetu'l-kumeyt'ten (adlı kitaptan) daha tatlı bir söz ile (ortamı doldurup) taşırdı. Geceyi kadir gecesiymiş gibi geçirdik. Tan yerinin ağarmasına kadar onu (geceyi) ihyâ ettik. Zaman bizi ayırana kadar bu şekilde devam ettik.

Makâmenin Değerlendirilmesi

Bağdâdiyye başlığına sahip olan bu makâmede başlık ile metin arasındaki bağlantı, diğer makâmelere göre daha fazladır. Zira diğer makâmelerde verilen başlıklar sadece

hikâyenin geçtiği şehir ya da bölgeyi belirtmekte ve hikâye içeriğinde başlık ile ilgili başka bir bağlantı bulunmamaktadır. Bu makâmenin içeriğindeki Bağdâdiyye başlığı ile ilgili unsurlar şunlardır: a) Bağdad yerine Zevrâ' kelimesi kullanılmakta ve bunun Bağdad'ın diğer adı olduğu bildirilmektedir. Dipnotta da bununla ilgili açıklama yapılmaktadır. b) Bağdad'ın diğer okunuş şekli olan Bağzâz kelimesi kullanılmaktadır. c) Bağdad şehrinin künyesi olan Dâru's-Selâm kelimesi kullanılmakta ve bunun Bağdad olduğu açıklaması dipnotta yapılmaktadır. Bu üç hususun dışında Bağdad'ın en belirgin özelliklerinden birisi olan medrese ve hocalar ile ilgili bahis de bulunmaktadır.

Hikâyenin ana konusu her zaman olduğu gibi hile ile insanlardan para ve mal koparmaktır. Yaşlı Meymûn bu sefer kızı Leylâ'yı hilesinde yardımcı olarak kullanmaktadır. Meymûn'un dil üstünlüğü burada insanları hayran bırakmaktadır. Bu hayranlık sonucu onlar rahat düşünemez hale gelmekte ve Meymûn'un kurduğu tuzığa düşmektedir.

Dipnotlarda darb-ı meseller açıklanırken, Hristiyan Arap olan Hanzale'nin hayat hikâyesi gereksiz yere çok uzatılmaktadır. Hanzale'nin okuduğu şiir bile gerekli olmamasına rağmen uzunca verilmiştir.

Nâsîf bu makâmede bildiği dilbilim incelikleri sayesinde okuyucuyu şaşırtmaktadır. Zira bir cümlenin üç farklı irab hali ile okunarak her seferinde yeni bir anlam kazanması, çok nadir rastlanan bir durumdur. Bu metodu daha önce el-Harîrî kullanmıştır. Sadece bu makâmeyi okuyan bir okuyucu, Nâsîf'in edebî ve nahivdeki üstünlüğünü kabul eder.

Bu makâmede şiirlere az yer verilmiştir. Secî'ler genelde ikili şeklinde gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim iktibaslarına makâmelerde sıkça rastlanırken, hadis iktibaslarına az rastlanmaktadır. Burada hadis iktibasları yapılmış ve dipnotta buna dair bilgi de verilmiştir.⁸²¹

8.9. Dokuzuncu Makâme: el-Halebiyye

المقامة التاسعة وتعرف بالحلبية

⁸²¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 48.

أخبر سهيل بن عباد قال: كان لي صديق بظاهر الشهباء ينتمي إلى العرب العرباء. وكنت وإياه كالماء والراح، أو كنديمي جذيمة الوضاح⁸²². فحضرتني منه ذات يوم بطاقة، يطالبي فيها بحق الصداقة. ويطلب أن أبادر إليه ببعض الأشربة مما وصفه له بعض أهل التجربة. فسأني ما به من توعك المزاج، وأشفت من تأخر العلاج، فبادرت برقعته الواصلة، إلى سوق الصيادلة. وأخذت له ما أراد كما يريد، وانطلقت إليه أعدو كخيل البريد. وبينما أنا أجري مليحاً، وأعد طليحاً. لمحت شيخنا الخزامي وابنته بجانب الطريق، ولديهما فتى قد لبس البياض وتختم بالعقيق. فوثبت كالظبي المقمر إليه، حتى أقبلت عليه. فتقدمت، ثم سلمت. فأجابني بالفارسية، وأعرض عن تمام التحية. فقلت هذه إحدى مكائده. قد جعلها من مصايد. وطويت عنه كشحاً، وضربت صفحاً. فتماشيت القهقري، وتواريت بحيث أرى ولا أرى. فرأيت الشيخ قد أشاح بوجهه عن الجارية والغلام، وجعل يدمدم بلغة الأعجام. والفتى يخالس الجارية النظر؛ ويغازلها على حذر. فقالت: إن صاحبنا أعجم طمطم، لا يفهم ولا يفهم. وقد لقيته وفاقاً. لكنني أرى عينه قد طمحت إلي، فلا يزال حوالي. وهو يعرض لي طوراً بصرة، وتارة بدرة. وأنا أنفر منه كالناقة الهوجاء، ولا أنبس له بحوجاء ولا لوجاء. فقال: ساء فأل المخنث! إنه لأحمق من شرنبث⁸²³. أفلا نصرفه إلى حيث يعود الذيب ونرفع ثقل منظره المذيب؟ فقال: أشار إلي بأنه قد أعياه الصداع، ولو كانت لي سكاب لما قلت لا تعار ولا تباع. فأشار إلى بردون له أطير من عنقاء مغرب وقال: نعم القليل بجير إن أصلح بين بكر وتغلب. فأركبته ذلك البردون الأدهم وقالت: اذهب إلى حيث ألقيت رحلها أم قشعهم. فلما خلا الفتى بالجارية قال لها: أبشري، خلا لك الجو فيضي وأصفري. لكنني قبل ذلك أريد أن أطلع طلع حالك. فقالت إنني فتاة كريمة الأصل، قليلة الأهل لا أب لي ولا بع. وقد سئمت من طول حبسي، وتولي أمر نفسي، فإن كان لك أرب في النساء، فاتبعني لآخذ ما لي من الأشياء، وأتبعك إلى حيث تشاء. قال: أفعل وكرامة، ونهض معها راكباً جناحي النعام. قال سهيل فأذهلني ذلك الطويل العريض، عن الدواء

⁸²² Darbı misal iktibası yapılmıştır. Cezime el-Vağdâh adlı kral, kaybolan yeğenini bulup getirebilene ne istiyorsa onu vereceğine dair söz vermişti. Sonra onu bulan iki kişi, Kral Cezime'nin ömür boyu şarap arkadaşı olmak istediklerini söyleyince istekleri yerine getirilmişti. Bu nedenle ömür boyu birisinin yanında bulunmaya "Cezime el-Vağdâh'ın şarap arkadaşları gibi" جذيمة الوضاح deyimi kullanılmıştır. Bkz.

ez-Zemaḥṣerî, *el-Mustakṣâ fî emṣâli'l-'arab*, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, II, 234.

⁸²³ Şeranbes adlı kişi malını arazinin birine gizlemek üzere çıktı ve bir bulutun gölge yaptığı yerde malını defnetti, başka bir işaret de koymadı. Daha sonra malı almak istediğinde bulutun gölgesini göremedi. Bu nedenle ahmaklık için kullanılan benzetme haline geldi.

والمريض. ورجعت أدراسي في أثر الصاحبين حتى دخلا البيت البيت كالفرددين. فأخذ الفتى يرم ما لها من الحطام، وخرجت لتحضر ما تيسر من الطعام. وإذا بأبيها قد هجم هجوم الأسد، على النقد. وقال: ويلك يا عدو الله ما كفاك أن تكون فاسقاً حتى صرت سارقاً فلاأقيمن عليك الحد والقطع، ولأجعلنك عبرة إلى يوم الجمع! فطارت نفس الفتى شعاعاً، واستطار فؤاده ارتباعاً! وجعل يتهطر لديه بالسؤال، ويدمث له المقال والشيخ يشمخ بأنفه، ويهز من عطفه، ويرمح برجله ويشير بكفه فكاد الفتى يذوب من الحياء، وظن أن صاعقة هبطت عليه من السماء، فانقاد إليه انقياد الأسير، وقال: قد فديت نفسي بهذه الدنانير قال: قد قبلتها منة الكرام، على أن لا تتعرض لبنات الأعجام. فذهل الفتى عن معرفته بالتلميح، وما صدق أن أطلق ساقيه للريح، فمضى ينهب الطريق، والشيخ من خلفه يهدر كالفنيق. حتى إذا تاب إلى الوقار، وقف بعرضة الدار. وأنشد:

Suhey b. ‘Abbâd bildirdi. Dedi ki: “Şehbâ’nın (Halep’in) dışında bir arkadaşım vardı. Arap’ın has olanlarına mensuptu. Benle o, su ile şarap gibi (karışık) idik. Ya da Cezîme el-Vağdâh’ın şarap arkadaşı gibi (idik). Bir gün bana bir mektup geldi. İçinde benden sadakat hakkını isteme vardı. Ayrıca tecrübeli tıp ehlinin nitelediği özelliklere haiz olan bazı şarapları ona hemen vermeme istiyordu. Onun mizacının bozukluğu bana kötü geldi. Tedaviyi geciktirmekten de korktum. Eczacılar sokağına (bana) ulaşan mektubu hemen götürdüm. Kendisi için ne istemişse onu almıştım. Posta atı gibi ona doğru koştum. Onun için korktum, yorgunluktan oturdum. Bizim yaşlımız Hizâmî ile kızını yolun kenarında fark ettim. Yanlarında beyaz elbiseyi giymiş, akik yüzüğünü takmış bir genç vardı. Birden dolunaydaki ceylan gibi sıçrayarak ona doğru yöneldim. Sonra öne geçtim. Ardından (Meymûn’a) selam verdim. O da Farsça cevap verdi ve selamın tamamını almaktan imtina etti. Dedim ki: “İşte bu onun tuzaklarından birisidir. Onu av malzemelerinden biri haline getirmiş. Onu bıraktım ve ondan yüz çevirdim. Geriye doğru yürüdüm. Kendimin görebileceği ve (başkası tarafından) görülemeyeceğim bir şekilde saklandım. Yaşlıyı, oğlanla kızdan yüzünü çevirirken gördüm. Fars diliyle kızmaya başlamıştı. Oğlan kıza gizlice bakarak korkarak flört ediyordu. Kız dedi ki: “Arkadaşımız fasih (dilli) değildir. Ne anlar ne de anlaşılır. Onunla arkadaşlık olarak değil, tesadüfen karşılaştım. Ancak onun gözlerinin yükselip meylettiğini gördüm. Benim etrafımda dolanmaya başladı. Bana göz ucuyla bakıyordu. Bazen de inci gibi. Ben ondan sıkıntılı dişî deve gibi kaçıyordum. Onunla ne kötü şeyler ne de iyi şeyler konuşuyordum.” (Meymûn)

Dedi ki: “Kadın huylu kimsenin şansı ne kötüdür. O (genç), Şeranbes’ten daha ahmaktır. Onu kurtların uluduğu yere göndermeyelim mi? Onun eritici görünüşünün ağırlığını da ortadan kaldıralım.” Kız dedi ki: “Baş ağrısının onu yorgun düşürdüğünü (bana) işaret etti. Benim Sekabi’m (adlı atım) olsaydı, satılmaz ödünç alınmaz demezdim.” O (Meymûn) da mağrib anka kuşundan daha hızlı uçan bir iri ata işaret etti. Dedi ki: “Bekr ile Tağlib kabilesinin arasında sulh yapan Buceyr adlı maktul ne hoştur.” Kız onu siyah yağız ata bindirdi ve dedi ki: “Ölümün⁸²⁴ binicisini attığı yere kadar git.” Oğlan kız ile yalnız kaldığında dedi ki: “Emret! Hava senin için açık. Öyleyse ak ol, sarı ol. Ama ben bundan önce senin durumunu görmek istiyorum.” Kız dedi ki: “Ben aslı eşraf olan bir kıyım. Ailesi az. Ne babam var ne de kocam. Tutsaklığın uzunluğundan ve de ihtiyaçlarımı kendim karşılamaktan daraldım. Eğer sende kadın konusunda bir ihtiyaç var ise benim peşime takıl da eşyalardan malımı alayım. Ben de dilediğin yere kadar senin peşine takılayım.” (Genç) Dedi ki: “Yaparım, üstünlük olur.” Deve kuşu kanatları (gibi) bineğe kalktı. Suheyl dedi ki: “O geniş ve uzun olan (büyük) şey bana hastayı ve ilacı unutturdu. Kızla oğlanın izinden, kendi gittiğim yerden döndüm. Böylece Ferkad yıldızları gibi (birbirine yakın durarak) eve girdiler. Oğlan o kız için mallardan bohça yapmaya başladı. Kız da yiyeceklerden kolayına geleni getirmek üzere çıktı. Birden babası aslan gibi davatların üzerinden hücum etti ve dedi ki: “Yazıklar olsun sana ey Allah’ın düşmanı. Senin fasık olman sana yetmedi, hırsız oldun. Sana had cezası ve kesme cezası uygulayacağım. Mahşer gününe kadar seni ibretlik yapacağım. Oğlanın içi daraldı. Kalbi de ürperdi. Soru sorarak kıvranmaya başladı. Onun için sözünü yumuşattı. Yaşlı da böbürlenmeye başladı. İki tarafını sarstı. Ayağıyla tepiyor, avucuyla da işaret ediyordu. Genç utancından eriyeyazdı. Gökten bir yıldırımın üzerine düştüğünü sandı. Esirlere boyun eğdirildiği gibi boyun eğdirdi. Ben kendi canımın karşılığı olarak bu dinarları diyet olarak veriyorum.” Dedi ki: “Bunu, bir daha acemlerin kızların karşısına çıkmaman üzere, yüceliğin minneti olarak kabul ediyorum.” Oğlan o adamın telmih bilgisini unutmuş idi. Kabul ettiği gibi hemen koştu. Yolu hızlı bir şekilde geçti. Yaşlı da ardından aygır gibi gürlüyordu. Böylece sükûnete döndü. Evin arazisinde durdu ve inşad etti: [Recez]

⁸²⁴ Arapçasında Ummu Kaş’am أم قشعم olarak geçmektedir. Nâsif dipnotta bunun bir deve adı olduğunu söylemektedir. Ancak Ummu Kaş’am Arap edebiyatında ölüm, savaş ve örümcek anlamlarında kullanılmıştır. Deve için kullanıldığına rastlanılmamıştır.

يا لَيْتَهُ كَانَ يَرَى وَيَسْمَعُ	يا هَلْ تُرَى أَيْنَ سُهَيْلٍ يَطْلُعُ	1
تَكَادُ تَذْرِيه الرِّياحُ الأَرْبَعُ	يَرَى الفَتَى مُهْرَولاً يَنْدَفِعُ	2
في وَصْلِ لَيْلى، لا هِناه المَضْجَعُ!	أَعْطاني البِرْدُونَ وَهُوَ يَطْمَعُ	3
لَكِنَّهُ بالماءِ لَيْسَ يَقْنَعُ	سَبَقْتُهُ عَلَيْهِ فَهُوَ أَسْرَعُ	4
لَكِنَّ بَدُونِ المَالِ ماذا أَصْنَعُ؟	فَقُمْتُ أَبْتَغِي لَهُ ما يُشْبِعُ	5
مِنْهُ فَقَدْ نالَ بِهِ ما يَرَدُّعُ	وَإِنْ يَكُنْ نالَ الفَتَى ما يَجْزَعُ	6
	والنُّصْحُ مِنْ وَصْلِ البَناتِ أَنْفَعُ	7

1. Suheyl'in nerede doğduğu görülür mü? Keşke o duyabilse ve görebilse.
2. (Suheyl yıldızlı) Gencin hızlı yürüyerek gidişini görür. Dört rüzgâr onu savurayazıyor.
3. Leylâ'ya ulaşmayı arzu ederken, dişi yağız iri atı bıraktı. Yatak onu tebrik etmez olsun!
4. O daha hızlı olmasına rağmen onu geçtim. Ancak o suya kanmıyordu.
5. Ben de kalkıp onu doyuracak şeyi istedim. Ancak malsız ben ne yapayım.
6. Oğlan kederlendiği şeye ulaşmış olsa bile istemediği şey ona ulaştı.
7. Nasihat, kıza vuslattan daha faydalıdır.

قال سهيل: فبرزت من الوكنة التي كمنت فيها، وأنشدت بديها

Suheyl dedi ki: “Gizlendiğim çalılıktan ortaya çıktım. Sonra aniden inşad ettim:

[Medîd]

وَقَدْ رَأَى وَسَمِعَا	هَذَا سُهَيْلٌ طَلَعَا	1
دَوَاءَ وَالذَّاءِ مَعَا	أَنْسِيَتُهُ الْمَرِيضَ وَال	2
لِمَنْ سِوَاهُ مَوْضِعَا	أَنْتَ صَدِيقٌ لَمْ يَدَعُ	3

1. Bu Suheyl'dir, doğdu (bile). Gördü ve duydu.
2. Ona hastayı da ilacı da birlikte unutturdun.

3. Sen, yerine başkası konulamayan bir arkadaşısın.

فقال: أهلاً بأبي عبادة، متى عهدك بالشهادة؟ قلت: منذ عهدك بالفارسية التي نلت منها السعادة. أفلا تعلمني هذا اللسان، لأستغني معك عن ترجمان؟ قال: أراك تستبيح قطع الأرزاق، فليس لك عندي من خلاق، ومرّ يعدو كالبرق أو كالبراق.

O (Meymûn) da dedi ki: “Ebu ‘Ubâde hoş gelmiştir. Ne zamandır burada bulundun?” Dedim ki: “Senin, sayende mutluluğu yakalamış olduğun Farsça (bilme) zamanından beri (buradayım). Tercümana ihtiyacım olmaması için bana bu dili öğretmez misin?” Dedi ki: “Görüyorum ki rızıkı bölmeyi mubah kılmak istiyorsun. Benden sana hiçbir pay yoktur. Sonra şimşek ya da Burak gibi geçti gitti.

Makâmenin Değerlendirilmesi

Hikâyenin Halep şehri ile ilgi bulunmamasına rağmen makâmenin adı ona nispet edilmiştir. Zira hikâyedeki geçen olay Halep’in dışında gerçekleşmektedir.

Makâme genelde nesirden oluşmakla birlikte az da olsa şiire de yer verilmiştir. Bunun sebebi de hile yapmak için özel hitabet gücüne ihtiyaç duyulmamasıdır.

Hikâyenin ana teması hiledir. Ancak hile yapılırken dil ustalığı ile karşıdakini hayran bırakarak şaşırtma olayına girilmemiştir. Erkeklerin kızlara çabuk kanma zaafından faydalanılarak onlar tuzağa düşürülmektedir. Sonunda kızı ve malı kaçırmak isteyen genç erkekte para koparılmaktadır.

Birçok edebî sanat barındırmakla birlikte dilbilimi inceliklerine girilmemiştir.

8.10. Onuncu Makâme: el-Kûfiyye

المقامة العاشرة وتعرف بالكوفية

حكى سهيل بن عباد قال: كلفت منذ الصبا بعلم الأدب، وشغفت باستقراء لغة العرب. فكنت أنضي إليها المطايا، وأتفقد الخبايا في الروايا. حتى كنت يوماً بالكوفة وأنا أتعهد معاهدها المألوفة وأشهد

مشاهدها الموصوفة فمررت بعصبة من العلماء كأنهم من بني ماء السماء⁸²⁵. وهم قد جلسوا إلى شيخ أغبر الشيبة، أبلج الهيبة. وهو يشير تارة بالبنان، وطوراً بالصولجان. فجعلت أروح تلقاءهم وأجي، وأقول ليس هذا بعشك فادرجي. حتى حذتني القطرية⁸²⁶، على الأشعبية⁸²⁷. فألقيت دلوي في الدلاء طمعاً في اجتلاء الجلاء. وتطفلت على تلك الحصرة الجلى وإن كنت ممن عبس وتولى. فلما تخللت المقام حييت القوم بالسلام، وتفردت في الشيخ فإذا هو ميمون بن خزام. فقلت: لله الأمر كله، قد عرف النخل أهله⁸²⁸! وجعل القوم يخوضون في حديث العربية، ومسائلها الإعرابية. حتى حلت الحبي، وبلغ السيل الربي. والشيخ ينظر من طرف خفي إلى الناس، والقلم في يده يجري على قرطاس. إلى أن نفذ ما عند الجماعة من أسرار الصناعة. وهم يرون أن يلتقط اللاكبي، وينظم في سمط الأمالي. فقالوا: أيها الشيخ نراك تجمع، مما تسمع قال: إن لكل ساقطة لاقطة. ولكن أريد أن تنظروا ما كتبت، لتروا هل أخطأت أم أصبت. فتناولوا الرقعة بديها، وإذا هو يقول فيها: ما الفرق بين التمييز والحال، وبين عطف البيان والإبدال وأين يستوفى حق الإسناد، ولا يخرج يركنيه عن حكم الأفراد؟ وأي الضمير، يتردد بين التعريف والتنكير وأين يراعى ما يقدر، ولا يبالي بما يذكر؟ وأي اسم يجتمع فيه خمس من موانع الصرف، وأي لفظ يشارك الاسم والفعل والحرف؟ وفي أي الأماكن، يجتمع ثلاثة من السواكن؟ وأي فعل يعطى ما للأسماء ويمنع مما للأفعال؟ وأي اسم يجري مع قبيلته على هذا المنوال؟ قال: فلما وقفوا على تلك المسائل، رأوها من المشاكل. فقالوا له: لله أنت، فقد أحسنت ولكن لو أبنت فعبس، حتى ما نبس، وصارت مقلتاه كالقبس، فأشفقوا

⁸²⁵ Mâ'u's-semâ' ماء السماء terkibi, Mâviye adlı kadının lakabı idi. Onun tertemiz güzellikte olması nedeni ile bu lakabı aldığı düşünülmektedir. Diğer bir görüşe göre nesebinin temiz oluşundan dolayı bu lakabı almıştır. el-A'lem eş-Şentemerî, *Eş'aru's-su'arâ' is-sittet'il-câhiliyyîn*, Beyrut, 1983, s. 113.

⁸²⁶ Arapça'da musellesâtı ilk kez oluşturan filolog Muhammed b. el-Mustenîr, eğitim almak için Sibeveyh'i sabahın erken vaktinde uyumayıp sürekli beklerdi. Sibeveyh her kapıyı açtığı anda onu görünce, ona "gece sineği" *قُطْرُبُ* olduğunu söylemiştir. El-Musetenîr bu lakapla anılmaya başlanmıştır. Bu nedenle ilim için çok

istekli olan kişiye kutrubîlik *قطرْبِيَّة* denilmiştir. Bkz. İbn Manzûr, *a.g.e.*, I, 683.

⁸²⁷ Eş'ab *أشعب* adlı Hz. Osman'ın kölesinin çok tamahkâr olması nedeniyle "Eş'ab'dan daha tamahkâr" deyimini yaygın hale gelmiştir. İbnü'l-Enbârî, *a.g.e.*, II, 216.

⁸²⁸ Darbı misal iktibası vardır. "Hurma ailesini tanıdı" *عرف النخل أهله* deyimini, bir durumun tam yerli yerine denk gelmesi için kullanılmaktadır. Abdulkays ile Şenn b. Akşâ yeni arazi aramaya gittiklerinde bir yer buldular ve develerini kesilmiş hurma ağacının gövdesine bağladılar. Bunun üzerine "Hurma ailesini tanıdı" dendi ve deyim olarak yaygınlaştı. Bkz. el-Meydânî, *a.g.e.*, II, 22.

من غضبه، وسأله عن محتضبه. فقال: قد تكلفت لكم الخطاب، ثم أتكلف الجواب، والعلي فوق ذلك أتكلف لكم الثواب. قالوا: لا وأيدك الله بل إن جئت بالبينة السافرة، وجلوت الشرود النافرة، فالنقد عند الحافرة. فلما آنس الندى، ووجد على النار هدى. فتح خزائنه أسراره، وسمح بمكنونات أفكاره. حتى امتلأت حقائب الملا، وقالوا: هكذا هكذا وإلا فلا بيد أنهم مالوا إلى استملاء ما أبان، حرصاً على ثباته في الأذهان. فقال: اكتب يا سهيل، واندفق في إملائه كالسيل. حتى إذا أترع الكؤوس، وقاد الشموس بالشموس قال: لا مخبأ لعطر بعد عروس⁸²⁹. ثم أشار إلي وأنشد:

Suheyl b. ‘Abbâd anlattı ve dedi ki: Küçüklükten beri edebiyat ilmini severdim. Arap dilinin peşine düşmeye düşkünleştim. Ona doğru binekleri yoruyordum. Gizli olan şeyleri köşelerde arıyordum. Böylece bir gün Kûfe’de idim. Onun alışlagelmiş olan meclislerini araştırdım. Bulunulacak nitelikli yerlerinde bulundum. Sonra âlimlerden bir gruba uğramıştım. Sanki gök suyu neslinden gibiydiler (çok güzeldiler). Aşırı ağarmış bir yaşlıya doğru oturmuşlardı. (Yaşlı adam) Heybetli görünüyordu. Bazen parmak ucu ile işaret ediyordu. Bazen de asa ile (işaret ediyordu). Onlara doğru yöneldim ve yürümeye başladım. Dedim ki: “Bu senin aşîyânın değildir, öyleyse geldiğin yere git.” Böylece kutrubîlik (aşırı ilim isteği) beni eş’abîliğe (aşırı ilim isteğine) sürükledi. Sonra apaydın olan şeyin açığa çıkmasını arzularak, kovamı kovaların arasına attım. Yüzünü ekşitip dönüp gidenlerden olsam bile bu büyük toplanma içerisinde davetsiz olarak bulundum. Meclisin arasına girdiğimde insanlara selam verdim. Gözümü de yaşlıya diktim. Baktım ki o, Meymûn b. Hîzâm’dır. Dedim ki: “İşlerin hepsi Allah’a aittir.” (İşin) Ehli hurmayı tanıdı bile. İnsanlar, Arap dili sözleri ve irab konuları hakkında dalıp gittiler. Tâ ki elleri ile dizlerini karınlarına çekerek oturana kadar. Ve de sel tepelere ulaşana kadar (işin sonuna varana kadar). Yaşlı da insanlara gözüyle hafifçe bakıyordu. O gruptaki dil sırlarından ne varsa bitene kadar, elindeki kalem kâğıdın üzerinde akıyordu. Onlar da onun incileri kaptığını ve yazılanları kolye ipine dizdiğini gördü. Dediler ki: “Ey yaşlı, işittiğini yazdığını görüyoruz.” (Yaşlı)

⁸²⁹ ‘Arûs adlı bir kişinin vefatından sonra eşi Esmâ bt. Abdillâh yeniden evlenmişti. Ancak ikinci eşi, birincisinin aksine cimri, bakımsız bir insandı. Bir gün eski eşinin mezarı başında bineğinden inerken koku şişesini düşürüp kırınca, eşi koku şişesini almasını söyledi. O da ‘Arûs’tan sonra ‘لا مخبأ لعطر بعد عروس’ demişti ve darbı misal haline gelmişti. Bkz. Ebû ‘Ubeyd, *a.g.e.*, s. 303.

Dedi ki: “Her düşen şeyin bir toplayıcısı vardır. Ancak ben yazdığımı doğru mu yapmışım yanlış mı yapmışım diye görmenizi istiyorum. Onlar da kâğıdı ustalıkla aldılar. Baktılar ki orada, hal ile temyiz farkı, beyanın atfı ile ibdalın farkı, isnadın hakkının nerede verildiği ve aynı zamanda müfred hükmünün iki rüknundan çıkmadığı, hangi zamirin marife ile nekre arasında gidip geldiği, nerede ne olduğuna bakılmaksızın takdir edilen şeye riayet edildiği, gayri munsariflerden hangi beşinin, hangi isimde bir arada geldiği, hangi lafızda ve yerde sakinlerden üçünün art arda gelerek isim, fiil ve harfin müşterek olduğu, hangi fiilin isimlere verilip fiiller için kullanılmadığı, aynı şekilde hangi ismin de bu şekilde var olduğunu söylüyordu. (Suheyl) Dedi ki: Bu konular üzerinde durduklarında onun zor anlaşılır olduğunu gördüler. Ona dediler ki: “Sen Allah’a aitsin. Güzel yaptın. Ancak (bunu) keşke açıklamış olsaydın.” O da yüzünü astı ve sadece bir kelime bile söylemedi. Gözleri aleve dönüşmüştü. Onun öfkesinden dolayı korkmuşlardı. Tutuşturan şeyin ne olduğunu sormuşlardı. (Yaşlı) Dedi ki: “Sizin için hitabet sorumluluğunu üzerime aldım. Sonra da cevap verme için sorumlu olmuş oldum. Umulur ki bunun ardından (bana) ödül (vermeniz) için sizi mükellef tutarım.” Dediler ki: “Yok, Allah seni desteklesin. Bilakis sen açık bir şekilde açıklama yaparsan, kural dışına çıkan şeyleri de aydınlatırsan, o zaman para zaten onu gömendedir (paranı hemen veririz).” (Yaşlı adam paranın) Verileceğini hissedince, ateşle (ışığı sayesinde) yolu da bulunca, sırlar hazinesini açtı. Fikirlerindeki gizliliğin açığa çıkmasına izin verdi. Böylece (oradaki) topluluğun heybeleri doldu ve dediler ki: “İşte böyle, işte böyle. Eğer böyle değilse başka türlü zaten olamaz.” Ancak onlar, zihinlerde sabit kalmasını istedikleri için açıkladığı şeyi yazmaya koyuldular.” (Yaşlı) Dedi ki: “Yaz ey Suheyl!” O da onu selin kaynayışı gibi yazdırdı. Böylece kupalar doldu, dizginlenemeyenleri de maharetli sözlerle dizginledi. (Yaşlı) Dedi ki: “Gelinden sonra güzel koku yoktur.” Sonra bana işaret ederek inşâd etti: [Recez]

1	العِلْمُ خَيْرٌ مِنْ صَلَاةِ النَّافِلَةِ	به إلى الله العبادُ واصِلَه
2	فَاخْرِصْ عَلَيْهِ وَالتَّقِطُ مَسَائِلَه	وَدَعْ كُنُوزَ الْمَالِ فَهِيَ بَاطِلَه
3	وَلَا تَبِعْ آجَلَةً بِعَاجِلَةٍ	وَلَا تُضِعْ وَاصِلَةً بِحَاصِلَةٍ
4	وَاعْرِضْ عَنِ اللَّيْلَةِ نَحْوَ الْقَابِلَةِ	فَذَاكَ مَشْرَبُ الثَّقَاتِ الْكَامِلَةِ
5	وَلَيْسَ خَيْرٌ فِي النُّفُوسِ الْعَاقِلَةِ	إِنْ غَفَلَتْ عَنِ الْقُلُوبِ الْغَافِلَةِ

6 والناسُ إنْ كانتْ طَغاماً جاهِلَةً فَمَا يَكُونُ الْفَرْقُ يَا ابْنَ الْفَاعِلَةِ

7 بَيْنَ الرَّجَالِ وَبِغَالِ الْقَافِلَةِ

1. İlim, nafile namazdan hayırlıdır. Onun sayesinde kullar Allah'a varır.
2. Onun için hırslan, onun konularını topla. Mal toplamayı da bırak, o batıldır.
3. Uzak hedefi yakın hedefe karşılık satma. Ulaşanı da elde edene karşılık kaybetme.
4. Yeni gelen (gün) için geceden vaz geç. Zira bu tam güvenilir olanların yöntemidir.
5. Akıllı canlarda hayır olmaz, gâfil kalplerin varlığını unutursa.
6. Ey fâilin evladı! Eğer insanlar karmakarışık cahil olurlarsa,
7. Adam ile kafil katırın arasındaki fark ne olur ki?

قال: فلما فرغ من سحره السحري، انهال عليه الشمسى والقمرى، فأشار نحوي وقال: اسق أخاك النمرى⁸³⁰. قالوا: علم الله أن سيكون ولكن السابقون السابقون. حتى إذا قضوا فريضته المكتوبة، عادوا إلى سنتي المندوبة. فخرجنا نجر الذلاذل، ونحمد البذل والباذل.

(Suheyl) dedi ki: Büyüleyici olan sihrini bitirdiğinde şemsî (dinar) ile kamerî (dirhem) onun üzerine aktı. Bana doğru işaret etti ve “Kardeşin en-Nemerî’ye de su ver.” dedi. Dediler ki: “Allah (onun öyle) olacağını biliyordu.” Ancak önden gidenler (var ya), önden gidenler. Böylece zorunlu olan paylarını ödediler. Benim mendub sünnetime de döndüler. Elbisemizin eteğini çekerek çıktık. Verene de vermeye de hamd ettik.

Makâmenin Değerlendirilmesi

Bu makâmede yaşlı Meymûn yine sarf ve nahiv konusundaki maharetini sergilemektedir. Meymûn dilbilgisi ile incelikleri insanlara sormaktadır. Ancak bu bilgilerin cevabı makâmelerde verilmemektedir. Açıklaması dipnotlarda yapılmaktadır. el-Hemedânî ile el-Harîrî’nin makâmelerinde dil incelikleri makâme metnin içerisinde verilmektedir. Nâsîf’in bunu dipnota bırakmış olması şaşırtıcıdır. Çünkü okuyucuyu ilgilendiren bir bilgidir.

⁸³⁰ Darb-1 mesel iktibası yapılmıştır. Ka’b b. Mâme el-Eyyâdî, çöldeki yolculuğunda az su bulunmasına rağmen kendi hakkı olan su payını sürekli en-Nemerî’ye devretmesi sonucu kendisi susuzluktan ölmüştür. Bu nedenle kendi payını başkasına vermesi sonucunda mahvolan kişinin durumunu anlatmak için اسق أخاك النمرى “Kardeşin en-Nemerî’ye su ver.” deyiimi kullanılmıştır. el-Mufağdal eđ-Đabbî, a.g.e., s. 95.

Konu olarak diğer makâmelere göre en önemli farkı, hile meselesidir. Zira burada yaptığı faaliyete doğrudan hile demek zor görünmektedir. Meymûn, insanlardan para koparabilmek için dil incelikleri ile ilgili ilginç sorular sormaktadır. İnsanlar da onun cevabını merak etmektedirler. Meymûn da bunun karşılığında ücret istemekte ve elde edebilmektedir. Bu olayı hile olarak değerlendirmek yanlıştır. Çünkü burada herhangi bir yalan söz konusu değildir.

Makâmede şiir çok azdır. Genelde nesre yer verilirken birçok edebî sanat kullanılmıştır.

8.11. On Birinci Makâme: el-İrâkiyye

İrâkiyye makâmesi, mahkemede insanları kandırarak onlardan para koparma hilesi üzerine kurulmuştur.

Bu makâmedeki en önemli özellik, aruz bahir türlerinin terim ve sözlük anlamıyla nazım şeklinde verilmiş olmasıdır. Ayrıca dipnot kısmında aruz ile ilgili detaylı açıklamalara yer verilmiştir.

[Tavîl] قال: إن كنت من أهل الأدب، فما هي أبحر الشعر عند العرب؟ فأنشد:

1 أَطْلُ مُدًّا وَابْسُطُ فِرًّا وَكَمِّلْ كَهَازِجِ وَأَرْجِزْ بِرَمَلٍ وَأَسْرِعِ اسْرِحْ مُخَفِّفًا
2 وَكُنْ ضَارِعًا وَأَقْضِبْ مَنْ اجْتَثَّ وَاقْتَرَبْ بِرَمَزٍ لَنَا عَنْ أَبْحُرِ الشُّعْرِ قَدْ كَفَى

Dedi ki: Eğer edebiyat ehlinden birisi isen o zaman Araplardaki şiir bahirleri nelerdir? O da inşâd etti:

1. Tavîl, medîd, basît, vâfir, kâmil, hezec yap. ... Ve recez, remel, serî, munserih ve hafif yap. (Nağmeli şarkı söyleyen gibi uzat, sündür, yay, biriktir, tamamla, ... kumda yavaş ilerle, serbest bırakmada da acele et)
2. Dâri, muktedab, müctess, mutekârib ol, şiirin bahirleri hakkında bize işaretle yeterlidir. (Ve yalvaran ol, koparandan da sen kopar ve işaretimiz ile şiir bahirlerine yaklaş, bu yeterlidir.)

[Recez] قال: قد وفيت الفروض، فهل تعرف أجزاء العروض؟ فأنشد

1 جَمِيعُ أَجْزَاءِ الْعُرُوضِ حَاصِلَةٌ مِنْ سَبَبٍ وَوَتَدٍ وَفَاصِلَةٍ

Dedi ki: Zorunlu olan bilgileri bildin. Peki, aruzun kısımlarını biliyor musun? O da inşâd etti:

1. *Aruzun tüm kısımları sebep, vated ve fâsıladan oluşmaktadır (Aruzun tüm kısımları ip, kazık ve ayırıcıdan ibarettir).*
2. *Harflerin kelimeleri onda kalıba dökülür. Onları “mu’lânâtu yûsuf” (harfleri) bir araya getirir.*

Bir konu hakkındaki teknik terimlerin bir şiir içerisinde bir arada toplanması eskiden beri âlimlerin eserlerinde rastlanmaktadır. *Mecmû’u’l-mutûn*’da bu tarz metinler bir arada toplanmıştır.⁸³²

Şiirde telif hakkı meselesi burada tartışılmaktadır. Kısmî iktibasların telif hakkı konusuna girip girmeyeceği ile ilgili tartışma ele alınmıştır. Bir şiirden yapılan alıntılara eskiden beri ağır tenkitler yöneltilmiştir. İsim vermeden yapılan alıntılarda günümüzde “intihal” kelimesi kullanılırken, eski dönemde doğrudan “hırsızlık” kelimesinin kullanıldığı görülmektedir.⁸³³

Bu makâmde Nâsîf ayrıca bir ustalık daha sergilemektedir. Medih şiirinin soldaki şatırını atarak sadece sağdaki şatırı bırakmaktadır. Sonra sağdaki şatırın iki şatırını tek satıra çevirerek ortaya hiciv şiiri çıkarmaktadır. Bunu başarabilmek için şiirde ustalık gerekmektedir. Daha iyi anlaşılması için şiir aşağıda verilmiştir: [Recez]⁸³⁴

أَمِيرَ مَخْزُومٍ وَسَيْفَ هَاشِمٍ	1	إِذَا أَتَيْتَ نَوْفَلَ بْنَ دَارِمٍ
عَلَى الدَّنَانِيرِ أَوْ الدَّرَاهِمِ	2	وَجَدْتَهُ أَظْلَمَ كُلِّ ظَالِمٍ
بِعَرْضِهِ وَسِرِّهِ الْمُكَاتِمِ	3	وَأَبْخَلَ الْأَعْرَابِ وَالْأَعَاجِمِ
إِذَا قَضَى بِالْحَقِّ فِي الْجَرَائِمِ	4	لَا يَسْتَحِي مِنْ لَوْمٍ كُلِّ لَائِمٍ

⁸³¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 69-70. Burada mütedârik hariç bütün bahir türleri sayılmıştır. Mütedârikin hariç tutulmasının sebebi ise, el-Halil b. Ahmed’in bunu zikretmeyip sonradan eklemiş olmasıdır. Bkz. el-Ahfeş el-Evsaf, *el-Kavâfi*, Dimeşk, 1970, s. 2.

⁸³² Bkz. Editör belirtilmemiş, *Mecmû’u’l-mutûn el-kebîr*, Mektebetu’t-Ticâriyyeti’l-Kebîr, Kahire, 1958.

⁸³³ Örnek için bkz. Ebû Sa’d el-Âmidî (ö. 433/1042), *el-İbâne ‘an serikâti’l-mutenebbî lafzen ve ma’nen*, (nşr. İbrâhîm ed-Desûkî el-Bisâfi), Dâru’l-Me’ârif, Kahire, 1961.

⁸³⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 67.

5	ولا يُرَاعِي جَانِبَ الْمَكَارِمِ	في جانبِ الْحَقِّ وَعَدْلِ الْحَاكِمِ
6	يَقْرَعُ مَنْ يَأْتِيهِ سِنَّ النَّادِمِ	إِذْ لَمْ يَكُنْ مِنْ قَدَمِ بِقَادِمِ
7	إِنَّ الشَّقِيَّ وَافِدُ الْبَرَاكِمِ	وَضَيْفُ نَوْفَلٍ كَضَيْفِ حَاتِمِ

1. Haşim'in kılıcı, Maḥzûm'un emiri olan Nevfel b. Dârim'e varırsan
2. Dirhem ya da dinarın hakkına zulmedenlere karşı en zalim olarak bulursun onu.
3. Ayrıca sırrı ve namusunda ketim olma konusunda Arapların ve yabancıların en cimrisidir.
4. Suçlar konusunda bir hüküm verdiği zaman, kınayanların kınamasından çekinmez.
5. Ayrıca hâkimin adaleti ve hakkın yanında, eşrafın yanında olmayı gözetmez.
6. Kim geçmişlerden gelecek ise ona pişmanlık yaşını (n kapısını) çalar.
7. Bahtsız olan kişi Berâcim (kabilesinden) gelmektedir. Nevfel'in misafiri ise Hâtim'in misafiri gibidir.

Bu şiirin sağdaki şatırı alınıp iki satırı da tek satır hale getirilince yeni şekli şöyle oldu: [Recez]

1	إِذَا أَتَيْتَ نَوْفَلَ بْنَ دَارِمِ	وَجَدْتَهُ أَظْلَمَ كُلِّ ظَالِمِ
2	وَأَبْخَلَ الْأَعْرَابِ وَالْأَعَاكِمِ	لَا يَسْتَحِي مِنْ لَوْمِ كُلِّ لَائِمِ
3	وَلَا يُرَاعِي جَانِبَ الْمَكَارِمِ	يَقْرَعُ مَنْ يَأْتِيهِ سِنَّ النَّادِمِ
4	إِنَّ الشَّقِيَّ وَافِدُ الْبَرَاكِمِ	

1. Nevfel b. Dârim'e varırsan, onu zalimlerin en zalimi olarak bulursun.
2. Arapların ve yabancıların en cimrisidir. Kınayanların kınamasından çekinmez.
3. Eşrafın yanında olmayı gözetmez. Ona varan, pişmanlık yaşını (n kapısını) çalar.
4. Bahtsız olan kişi Berâcim (kabilesinden) gelmektedir.

Bu makâmde darb-ı mesel iktibası da yapılmıştır: إِنَّ الشَّقِيَّ وَافِدُ الْبَرَاكِمِ ⁸³⁵

⁸³⁵ Nâsif el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 68

Irak kralı ‘Amr b. Hind’in kardeşi, Temîm kabilesi tarafından öldürülünce onlardan yüz kişiyi öldürmeye yemin etmişti. Doksan dokuz tanesini yakarak öldürüp yüzüncüsünü bulamamıştı. Bu olaylardan bîhaber olan bir kabile üyesi de seferden gelirken bir duman tüttüğünü görerek yemek ikram edilir ümidi ile kralın yanına geldi. Kral da ona kim olduğunu sorunca Berâcim’den, yani Temîm kabilesinden olduğunu bildirdi. Kral da bunun üzerine onu hemen öldürtüp *إنَّ الشقي وafd البراجم* “Bedbaht kişi, Berâcim’in elçisidir.” demiş ve bu söz darb-ı mesel haline gelmiştir.⁸³⁶

8.12. On İkinci Makâme: el-Ezheriyye

Bu makâmede Kâhire ile ilgili bilgi verilmektedir. Bu açıdan başlık ile metin uyum içerisindedir. Örneğin Kâhire’nin diğer adı olan el-Ezheriyye ismi, Nil Nehri, Ezher Camisi ve Mısır’ın adı zikredilmektedir.

Suheyl ile Meymûn kahramanlarının zaman açısından hangi dönemde yaşadığı konusunda bir kargaşa bulunmaktadır. Zira altıncı makâmeye bakıldığında milâdî yedinci asırda yaşadıkları intibai uyanmaktadır. Çünkü o dönemde var olan ve daha sonra varlığını yitiren ‘Ukâz panayırılarının düzenlendiği dönemde yaşamaktadırlar. Bu makâmede ise Kâhire şehri ve içindeki Ezher Camii’nden bahsedilmektedir. Kâhire şehri milâdî 971’de kurulmuş bir şehirdir. Dolayısıyla Suheyl ile Meymûn’un yaşadığı dönemlerde bir çelişki meydana gelmektedir. Bu çelişkinin sebebini iki şekilde izah etmek mümkündür. Birincisi, Nâsîf’in tarih kültür alt yapısının yetersiz olduğudur. İkincisi ise, Nâsîf’in makâmelerinde Arap kültürünü tanıtmak amacıyla farklı birçok devirden kültürel unsurları kullanma amacıyla zaman mefhumunu yok saymaya çalışmasıdır. Birinci sebebini doğru olma ihtimal çok zayıf olmakla birlikte yine de bu mümkündür. Zira Nâsîf’in edebî kültürünün çok güçlü olmasının yanında tarih bilgisinin de aynı derecede güçlü olduğunu gösteren herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İkinci sebep ise daha güçlüdür. Çünkü hikâye kahramanlarının farklı asırlarda ortaya çıkmaları, hikâye tarihinde ilk kez ortaya çıkan bir durumdur.

Bu makâmede dikkat çeken üç konu kullanılmıştır:

⁸³⁶ el-Muberrred, *el-Kâmil fi'l-luğa*, (nşr. Muḥammed Eb'ul-Faḍl İbrâhîm), I-IV, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1417/1997, I, 139.

- a) Bulmaca: Dilbilimi ile ilgili bulmacalar, ilk dönem makâmelerinden beri kullanılagelmıştır. Ancak bulmacanın cevabı verilmeyip okuyucunun kendisine bırakılmıştır.
- b) Aruz vezni ile ilgili bazı ince hususlar.
- c) Harflerin mahreçleri: Harflerin çıkışı ve özelliği hakkında dipnot kısmında ayrıntılı bilgi verilmiştir. el-Halil b. Ahmed'in ortaya koymuş olduğu sözlük kelime sıralamasında esas alınan harflerin mahreç sıralaması tek tek verilmiştir.⁸³⁷

Bu makâmede darb-ı misal iktibası bulunmaktadır:

قد هجمت بي على هذا المجلس، رقعة كصحيفة المتلمس.⁸³⁸

"Bana bu mecliste, Mutelemmis'in sahifeleri gibi bir ferman saldırdı."

Mutelemmis adlı kişi, kendisinin idam edilmesi emri yazısı bulunan sahifeyi ilgili yere götürmek üzere görevlendirilmiş idi. O da ümmî olması nedeniyle bu yazıdan bihaber olarak bu fermanı taşırken yolda birisine okutunca fermanı yırtıp nehre atmıştı. Bu nedenle bir şeyin içeriğini bilmeden onu taşıma ya da saklama olayına "Mutelemmis'in sahifesi gibi" örneği verilmektedir.⁸³⁹

8.13. On Üçüncü Makâme: et-Tağlibiyye

Seciler genelde ikili ve nadiren üçlü iken burada beşli seciye rastlanmaktadır.⁸⁴⁰ Dipnot açıklamalarının metnin kendisinden daha uzun olması da dikkat çekmektedir.

Bu makâmede, meşhur olan tashîf-tahrîf problemi üzerinde durulmuştur. Tashif, harflerdeki noktalama işaretlerinin yanlış yapılmasına denilmektedir.⁸⁴¹ Örneğin ريب

"şüphe" yerine زيت "zeytinyağı" kelimesinde harflerin noktaları anlamları değiştirmektedir. Tahrif ise hareke hatası sonucu bir kelimenin farklı anlam kazanmasına

⁸³⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 81.

⁸³⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 78.

⁸³⁹ el-Aşma'î, *Fuḥûletü's-sû'arâ'*, (nşr. Cemil Abdullah 'Avîda), 1430/2009, s. 33.

⁸⁴⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 88.

⁸⁴¹ Emrullah İşler, "Tashîf", *TDVİA*, İstanbul, 2000, XL, 128.

denilmektedir. قَتَلَ “öldürdü” yerine قُتِلَ “öldürüldü” kelimesinde hareke farkı, manayı da tamamen değiştirmektedir.

Nâsîf, beş satırlık bir şiirin nokta ve hareketlerini değiştirerek yeni bir şiir oluşturmaktadır. Çok yer kaplamaması için şiirden bir satırı örnek olarak verilecektir: [Recez]

يَرَى الْجَمَالَ وَالْجِلَالَ وَالْخَشَبَ 1 وَالشَّعْرَ وَالْأَوْتَارَ كَيْفَمَا انْقَلَبَ⁸⁴²

"Develerin, atların, semerlerin, saçın ve kılların nasıl ters döndüğünü görür."

[Recez]

يَرَى الْجَمَالَ وَالْجِلَالَ وَالْحَسَبَ 1 وَالشَّعْرَ وَالْأَوْتَارَ كَيْفَمَا انْقَلَبَ⁸⁴³

"Güzelliğin, parlaklığın, saygınlığın, şiirin ve telli çalgı aletlerin nasıl ters döndüğünü görür."

Görüldüğü üzere bazı kelimelerde hareke ve noktalama değişikliği yapılmak suretiyle cümleye yeni anlam kazandırılmıştır.

Bu makâmde ayrıca eski meşhur Arapların isimleri ve hayat hikâyeleri, meşhur Arap atları, yemek çeşitleri ve fal oku çeşitleri zikredilmiştir.

Ayrıca bir darb-ı misal iktibası verilmiştir: أف لك يا أشأم من البسوس *"Besûs'tan daha uğursuz olan (kişi), öf sana!"*⁸⁴⁴ Burada atf yapılan Besûs, Tağlib ile Bekr kabileleri arasındaki kırk yıllık savaşın çıkmasına sebep olan Munkiz et-Temîmiyye'nin kızıdır. Birisi insanlar arasında büyük sıkıntıya neden olduğunda onun için أف لك يا أشأم من البسوس deyimi kullanılır hale gelmiştir.⁸⁴⁵

⁸⁴² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 88.

⁸⁴³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 89.

⁸⁴⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 86.

⁸⁴⁵ el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, VII, 205.

8.14. On Dördüncü Makâme: el-Hezliyye

Bu makâmede rubâ'î fiiller sıkça kullanılmaya çalışılmıştır. Rubâ'î fiiller Arapça'da sülâsî fiillere göre daha az oranda görülmektedir. Rubâ'îler içerisinde de garîb lafızlar çok fazladır. Bir paragraf içerisinde rubâ'îlerin art arda kullanılması okuyucunun dikkatini çekmektedir. Örnek:

فهلجت سحابة النهار، على هملعة عبر اسفار. حتى إذا جنح الظلام رفرف، نزلت بقاع صفصف،

في خلال نففنف⁸⁴⁶

Görüldüğü üzere نففنف، صفصف، رفرف، هملع، fiilleri art arda kullanılarak dikkat çekilmiştir.

Bu makâmede tam iktibas da bulunmaktadır: ⁸⁴⁷“Bugün, ولكن اليوم خمر وغداً أمرٌ” İmru'u'l-Ğays'ın sarhoş vaziyette tavla oynarken babasının ölümü şaraptır, yarın ise iştir.” İmru'u'l-Ğays'ın sarhoş vaziyette tavla oynarken babasının ölümü haberini aldıktan sonra söylediği sözlerden alıntı yapılmıştır:

ضئعني صغيراً، وحملني دمه كبيراً لا صحو اليوم، ولا سكر غداً. اليوم خمرٌ وغداً أمرٌ⁸⁴⁸

“Beni küçükken zıyan etti, kanı ise beni büyük hale getirdi. Bugün uyanma yok, yarın da sarhoşluk yok. Bugün içki günüdür, yarın ise iş günüdür.”

Diğer bir iktibas da darb-ı misal iktibasıdır:

يا بني إن الخلة، تدعو إلى السلة.⁸⁴⁹

“Ey oğulcuğum, fakirlik, hırsızlığa çağırır.”

⁸⁴⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 102.

⁸⁴⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 109.

⁸⁴⁸ İmru' u'l-Ğays, *ed-Divân*, s. 10.

⁸⁴⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 108.

Fakirlik zamanında yaşanan zorluklar nedeniyle bazen insanlar hırsızlığa başvurmaktadır. السلة kelimesinin “kılıç çekme” anlamına geldiği de söylenmektedir. Yani “fakirlik insanı şiddete çağırır” anlamı da ortaya çıkabilmektedir.⁸⁵⁰

8.15. On Beşinci Makâme: er-Ramliyye

Bu makâmenin büyük bir çoğunluğu şiirden müteşekkildir. Nesir azınlıktadır. Bu da diğer makâmelerdeki oranın tersinedir. Bunun sebebi de -el-Harîrî'nin yapmış olduğu gibi- tamamen noktalardan ârî ('âtil, muhmel) ile tamamen noktalı (mu'cem) kelimelerden müteşekkil şiirlerin yazılıp dildeki üstün gücün ispatlanma amacıdır.

'Âtil şiirini şu şekilde kurmuştur (Hacim sıkıntısı nedeniyle 26 satırlık şiirin ilk 5 satırı verilmiştir):

[Recez] وقال: هل تذكر الأبيات العواطل، أم ذهبت عنك بالباطل: فأنشد ولم يماطل:

حَالِ الشُّرُورِ وَالْكَمَدِ	1	الْحَمْدُ لِلَّهِ الصَّمَدِ
اللَّهُ مَوْلَاكَ الْأَحَدُ	2	اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا
وَالِدٌ لَا وَلَا وَدَدٌ	3	لَا أُمَّ لِلَّهِ وَلَا
أَصْلُ الْأُصُولِ وَالْعَمَدِ ⁸⁵¹	4	أَوَّلُ كُلِّ أَوَّلٍ

Ve dedi ki: 'Âtil (noktasız kelimeli) beyitleri hatırlıyor musun? Yoksa senden beyhude bir şekilde gitti mi? O da oyalanmadan inşad etti:

1. Hamd, dosdoğru duran Allah'a aittir. Hüzünle mutluluk dönmüştür.
2. Allah! Senin tek efendin olan Allah'tan başka ilah yoktur.
3. Allah'ın anası yoktur. Yok, babası da yok, oğlu da.
4. Her şeyin ilkidir. Dayanakların ve asılların aslıdır.

⁸⁵⁰ el-Ezherî, *Tehzibu'l-luğa*, I-VIII, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, 2001, XII, 206.

⁸⁵¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 114.

Görüldüğü üzere bu şiirdeki bütün harfler noktasız yazılmıştır. Ardından Nâsîf her harfî noktalı kelimeleri bir araya getirerek şiir oluşturmuştur (Hacim sıkıntısı nedeniyle 19 satırlık şiirin ilk 5 satırı verilmiştir): [Hafif]

فِتْنٌ يَنْتَشِرْنَ فِي فِتْنِ	بِشَجِيٍّ يَبِيْتُ فِي شَجَنِ	1
نَفَقٌ صَيِّقٌ بَقِيَّ فَفَنِي	شَيِّقٌ تَيِّقٌ تُجَنَّبُ فِي	2
نَجِبٌ شَنَّ جَبَشَ ذِي يَزِنِ	شَعْفٌ شَفْنِي بِذِي ثَقَّةِ	3
بِشَقِيقِ غَضٌّ يَنْضُ جَنِي	شَيْبَةٌ فِي شَيْبَةٍ خُضِبَتْ	4
فِي فَضِيضٍ تُبَيِّتُنِي حَشِنِ	بَيْنَ جَنِيٍّ شُقَّةٌ حَشْنَتْ	5

1. İmtihanlar, çabamla geceyi hüznün içerisinde geçirir. Başka imtihanlar içerisinde takılıp kalırlar.
2. Özlemle, hasretle uzak duruldu. Dar tünelde kaldı ve yok oldu.
3. Güvenilir ve üstün kişiye olan tutku, beni Yezen'in sahibinin ordusunun taarruzu gibi yok etti.
4. Gençlikte, koparılmak üzere damlayan taze Manisa lalesi gibi yaşlılık ağarması var.
5. Sertleşmiş olan iki yanımın arasında mesafe var. Beni sert yerlerde gecelettirmektedir.

Bu şiirde tüm harfler noktalıdır. Tüm harflerin noktalı olabilmesi için elif lam takısı dahi kullanılmamıştır. Tüm isimler nekre getirilmiştir. Harfî cerr olarak sadece في ile ب harfleri kullanılmıştır. Diğer harfî cerrlerde noktasız harflerin var olması nedeni ile müellif sadece bu ikisinde sıkışık kalmıştır. Bu dar durumdan kurtulabilmek için garîb kelimeleri o kadar çok çoğaltmıştır ki şiir anlaşılabilir hale gelmiş ve hemen hemen her iki kelimedenden birisini dipnotta açıklamak zorunda kalmıştır.

8.16. On Altıncı Makâme: es.-S.ûriyye

Bu makâmeye yine kadı, evlilik konusunun istismarı ile kandırılmaktadır.

Secî düzeni açısından, daha önce nesirlerde pek rastlanmayan çapraz harf uyumu uygulanmıştır. Muhtelif dillerin şiirlerinde çapraz kafiye uygulamasına sıkça

rastlanmaktadır. Ancak nesirde bunun kullanılmış olması dikkat çekicidir. Daha iyi anlaşılabilmesi için nesir şeklinde yazılan bu fasılalar tek tek satırlara ayrılmıştır.

1. فحللتها شهراً أجرد،

في سنة جرداء،

وكنت يومئذ فتى أمرد،

فطفت كل شجاء ومرداء،

Görüldüğü üzere birinci ile üçüncü fâsılanın secîsi ve de ikinci ile dördüncü fâsılanın secîsi aynıdır.

Bu makâmde darb-ı misal iktibası kullanılmıştır: ⁸⁵² شر أهر ذا ناب، “Azı dişliyi (hayvanı dahi) hırlatan kötülük.” Şer konusunda daha ne kadar kötü olunabileceğini göstermek amacıyla kullanılan bir deyimdir.⁸⁵³

Bir diğer darb-ı misal iktibası ise şu şekildedir: ⁸⁵⁴ وأجوع من كلبة حومل “Havmel’in köpeğinden daha aç” Havmel adlı kadın, köpeğini çok aç bırakınca köpeği kendi kuyruğunu yemeğe başlamış. Bu nedenle aşırı açlığa terk edilenlere bu deyim söylenmeye başlanmıştır.⁸⁵⁵

8.17. On Yedinci Makâme: el-Hikemiyye

Bu makâmde hikmet ve öğüt ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Örnek için kısa bir ibareye yer verilecektir:

واعلم أن لكل صارم نبوة، ولكل جوادٍ كبوة، ولكل عالم هفوة. ولكل مقام مقال، ولكل دهرٍ رجال. ولكل قضاء جالب، ولكل در حالب. ومن حسنت سريره حمدت سيرته. ومن أطاع غضبه، أضع

أدبه.⁸⁵⁶

⁸⁵² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 127.

⁸⁵³ el-Meydânî, *a.g.e.*, I, 370.

⁸⁵⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 128.

⁸⁵⁵ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *a.g.e.*, I, 331.

⁸⁵⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 135.

"Bil ki her kılıcın ıskalaması, her yağız atın da tökezlemesi, her âlimin dil sürçmesi, her makâmın bir sözü, her zamanın bir adamı, her mahkemenin bir çağıranı ve her göğsün bir sağanı olur. Kimin yatağı iyi olursa, hayatı da iyi olur. Kim öfkesine itaat ederse edebini yitirir."

8.18. On Sekizinci Makâme: er-Recebiyye

Hile hikâyesini konu alan bu makâmede iki özel nitelikli beyit bulunmaktadır. Bir şiirin kelimelerinin soldan sağa doğru okunması durumunda (harflerin yeri değiştirilmeden) medih yerine yergiye dönüşmektedir: [Kâmil]

سَمَحُوا، فَمَا شَحَّتْ لَهُمْ مِنْهُ	حَلُمُوا فَمَا سَاءَتْ لَهُمْ شَيْمٌ	1
رَشِدُوا، فَلَا ضَلَّتْ لَهُمْ سُنُنٌ	فَلَا زَلَّتْ لَهُمْ قَدَمٌ	2

1. "Yumuşak oldular da ahlakları kötü olmadı. Müsamahakâr davrandılar da nimetler onlara cimri davranmadı.
2. Masum oldular da hiçbir ayak onlara yanlışlık yapmadı. Yol buldular da yollar onlar için kaybolmadı.

Medih içeren bu şiirin kelimeleri soldan sağa doğru okunduğunda şöyle bir şekil ve anlam ortaya çıkmaktadır: [Kâmil]

مِنْهُمْ لَهُمْ شَحَّتْ، فَمَا حَلُمُوا	شَيْمٌ لَهُمْ سَاءَتْ، فَمَا حَلُمُوا	1
سُنُنٌ لَهُمْ ضَلَّتْ، فَلَا رَشِدُوا	قَدَمٌ لَهُمْ زَلَّتْ، فَلَا سَلِمُوا	2

1. Nimetler onlar için cimri davrandı da müsamahakâr davranmadı. Onların ahlakları kötü oldu da yumuşak olamadı.
2. Yollar onlar için kayboldu da yol bulamadı. Ayaklar onlar için yanlış yaptı da masum olamadı.

Görüldüğü üzere kelimeler soldan sağa doğru dizilince yergi ortaya çıkmıştır.

8.19. On Dokuzuncu Makâme: el-Hatîbiyye

Bu makâmede Araplar genişçe övüldükten sonra cahiliye Arap savaşlarının adları nazım şeklinde uzunca zikredilmiştir. Örnek olması için 16 satırlık şiirin ilk dört satırı verilecektir: [Serî]

1	قَدْ ذَكَرَ الْقَوْمُ لِأَيَّامِ الْعَرَبِ	مَوَاقِعاً تُدْعَى بِهِنَّ كَاللَّقَبِ
2	مِنْ ذَلِكَ: الْكَدِيدُ وَالْبِيدَاءُ	بُعَاثُ وَالْفُتْرَةُ وَالْهَيْمَاءُ
3	كَذَا كُلابُ مَنْعِجِ الْجِفَارِ	وَالْحَجَرُ وَالزَّخِيخُ وَالسِّتَارُ
4	شَمْطَةُ وَالزُّورُ غَيْبُ الْمُدْرَةِ	كَذَا الْعُيْبَانِ اللَّوَى وَبَثْرَهُ ⁸⁵⁷

1. “İnsanlar Arap günlerini zikrettiler. Lakap gibi kendisi ile çağrılan yerler.
2. *Kedîd, Beydâ’, Bû’âs, Futra, Heymâ’* onlardandır (o Arap günlerindedir).
3. Aynı şekilde *Kulâb, Men’icu’l-Cifâr, Hacer, Zehîh* ve *Sitâr* vardır.
4. *Şemta, Zevr, Gâbiṭu’l-Mudra*, Aynı şekilde *Gubeyṭâni’l-Livâ* ile *Besra* da vardır.”

Hikâye insanlara yapılan edebî üstünlük gösterisi sayesinde para elde etme konusuna dayanmaktadır.

Nâsîf dipnotta büyük muhaddis Musedded b. Muserhed’den (ö. 228/843) ilham alarak *سَمْرَدَل* *بن عَرْنَدَل* *بن سَرْنَدَل* ismini kullanarak dipnotta Muserhed’in tam adını şu şekilde zikretmiştir:

مُسَدَّدُ بْنُ مُسْرَهْدَ بْنِ مُجْرَهْدَ بْنِ مُسْرِبَلِ بْنِ مُغْرِبَلِ بْنِ مُعْرِبَلِ بْنِ مُطْرِبَلِ بْنِ أَرْنَدَلِ بْنِ سَرْنَدَلِ بْنِ عَرْنَدَلِ

بن ماسك بن المستورد الأسدي

Nâsîf’in dipnotta belirtmiş olduğu Musedded b. Muserhed’in ismine bu şekliyle hiçbir kaynakta rastlanılamamıştır. Nâsîf kaynak göstermediği için bilgiyi kontrol imkânı da bulunmamaktadır. Buna en yakın olarak *بن مسرهد بن مسربل بن مغربل بن مرعبل بن*

⁸⁵⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 150.

سرددل بن سرندل بن عرندل بن ماسك بن مستورد الأسيدي ismi geçmektedir ve ez-Zehebî tarafından uydurulma olduğu vurgulanmıştır. Hatta bu ismin başına besmele yazılması durumunda akrebe karşı okuyup üfleme duasına benzeyeceğini nükteli olarak zikretmiştir.⁸⁵⁸ Musedded'in isminin sabit olan kısmı şu şekildedir:

مسدد بن مسرهد بن مسربل بن مغربل بن مرعبل الأسيدي⁸⁵⁹

8.20. Yirminci Makâme: el-Başriyye

Bu makâmede Nâsîf tevâzusunu bozup el-Harîrî'den daha üstün bir şiir oluşturabildiğini başkasının ağzıyla iddia etmiştir. el-Harîrî, makâmelerinde herkesi hayran bırakan mumkinu'l-in'ikâs (bir cümleyi sağdan sola ya da soldan sağa okunduğunda aynı şeyin ortaya çıkması) sanatını kullanmış idi. Önce iki kelime, sonra üç kelime, sonra bunu artırarak dört satırlık bir şiir yazmıştı.⁸⁶⁰ Nâsîf, edebiyatta özel yeri olan bu dizenin daha uzununu, 14 satırlık şiir hâlinde yazmıştır. Sonra da bu sanatın daha önce en fazla dört satır yazılabildiğini ve bu sayının aşılamadığını başkasının ağzı ile zikretmiştir. Bu şekilde dolaylı olarak kendisinin daha üstün bir başarı sağladığını ifade etmiştir.

Konunun anlaşılması için bir satırı örnek olarak verilecektir: [Serîf]

1 قَبَسٌ يَدْعُو سَنَاةً إِنْ جَفَا فَجَنَاهُ أَنْسٌ وَعَدٍ يَسْبِقُ

Görüldüğü üzere sağdan sola ve soldan sağa okunduğunda aynı kelimelerle karşılaşılmaktadır.

Bu makâmede işârî tenâss kullanılmıştır: فجعلت أطوف بها ما أطوف حتى انتهيت إلى

مريدها الموصوف.⁸⁶¹ Mirbed, 'Ukâz gibi bir panayır yeriydi. Nâsîf burada Mirbed çarşısını

zikrederek ona sadece işaret etmiştir.

⁸⁵⁸ ez-Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût 1419/1998, II, 9.

⁸⁵⁹ el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, (nşr. Hâşim en-Nedvî), I-VIII, Dâru'l-Fikr, VIII, 72.

⁸⁶⁰ el-Harîrî, *a.g.e.*, s. 125.

⁸⁶¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 155.

Kullanılan başka bir sanat da darb-ı misal iktibasıdır: ⁸⁶² حال الجريص، دون القريض

“Şiirin son kısmı kalınca ölüm imkânsız hale geldi.” Ölmeden önce çok önemli bir işin yapılması gerektiğinde söylenen bir deyimdir.⁸⁶³

8.21. Yirmi Birinci Makâme: ed-Dimeşkiyye

ed-Dimeşkiyye makâmesinde, Arapça gramer kurallarını nazım şeklinde veren İbn Malik eṭ-Ṭâî'nin (ö. 672/1274) el-Elfiyye'sinin özeti yine nazım şeklinde verilmiştir.

Arapça gramer kaidelerinin anlaşılması, herhangi bir hikâye metninden daha zordur. Ayrıca gramer kaidelerinin, nesirli cümleler yerine, şiir şeklinde yazılması durumunda anlaşılması daha zor olacaktır. Bu şiirlerin özeti de şiir şeklinde yazılması sonucu okuyucu bu metni anlamada ayrıca zorlanacaktır. Nâsîf de meydana gelen bu anlama sıkıntısı nedeniyle dipnot açıklamalarına çok fazla yer vermek zorunda kalmıştır. Hatta bu açıklamalar ana metinden daha fazla yer kaplamıştır.

8.22. Yirmi İkinci Makâme: es-Serûciyye

Bu makâmenin adı Serûc⁸⁶⁴ şehrine nispet edilmiştir. Bunun nedeni, el-Harîrî'nin makâmelerindeki kahraman olan Ebu Zeyd es-Serûcî'ye atf yapılmasıdır.

Makâmelerde daha önceki müelliflerin hikâyelerine atf yapılması çok nadir bir durumdur. Genelde eski darb-ı misal ve hikâyelere atf yapılmaktadır. Ancak daha önceki asırlarda yazılmış bir makâmeye atf yapılması bir ilktir. Konunun önemine binaen ilgili metnin tercümesi de verilecektir:

أخبر سهيل بن عباد قال: أردت الخروج إلى سروج. لعلي أجد لأبي زيد أثراً أتيمن به أو أعتز على أحد

⁸⁶⁵ من عقبه....

⁸⁶² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 161.

⁸⁶³ İbnu's-Sikkî, *Kitâbu'l-elfâz*, Mektebetu Lubnân, 1998, s. 332.

⁸⁶⁴ Günümüzdeki adı Suruç'tur. Şanlıurfa iline bağlıdır.

⁸⁶⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 171.

“*Suheyb b. ‘Abbâd bildirdi ve dedi ki: Zeyd’in izinden olan birine erişmek ya da şereflelenebileceğim Zeyd’e ait bir iz bulabilmek için, Serûc’a çıkmak istedim.*”

Bu makâmede eski kahraman olan Zeyd’e yönelik atıflar devam ettirilmiştir.:

صاحت الجماعة: الله أكبر! قد نشر السروجي قبل يوم المحشر.⁸⁶⁶

“*Cemaat seslendi: Allahu Ekber! es-Serûcî mahşer gününden önce diriltilmiş!*”

Burada bahsedilen Zeyd es-Serûcî, el-H.arîrî’nin makâmelerinin kahramanıdır. el-H.arîrî’deki kahraman Zeyd’in *Mecma’*daki karşılığı olan kahraman Meymûn b. Hizâm’dır. el-H.arîrî’nin makâmelerinde insanlar hep Zeyd’in Arapça dil kullanımındaki ustalığına hayran kalmaktadır. Nâsîf’in makâmelerinde de Meymûn’un diline hayran kalınmaktadır. Nâsîf burada kendi meydana getirmiş olduğu Meymûn karakterini Zeyd’e benzetmektedir. Bununla da yetinmeyip Zeyd’in dilinin Meymûn’dan çok daha usta olduğunu da dipnotta belirtmektedir. Dolaylı olarak Nâsîf, el-H.arîrî’nin makâmelerinin kendi makâmelerinden daha üstün olduğunu da belirtmiş olmaktadır. Bu da ez-Zemahşerî’de görülen edebî devam ettirilmiş olduğunu göstermektedir.

Ayrıca el-H.arîrî’nin makâmelerinde uygulanan “bir kelimenin farklı anlamda kullanılarak karşıdakini şaşırtma” sanatı burada çok yoğun bir şekilde devam ettirilmiştir. Örneğin el-H.arîrî *أيجب الغُسلُ على من أمني؟ قال: لا ولو تئى*⁸⁶⁷ cümlesini verince okur

doğrudan bu cümleyi “*Menisi gelene gusül vacip midir? İki kez yapsa bile, hayır!*” şeklinde anlamaktadır. Oysa el-H.arîrî buradaki *أمني* fiilini Mina’ya girme anlamında kullanmıştır.

Yani “*Mina’ya girene gusül vacip midir? İki kez yapsa bile, hayır!*” şeklinde anlaşılması gerektiği için okurda şaşkınlık meydana gelmektedir. el-H.arîrî, bu tevriye sanatını tek bir cümlede değil de art arda birçok cümlede kullanınca okurda hayranlık meydana gelmektedir.

⁸⁶⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 178.

⁸⁶⁷ el-H.arîrî, *a.g.e.*, s. 242.

Nâsîf de el-Harîrî'nin bu sanatını aynı şekilde uygulayarak art arda tevriyelerini sıralamıştır. Anlaşılabilirlik açısından cümlelerin ilk akla gelen anlamı ile tevriye anlamları birlikte verilecektir. Hacim açısından çok yer teşkil etmemesi için sadece dört örnek yazılmıştır:

Orijinal Metin	İlk Akla Gelen Anlam	Tevriye Anlamı
واقنع بالسمراء، إذا عزت البيضاء.	Beyaz kız değerli olduğunda esmer ile yetin.	Gümüş az olduğunda (para az olduğunda), buğday ile yetin
واشرب من كأس الفاجر، لا من كأس التاجر.	Günahkârın kupasından iç, tüccarın kupasından değil.	Su kaynağının kupasından iç, şarap satıcısından değil.
وتصدق على الأمير، بجنى غرس الفقير.	Fakirin diktiği (ağaçlardan) devşirmiş olduğu şeylerden emîre sadaka ver.	Çukura dikilen şeyleri devşirmek için kör kimseye yön veren kişiye sadaka ver.
وإذا كلفت حمل الجنابة، فاطلب المفازة	Cenazeyi taşımakla sorumlu tutulduysan, kazanç iste.	Şarap kırbasını taşımakla sorumlu tutulduysan, kurtuluşu iste.

8.23. Yirmi Üçüncü Makâme: el-Mevsiliyye

Bu makâmede diğerlerine göre ayırt edici özellikler pek bulunmamaktadır. Nesir ağırlıklı olarak yazılmıştır. Konusu evlendirme vaadi ve kadıyı kandırmaya dayanmaktadır.

Daha önce kullanılan edebî sanatlar aynı şekilde tekrar edilmiştir. Örneğin Suheyli ismini cinas şeklinde kullanarak hem özel kişi ismi hem de yıldız ismi anlamına gelebilecek şekilde kullanmıştır. Aynı kök harflere dayanan ریحان، راح، روح kelimeleri art arda kullanılmıştır.⁸⁶⁸

⁸⁶⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 181.

8.24. Yirmi Dördüncü Makâme, el-Ma'arriyye

Bu makâmelerde şâir Ebu'l-'Alâ', kendi mezarı başında övülmekte ve ibretlik öğütler uzunca verilmektedir. Kötülük yapmamanın ibadetlerden öncelikli olduğu örneklerle vurgulanmaktadır. Buna iki örnek verilecektir:

1. فليس البر أن تولوا وجوهكم شطر المسجد الحرام، ولكن البر من اتقى والسلام.⁸⁶⁹

“İyilik, yüzünüzü Mescid-i Harâma yöneltmeniz değil, sığınmak ve barışçıl olmaktır.”

2. فإن المحافظة على الصلوات لا تفيد من يتبع الشهوات. في الخلوات.⁸⁷⁰

“Namazları (n devamını) korumak, halvet anında şehvet peşine düşene fayda etmez.”

Konu olarak güzel hitabet ve dualarla insanların bu dünyaya tamah etmemesi için konuşmalar herkesten bir şeyler alarak evde zengin olduğu ortaya çıkması ele alınır. Yani yine bir çeşit hile görünümü vardır.

8.25. Yirmi Beşinci Makâme: et-Temîmiyye

Hile ile para almaya dayanan bir hikâyedir. En az şiir içeren makâmelerden birisidir. Diğer makâmelerden ayırt edici bir unsuru bulunmamaktadır.

9.26. Yirmi Altıncı Makâme: el-Luğziyye

“Bulmaca Makâmesi” şeklinde verilen başlık, doğrudan içerik ile ilgili bilgi vermektedir ve içinde birçok bulmaca bulunmaktadır. Bulmacanın cevabı da makâme metinlerinin içerisinde verilmektedir. Bir bulmaca örnek olarak verilecektir: [Serî]

كُلُّ الْمَقَاطِعِ غَيْرِ ذِي جَسْمٍ	1 مَا اسْمٌ ثَلَاثِيٌّ بِهِ اجْتَمَعَتْ
يَأْتِي بِمَعْنَى صَادِقِ الرَّسْمِ	2 مَهْمَا تَقَلَّبَتِ الْحُرُوفُ بِهِ
فَجَمِيعُ ذَاكَ تَرَاهُ فِي الْحُلْمِ ⁸⁷¹	3 وَإِذَا نَظَرْتَ إِلَيْهِ مُنْتَبِهًا

⁸⁶⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 189.

⁸⁷⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 189.

⁸⁷¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 202.

1. Tek bir şekle sahip olmayan, tüm makta'ların (boğaz, dil ve dudak bölgelerinden çıkan harfler grubu) kendisinde birleştiği sülâsî (üç harfli) isim nedir?
2. Onun harflerinin yerleri her değiştirildiğinde şekli düzgün bir anlama sahip olur.
3. Ona dikkatlice bakarsan, hepsini rüyada görürsün.

Bu bulmacanın cevabı, şiirin son kelimesinde gizlenmiştir. Zira حُلْم kelimesi, harfleri taklib edildiğinde ortaya çıkan her şeklin belirli bir anlamı bulunmaktadır. Dolayısıyla burada tevriye sanatı uygulanmış ve kastedilen anlam “Ona dikkatlice bakarsan, hepsini حُلْم ‘de görürsün.” olmaktadır. Ayrıca ح harfi boğaz grubundan, ل harfi dil grubundan, م harfi de dudak grubundandır. Bunlar taklib edildiğinde altı varyasyon oluşturulacaktır: حُلْم rüya, حُلْم gözlem, حُلْم et, حُلْم tuz, حُلْم yer, حُلْم taşıma.

8.27. Yirmi Yedinci Makâme: es-Sâh.iliyye

Bu makâmenin konusu, daha önceki makâmelerde geçtiği üzere, bir şiirde hafif değişiklik yapılarak medih yerine zemmedilmesidir. Kişiler mahkemeye başvurarak kadıyı kandırmakta ve kendisinden para elde etmektedirler.

Bir adet darb-ı misal iktibası vardır: ⁸⁷²أُتْجِزِي جِزَاءَ سِنْمَارٍ “Hiç Sinimmâr’ın karşılığı ile karşılık verilir mi?”

Sinimmâr adlı bir mimar ile ilgili deyim iktibas edilmiştir. Nu'man b. İmru'u'l- Kays ona Havernağ حورنق adlı sarayı yaptırdığında, başka bir krala daha iyisini ya da dengini yapamasın diye onu saraydan aşağı atıp öldürmüştü. Bu nedenle “Sinimmâr’ın karşılığı” deyimini oluşmuştu.⁸⁷³

⁸⁷² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 209.

⁸⁷³ Ebû 'Ubeyd, *a.g.e.*, s. 273.

8.28. Yirmi Sekizinci Makâme: el-Felekiyye

Bu makâme yıldızlarla ilgili bilgiler ve hikâyeleri konu almaktadır.

Bir adet darb-ı misal iktibası vardır: ⁸⁷⁴ إن البغاث قد استنسر *“Küçük kuşlar kartal oldu.”* Küçüklerin kendi yanlarına gelince izzetli kişiler haline geldiğini ifade etmek için kullanılmaktadır.⁸⁷⁵

8.28. Yirmi Dokuzuncu Makâme: el-Mısrıyye

Hileyi konu edinen bir makâmedir. Edebî açıdan dikkat çeken ayrı bir durum özellikler bulunmamaktadır. Bir adet işârî tenâss bulunmektedir:

لكني قد سئمت العيش المدير كما سئم لبيد⁸⁷⁶

“Ancak ben dönüp duran hayattan Lebîd’in usandığı gibi usandım.”

Bu cümledeki ifadeler doğrudan muallaka şairlerinden Lebîd b. Rabî’a el-’Âmirî’ye işaret etmektedir. Lebîd der ki: [Kâmil]

1 وَلَقَدْ سئِمْتُ مِنَ الْحَيَاةِ وَطَوْلِهَا وَسؤالِ هَذَا النَّاسِ كَيْفَ لَبِيدُ⁸⁷⁷

“Hayattan usanma” ifadesi cüz’î iktibas konusuna girmekle birlikte “Lebîd’in usanışı”na örnek verilerek yapılan atıf, iktibas değil, işârî tenâss olmaktadır.

Rivayete göre Lebîd çok uzun yaşamış ve hayattan bıkmaya başlamıştır. Bu nedenle hayattan usanma ile ilgili bu beytini yazmıştır.⁸⁷⁸

8.30. Otuzuncu Makâme: et-Tıbbiyye

Nâsîf’in tıp konusunda müstakil bir telifi bulunmaktadır. Babası Abdullah’ın İbn Sina usulü tıp uzmanı olması nedeniyle ondan öğrenmiş olduğu bazı bilgileri bu makâmede

⁸⁷⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 213.

⁸⁷⁵ İbnu's-Sikkî, *İslâhu'l-manâkık*, Dâru İhyâ’i't-Turâsî'l-‘Arabî, 1423/2002, s. 263.

⁸⁷⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 222.

⁸⁷⁷ Lebîd b. Rabî’a, *a.g.e.*, s. 32.

⁸⁷⁸ Mustafa b. Muhammed b. Suleym el-Ğaylâyînî, *Ricâlu'l-mu’allakâti'l-‘aşr*, Beyrut, 1998, s. 37.

toplamıştır. Doğrudan tıp konusunda makâme yazan ilk edip Ebu'l-Hasen el-Muhtâr b. Buflân'dır. Ondan sonra es-Suyûtî tıp ile ilgili makâme yazmıştır. Son olarak da Nâsîf tıp bilgilerini aktarmıştır. Ancak Nâsîf'in tıp makâmesi i'lamî değil, hikâye türündendir. Öncekiler ise i'lamî olarak yazılmıştır.

Otuzuncu makâme tıp tedavi bilgileri ile sağlığı koruyucu bilgilerin öğütlenmesini içermektedir. Örnek için birkaç cümle verilecektir:

واستعمال الدواء حيث لا يحتاج، كتركه عند حاجة العلاج، والمضر اليسير، خير من النافع الكثير، وكل ما عسر قضمه، شق هضمه⁸⁷⁹

“İhtiyaç yokken ilacı kullanmak, ihtiyaç varken ilacı terk etmekle aynıdır. Zararlı şeyin azı, faydalı şeyin çoğundan daha hayırlıdır. Çiğnenmesi zor olan şeyin hazmı da zordur.”

8.31. Otuz Birinci Makâme: el-'Absiyye

'Abs oğullarının tarihteki icraatları ile onların ileri gelenlerini konu alan bir makâmedir. Diğer makâmelere nazaran ayırt edici bir özelliği bulunmamaktadır.

ولكم الرفعة بمصاهرة الدول، والشركة في شرف السبع الطول⁸⁸⁰

“Devletlerle akrabalık açısından yüceliğiniz var. Yedi tuvelin (muallakât-ı seb'a) şerefine ortaklığınız da vardır.”

Araplarda muallakât-ı seb'a şiirlerinin üstünlüğü ile gurur duyma çok yaygın bir durumdur. Burada da ona işaret edilmektedir.

8.32. Otuz İkinci Makâme: el-'Âşimiyye

Yöneticiye uzun uzun öğütler verilmektedir. Genel olarak nazımdan ibaret olup yalnızca iki satırlık bir şiire yer verilmiştir.

Şiirden yapılan cüz'î iktibas:

⁸⁷⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 229.

⁸⁸⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 233.

فعلت أنه لا يحول عن شنشنته الأخرمية،⁸⁸¹

Alıntı yapılan şiir, Ahzem et-Ṭâ'î'dendir: [Recez]

1 إِنَّ بَنِي ضَرَّجُونِي بِالْدَمِ
2 شِنْشَنَةٌ أَعْرِفُهَا مِنْ أَخْرَمِ⁸⁸²
مَنْ يَلْقَى أَبْطَالَ الرَّجَالِ يُكَلِّمِ

Nâsîf burada شنسنة ile أخزم kelimelerini bir araya getirerek cüzî iktibas yapmıştır.

8.33. Otuz Üçüncü Makâme: er-Raşîdiyye

Bu makâme yine hile yapma üzerine kurgulanmıştır. Diğer makâmelere nazaran farklılık gösteren durum, dört imamdan bahsettikten sonra bunun açıklanması için yarım sayfa ayrılmış olmasıdır. ولو حكمت بها الأئمة الأربعة. “dört imam” ifadesini kullandıktan sonra bu dört imamın Ebu Hanife-Malik b. Enes- eş-Şafi‘î-Ahmed b. Hanbel mi, yoksa Ebu Hanife-Yusuf-Muhammed-Züfer mi olduğu konusundaki iki görüşü aktararak bu imamların vefat tarihlerini dahi zikretmiştir. Dört imam denildiğinde akla sadece fıkıh mezhep kurucuların isimleri gelmektedir. Nâsîf bunu zikrederken ya nadir rastlanılan bir kullanımı hatırlatmak istemiştir ya da fıkıh edebiyatı konusunda zayıf olması nedeni ile bu ikinci görüşü normal kabul görmüş bir bilgi gibi aktarmıştır.

Şiirden alınan cüz’î iktibas bulunmaktadır:

فلما رأى تكأكوؤ الناس عليه كتكأكوؤهم على ذي جنة⁸⁸³

Bunun aslı şu şekildedir: İsa b. Ömer adlı nahivci eşekten düştüğünde birden insanlar etrafında toplanmışlardır. O da bunlardan rahatsız olup: ما لكم تكأكؤم عليّ

⁸⁸¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 242.

⁸⁸² İbrâhîm el-Ḥarbî, *Ġaribu'l-ḥadis*, I-III, Câmi‘atu Ummi'l-Ḳurâ, Mekke, 1405 h. , II, 876.

⁸⁸³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 243.

كتكأؤكم على ذي جنّة ، إفرنقوا عني *“Size ne oluyor da deli birisinin etrafına toplanmış gibi etrafına toplandınız? Benden uzaklaşın.”* demiştir. Bu cümledeki kelimelerin okunmasındaki zorluk nedeniyle oradakilerden birisi: “Bırakın onu, şeytan Hintçe konuşuyor” demiştir.⁸⁸⁴

Bu makâmede aynı zamanda işârî tenâss vardır: [Hezec]

1 أَشَدُّ النَّاسِ طَائِلَةً وَأَشْهُرُ مِنْ قِفَا نَبْكِ⁸⁸⁵

“İnsanların hem en güçlüsü, hem de “k.ifa nebki”den daha meşhur olanı.”

Burada İmru’u’l-Ğays’ın şiirine atıf yapılmıştır. İlk bakışta iktibas gibi görünse de bu bir iktibas değildir. Bu farkın görülebilmesi için öncelikle İmru’u’l-Ğays’ın şiirine göz atılması gerekmektedir: [Tavîl]

1 قِفَا نَبْكِ مِنْ ذِكْرَى حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ بِسِقْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَحَوْمَلٍ⁸⁸⁶

İmru’u’l-Ğays’ın bu şiirinin çok meşhur olması nedeniyle şiirin ismi olarak ilk iki kelimesi kullanılmıştır. Şiirde kullanılmış olan bu iki kelimenin anlamı olan “durun, ağlayalım!” ifadesi kullanılmamıştır. Bu nedenle buna iktibas değil, işârî tenâss denilebilmektedir.

8.38. Otuz Dördüncü Makâme: el-Edebiyye

Bu makâmede öğütlere çok fazla yer verilmiştir. Bu nedenle şiir sadece tek satırdan ibarettir. Edebiyat kitaplarındaki kalem-kılıç münazarasına burada kısaca değinilmektedir.⁸⁸⁷ Kalem mi kılıcın mı daha üstün olduğuna dair yazılan makâmelerden önceki bölümde bilgi verilmişti. İlgili metin şu şekilde geçmektedir:

[Hafîf] يا أبا ليلى أين رمحك العسال، الذي قهرت به الأبطال؟ فأشار إلى قلمه وقال:

⁸⁸⁴ el-Câhız, *a.g.e.*, s. 31.

⁸⁸⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 248.

⁸⁸⁶ İmru’u’l-Ğays, *a.g.e.*, s. 14.

⁸⁸⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 253.

1 وَيُكْ هَذَا رُمُحِي، وَهَذَا سِنَانِي مُنْذُ يَوْمِي أَعَدَدْتُهُ لِلطَّعَانِ⁸⁸⁸

“Ey Leylâ’nın babası, nerede senin kahramanlara galip gelen vurucu mızrağın? O da kalemine işaret ederek dedi ki:

Yazıklar olsun sana, işte bu benim mızrağım, bu da benim temrenim. Kendi günümünden beri onu yaralamak için hazırladım.”

8.35. Otuz Beşinci Makâme: el-Antâkiyye

Bu makâme mahkemede, evlilik konusu ile ilgili yapılan hileyi ele almaktadır. Genel olarak nesirden ibarettir.

8.36. Otuz Altıncı Makâme: et-Tâ’iyye

Birçok makâmede olduğu gibi burada da eski Yemen’in antik şehirlerine gidilmektedir. Bu sefer Benû Tayy kabilesinin bölgesinde dil konusunda üstünlükler sergilenerek nazım şeklinde belirli konulardaki terimler verilmektedir. Grup isimleri, atın yürüyüş çeşitleri, devenin yürüyüş çeşitleri, insan yürüyüş çeşitleri, askeri grup türleri ve hurma türleri hakkında bilgi verilmiştir. Örnek olması için grup isimlerinden dört satırlık tercüme verilecektir. Türkçede her birinin karşılığı bulunmadığı için her seferinde “grup” kelimesini karşılık olarak vermek yerine Arapçası tercümesiz aktarılmıştır: [Munserih]

وَهَكَذَا كَوَكْبَةُ الْخَيْالِ	1 زُجْلَةٌ نَاسٍ حَاصِبِ الرَّجَالِ
رَعِبِلُ خَيْلٍ وَقَطِيعُ الشَّاءِ	2 رَهْطُ رِجَالٍ لُمَّةُ النِّسَاءِ
حَيْلَةٌ مَعَزٍ عَائَةٌ مِنْ حُمْرٍ	3 وَرَبْرَبُ الْمَهَى صَوَارُ الْبَقْرِ
889 مِنْ السَّبَاعِ قَدْ حَكَّنَهَا النَّقْلَةَ	4 وَصِرْمَةٌ مِنْ إِبِلٍ وَعَرَجَلَةٌ

1. İnsanların zucle’si, yayaların hâşıb’ı. Atlıların kevkebe’si aynı şekildedir.
2. Erkeklerin raht’ı, kadınların lumme’si. Atın ra’îl’i, koyunların kaî’i.
3. Yaban ineğin rabrab’ı, ineğin sıvâr’i. Keçinin hayle’si, eşeklerin ‘âne’si.
4. Devenin şırme’si, yırtıcıların ‘arcele’si. Bunları aktaranlar anlattı.

⁸⁸⁸ Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 253.

⁸⁸⁹ Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 265.

8.37. Otuz Yedinci Makâme: el-'Adeniyye

El-'Adeniyye makâmesinde Yemen'e ait olan birçok maddî kültür ve tarih bilgilerden söz edilmektedir. Makâmenin asıl konusu, Receb'in köle olarak satın alınırken yapılan hiledir. Ancak bu hikâyenin anlatımında Yemen'in tarifi o kadar uzun tutulmuştur ki asıl amacında kayma meydana gelmiştir.

8.38. Otuz Sekizinci Makâme: el-Himyeriyye

Bu makâmede Himyerîlerin Arap kültüründeki yeri anlatılarak giriş yapılmaktadır. Dil incelikleri ile ilgili bilgiler aktarılmaktadır. Cenin kelimesinden başlanarak ölüme kadarki tüm aşamaların isimleri şiir halinde sıralanmıştır. Ayrıca kadınları niteleyen kelimeler, işaret etme kelimeleri, yağmur türleri, nehir türleri, dağlar, tozlar ve iplere ait tüm türler, şiir şeklinde açıklanmaktadır.

Makâme içerisinde *تحت أمانة قطمير*⁸⁹⁰ “*Kıtmir'in emaneti altında*” ifadesi

kullanıldıktan sonra dipnotta Kıtmir'in anlamının “emanetleri eda edilmesi ile görevli melek” olduğu belirtilmektedir. Ancak yapılan araştırmada Kıtmir'in bu anlamda kullanıldığına hiçbir yerde rastlanmamaktadır. Kaynaklarda Kıtmir ya Ashab-ı Kehf'teki köpeğin adı⁸⁹¹ ya da hurma çekirdeğinin üzerindeki ince kabuk çıkıntısı⁸⁹² olarak geçmektedir. Hristiyan kaynaklarındaki melek isimlerine bakıldığında da bu isme rastlanmamaktadır. Nâsîf'in bu anlamı nereden bulduğu belirsizdir.

8.38. Otuz Dokuzuncu Makâme: el-Enbâriyye

Mahkemede hile yapmaya dayanan bir makâmedir. Hikâye ile ilgisi olmamasına rağmen dipnotlarda şiirlere fazlaca yer verilmiştir. Bu nedenle dipnotlar ana metinden daha fazla yer kaplamıştır.

⁸⁹⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 277.

⁸⁹¹ Muqâtil b. Suleymân, *et-Tefsîr*, I-V, Beyrut, 1423/2002, II, 606.

⁸⁹² el-Halîl b. Ahmed, *a.g.e.*, V, 259.

Bir adet darb-ı misal iktibası bulunmaktadır: ⁸⁹³ ماء ولا كصداء وفتى ولا كمالك

“*Saddâ’ kuyusu gibi olmayan su.*” Şaddâ’ adlı kuyudaki suyun çok lezzetli olduğu anlatılmaktadır.⁸⁹⁴ Mâlik (b. Nuveyra) da Eksem b. Şayfi’den daha üstündür. Bu nedenle bir şeyin iyi olup ancak başka şeylerin kendisinden daha iyi olduğunu ifade etmek için bu deyim kullanılmıştır.⁸⁹⁵

8.40. Kırkinci Makâme: el-Cedeliyye

Bu makâmeye mal ile ilim kıyaslanarak ilmin üstünlüğü vurgulanmaktadır. Edebî sanat açısından diğer makâmelere nazaran ayırt edici unsur bulunmamaktadır.

8.41. Kırk Birinci Makâme: et-Tihâmiyye

Bu makâmeye İslam öncesi dönemdeki hitabetlere yer verilmiştir. Ancak hitap eden kişi Kur’an’dan sıkça iktibas etmektedir. Hatta diğer makâmelere nazaran daha yoğun Kur’an iktibası bulunmaktadır. Ardından ses türleri nazım şeklinde verilmiştir. Örnek için iki satırının tercümesi verilecektir: [Recez]

فَلَقَلَّةُ الْمِفْتَاحِ ضِمْنَ الْقُفْلِ	1 وَسَوَاسُ حَلِيَّةِ صَلِيلِ النَّصْلِ
صَرِيرُ أَقْلَامٍ عَلَى الْكِتَابِ ⁸⁹⁶	2 رَنَّةُ قَوْسٍ وَصَرِيْفُ النَّابِ

1. *Takıların vesvâs’ı, temrenin şalil’i. Kilidin içindeki anahtarın kalkalesi (vardır).*
2. *Yayın ranne’si, köpek dişin şarîf’i, kitabın üzerindeki kalemlerin şarîr’ (vardır).*

Muḥadram kelimesinin açıklaması yapılırken, “Cahiliyeden İslam’a geçenler” tanımı yapılmaktadır. Ancak bu tarifte bazı hususlar karıştırılmıştır. Zira “muḥadram şair” denildiğinde, hem cahiliye hem de İslam dönemini görmüş olanlar kast edilmektedir. Ancak şairlerin dışındaki kullanımlarda, muḥadram teriminin anlamı biraz farklıdır. Zira Hz. Peygamber (sav) zamanında yaşamış ve onu görememiş olan Müslümanlar için

⁸⁹³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 286.

⁸⁹⁴ İbn ‘Abdi Rabbih, *a.g.e.*, III, 35.

⁸⁹⁵ Ebû Hilâl el-‘Askerî, *a.g.e.*, II, 91.

⁸⁹⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 303.

muhadram sıfatı kullanılmaktadır.⁸⁹⁷ Nâsîf'in bilgi kaynağı genelde dil kitapları olması nedeniyle edebiyattaki terimi genele teşmil etmiş olması muhtemeldir.

8.42. Kırk İkinci Makâme: el-Muğariyye

Bu makâmede Meymûn tevriye yaparak hile yapmaktadır. Karşıdaki insanlara önce esirleri ve köleleri hürleştirmenin yüceliği ile ilgili duygulu hitapta bulunmaktadır. Sonra da kendisinde bir sebiyye'nin (esir/şarap) var olduğunu ve isteyen varsa bunu serbest bırakmak için kendisine ödeme yapılabileceğini söyleyerek onlardan parasını almış, daha sonra şarabı vermiştir.

8.43. Kırk Üçüncü Makâme: el-Bah.riyye

Dil bilimi bilmecesi temelli bir makâmedir. Bilmecenin cevapları metin kısmında değil, dipnotta verilmiştir. Örnek olarak birkaç cümlenin tercümesi verilecektir:

لماذا لا يباح في العلم دخول اللام، فإذا ثني أو جمع دخلت بسلام، ولماذا تسقط نون الإعراب كالتنوين من المضاف، وتثبت في غيره على الخلاف؟ ولماذا يجوز الإخبار بالأعلام مع أن من شرطه الإبهام؟⁸⁹⁸

“Neden ‘alem kelimelerde lam’ın girmesine izin verilmez, ancak ikili ya da çoğul olduğunda selamle girer? Mudaf’ın nun harfinde olduğu gibi neden i’rab nûn’u düşer ve de bunun dışındaki durumlarda sabit kalır? Neden alem kelimelerle haber (ögesi) yapılabiliyor, haberin şartlarının arasında belirsizlik olması gereği var iken?”

8.44. Kırk Dördüncü Makâme: el-Halebiyye

Bulmaca üzere kurulmuş bir makâmedir. Sırasıyla Hz. Peygamber (sav), Hz. Ali, Hz. Osman, selsebil (şarabı), sürahi ve Hindistan cevizi için şiir şeklinde bulmacalar oluşturulmuştur. Örnek için “Muhammed” bulmacası verilecektir: [Hezec]

وَإِنْ ضَاعَتْ تَحِيَّتُنَا لَدَيْهِ	1	عَلَى مَنْ لَا أَسْمِيَهُ سَلَامٌ
وَفِي قَلْبِي دَمٌ مِنْ مُقْلَتَيْهِ ⁸⁹⁹	2	مَلِيحٌ لَا أَرَى لِي فِيهِ حَطًّا

⁸⁹⁷ Mehmet Efendioğlu, "Muhadramûn", *TDVİA*, İstanbul, 2000, XXX, 395.

⁸⁹⁸ Nâsîf el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 316.

⁸⁹⁹ Nâsîf el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 321.

1. “Ona ait olan selamımız kaybolsa bile adını vermeyeceğim kişiye selam olsun.
2. Hoştur (مليح), onda kendime (لي ye ait) bir pay göremiyorum. Kalbimde de kan vardır (دم ‘in ters çevrilmiş halinde), iki küreden.”

Yani مليح kelimesinde لي çıkarılınca مح geriye kalmaktadır. دم kelimesi de ters çevrilince مد olmaktadır. مح ile مد bir araya gelince محمد kelimesi oluşmaktadır.

Bu makâmede Bedî‘u’z-zaman el-Hemedânî’ye atıf vardır.⁹⁰⁰

8.45. Kırk Beşinci Makâme: el-Furâtiyye

Arapça’da ض harfî ile ظ harfinin mahreçlerinin yakın olması nedeniyle bunların telaffuzu konusundaki tartışmalar İslam’ın ilk asırlarından günümüze kadar görülmektedir.⁹⁰¹ Nâsîf de bu tartışmaları edebî sanat amaçlı kullanmaktadır. ض harfini barındıran bir kelimenin aynısını ظ yerine ض harfî ile değiştirildiğinde ortaya çıkan yeni kelime, aynı şiir satırı içerisinde kullanılmıştır. Örnek olarak 17 satırlık şiirin bir satırı verilecektir: [Recez]

1 وَالغَيْظُ وَالغَيْضُ وَقُلُّ فَاطَ إِذَا مَاتَ، وَهَذَا الْمَاءُ قَدْ فَاضَ كَذَا⁹⁰²

“Öfke ile eksiklik. Öldüğünde de fâza (denir). Bu su da aynı şekilde taştı denir.”

Burada kalın harflerle işaretlenmiş olan yerlerde ض ile ظ harfleri yer değiştirmiştir.

⁹⁰⁰ Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 322.

⁹⁰¹ Ahmet Gökdemir, "Osmanlı’da Dâd Harfî Tartışmaları Bağlamında Ali B. Süleyman el-Mansûrî’nin Yeri". *Bülent Ecevit Üni. İFD* 4 / 2 (Haziran 2017): 245-257.

⁹⁰² Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 327.

8.46. Kırk Altıncı Makâme: es-Suhriyye

Nâsîf burada Moğolları “görünüşi çirkin tatar toplumu” (والمغول قوم من التتر قباح) (المنظر)⁹⁰³ olarak nitelendirmektedir. Bu da alışık olunmayan bir üsluptur. Çünkü Nâsîf’in hayatı hakkında bilgi aktaranlar, onun ilmî bilgisinin yanında insanlara olan saygınlığındaki örnek duruşundan da bahsetmektedir. Nâsîf’in bu şekilde ırkçı ve aşağılayıcı bir ifadeyi kullanmış olması şaşırtıcıdır.

Dipnot kısmında tam on çeşit vurmanın var olduğunu açıklamaları ile birlikte vermektedir.⁹⁰⁴

8.47. Kırk Yedinci Makâme: er-Rusâfiyye

Bu makâmeye atlarla develer, yaş ve renge göre aldıkları isimler nazım şeklinde sıralanmıştır.

8.48. Kırk Sekizinci Makâme: el-Lâzikiyye

Bir kelimedeki harflerin bitişik olarak okunması yerine her bir harfin kendi adını söyleme suretiyle şiirin vezinleri tutturulmuştur. On iki satırlık şiirin iki satırı örnek olarak verilecektir: [Hafîf]

عَيْنٌ وَجِيمٌ وَبَاءٌ	1	يَا مَنْ لَهُمْ فِي السَّجَايَا
نُونٌ وَعَيْنٌ وَتَاءٌ ⁹⁰⁵	2	مَا طَابَ لِي فِي سِوَاكُمْ

“Ey ahlakında ع, ج, ب olanlar.

Sizin dışınızdaki ن, ع, ت hoşuma gitmedi.”

⁹⁰³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 334.

⁹⁰⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 335.

⁹⁰⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 347.

Bu harfler bitişik okunduğunda عجب “ilginçlik” kelimesi ortaya çıkmaktadır.

İkinci satırda ise نعت “övgü” kelimesi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla şiirin anlamı şu şekilde tamamlanmış olacaktır:

“Ey ahlakında ilginçlik olanlar.

Sizin dışınızdakilere övgü hoşuma gitmedi.”

Bu makâmede bir adet darb-ı misal iktibası vardır: أتبع الدلو بالرشاء.⁹⁰⁶ “Kovanın arkasından ipi de gönder.”

Bir şeyin çoğunun gitmesi durumunda ardından az bir şeyin de verilmesi durumunu ifade etmek için kullanılan bir deyimdir.⁹⁰⁷

8.48. Kırk Dokuzuncu Makâme: el-Lubnâniyye

Bu makâmenin başlığı çok dikkate değerdir. Zira o dönemde Cebel-i Lübnan bölgesinde henüz ayrı bir devlet kurulmamıştı. Nâsîf’in Lübnan Devleti milliyetçiliğinde önemli bir rolü vardır. Lübnan’ın diğer Arap topraklarından ayrı bir devlet ve ulus olması yönünde “Lübnan” kelimesinin ayırt edici unsur olarak kullanılması gerekmektedir. Nâsîf dönemine kadar Lübnan kelimesi tek başına kullanılmaktan ziyade “Cebel-i Lübnan” şeklinde terkip halinde kullanılmaktaydı. Burada Lübnan kelimesi yalın olarak kullanılarak okurun bilinçaltında belirli bir algı oluşturulmaktadır.

Hikâyelerde Suheyl genelde bir şehir ya da bölgeye girdiğinde oraya ait bazen hiçbir tasvir yapılmaz, bazen bir iki tasvirle geçiştirilmektedir. Ancak durum Lübnan bölgesinde farklılık göstermektedir. Suheyl Cebel-i Lübnan’a girdiğinde, orayı övücü bir şekilde tasvir etmektedir:

⁹⁰⁶ Nâsîf el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 348.

⁹⁰⁷ Zeyd b. Rufâ’î el-Hâşimî, *el-Emsâl*, Dâru Sa‘di’l-dîn, Dimeşk 1423 h., s. 43.

مررنا بجبل لبنان. فراعنا ما به من الشعاب والأودية، والمجالس والأندية، والخمائل والغياض، والمياه والرياض، والقرى والداكر، والعشائر الملتفة كالعساكر، فلبثنا أياماً في جنباته، نجول بين رعانه وهضباته.⁹⁰⁸

“Cebel-i Lübnan’a uğradım. Vadi ve patikalardan ne varsa hoşuma gitti. Meclisleri de kutlamaları da. Bol budaklı ağaçları da, ormanları da. Suları da bahçelerdi de. Köyleri de tarlaları da. Asker gibi birbirine dönmüş kabileleri de. Onun çeşitli yerlerinde birkaç gün kaldık. Dağın zirvesinde ve alçak tepelerinde dolaştık...”

Bu makâmede konu terimleri nazım şeklinde verilmektedir. Kesme şekilleri, kırma şekilleri ve parça isimleri nazım şeklinde sıralanmaktadır.

Büyük edebiyatçı Asma‘î’ye de atıf yapılmaktadır.⁹⁰⁹

8.50. Ellinci Makâme: el-Hameviyye

Bu makâmede hitabet esnasında uzun bir tevriye yapılmıştır. Meymûn’un konuşmasında ilk anlaşılan olumsuz şeylerin tekrar düşünülmesinde olumlu olduğu anlaşılmaktadır.

8.51. Elli Birinci Makâme: el-Yemâmiyye

Bu makâme kelime oyunlarını temel almıştır. Bazı kelimelerin Arapça değil de yabancı bir dilde kullanılması durumunda, kötü anlamlara gelebileceği gösterilmiştir. [Recez]

مَسَحْتُ رُكْنَ الْمَسْجِدِ الْمُحَرَّمِ	1	أَنَا الْخِزَامِيُّ الرَّقِيقُ الْكَلِيمِ
يُشْرِقُ فِي فُؤَادِهِ وَفِي الْقَمِّ	2	وَلِي غُلَامٌ مِنْ نِتَاجِ الْعَجَمِ
وَحَاطَهُ بِالْقَدَرِ الْمُصَمِّمِ	3	أَوْجَدَهُ بَارِي الْوَرَى مِنْ عَدَمِ
	4	فَلَمْ يَزَلْ فِي حَرَسٍ مُتَمِّمِ ⁹¹⁰

⁹⁰⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 350.

⁹⁰⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 353.

⁹¹⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 364.

1. “Sözü ince olan *Hizâmî*'yim ben. Mescid-i Haram'ın direğini meshettim.
2. ‘Acem’den doğan bir çocuğum var. Kalbinde ve dilinde doğululuk vardır.
3. Hiç yoktan *Âdemoğlunu* oluşturan onu oluşturdu. Ve onu tasatlanmış bir kader ile kuşattı.
4. *Hâlâ* korunması da tamamlanmaktadır.”

[Recez]

مَسَخْتُ رُكْنَ الْمَسْجِدِ الْمُحَرَّمِ	أَنَا الْخِرَامِيُّ الرَّكِيكَ الْكَلِمِ	1
يُشْرِكُ فِي فُؤَادِهِ وَفِي الْقَمِ	وَلِي غُلَامٌ مِنْ نِتَاجِ الْأَجَمِ	2
وَخَاطَهُ بِالكَدْرِ الْمُسَمِّ	أَوْجَدَهُ بَارِي الْوَرَى مِنْ أَدَمِ	3
	فَلَمْ يَزَلْ فِي خَرَسٍ مُتَمِّمٍ ⁹¹¹	4

1. “Ben sözü kekremesi olan *Hizâmî*'yim. Şaraplanmış mescidin direklerini bozdum.
2. Benim ormandan doğma bir çocuğum var. Dilinde ve kalbinde şirk koşmaktadır.
3. *Âdemoğlunu* oluşturan, onu bir deriden oluşturdu. Ve onu zehirli kederle dikti.
4. *Hâlâ* tamamlanan dilsizlikte devam etmektedir.

Burada farklı telaffuz edilen kelimeler şunlardır:

1. şiiir حرس مصمم قدر حاط عدم يشرق عجم محرم مسح رقيق
2. şiiir خرس مسمم كدر خاط آدم يشرك أجم مخرم مسخ ركيك

⁹¹¹ Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 364.

8.52. Elli İkinci Makâme: el-'Ummâniyye

Ahfeş adını zikrettikten sonra bu lakabın üç farklı kişiye verildiği ayrıntısı ile açıklanmaktadır.

Bu makâmede belirli bir konunun terimleri, nazım şeklinde verilmektedir. Örnek olması için konu ile birlikte ikişer satır örnek olarak verilecektir:

a) Mesken türleri: [Recez]

1 لِمَسْكَنِ النَّاسِ يُقَالُ الْوَطْنُ وَمِثْلُ ذَلِكَ لِلْجَمَالِ الْعَطْنُ

2 إِصْطَبَلُ خَيْلٍ زَرْبٌ شَاءَ وَوَرْدٌ وَجَارُ ضَبْعٍ وَالْعَرِينُ لِلْأَسَدِ⁹¹²

1. “İnsanların meskenine vatan denir, aynıısı develer için ‘atan’dır.”
2. Atın istabl’i, koyunun da zerb’i (var). Sırtlanın da vicâr’ı olduğu, aslanın ise ‘arîn’i olduğu geçmektedir.”

b) Genişlik türleri: [Recez]

1 بَيْتٌ فَسِيحٌ دَارُهُ قَوْرَاءُ صَدْرٌ رَحِيْبٌ مُقَلَّةٌ نَجْلَاءُ

2 بَطْنٌ رَغِيْبٌ وَطَرِيْقٌ مَهِيْعٌ وَالثَّوْبُ فَضْفَاضٌ كَدِرْعٌ تَمْنَعُ⁹¹³

1. Fesîh ev, bahçe ile evin toplam alanı kavra’dır. Rağîb göğüs, neclâ’ göz çukuru.
2. Rağîb karın, mehye’ yol. Zırhın temne’ olduğu gibi, elbise de fedfâd’dır.

c) Doluluk türleri: [Recez]

1 يُقَالُ عَيْنٌ ثَرَّةٌ وَالْبَحْرُ طَامٌ وَطَافِحٌ لَدَيْنَا النَّهْرُ

2 كَأْسٌ دِهَاقٌ وَجِفَانٌ رُدْمٌ وَزَاخِرُ الْوَادِي إِنَاءٌ مُنْعَمٌ⁹¹⁴

1. Serra pınar, tâmî deniz, tâfilh nehir denir bizde.
2. Dihâk kupa, ruzum kâseler, zâhir vâdi, mu’âm kap.

ç) Boşluk türleri: [Serî’]

1 أَرْضٌ مِنَ النَّاسِ يُقَالُ قَفْرٌ جُرْزٌ مِنَ الزَّرْعِ إِنَاءٌ صِفْرٌ

⁹¹² Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 369.

⁹¹³ Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 370.

⁹¹⁴ Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 371.

2 وَدَارُنَا مِنَ الْأَهَالِي خَاوِيَهُ مِثْلَ الْبُطُونِ مِنْ طَعَامِ طَاوِيَهُ⁹¹⁵

1. İnsanların yerdeki haline kafr denir. Ekinlerin curz'u, sıfr kap.
2. Bahçe dâhil ev hâviye'dir. Tıpkı karınların yemekten taviye olduğu gibi.

8.53. Elli Üçüncü Makâme: el-Ğazziyye

Bu makâmeye diğer makâmelerden farklı olan özel bir yön bulunmamaktadır. Tevriye sanatı kullanılarak mahkemede yapılan hile üzerine kurgulanmış hikâyeye sahiptir.

İmru'u'l-Kays'tan tam iktibas yapılmıştır: ⁹¹⁶وكل غريب للغريب نسيب

Bu söz orijinal metinde şu şekilde geçmektedir: [Tavîl]

أَجَارَتْنَا إِنَّا غَرِيبَانِ هَاهُنَا وَكُلُّ غَرِيبٍ لِلْغَرِيبِ نَسِيبٌ⁹¹⁷

“Ey komşumuz! Burada iki gurbetçiyiz. Ve her gurbetçi, diğer gurbetçinin akrabasıdır.”

8.54. Elli Dördüncü Makâme: es-Sûdâniyye

Bu makâmeye el-Ferrâ' ile el-Herrâ adlı filologlara atıf yapılmakta ve hayatları hakkında kısa bilgi verilmektedir.

Nâsîf burada da i'rab'daki ince bilgilerini ortaya koymaktadır. Yaşlı Meymûn, i'rab'daki özel bilgileri anlatarak karşısındaki insandan gelir elde etmektedir.

8.55. Elli Beşinci Makâme: ed-Dimyâtiyye

Meymûn'un kendi karısı ile anlaşamaması nedeni ile mahkemeleşerek kadıyı kandırmaya dayanan bir hikâyedir.

⁹¹⁵Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 371.

⁹¹⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 206.

⁹¹⁷ İmru'u'l-Kays, *a.g.e.*, s. 145.

Bu makâmede فأضحكت القومَ كما أضحك الصحابةَ نعيمًا⁹¹⁸ “Nu’aymân’ın sahabeyi

güldürdüğü gibi o kadın da insanları güldürdü.” cümlesi yazıldıktan sonra dipnotta Nu’aymân ile ilgili açıklama yapılmaktadır. Nu’aymân adlı sahabî, şakacı yönü ile iyi bilinmekte ve Hz. Peygamber (sav) de onun şakacı yönünü çok sevmektedir.⁹¹⁹ Ancak Nâsîf, Nu’aymân’ın meşhur olan Nevfel’e mescitte küçük abdesti bozdurma ve Hz. Osman’ın kafasını kanattırma” hikâyesini çok farklı anlatmaktadır. Olayın bir küçük abdest bozma değil, mescitte katır kiralama hikâyesi olduğu anlatımı vardır. Kaynaklara başvurulduğunda bu varyasyona hiçbir yerde rastlanılmamıştır. Nâsîf hiçbir zaman kaynak gösterme metodunu kullanmadığı için bu bilginin doğrulaması da yapılamamıştır. Ancak hadis ve İslam tarihi kaynaklarında bu varyasyonun hiçbir şekilde geçmemesi, onun uydurma olduğu sonucunu akla getirmektedir.

Bu makâmede Nâsîf her darb-ı meseli açıklamayı bırakmıştır. Bazı darb-ı mesel’in dipnotuna açıklama yapmadan مثل “meseldir”⁹²⁰ ya da مثل آخر⁹²¹ “başka bir meseldir” demeye başlamıştır. Daha önceki makâmelerde çok kısa da olsa bir açıklama yaptığı görülmektedir. Bu da Nâsîf’in bu eseri yazarken ileri aşamaya geldiğinde bazı özelliklerden taviz vermeye başladığını göstermektedir.

İbn Cumâ’a ismi zikredildikten sonra onunla ilgili dipnotta yaklaşık 3 sayfalık uzun hayat hikâyesi anlatımı yapılmaktadır. İbn Cumâ’a hakkında sözün bu kadar uzatılmasının nedeni de bölge ve kabilelere göre Arapların mizaçları hakkında bilgilerin sıralanmasıdır. Yemen’den Şam’a, Mısır’dan Bahreyn’e kadar her bölge insanı ile ilgili yorumda bulunmaktadır. Buna dair kısa bir örnek verilecektir:

أهل الحجاز أسرع الناس إلى فتنة وأعجزهم فيها، أهل الشام أطوع الناس لخلفائهم، أهل مصر عبيد من

غلب⁹²²

⁹¹⁸ Nâsîf el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 393.

⁹¹⁹ İbn Hacer el-‘Askalânî, *a.g.e.*, XI, 112.

⁹²⁰ Nâsîf el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 388, 11 no’lu dipnot.

⁹²¹ Nâsîf el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 382, 2 no’lu dipnot.

⁹²² Nâsîf el-Yâzici, *a.g.e.*, s. 389.

“*Hicaz ehli, insanların fitneye doğru en hızlıları ve âcizleridir. Şam ehli, halifelerine en itaatkâr olanıdır. Mısır ehli, galip gelene kölelik yapmaktadır.*”

8.56. Elli Altıncı Makâme: el-İskenderiyye

Bu makâmede belagat terimleri ile ilgili bilmeceler bulunmaktadır. Soruların cevapları dipnotta verilmektedir.

8.57. Elli Yedinci Makâme: en-Necdiyye

Dildeki üstünlük kıyaslamalarını konu alan makâmedir. Eski Arap dilindeki haftanın günleri ve ayların isimleri gibi az bilinen kelimeler nazım şeklinde verilmiştir.

Bu makâmenin diğerlerinden ayırt edici diğer özelliği ise, rubâ’î ve humâsî fiillerin çok fazla kullanılmış olmasıdır.

8.58. Elli Sekizinci Makâme: el-‘Ukâziyye

Bu makâmede konuşma ile ilgili terimler verilmektedir. Örnek olarak bir kısmı verilecektir:

. وقد أخذ بعضهم في المناشدة والملاحزة، وبعضهم في المحاجاة والمعاجزة، وبعضهم في المفاكهة والمجازرة.⁹²³

“*Bir kısmı şiir inşâdı ile mülâhaze’ye (kafiyeli olarak birbirine cevap verme) daldı gitti, bir kısmı da bilmece ile mu’âcezeye (cevabı çok zor soru sorarak aciz duruma bırakma) daldı.*”

Konuşma terimleri nesir şeklinde verilirken, hayvanların yavru isimleri nazım şeklinde verilmiştir. Hacim nedeniyle iki satırın tercümesi örnek olarak verilecektir:

[Recez]

وَالْجَدْيُ لِلْمَعَزَى وَاللِّشَّاهِ الْحَمَلُ	1	لِلْخَيْلِ مُهْرٌ وَحُوَارٌ لِلْجَمَلِ
عَفْوٌ، كَذَا الْخِنْصُصُ لِلْخَنْزِيرِ ⁹²⁴	2	وَالْعِجْلُ لِلثَّوْرِ وَاللِّحْمِيرُ

⁹²³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 409.

⁹²⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 411.

“Atın tayı vardır. Devenin de huvâr’ı. Keçinin oğlağı koyunun da kuzusu vardır. Buzağı öküze aittir. Eşeğin de sıpası vardır. Aynı şekilde hinnevs de domuza aittir.”

Ayrıca parmakların isimleri, avucun içindeki alanların adları ve bitkinin tohumdan itibaren büyüme aşamalarının adları da nazım şeklinde verilmiştir.

8.58. Elli Dokuzuncu Makâme: el-Mekkiyye

Bu makâme içerik olarak el-Harîrî’nin Mekkiyye makâmesine benzemektedir. Zira her ikisinde de hac ibadeti ele alınmaktadır.

Bu makâmede görülmektedir ki Nâsîf’in İslam kültürü, ortalama bir Müslümanın bilgisinin çok üstündedir. Zira bu makâmeyi yazarken, yapılan ibadetlerdeki temel amaç ve incelikler üzerinde durulmaktadır. Hac ibadetinde insanlara uzunca hitapta bulunulurken birçok önemli konuya değinilmektedir. Buna örnek olarak metnin şu kısmı verilebilir:

أما بعد يا معاشر العرب الكرام، وحجاج البيت الحرام. فإن الله لا يرضى بالوذائم والضحايا ممن أصر على الخطايا. ولا بزيارة الحرمين ممن فاه بالتميمة والمين. ولا باستلام الحجر، ممن طغى وفجر. ولا بالطواف حول البيت، من نشاوي الكميت. ولا برمي الجمار، من ذوي الشحناء والأغمار. إن الله ينظر إلى السرائر المكمنة، لا إلى الشفاه والألسنة. وإن حج القلوب خير من حج الأقدام، وليس التقوى ذلك خير من لباس الإحرام. فاعبدوا الله مخلصين له الدين، ولا تكونوا ممن يعبده على حرف فذلك هو الضلال المبين.⁹²⁵

“Konuya gelince ey üstün Arap toplumu ve harem evin hacıları. Allah, hatasında ısrar edenlerin Kâbe’ye hediyeler ve kurbanlıklar sunmasına, yalan ve iftiraları ağızından çıkarınların iki harem toprağını ziyaret etmesine, taşkınlık yapıp günah işleyenlerin de hacere’l-esved’e selam vermesine, şarabı içen sarhoşun da Kâbe’yi ziyaret etmesine, düşmanlık ve kin sahiplerinin şeytan taşlamasına razı değildir. Allah gizlenip saklanmış olanlara bakar, dillere ve dudaklara bakmaz. Kalplerin haccetmesi, ayakların haccetmesinden daha hayırlıdır. Bu takvâ elbisesi, ihram elbisesinden daha hayırlıdır.

⁹²⁵ Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 417.

Öyleyse Allah'a ihlaslı bir biçimde ibadet edin. Din ona aittir. Ona sadece tek bir vaziyette (iyi günlerde) ibadet edenlerden olmayın. Zira bu apaçık bir sapkınlıktır."

Görüldüğü üzere bu metni yazmak için yazarın ileri düzeyde İslâmî bilgisinin var olması gerekmektedir. Ortalama bir din bilgisi seviyesine sahip olan bir Müslümanın bu cümleleri anlam açısından kurması zor görünmektedir. Bu da Nâsîf'in İslâmî edebiyattaki bilgisinin düzeyini göstermektedir.

8.60. Altmışınca Makâme: el-Kudsîyye

Makemelerin sonuncusu olan bu makâme de el-Harîrî'nin son makâmesinden esinlenmiştir. Zira herkese hile yapan kişi en sonunda yaptıklarından dolayı pişmanlık duyup tövbe etmektedir. Artık Meymûn bir daha kötülüğe dönmek istememektedir. Meymûn, nazım şeklinde uzunca tövbe konuşması yaparak meclisten ayrılmış ve Suheyl de onunla ömür boyu bir daha karşılaşmamak üzere ayrılmıştır.

Diğer makâmelere göre Kur'an-ı Kerim iktibaslarının daha fazla yoğunlukta olduğu görülmektedir.

8.61. Makâmelerin Genel Değerlendirilmesi

Makâmelerin dil yapısı genelde ağıdalıdır ve makâmeler dil incelikleri ile doludur. Bu incelikleri anlayabilmek için ya yazardaki üstün dil bilgisine sahip olmak ya da bir şerh okunması gerekmektedir. el-Hemedânî ile el-Harîrî'nin makâmeleri şerh edilmiştir. Bu şerhler sayesinde metindeki incelikler anlaşılabilir. Ancak birçok makâmenin şerhi bulunmamaktadır. Bu da okuyucunun metindeki dil inceliklerini anlayamamasına neden olmaktadır. Nâsîf ise yazmış olduğu makâmelerdeki inceliklerin anlaşılmasını önlemek için bizzat kendisi makâmeleri şerh etmiştir.

Makâmelerin her biri birbirinden bağımsızdır. Ancak kendi aralarında bazen bağlantı ya da sıra bulunmaktadır. Örneğin birinci makâme olan Bedeviyye makâmesi, sıra olarak birinci makâme olmak zorundadır. Çünkü burada Suheyl ilk kez Meymûn ile karşılaşmakta ve onunla tanışmaktadır.⁹²⁶ Diğer hikâyelerde ise artık Suheyl Meymûn'u tanımaktadır. Hatta sekizinci makâme olan Bağdâdiyye'de ikisi karşılaşınca hasretin

⁹²⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 4.

bitmesinden dolayı çok sevinip eski günleri yâd etmektedirler.⁹²⁷ Dolayısıyla sekizinci sıradaki makâmenin birinci makâmeden önce gelmesi mümkün değildir

Makâmelerde dilbilimi ile ilgili açıklamalar yapılırken, hiçbir atf yapılmamaktadır. Örneğin “leyse” fiilinin etimolojisi verilirken bu bilginin asıl sahibinin adı zikredilmemektedir. Nâsîf bunu kendi görüşü gibi aktarmaktadır.⁹²⁸

Hem dilbilimi hem de darb-ı mesel ile ilgili açıklama yapılırken genelde قيل (dendi ki) gibi meçhul kalıplar kullanılmıştır. Bu şekilde zikredilen görüşün müellife ait olmadığı ifade edilmektedir. Ancak daha önce de değinildiği üzere, bazen başkasına ait olan tespitler sunulurken, meçhul kalıp ya da atf kullanılmadan kendi cümlesi olduğu algısı oluşacak bir şekilde bilginin verilmesi eksik bir yöndür.

*Mecma'*ın redaksiyon çalışması çok titiz yapılmıştır. XIX. yüzyılda basılan kitaplarda sıkça dizgi tashih sayfası kitabın sonuna eklenmiştir. Bu çalışmada herhangi bir tashih sayfası bulunmamakla birlikte imla hatasına da rastlanmamıştır. Elbette gözden kaçan bazı hataların var olması muhtemeldir. Ancak hataya rastlanmamış olması, dizgide gösterilen itinanın delilidir. Günümüzde imlâ kurallarının daha kesin kurallara bağlanmış olması nedeniyle bu kitapta bazı hataların bulunduğu sanılabilir. Örneğin elif'in hemzeli yazımındaki kuralları matbaa döneminden önceki döneme göre daha belirgin hale gelmiştir. Bu nedenle IXX. yy.'daki hemzenin kullanımı ile günümüz kullanımı tam örtüşmemektedir. Örneğin makâmelerin başlıklarının tamamında المقامة الخامسة، المقامة

المقامة الخامسة، المقامة السادسة terkiplerinde olduğu gibi ilk elif harfi daima hemzeli yazılmıştır. المقامة kelimesi

hemzesiz yazılması gerekmektedir. Ancak المقامة kelimesinin dışındaki hiçbir elif lam

takısındaki elif harfi hemzeli yazılmamıştır. Sadece başlıktaki bu kelimeye münhasır bir kullanımdır. Bu da günümüz imla kuralları ile çelişmektedir. Bazen de aslî elifler hemzesiz yazılmıştır. Örneğin اهل kelimesindeki elif hemzelidir. Ancak makâmede hemzesiz

⁹²⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 46.

⁹²⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 49, 7 nolu dipnot.

yazılmıştır.⁹²⁹ Yukarıda da zikredildiği üzere o dönemde elif harfinin hemzeli-hemzesiz yazım kuralları tam oturmamış idi. *Mecma'*da elif'li hemzenin yazımı ile ilgili daha birçok örneğe rastlamak mümkündür. Ancak bunların imlâ hatası kapsamında değerlendirilmemesi gerekmektedir.

*Mecma'*da aynı edebî sanat bazen iki kez kullanılmıştır. Örneğin كَرَجِ النفس

“nefesin geri verilmesi gibi” benzetmesi hem üçüncü makâmde hem de on üçüncü makâmde geçmektedir.⁹³⁰

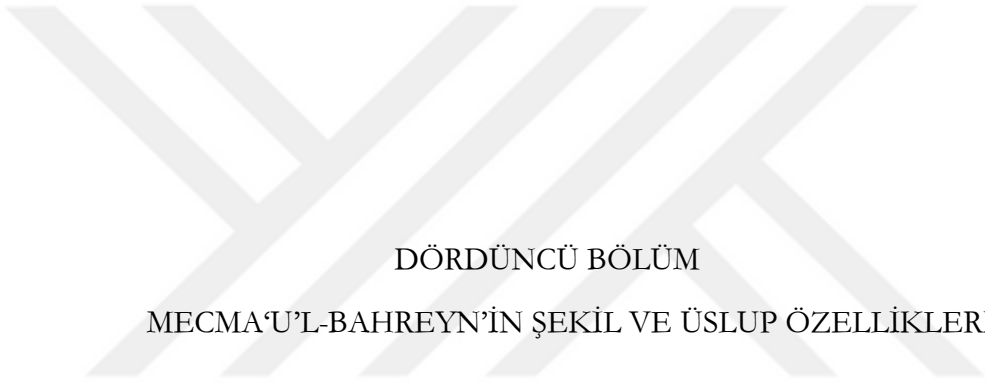
Yukarıda verilen makâme tercüme örneklerine ve her birinde bulunan ayırt edici özelliklerine bakılarak şu sonuçlara varmak mümkündür:

Makâmelerin tercüme edilmesi durumunda kullanılan sanatların birçoğu yok olmaktadır. Bazı makâmelerde kelimelerin lafızları odak noktası alınarak hikâye kurgusu oluşturulmuştur. Bu durumda olan makâmelerin tercümesinin yapılması durumunda tamamen anlaşılmaz hale gelmesi nedeniyle okuyucuya Arapça orijinal metin ile ilgili ek bilgi verilmesi gerekmektedir.

*Mecma'*da 60 adet makâme yazılmıştır. Bunlar el-Harîrî'nin makâmelerinden fazla olmakla birlikte onlardan daha kısadır.

⁹²⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 83, 206.

⁹³⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 16, 84.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
MECMA'U'L-BAHREYN'İN ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

1. Genel Şekil Özellikleri

*Mecma'*da dikkat çeken husus, eski el yazma kitaplar ile modern kitapların arasındaki geçiş dönemi özelliklerini yansıtmasıdır. Zira modern kitaplarla eski el yazma kitaplar kıyaslandığında şu hususlar dikkat çekmektedir:

- a) Sayfaların numaralandırılması
- b) Her sayfanın üst kısmında konu başlıklarının yazılması
- c) Parantez içerisinde küçük puntolu rakamlarla dipnot ilaveleri
- ç) Dipnot ile metin arasında çizginin çekilmesi
- d) Sayfa numaralarını gösteren fihristin eklenmesi
- e) Taktiz yazıları, baskı yeri ve tarihinin belirtilmesi.

Modern matbu kitaplarda bu özelliklerin birçoğu bulunmaktadır. Arapça kitapların matbaada basımının ilk döneminde bazı standartların oluşması belirli bir süreç almıştır.

Nâsîf bu sürecin başlangıç aşamasında olduğu için, kendisinden sonra belirli gelişmeler de olmuştur. Kitapların şekil açısından matbaada belirli standartlara girmesi yanında imlâ kaidelerinde de bazı yeniliklere gidilmiştir. Bunlar şu şekilde maddelendirilebilir:

- a) Kelime başlarındaki hemzelerin yazımı: Aslî eliflerde kullanılan hemzeler henüz tam yerleşmediği için أخذ، إلا، gibi kelimelerdeki elifler hemzesiz yazılmıştır. Şu anki imla kurallarında bunlar hemze ile yazılmaktadır.⁹³¹
- b) Paragraf boşluğu ve ilk satır girintisi
- c) Noktalama işaretlerinin kullanımı: Soru işaretleri, ünlemler, virgül, nokta gibi okuyucunun anlamasını kolaylaştıran unsurlar bulunmamaktadır. Sadece yıldız işareti konulmuştur.

Kelimelerin okunmasında zorluk olacağı ihtimaline karşı Nâsîf sıkça kelimelerin üzerine harekeler eklemiştir. Diğer telif edilen kitaplara nazaran daha fazla harekelerin eklendiği göze çarpmaktadır.

⁹³¹ Abdusselam Muhammed Harun, *Ḳavâ'idu'l-ımlâ'*, Mektebetu'l-Enclû, Kahire, 1993, s. 8.

Kitabın başında önsöz vardır. Ancak “önsöz” anlamında herhangi bir başlık atılmamıştır. Sadece بِسْمِ اللّٰهِ الْفَتْحِ “Her şeyi açan Allah’ın adı ile” başlığı vardır.

Bu başlıkta iki husus dikkat çekicidir: Birincisi, besmeleyi Müslümanların kullandığı kalıptan farklı bir şekilde kullanmış olmasıdır. Besmele, İslam kültüründe “bismillahirrahmanirrahim” şeklinde kullanılmaktadır. Müslümanların değişmez bir şekilde kullanmış olduğu bu besmele kalıbı, adeta Müslüman kimliğinin bir alameti gibi addedilmiştir. Hristiyanlar da Allah’ın (cc) merhametli olduğu sıfatını kabul ederler. Ancak bu kalıbı yine de kullanmazlar.

Bu algının varlığı Hz. Peygamber (sav) zamanında Hudeybiye barış anlaşması metni yazılırken ilk defa ortaya çıkmıştır. Anlaşma sözlü yapıp yazıya dönüştürme aşamasında başlıkta kullanılan “bismillahirrahmanirrahim” ibaresini müşrik Suheyl kabul etmemiş ve “bismikallahumme” (senin adınla ey Allah’ım) olarak değiştirtmiştir.⁹³² Oysa Suheyl de Allah’ın merhamet sıfatını inkâr etmemekte idi. Ancak bu lafız, Müslüman kimliği ile o zamandan itibaren özdeşleşmişti.

2. Mukaddime

Mecma’ın mukaddimesinin içeriğine bakıldığında el-Harîrî’nin kitabının mukaddimesinin değiştirilmiş bir özeti olduğu göze çarpmaktadır. el-Harîrî uzunca hamdü sena ile başlarken Nâsîf bunu kısa tutmaktadır. el-Harîrî râvîlerini ve olay kahramanlarını kısaca tanıtırken, Nâsîf de aynısını yapmaktadır. el-Harîrî makâmelerinde dil özelliklerinin, bilmecelerin, şakaların ve diğer birçok inceliklerinin var olduğundan bahsederken, Nâsîf bunlardan kısa bir şekilde bahsetmektedir. Ayrıca Nâsîf mukaddimesinde çok iddialı bir cümle kullanmaktadır:

إني قد تطفلت على مقام أهل الأدب، من أئمة العرب، بتلفيق أحاديث تقتصر من شبه مقاماتهم على

اللقب،⁹³³

⁹³² ‘Abdurrezzâk, *a.g.e.*, V, 18.

⁹³³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 2.

"Arap önderlerinin edebiyat çevresinin makâmına sadece künye açısından benzemek için girdim."

Nâsîf'in söylediğine göre yazmış olduğu *Mecmâ' u'l-bahreyn*, sadece makâme türü olması açısından diğerlerine benzemektedir. Başka bir yönden benzerlik bulunmamaktadır. Ancak içeriğine bakıldığında durumun tam aksi olduğu çok âşikardır. Nâsîf, el-Hârîrî'nin ve ondan sonraki makâme müelliflerinin çok derin tesiri altında kalmıştır.

Nâsîf bu eseri yazarken klasik dili kullanmakla birlikte dipnotlarında kendi dönemine ait kelimeler kullanmıştır. Mesela Türkçeden Arapçaya o dönemde geçmiş olan بىرىق bayrak kelimesini kullanmaktadır.⁹³⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun dönem Ortadoğu'da hüküm sürmesi nedeni ile devletle alakalı bazı terimler de Arapçaya geçmiştir. Anlaşılmama kaygısı taşıması nedeniyle علم 'alem kelimesini açıklamak için dipnotta bayrak kelimesini kullanması ilginçtir. Çünkü Müslüman Arap edebiyatında علم 'alem kelimesi garîb bir lafız değildir. Bilakis, بىرىق bayrak kelimesine kitabiyatta pek rastlanmamaktadır. Bu da gösteriyor ki Nâsîf bu kitabı yazarken okuyucuların Müslüman Arap olduğunu var sayarak kelimeleri seçmiş, açıklama yaparken ise okuyucuların Hristiyan Arap olduğunu var sayarak açıklamalar yapmıştır.

Buna ikinci bir örnek olarak da Kûfe كوفة şehri verilebilir. Müslüman Arap toplumunda Kûfe denince herkesin aklına Kûfe şehri gelmektedir. Ancak Nâsîf bu şehrin ismini verdikten sonra dipnotta "Irak'ta bir şehir" açıklamasını yapmaktadır.⁹³⁵ Diğer şehirler için bu açıklamayı genelde yapmamaktadır. Örneğin Halep'in "belirli bir yerdeki şehir adı" şeklinde açıklama bulunmamaktadır. Çünkü herkesçe bilinen bir şehirdir. Hristiyan Arap toplumunda Kûfe şehrinin pek bir önemi olmaması hasebiyle bu

⁹³⁴ Nâsîf el-Yâzîcî, *a.g.e.*, s. 277.

⁹³⁵ Nâsîf el-Yâzîcî, *a.g.e.*, s. 61.

açıklamaya ihtiyaç duyulmuş olması muhtemeldir. Çünkü Kûfe, XIX. yüzyıldaki Ortadoğu şehirleri arasında nüfus olarak büyük şehirlerden birisi değildi.

Nâsîf eski Araplara ait tarihî bilgileri de çokça konu edinmeye çalışmaktadır. el-Harîrî’de sıklıkla Arapların dışında diğer kavimlerin tarihleri ile ilgili örnekler verilirken, Nâsîf’in makâmelerinde sadece Arapların tarihi ile sınırlı kalınmıştır.

3. Dipnotlar

Mecma’ın dipnotları Arap kitabiyat tarihçesi açısından önemlidir. Zira Batı’nın dipnot şeklinin Arap edebiyatındaki ilk örneklerinden birisidir. Dipnotları Nâsîf bizzat kendisi ayrı bir yazar ağzıyla üçüncü şahıs kipiyle yazmıştır. İlk bakışta bunun farklı birisi tarafından yazıldığı izlenimi doğmaktadır.⁹³⁶

Dipnotlar ekleneceğinde, modern kitap yöntemlerinde olduğu gibi, kelimenin son kısmına üst yazı ile küçük puntolarla parantez içinde sayılar verilmiştir.

Sayfalar iki kısma ayrılmıştır. Metin kısmı ile dipnot arasına çizgi çekilerek sayfalar yatay olarak ikiye bölünmüştür. Ayrıca dipnottaki yazıların puntosu da metin kısmının puntosundan daha küçüktür. Sayfada çok fazla yer işgal etmemesi için dipnotlar üç sekme halinde verilmiştir. Yani her dipnot bir alt satırda değil, yer var ise aynı satırda boş sekme bırakılarak devam ettirilmiştir.

Dipnotlarda genelde kapalı olan kelimelerin açıklaması yapılmıştır. Ancak burada Hristiyan toplumu açısından garîb görünen kelimeler de açıklanmıştır. Örnek:

وهو يدعو بالأسماء الحسنی⁹³⁷

“*Esmâu’l-ḥusnâ (en güzel isimler) ile dua etti.*”

Esmâu’l-ḥusnâ’nın Allah Teâlâ’nın adları (c.c.) için kullanılan bir terkip olduğunu Arap Müslüman olan herkes bilmektedir. Normalde bu terkip kitaplarda da açıklanmamaktadır. Ancak İslam kültürü eğitimi içerisinde yer almayan ve medya gibi farklı organlarla da iletişimi bulunmayan XIX. yüzyıl Arap Hristiyan toplumu için bu

⁹³⁶ Nâsîf el-Yâzîcî, *a.g.e.*, 6 no’lu dipnot, s. 9, 8 no’lu dipnot, s. 232.

⁹³⁷ Nâsîf el-Yâzîcî, *a.g.e.*, s. 191.

terkip sadece kelime anlamı ile anlaşılabilir. Bu nedenle Nâsîf bu tarz kelimeleri de açıklama yoluna gitmiştir.

Önemli bir diğer örnek ise umre *عمرة* kelimesinin açıklamasıdır (küçük hac).⁹³⁸

Umre kelimesinin ne anlama geldiğinin açıklaması, Müslüman Arap bir kimse için gereksizdir.

Yaklaşık 200 yerde ayet iktibası yapılmakla birlikte sadece birkaçının ayet iktibası olduğu belirtilmiştir. Örneğin:

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ⁹³⁹

"İnsanlara iyiliği mi emrediyorsunuz?" sözünün ayetten alıntı olduğu ve ardından *كَيْفَ تَقُولُونَ أَنفُسَكُمْ* kısmının da var olduğu söylenerek ayetin kalan kısmı zikredilmemektedir.

Ayetin tamamı şu şekildedir:⁹⁴⁰

"Kitabı okumanıza rağmen, insanlara iyiliği emrediyorsunuz da kendinizi mi unutupyorsunuz? Peki, düşünmüyor musunuz?"

Nâsîf bazen dilbilgisi ile ilgili ayrıntılı bilgi verme ihtiyacını görmektedir. Örneğin *ابن* kelimesindeki elifin nasıl yazılması gerektiği ile ilgili dipnotta yaklaşık bir sayfalık yer ayırmıştır.⁹⁴¹ Oysa ilgili hikâyede bunun uzun uzun açıklanmasına gerek bulunmamaktadır.

4. Takrizler

Kitabın son kısmında takriz bölümü gelmektedir. Bu takrizler sırası ile şu kişilere aittir: Esad Efendi Tarrâd أس, Halil Efendi el-Havrî, Seyyid Hüseyin Beyyehim, Mârûn el-Neqqâş, Seyyid Şihâbuddîn el-‘Alevî el-Mevşilî, İbrahim Hattâr Serkîs, İlyas el-Kerkebî, İbrahim Bey Kerâme, Abdulbâkî Efendi el-‘Umri el-Bağdâdî, Mulhim Efendi eş-

⁹³⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 189.

⁹³⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 191.

⁹⁴⁰ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ Bakara 2/44.

⁹⁴¹ Bkz. Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 53.

Şumeyyel, Esad Efendi Tarrâd (ikinci kez), Halil Efendi el-Havrî (ikinci kez). Buradaki takrizlerin tamamı şiir şeklindedir. Nesir halinde takriz yazılmamıştır. Şiirlerde genelde *Mecma'* ile Nâsîf el-Yâzicî medhedilmektedir. Örnek olarak kısa olması nedeniyle Muallim Kerkebî'nin takrizi verilecektir: [Recez]

1 كَمْ قَدْ تَصَمَّنَ مَجْمَعُ الْبَحْرَيْنِ مِنْ
دُرِّ رَأَى الدَّهْرُ أَفْضَلَ ذُخْرِهِ

2 لَوْ أَبْصَرْتُ عَيْنُ الْحَرِيرِيِّ بَعْضَهَا
لَبَكَّتْ عَلَيَّ مَا فَاتَتْ فِي عَصْرِهِ⁹⁴²

1. Zamanın, hazinenin en kıymetlisi olarak gördüğü incileri iki deniz (*Mecma'u'l-bahreyn*) ne kadar da çok ihtiva etmiş.
2. el-*Hariri*'nin gözleri bir kısmını görmüş olsaydı, kendi dönemindeki kaçtırdıklarına ağlardı.”

5. Başlıklar

*Mecma'*daki makâme başlıkları, kendisinden önceki makâmelerde kullanılarak aşama aşama geliştirilmiş olan şekillerin olgunlaşmış halidir. Yani önce makâmenin sıra sayısı, sonra da makâmenin adı *وتعرف* lafzı ile birlikte zikredilmektedir. Örneğin ilk

makâmenin adı *وتعرف بالبدوية* (*birinci makâme - bedeviyye olarak da bilinmektedir*), ikinci makâme ise *وتعرف بالحجازية* (*ikinci makâme - hicâziyye olarak da bilinmektedir*) şeklinde geçmektedir.

Makâmelerin isimlendirilmelerindeki amaç ve etkileşimleri tespit edebilmek için öncelikle bunların tablo halinde görülmesi gerekmektedir:

	Adı	Başlığın Niteliği		Adı	Başlığın Niteliği
1	Bedeviyye	Konu İçeriği	31	'Abesiyye	Konu İçeriği
2	Hicâziyye	Yer Adı	32	'Âsmiyye	Konu İçeriği
3	'Aķiķiyye	İçerikle ilgisiz	33	Raşidiyye	Yer Adı (Mısır bölgesi)

⁹⁴² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 428.

4	Şâmiyye	Yer Adı (Şam bölgesi)
5	Sa'îdiyye	Yer Adı (Mısır bölgesi)
6	Hazreciyye	Konu içeriği
7	Yemeniyye	Yer Adı
8	Bağdâdiyye	Bölge adı
9	Halebiyye	Yer Adı (Şam bölgesi)
10	Kûfiyye	Yer Adı
11	İrâkiyye	Yer Adı
12	Ezheriyye	Yer Adı (Mısır bölgesi)
13	Taglibiyye	Konu içeriği
14	Hezliyye	Konu içeriği
15	Ramliyye	Yer Adı (Şam bölgesi)
16	Sûriyye	Yer Adı (Lübnan bölgesi)
17	Hikemiyye	Konu içeriği
18	Recebiyye	Konu içeriği
19	Haîbiyye	Konu içeriği
20	Başriyye	Yer Adı
21	Dimeşkiyye	Yer Adı (Şam bölgesi)
22	Serûciyye	Yer Adı
23	Mevşiliyye	Yer Adı
24	Ma'arriyye	Yer Adı (Şam bölgesi)
25	Temîmiyye	Yer Adı
26	Luğziyye	Konu içeriği

34	Edebiyye	Konu içeriği
35	Anţâkiyye	Yer Adı
36	Ṭâiyye	Yer Adı
37	Adeniyye	Yer Adı
38	Himyeriyye	Yer Adı
39	Enbâriyye	Yer Adı
40	Cedeliyye	Konu içeriği
41	Tihâmiyye	Yer Adı
42	Muḍariyye	Yer Adı
43	Baḥriyye	Konu içeriği
44	Halebiyye	Yer Adı
45	Furâtiyye	Yer Adı
46	Suḥriyye	Konu içeriği
47	Ruşâfiyye	Yer adı
48	Lâziğiyye	Yer Adı (Şam Bölgesi)
49	Lübnâniyye	Yer Adı (Şam Bölgesi)
50	Hameviyye	Yer Adı (Şam Bölgesi)
51	Yemâmiyye	Yer Adı
52	Ummâniyye	Yer Adı
53	Ġazziyye	Yer Adı (Şam Bölgesi)
54	Sevâdiyye	Yer Adı
55	Dimyâtiyye	Yer Adı (Mısır Bölgesi)
56	İskenderiyye	Yer Adı (Mısır Bölgesi)

27	Sâhiliyye	Konu İçeriği	57	Necdiyye	Yer Adı
28	Felekiyye	Konu İçeriği	58	'Ukâziyye	Yer Adı
29	Mıŝriyye	Yer Adı	59	Mekkiyye	Yer Adı
30	Ŧıbbiyye	Konu İçeriği	60	Ŧadisiyye	Yer Adı

Tablo-5

Başlıklara bakıldığında 17 tanesi konu içeriği ile ilgili, 41 tanesi de yer adı ile ilgilidir. Mezkûr yer adlarının da 15 tanesi Nâsîf'in yaşamış olduğu Cebel-i Lübnan ve çevreleri ile ilgilidir. Bu da kendi yaşadığı çevre kültürünün etkisini göstermektedir.

Hikâye başlıklarında daha önceki yazılan makâme kitaplarındaki etkileşimler şu şekilde dikkat çekmektedir:

- Her bir makâmeye bir başlık verilmektedir. Birinci bölümde anlatıldığı üzere, ilk dönem yazılan makâmelere bazen makâmelere başlık verilmemiştir. Daha sonraki dönemlerde her makâmeye bir ad verme yöntemi usul haline dönüşmüş ve buraya da yansımıştır.
- Makâmelere sıra sayıtsı verilmektedir. Bunu es-Sarakusî (ö. 538/1143) *el-makâmâtu'l-luzûmiyye*'sinde ilk kez uygulamıştır. Bu uygulama daha sonraki dönemlerde yavaş yavaş revaç bulmaya başlamış ve Nâsîf tarafından da benimsenmiştir.
- Makâmelerin başlıkları seçilirken genelde şehir isimleri kullanılmıştır. Bunu ilk kez kullanan el-Harîrî'dir. el-Harîrî'den birkaç asır sonra bu yöntem yaygınlık kazanmıştır.
- Makâmelerinin tamamında “ve tu'rafu” (...olarak da bilinmektedir) ibaresi kullanılmaktadır. Örneğin el-Makâmetu's-sâbi'a ve's-selâsûn ve tu'rafu bi'l-'adeniyye “Adeniyye olarak da bilinen yirmi yedinci makâme” başlığında görülmektedir ki kimsenin bilmediği bir makâme için “...olarak da bilinmektedir.” ibaresi kullanılmıştır. Bunun nedeni de Ahmed b. Ebî Bekr el-Hanefî'nin başlatmış olduğu geleneğin sürdürülmüş olmasıdır. Dolayısıyla Nâsîf de bunun etkisi altında kalmıştır.

- d) Başlıkların birçoğu şehir ya da bölge isimlerinden seçilmiştir. Ancak şehir isminin dışında farklı başlıklar da kullanılmıştır. Örneğin 14. makâme olan الهزلية el-Hezliyye “şakalık” makâmesi belirli bir şehre ya da bölgeye nispet edilmemiştir.

Başlıkların genelde metinle ilgili olmadığı görülmektedir. Her konu ve kitap başlığının, metin içeriği ile ilgili uygunluğunun bulunması gerekmektedir. Hikâye türü makâmelerde başlıkların metinle alaka düzeyi genelde zayıftır.

6. Kelime Yapıları

*Mecma'*daki kelime çeşitliliği çok zengindir. Hikâye makâmelerinin yazılış amaçlarından birisi, müellifin dil üstünlüğünü ortaya koymaktır. Bu nedenle kelime seçiminde de çok emek harcanmıştır. Herhangi bir metne göre üstünlük sağlayabilme amacıyla seçilen kelimelerdeki bazı hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- Garîb kelimeleri kullanma: Toplumda az bilinen kelimeler kullanılarak tanıtılmaya çalışılmıştır.
- Kur'an-ı Kerim'deki kelimeleri kullanma: Hikâye makâmelerindeki belirgin özelliklerden birisi Kur'an-ı Kerim'de kullanılıp diğer metinlerde az rastlanan kelimeleri kullanmaktır.
- Şehirlerin farklı isimlerinin zikri: Nâsîf her makâmenin başlangıcında kahramanı bir şehre göndermektedir. Makâmenin ismini de bu şehre adamaktadır. Ancak ilgili şehrin bazen kendi ismini, bazen de diğer lakabını zikretmektedir. Örneğin el-Halebiyye makâmesinde Suheyl, eş-Şehbâ'ya giriş yapmaktadır.⁹⁴³ eş-Şehbâ', Halep şehrinin lakabıdır.⁹⁴⁴

7. Cümle Yapıları

*Mecma'*da cümle yapıları genelde kısadır. Çünkü secî'lerin kulağa hoş gelmesi için cümlelerin uzamaması gerekmektedir. Aksi takdirde secî'lerin varlığı pek hissedilmeyecektir. Kur'an-ı Kerim ayetlerinin fasılalarında olduğu gibi burada bir cümle

⁹⁴³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 55.

⁹⁴⁴ ez-Zebîdî, *a.g.e.*, X, 19.

yarıda kesilerek iki fasılaya ayrılmıştır. Böylece daha fazla secî' oluşturma imkânı bulunmuştur. Ancak cümleler ya kendi fasılasının sonunda ya da sonraki fasılanın sonunda bitmektedir. Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi, bir cümle birinci fasılda bitmeden ikinci fasılaya sarkarak, ikinci fasılanın ortasında cümle bitmektedir. Yeni bir cümle başladığında ikinci fasıla tamamlanmaktadır. Ancak *Mecma'*da böyle bir durum ile karşı karşıya kalınmamaktadır. Cümlelerin bitimi, fasılların bitimi ile sonlandırılmaktadır.

Dipnot açıklamalarında ise uzunluk açısından herhangi bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Yeterli görüldüğü derecede cümleler kısa, orta ve uzun olarak yazılmıştır.

*Mecma'*daki cümlelerin büyük çoğunluğu ya doğrudan fiil cümlesidir (cümle fiil ile başlamaktadır) ya da fiil cümlesi şeklinde gelen haber cümlesidir. Ancak fiilsiz cümle çok azdır. Bu orantı farkının da bir sebebi olması gerekmektedir.

Belirli bir konu tahlili metne dökülürken isim cümleleri fiil cümlelerinden daha kullanışlı olmaktadır. Çünkü fiillerin en önemli özellikleri, bir eylemin yapıldığı zamanı ifade etmesi ya da bir eylemin emirlerini/yasaklarını ifade etmesidir. Bu açıdan bakıldığı zaman konu tahlili metinlerinde zaman mefhumuna daha az ihtiyaç duyulmaktadır.

Hikâye anlatımında ana konu insanların davranışları olduğu için zaman mefhumu da buna paralel olarak önem kazanmaktadır. Bu nedenle hikâye anlatım metinlerinde fiil cümlesi ya da haberi fiil cümlesi olan isim cümlelerinin yoğun bir şekilde kullanılması, doğal bir ihtiyacın giderilmesinin sonucudur.

Nesir metinleri ile şiir metinleri fiil kipi açısından incelendiğinde en bariz farkın emir kipi olduğu görülecektir. Şiirlerde emir kiplerine ya da şart cümlelerine sıkça rastlanabilirken, nesirde bunlar daha azdır.

Şiirler genelde yaşlı Meymûn b. Hizâm tarafından inşâd edilmektedir. Meymûn insanlara güzel öğütler vererek onları duygulandırmaya çalışmaktadır. Bunun sonucunda cümlelerin kurulmasında emir kipi ile şart kipine uygun olmaktadır.

8. Secî'ler

*Mecma'*da şekil olarak ilk bakışta dikkat çeken şey, yıldız işareti ile gösterilen fâsılalardır. Kur'an-ı Kerim'deki ayet sonu duraklarına benzer duraklar kullanılmıştır. Nâsîf'in diğer kitaplarında hem nokta hem de yıldız işaretlemeleri kullanılmıştır. Ancak

oradaki yıldızlar fâsıla amaçlı değil, yeni paragraf başlangıcına işaret etmek içindir. Noktalar ise cümle sonlarına işaret etme amaçlı kullanılmıştır.

Mecma'ın nesir kısmında fasülaların eklenmiş olması, Kur'an-ı Kerim'den etkilenildiğini göstermektedir. Zira Kur'an-ı Kerim'deki ayet sonu durakları cümle sonunu ifade etmemektedir. Daha önce de belirtildiği üzere bazen bir cümle birkaç ayete bölünerek ifade edilmiştir. Bazen de bir cümle bir ayette başlayıp, diğer ayetin yarısında bittiği görülmektedir.⁹⁴⁵ *Mecma*'daki cümleler de aynı şekilde birkaç fasılaya sıkça bölünmektedir. Örneğin *“Kullandığın* ⁹⁴⁶ *ولا تستعجل، في ما تستعمل، ولتَهرف بما لا تعرف* *şeylerde acele etme. Bilmediğin şeylerde de sözü uzatma.”* cümleleri bölünerek seci'ler oluşturmuştur.

Bu fasülalar da nokta işareti ile değil, yıldız simgesi ile ifade edilmiştir. Örnek olarak verilen metnin tercüme kısmında yıldız işaretleri değiştirilmemiştir. Günümüz baskılarında bu yıldız işaretleri yerine nokta, virgül ve iki nokta gibi işaretler eklenmiştir. Ancak eklenen bu noktalar nedeni ile asıl metinde önemli yeri olan yıldız işaretlerini ikame edecek başka bir işaret kullanılmamıştır. Oysa bu yıldız işaretlerinin yeri okuyucu için büyük önem arz etmektedir. Fasülalar sayesinde okuyucu secilerin yerlerini görebilmektedir. Buna örnek olarak aşağıda eski baskı ile yeni baskıdan birer paragraf verilmiştir:

حكي سَهيلُ بنُ عَبَّادٍ قالَ مَلِلْتُ الحَضْرَ (١) * وَمِلْتُ الى السَّفَرِ *
فَامْتَطَيْتُ (٢) نَاقَةَ تُسَابِقِ الرِّياحِ * وَجَعَلْتُ أَخْتَرِقُ الهِضابِ (٣) وَالْيِطاحِ (٤) *
حَتى خِيَمَ العَسَقِ (٥) * وَتَصَرَّمِ الشَّفَقِ * فَدُفِعْتُ الى خِيمةِ مَضْرُوبَةٍ * وَنارِ
مَشْبُوبَةٍ (٦) * فقلت

1880 baskısı

⁹⁴⁵ Örnek için bkz. Cin 72/16-17.

⁹⁴⁶ Nâsif el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 134.

حكى سُهَيْلُ بْنُ عَبَّادٍ قَالَ: مَلِلْتُ الْحَضْرَ، وَمَلِتُ إِلَى السَّفَرِ .
فَامْتَطَيْتُ نَاقَةَ تَسَابِقِ الرِّيَّاحِ ، وَجَعَمْتُ أَخْتَرِقُ الْهَيْضَابِ وَالْبِيَّطَاحِ .
حَتَّى خَيْمِ الْغَسَقِ ، وَتَصْرَمُ الشَّفَقِ . فَدَفِيعْتُ إِلَى خِيْمَةٍ مَضْرُوبَةٍ ، وَنَارِ
مَشْبُوبَةٍ . فَقُلْتُ :

1996 yılı baskısı görüntüsü

Ayrıca Nâsîf'in diğer eseri olan *el-Cumâne*'de bu yıldız işaretlerinin paragraf başlangıcı için kullanılmakta olduğu görülmektedir.

Arapça imlâsında noktalama işaretlerinin 1912'de Ahmet Zeki Paşa tarafından başlatıldığı kabul edilmektedir.⁹⁴⁷ Bu kurallara göre Türkçedeki ters virgül işareti olan fâsıla (،), cümle sonlarını belirtmektedir. Nokta işareti (.) ise paragraf sonunu belirtmektedir.

Ancak Nâsîf, Ahmet Zeki Paşa'dan çok daha önce 1889 yılında basılmış olan *el-Cumâne*'sinde cümle sonunu ifade etmek için nokta kullanmış, paragraf sonunu ifade etmek için de yıldız işaretini kullanmıştır. Bu da tam bir standardın olmadığını göstermektedir. Çünkü kendisi bu yıldız işaretini *Mecma'*da paragraf sonu için değil, Kur'an-ı Kerim'deki ayet sonu duraklarıyla aynı mantıkta kullanmıştır.

*Mecma'*ın makâmelerinde Nâsîf hiçbir şekilde nokta işaretini kullanmamakla birlikte, dipnot kısmında aynen *el-Cumâne*'deki gibi cümle sonunu ifade etmek için eklemiştir. Yıldız işaretinin fâsılalarla karışma tehlikesi oluşmaması için paragraf sonlarında yıldız işaretinden kaçınmıştır.

XIX. yüzyılda henüz noktalama işaretleri Arapça kitabiyatında yok iken, cümle sonlarında noktalama işaretinin sistemli bir şekilde kullanılmış olmasının nedeninin ne olduğu sorusu da akla gelmektedir.

Nâsîf'in batı ile çok yakın bir temas içerisinde olması ve onların tercüme faaliyetlerinde yer alması sonucu batının icat etmiş olduğu noktalama işaretlerinden

⁹⁴⁷ Aydın Atik, *Arap Dilinde Noktalama İşaretleri: Tarih ve Uygulama*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5 Sayı: 23, 91-102, s. 91.

etkilendiği çok âşikardır. Zira Amerikan Matbaası'nın kitaplarını Arapçaya tercüme ederken, onların kitabiyatı ile de çok meşgul olmuştur. Noktalama işaretleri ses olarak ağızdan çıkmamakla birlikte cümlelerin anlaşılmasında önemli yer teşkil etmektedir. Arapçanın günümüz imlâsında virgül işareti nadiren kullanılmaktadır. Bu nedenle yan cümlelerin anlaşılmasında bazı kargaşalara neden olabilmektedir. Cümleyi kuran kimseye geri soru sorma imkânı bulunmaması durumunda cümledeki kapalılık bazen giderilememektedir. Kur'an-ı Kerim'de de bazı ayetlerin anlamları, nokta ve virgülün var olmaması nedeni ile ulema arasında tartışmalı olarak günümüze kadar gelmiştir.⁹⁴⁸

Nâsîf noktalama işaretlerinin dışında parantez ve dipnot uygulamasını da batı edebiyatından getirmiştir. Kelimelerin kapalılığını, cümle izahlarını, kişi tanıtlarını ya da darbı misalleri açıklamak için parantezli sayı ekleyerek dipnot açıklamalarını günümüz şekliyle yapmıştır.

Ayrıca batıdaki kitap sayfa numaralandırma sistemi, içindikiler kısmı ve her sayfanın üzerinde yer alan konu başlığı tarzı mizanpajlar batının matbu literatürünün tesirini yansıtmaktadır.

İslâmî edebiyatta yoğun olarak kullanılan, kitabın son sayfasının en alt kısmındaki yazının ortaya doğru daraltılması sanatı, yine burada da uygulanmıştır.

⁹⁴⁸ Örnek:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

“Sana kitabı indiren O’dur. Onun (Kur’an) bir kısım âyetleri muhkemdir, ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te’vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te’vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akıselim sahipleri düşünüp anlar.” ayetinde الْعِلْمِ فِي الرَّاسِخُونَ ibaresinden önce ya da sonra nokta konulması durumunda anlam değişmektedir. Âl-i İmran 3/7.

المقامة القدسية		٤٣٥
يارب ان ابعدتُ عنك فإن لي	طبعاً برحمتك التي لا تُعبدُ	
يارب قد عيبتُ ^(١) البياضُ بِلَهَّتي ^(٢)	لكن وجهي بالمعاصي أسودُ	
يارب قد ضاع الزمانُ وليس لي	في طاعةٍ أو تركٍ معصية يدُ ^(٣)	
يارب ما لي غيرَ لطفكَ ملجأً	ولعلني عن بابي لا أطردُ	
يارب هب لي توبةً أفضي بها	ديناً عليّ به جلالك يشهدُ	
أنت الخبيرُ بحالِ عبدكَ انه	بسلاسل الوزرِ ^(٤) الثقيلِ مُقيدُ	
أنت العجيبُ لكلِّ داعٍ يلتقي	أنت الخبيرُ لكلِّ من يستنجدُ	
من أي بحرٍ غيرِ بحرِكَ تستقي	ولأي بابٍ غيرِ بابكَ تقصدُ	
قال سهيلٌ فلما فرغَ من آياته غاصَ في النهيلِ والتعبيدِ* والترتيلِ		
والتجويدِ ^(٥) * حتى تماقتَ ^(٦) من وجعِهِ* وكاد يغيبُ عن رُشدِهِ*		
فحجبتُ من استعجاله حاله* وأيقنتُ بجؤوله عن بحاله* وليئتُ عنده		
شهرًا* أجنبي من روضه زهراً* وأجنلي من أفقهِ زهراً ^(٧) * إلى أن حُرِّ		
الفراق* وقال ناعبه ^(٨) غاق ^(٩) * فأعنتني مودعاً* ثم سارني		
مُشيعاً* وقال موعداً دارُ البقاء ^(١٠) * فكان ذلك		
آخرَ عهدنا باللقاء		
٢		
١ لعب	٢ اي شعر راسي	٣ اي وليس لي عمل في عمل
٤ ما امرتُ، واورتك ما نهيتُ عنه	٥ الامم	
٦ احكام القراءة في القرآن على آداب مخصوصة	٧ سقط	
٨ نجومًا ساطعة	٩ قديراً	١٠ اي غراباً
١١ حكاية صوت العراب	١٢ اي دار الآخرة لاسا لا يلتقي بعد الآن في دار الدنيا	

Mecmâ'ın 60'inci makâmesinin son sayfası.

9. Şiirler

Mecmâ' bir şiir divan kitabı olmamakla birlikte, bu eserde küçük hacimli şiir kitaplarından daha fazla şiirin var olduğu göze çarpmaktadır. Bu nedenle *Mecmâ'*daki şiirlerin incelenmesi ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Mecma'daki şiirler, hikâye konusuna giriş yapıldıktan sonraki aşamalarda ortaya çıkmaktadır.

İnsan bilmediği bir dilin şiirini dinlediğinde bazı ses ahenklerini fark etmektedir. Bu ses ahenkleri şiirin şekil özellikleridir. Aşağıda bunlar ayrıntıları ile gösterilecektir.

Klasik dönem şiirlerinin kısa ve öz olanları üstün görülmektedir.⁹⁴⁹ Makâmelerde şiirler genelde hikâye içerisinde ana unsur olmadıkları için uzun şiire rastlanmamaktadır.

Mecma'da toplam 188 adet şiir vardır. Bunların uzunlukları muhtelifdir. Tahlil yapılabilmesi için öncelikli olarak tablo üzerinden kaç satırlık şiirin kaç kez kullanıldığına bakmak gerekmektedir:

Mecma'da geçen şiirlerin satır uzunluklarına göre sayısı

Satır Sayısı	Kaç kez geçtiği	Satır Sayısı	Kaç kez geçtiği	Satır Sayısı	Kaç kez geçtiği
1	8	8	9	16	2
2	58	9	3	17	1
3	31	10	6	20	1
4	19	11	1	26	1
5	9	12	3	29	1
6	13	13	3	30	1
7	9	14	1		

Tablo-6

Tablodan anlaşılacağı üzere iki, üç ve dört satırlık şiirler çok fazla kullanılmaktadır. 5-8 satırlık şiirlerin sayısı da az değildir. 14 satırdan fazla olan şiirler ise nadir olarak kullanılmıştır.

Makâmelerde genel olarak birden fazla şiir bulunmaktadır. Hatta bazısında 10 şiir vardır. Ancak 43, 46, 50, 55 ve 59'uncu makâmede şiir bulunmamaktadır. Sayısı toplamda

⁹⁴⁹ İsmail Ekinci, *Tasavvuf Şâiri Nablusî ve Şiirleri*, İksad Yay., Ankara, 2020, s. 170.

60 olan makâmelerin 5'i şiirsiz, 55'i ise şiirlidir. Dolayısıyla makâmelerin yaklaşık %92'si şiirlidir. Bu oran, şiirlerin makâmeler açısından önemini göstermektedir.

*Mecma'*da el-Hemedânî'nin başlatmış olduğu hikâye makâme tarzı benimsenmiştir. Toplamda 60 makâme bulunmaktadır. Kendi ifadesine göre hikâyelerini belirsiz kişiler olan kahraman Meymûn b. Hizâm ile râvî Suheyl b. 'Abbâd'a nispet etmiştir. Arapça kurallar, garîb lafızlar, istisnalar, meseller, hikmetli sözler nadir kalıplar ve hikâyeleri eklemeye çalışmıştır.⁹⁵⁰ Bunların yanında bilmeceler, tarihi olaylara değinme, eski ediplerden bahsetme gibi özellikler bu eserde de bulunmaktadır. Bu yönüyle el-Hemedânî ile el-Harîrî'nin makâmelerinin metodunun aynen devam ettirildiği görülmektedir. Çokça secî'li ifadelerin kullanımı, kelime ses oyunlarının yapılması, kurnazlık üzere kurulan hikâyeler de yine ilk dönem hikâye makâmelerinin üslubudur.

XIX. yüzyılda batının roman tarzı hikâyeleri dünyaya hızla yayılırken, Arap edebiyatına girişi Türkçeye göre biraz gecikmeli olmuştur. Bunda etken olarak Arapça'da asırlardır var olan makâme türünün roman gibi hayalî hikâyeler yazma ihtiyacını karşılamasıdır. Bu nedenle Nâsîf, kendi dönem edibi olan Fâris Şidyâk gibi roman türünde hikâye kurgulamak yerine makâme tarzını benimsemeye devam etmiştir.

Makâme tarzında bir kitabın yazılmasının romana göre avantajlı yönü, okurun daha çok ilgi göstermesidir. Dezavantajlı yönü ise telifinin zor olmasıdır. Bu nedenle Avrupa'dan gelen roman türü Arap edebiyatına Türkçede olduğu gibi doğrudan girememiş, makâme türünün dönüştürülmesi sürecini yaşamıştır. Zira Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî⁹⁵¹, Ali Paşa Mübârek⁹⁵², Ahmed Fâris eş-Şidyâk⁹⁵³ gibi ediplerin hikâyeleri makâme ile roman arasında kalmışlardır.

10. Hikâyeler

*Mecma'*daki hikâyelerin tamamında giriş, gelişme ve sonuç kısmı bulunmaktadır.

Giriş kısmı rivayet senedi ile başlamaktadır. Hikâyeler hadis biliminde görülen haddeşenâ (*bize anlattı*), aḥberanâ (*bize bildirdi*), kâle (*dedi*) gibi edâ lafızlarıyla Suheyl'den

⁹⁵⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 2.

⁹⁵¹ Bkz. Rifâ'a Râfî' et-Tahtâvî, *Taḥlîşü'l-ibrîz*, Mektebetu'l-Usra, 2002.

⁹⁵² Bkz. Ali Paşa Mübârek, *'Alemü'd-dîn*, Matba'atu Ceride, 1882.

⁹⁵³ Bkz. Ahmed Fâris eş-Şidyâk, *es-Sâk 'ale's-sâk fîmâ hüve'l-fâryâk*.

nakledilmektedir. Sonra Suheyl gurbetteki belirli bir beldeye gitmesi ile hikâyenin gelişme kısmı başlamaktadır.

Gelişme kısmında yaşlı kişinin (Meymûn) dil ustalığı sayesinde, karşıdaki insanlardan elde edilen menfaatler anlatılmaktadır. Meymûn bunu başarabilmek için aynı zamanda tıp bilgisini, yıldızlarla ilgili bilgisini ve diğer genel kültürünü güzelce sergilemektedir. Ancak bu bilgilerin güzel sunumu için özenli bir dil anlatımı da gerekli olmaktadır.

Sonuç kısmında ise olaydan çıkarılacak ibretlere değinilip râvî Suheyl ile kahraman Meymûn birbirlerinden ayrılmaktadır. Suheyl bir sonraki macerada tekrar görüşme arzusunu belirtmektedir.

11. Belagat Açıklamaları

Nâsîf, kitapta geçen edebî sanatları bazen kendisi açıklamaktadır. Sanatların çok yoğun kullanılmış olması nedeniyle burada hepsinin zikredilmesi hacim açısından mümkün görülmemektedir. Aşağıda kendi yaptığı edebî sanat açıklamalarına birkaç örnek verilecektir.

Örnek-1: فاستحلى القوم هذا التجنيس⁹⁵⁴ “*İnsanlar bu cinası sevdi*” diyerek bir önceki metinde cinas sanatının var olduğunu bildirmektedir.

Örnek-2: فاستحسنوا إشارته، واستلطفوا عبارته⁹⁵⁵ “*İşaretini sevtiler, tabirlerini de hoş buldular*” diyerek önceki satırlarda işâret (bir söz söyleyerek birden fazla şey kastetme) sanatının var olduğunu söylemektedir.

Örnek-3: ولما فرغ ارتجازه دعا بالطعام⁹⁵⁶ “*Recezi (bahrini) bitirdiğinde yemeğin getirilmesini söyledi.*” Önceki satırlarda geçen şiirin recez bahrinden olduğunu anlatmıştır.

⁹⁵⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 10.

⁹⁵⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 11.

⁹⁵⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 14.

Örnek-4: *آلت الفريضة إلى العول*⁹⁵⁷ “*Miras payı avliyeye döndü*”. Bu cümlenin “*gerekenden fazla olarak ağlama payının artırılması*” anlamında kullanıldığını ve bunun kinaye olduğunu dipnotta belirtmiştir.

12. Edebî Sanatlar

12.1. Beyân Sanatları

Beyân, kelime anlamı olarak bir şeyi açığa çıkarmak, açıklamak demektir. Belagatte ise duyguyu ya da düşünceyi ifade etmede takip edilen farklı yolları inceleyen bilim dalını ifade etmektedir.⁹⁵⁸

Hikâye makâmelerinde bir düşünceyi farklı yönden ifade etme geleneği çok güçlüdür. Söylenecek bir söz için teşbih yapılır, ona darbı misal verilir, deyimler eklenir ya da ayet iktibasları yapılır.

12.1.1. Teşbih

Teşbihler kendi içinde birçok bölümlere ayrılmaktadır. *Mecma*'da bu türlerin hepsine rastlamak mümkündür. Örnek:

وهو قد أخذ بيد فتى ترف البنان، كأنه من ولدان الجنان⁹⁵⁹

“*Ve o, cennetlerin civanları gibi olan, parmakucu yumuşak bir gencin elini tutmuştu bile.*”

Cennetteki genç erkeklere benzetme konusunda müşebbeh ile müşebbeh bih birlikte zikredilmiştir. Dolayısıyla burada teşbih-i mucmel yapılmıştır.

12.1.2. İstiâre

İlgisi benzerlik olmak kaydıyla, lafzın gerçek anlama gelmesine mâni olan bir karîneyle mecâzî anlamda kullanılmasına istiâre denir.⁹⁶⁰ *Mecma*'dan örnek:

⁹⁵⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 101.

⁹⁵⁸ Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Beyân", *TDVİA*, İstanbul, 2000, VI, 22.

⁹⁵⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 67.

⁹⁶⁰ el-Curcânî, *a.g.e.*, s. 25.

لفظتني أحداث الزمن، إلى مشارف اليمن

“Zamanın gelişmeleri beni Yemen’in yüksek yerlerine püskürdü.”

Sadece insan ve hayvanın yaptığı hareket olan “püskürme”, zamanın gelişmeleri için de kullanılmıştır. Dolayısıyla burada istiâre yapılmıştır.

12.1.3. Kinâye

Bir sözü iki farklı anlamda kullanabilme sanatına kinaye denilmektedir.⁹⁶¹ Bunun için *Mecma*’dan iki örnek verilecektir:

(a) فقال الأمير: أولى لك يا غلام

كيف سللت الملح من الطعام؟

قال كلا إنني ما أنشدتُ إلا لنفسي،

ولا جنيتُ إلا من غربي⁹⁶²

“Emir dedi ki: Yazıklar olsun sana ey genç!

Tuzu yemekten nasıl çıkardın?

Dedi ki: Asla! Ben sadece kendimden (şiir) inşâd ettim.

Ve sadece kendi diktiğimden (ağaçtan) derdim.”

Burada iki kez kinaye yapılmıştır. Birincisi, genç şairin yazmış olduğu şiirin başkasından çalıntı olduğu iddiasına karşılık yapılan konuşmanın cümlesidir. Gencin zorlu bir şeyi başarması üzerine ilk kinayeli cümle kullanılmıştır. Yemekten tuzu çıkarmak imkânsız bir durumdur. İmkânsız bir şeyin başarılmış olması için bu ifade ile kinaye yapılmıştır.

İkinci kinaye ise, gencin kendi emeğinin sonunda elde ettiği şiir ile dikilen ağaçtan meyve koparma olayıdır.

(b) فأقسم الأمير بالسقف المرفوع،⁹⁶³

“Emir de yükseltilmiş çatı (gök) adına yemin etti.”

⁹⁶¹ İbrahim Fetîhî, *Mu’cemu muştalaḥâti’l-edebiyye*, Safâkas, 1986, s. 291.

⁹⁶² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 69.

⁹⁶³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 73.

Burada gök kastedilerek yükseltilmiş çatı kelimeleri kullanılmıştır.

12.2. Bedîî Sanatları

Bedî' sanatının iki yönü vardır. Birincisi lafzî güzelleştirmeler, ikincisi ise manevî güzelleştirmelerdir.

Önce lafzî güzelleştirmeler esas alınacaktır:

12.2.1. Cinas

Makâme türü eserlerde en çok kullanılan sanatlardan birisi de cinastır. Aynı harfler ve hareketlere sahip olan bir kelimenin iki farklı anlam taşımaya tam cinas denilmektedir. Sadece bir harf ya da hareketin farklı olması nedeniyle ayrı iki anlama gelen kelimeye de yarım cinas denilmektedir.⁹⁶⁴

Tam cinas için bazı örnekler:

Dillerde bir sesin birden fazla anlama sahip olduğuna bazen rastlanmaktadır. Sesteş olan iki mefhumun iki kez farklı anlamda kullanılmasının iki amacı vardır: Birincisi kelimenin iki farklı anlamına dikkat çekmek, ikincisi ise kulağa hoşluk vermektir. Buna üç örnek verilecektir:

a) ⁹⁶⁵ وبات الشيخ يطرفنا بحديث يشفي الأوام، ويشفي من السقام

“Yaşlı adam, susuzluğu **kandırın** ve hastalığı **iyileştiren** sözler bağışlıyordu.”

Burada iki kez يَشْفِي kelimesi kullanılmıştır. Birincisinde (susuzluğu) kandırmak, ikincisi ise şifa bulmak anlamındadır.

b) ⁹⁶⁶ فسكن مني ما جاش، من الجاش

“Bunun üzerine (içimdeki) **daraltılar**dan dolayı **kaynayan** şeyler sakinleşti.”

⁹⁶⁴ el-Curcânî, *a.g.e.*, s. 7.

⁹⁶⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 5.

⁹⁶⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 5.

Bu cümlede جاش kelimesinin farklı anlamları gösterilmiştir.

c) ⁹⁶⁷أزمنت الشخصوص إلى الكنانة في ركب من بني كنانة

“Kinâne oğullarının kafilesi içinde gözü Kinâne’ye (Mısır’a) gitmeye karar verdim.”

Burada Kinâne’nin iki anlamına dikkat çekilmiştir.

12.2.1.1. Cinas-ı İştikâk

Edebiyatta aynı kelimenin harf sırasının değiştirilerek aynı fasıla içinde ya da iki fasılda yakın bir şekilde kullanılması, kulağa hoş gelmektedir. Mecma’da buna sıkça rastlanmaktadır. Bir örnek aşağıda verilmiştir:

⁹⁶⁸فَنزَلْنَا عَنِ الْأَكْوَارِ، إِلَى الْأَوْكَارِ

“Biz de bineklerden evlere indik.”

Burada كور ile كور sülâsileri art arda kullanılarak taklîb ile dikkat çekilmiştir.

12.2.1.2. Cinas-ı Lâhik

Arapça bir kalıp dilidir. Bu nedenle hemen hemen her kelimenin kalıbına sahip başka bir kelimeye rastlamak mümkündür. Bu kalıplar sayesinde nesirlerle şiirleri güzelleştirme imkânı da kolaylaşmaktadır.

Nadir rastlanan kalıpları kullanma birkaç türdür:

- c) Rubâ’î kalıpları art arda kullanma: رفر، صفصف، نففن
- d) Humâsî kalıptaki kelimeleri art arda zikretme: Humâsî kalıptaki kelimeler çok azdır. Nâsîf bir yerde üç tane humâsî kelimeyi art arda zikretmektedir:

⁹⁶⁷ Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 219.

⁹⁶⁸ Nâsîf el-Yâzicî, a.g.e., s. 219.

فأنا سرندل ابن عرندل، من بني الشمردل
*Serendel'im.*⁹⁶⁹

Bu kullanıma verilebilecek diğer bir örnek de شَمَقَمَق ، شَقَعَمَق kelimeleridir.⁹⁷⁰

e) خُنُرُوَانَةٌ ، أُسْطُوَانَةٌ kalıbını art arda kullanma:⁹⁷¹

f) خَيْرَلَى هَيْدَلَى kalıbını art arda kullanma:⁹⁷²

g) عَلَنَدَى ، جُلْنَدَى kalıbını art arda kullanma:⁹⁷³

فوثب شيخنا السرندى، كأنه السبندى⁹⁷⁴

“Bunun üzerine güçlü olan yaşlı sıçradı. Sanki kaplandı.”

قال الشيخ زعم هذا الحَبْنَطَى، أن يرُوعِنَا بِالضَّبْنَطَى⁹⁷⁵

“Yaşlı dedi ki: “Bu tıknaz bizi öcü ile korkutacağını sanıyor.”

12.2.1.3. Cinâs-ı Basit

Sesteş kelimelerin art arda kullanılması, okuyucunun o kelimeleri tekrar bir daha okumasına neden olmaktadır. Ayrıca müellifin farklı anlamlara gelip aynı sesteki kelimeleri tek cümle içerisinde kullanabilmesi de takdirle karşılanmaktadır. Örnek: [Recez]

1 دُونَ مِصْرٍ عَيْنٌ وَعَيْنٌ وَعَيْنٌ قَامَ فِيهَا نُونٌ وَنُونٌ وَنُونٌ⁹⁷⁶

“Şehrin dışında pınar, göz ve bir başkan vardır. Orada balık, kılıç ve divit vardır.”

⁹⁶⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 154.

⁹⁷⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 350-351.

⁹⁷¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 145.

⁹⁷² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 219.

⁹⁷³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 255.

⁹⁷⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 381.

⁹⁷⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 402.

⁹⁷⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 77.

Burada üç kez art arda farklı anlama gelecek şekilde عين kelimesi ile نون kelimesi kullanılarak alışılmışın dışında bir üslup benimsenmiştir.

12.2.1.4. Cinas-ı Muşahhaf

Arapça'da nokta ve hareke değişimi nedeniyle kelimelerin anlamları da değişmektedir. Harflerin noktalarının yanlış konulması sonucu meydana gelen anlam değişimine tashif, harekelerin konulmasındaki yanlışlığa ise tahrif denilmektedir.

Edebiyat bu durumdan istifade ederek bunu sanat unsuruna dönüştürmüştür. Bir kelimedeki bir noktanın değişmesi suretiyle yeni anlam kazanması, çok sıradan bir durumdur. Ancak bir cümledeki kelimelerin harekesinde ve noktalamasında değişiklik yapılarak yeni bir anlam kazandırılması, zor bir uğraştır. Çünkü bir kelimedeki yapılan noktalama/harekeleme değişiklik durumunda cümle içerisinde anlam bozukluğuna uğramama ihtimali zayıftır.

Makâmelerde bu sanat zaman zaman okuyucunun karşısına çıkarılmaktadır. Ancak burada sanatsal üstünlük ortaya konulmaya çalışıldığı için, bir cümle değil, bir şiirin tamamı bu şekilde yazılmıştır. Bir cümleyi, tashih/tahrif ile anlatım bozukluğuna uğratmadan ona yeni anlam kazandırılması zor iken, bir şiirin bu şekilde yazılması daha zor görünmektedir. Okuyucu ise bunu gördüğünde hayran kalmaktadır. Örnek olarak şu şiir verilebilir: [Recez]

مِنْ نَفْسِهِ فَلَيَاتِ أَجْلَافَ الْعَرَبِ	مَنْ رَامَ أَنْ يَلْقَى تَبَارِيحَ الْكُرْبِ	1
وَالشَّعْرَ وَالْأَوْبَارَ كَيْفَمَا انْقَلَبَ	يَرَى الْجِمَالَ وَالْجِلَالَ وَالْخَشَبَ	2
وَأَسْمَجُ النَّاسِ وَأَخْزَى مِنْ نَهَبِ	أَسْرَقُ أَهْلَ الْأَرْضِ عَنِ أُمَّ وَأَبِ	3
وَلَا يُبَالُونَ بِأَحْرَارِ النَّسَبِ	لَا تُعْرِفُ الْأَقْدَارُ فِيهِمْ وَالرُّتَبِ	4
	لَكِنْ يُغَارُونَ عَلَى حِفْظِ النَّسَبِ ⁹⁷⁷	5

⁹⁷⁷ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 88.

مِنْ نَفْسِهِ فَلَيَاتِ أَحْلَافَ الْعَرَبِ	مَنْ رَامَ أَنْ يُلْقِيَ تَبَارِيحَ الْكُرْبِ	1
وَالشَّعَرَ وَالْأوتَارَ كَيْفَمَا انْقَلَبَ	يَرَى الْجَمَالَ وَالْجَلَالَ وَالْحَسَبَ	2
وَأَسْمَحُ النَّاسِ وَأَجْرِي مِنْ يَهَبِ	أَشْرَفُ أَهْلِ الْأَرْضِ عَنِ أُمَّ وَأَبِ	3
وَلَا يُيَالُونَ بِأَحْرَازِ النَّشَبِ	لَا تُعْرِفُ الْأَقْدَارُ فِيهِمُ وَالرَّيْبِ	4
	لَكِنْ يُغَارُونَ عَلَى حِفْظِ النَّسَبِ ⁹⁷⁸	5

Görüldüğü üzere nokta ve hareke değişimleri ile anlamlı yeni kelime, yeni cümle ve yeni şiir oluşmuştur.

12.2.1.5. Cinas-ı Muḥarref

ونزلنا جميعًا على تلك السَّلام، وتطارحنا السَّلامَ بالسَّلام،⁹⁷⁹

“Bu taşların üzerine hep birlikte konduk. Parmak kemikleri ile karşılıklı selamlaştık.”

Burada *سَلام* kelimesindeki *س* harfi üç farklı şekilde art arda yazılmıştır. Her hareke farkında, yeni bir kelime ve yeni bir anlam kazanmaktadır.

Kesreli olarak yazıldığında *سِلام* silâm, taşlar anlamına gelmektedir.⁹⁸⁰

Fethalı olarak okunduğunda *سَلام* selâm, selâm anlamına gelmektedir.

Dammeli olarak okunduğunda *سُلام* sulâm, parmak kemikleri anlamına gelmektedir.⁹⁸¹

Bu üç kelime aynı cümle içerisinde art arda getirilince okuyucuda şaşırma meydana getirilmektedir.

⁹⁷⁸ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 89.

⁹⁷⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 113.

⁹⁸⁰ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-luğa*, I-III, Dâru'l-‘İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1408/1987, II, 858.

⁹⁸¹ el-Ḥalîl b. Ahmed, *a.g.e.*, VII, 265.

12.2.1.6. Cinas-ı Gayr-i Tâ'm

Nâsîf zaman zaman aynı ses uyumuna sahip olan kelimeleri art arda sıralayarak dikkat çekmektedir. Örneğin: [Vâfir]

أَحَالَ فَطَالَ وَصَالَ فَهَالَ	1
وَجَالَ فَمَالَ وَغَالَ الْعَدِيدَا	
وَعَادَرَنِي بَعْدَ بَدْلِ الصَّلَاتِ	2
لِقَصْدِ الْجَوَائِزِ أَنْشِي الْقَصِيدَا	
فَرِيدَا وَحِيدَا طَرِيدَا شَرِيدَا	3
فَقِيدَا عَمِيدَا بَعِيدَا حَرِيدَا ⁹⁸²	

1. Değiştirdi, galip geldi, sıçrayıp uzadı, korkuttu, dolaştı, baskın yaptı ve birçoğunu gafil avladı.

2. Kasîdeyi yazmam için ödül amaçlı bana hediyeler bıraktı.

3. Yalnız, tek, kovularak, sürgün edilerek, kaybolarak kimsesiz uzakta yönelerek.

Birinci satırda لال ile biten fiiller art arda dizilmiş, üçüncü satırda ise —يداً ile biten kelimeler art arda dizilmiştir.

12.2.1.7. Muzâri Cinas

Bu sanatta art arda secîli iki cümle kurulmaktadır. Her ikisinin de kelimeleri aynı sıraya sahip olmak kaydıyla birbirine çok benzemekte ve okuyucu bunu sesli olarak dinlemiş ise ilk duyumda aynı şeylerin tekrar edildiğini zannetmektedir. Örnek:

⁹⁸³ونجتلي مفاكهة السم، كما نجتني فاكهة الثمر

“Gece sohbetlerini yayararak aydınlandık. Mahsulün meyvesini devşirdiğimiz gibi.”

Burada نجتني ، نجتلي ile مفاكهة، فاكهة ve ثمر، سم kelimeleri birbirince okunuşta çok benzemektedir.

Tüm bu verilere bakılarak şu sonuca varmak mümkündür:

⁹⁸² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 246.

⁹⁸³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 325.

Mecma'ın şekil özellikleri, eski el yazma kitaplar ile matbu kitaplar arasındaki geçiş dönemini tam anlamıyla yansıtmaktadır. Mukaddime ile dipnotlardaki dil üslubu, Hristiyan okuyucuya yönelik yazılmıştır. Dipnotlar modern yöntemler ile yazılmıştır. Nâsîf'in toplumun her kesimiyle iyi geçinme anlayışı nedeniyle Müslüman-Hristiyan birçok önemli kişi ona takriz yazmıştır.

Makâmelerin başlıklarında bazen yer adları, bazen de konu içeren terkipler kullanılmıştır. Yer adlarında sadece Arapların yaşadığı bölge ve şehir isimlerinin tercih edilmiş olması dikkat çekmektedir.

Mecma'da garîb kelimeler çok fazla kullanılmıştır. Cümle yapıları ise çok kısadır. Kur'an-ı Kerim'in etkisi sonucu cümleler secî' ile bitirilmiştir. Ayetlerin arasında bulunan duraklara benzer bir şekil olarak yıldız işareti fasılaların arasına konulmuştur.

Çok fazla şiir kullanılmıştır. Toplamda 188 adet olan şiirlerin en kisası tek satırlık, en uzununu ise 30 satırlıktır. Şiirlerin büyük çoğunluğu iki ile sekiz satır arasındadır.

Hikâyeler giriş, gelişme ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş kısmı rivayet senedi ile başlar, gelişme kısmında kahraman dil ustalığı sayesinde karşıdaki insanlardan menfaat elde eder, sonuç kısmında ise hikâyenin kahramanına râvî hayran kalır ve birbirinden ayrılırlar.

Makâmelerde bazen belagat açıklamaları müellif tarafından yapılmaktadır. Beyân ve Bedî' sanatların hemen hemen tamamına rastlamak mümkündür. Ayrıca terim adı konulmamış olan bazı edebî sanatlar da bulunmaktadır. Bu sanatların her birine isim verilmesi gerekli olduğu görülmüştür.

12.2.2. Secî

Hikâye makâmeleri ile i'lâmî makâmelerinin en belirgin özelliğinin secîli kelimeler olduğu daha önce izah edilmişti.

Secîler uzunluk bakımından üçe ayrılmaktadır.

- Kısa Secîler, iki-üç kelimededen oluşan fıkra.
- Orta Secîler, 4 kelimededen daha fazla, 12 kelimededen az olan fıkra
- Uzun Secîler, 12 kelimededen fazla olan fıkralara denir.

Secîler ne kadar kısa olursa okuyucunun kulağına o kadar hoş gelmektedir. Bu nedenle *Mecma'*daki secîlerin genellikle kısa ve orta uzunlukta olduğu görülmektedir. Uzun secîye rastlanmamaktadır.

Şimdi secîlerin çeşitleri ve *Mecma'*daki örneklerine geçilecektir. Secîler üç çeşittir: Mutarraf, Murassa' ve Mutevâzi'.⁹⁸⁴

- Mutarraf Secî: İki fasılanın son harf ses uyumuna sahip olmakla birlikte vezinlerinin farklı olmasıdır. Örneğin:

وأخذ يذكر المشاهير والأفراد، كعبيد بن الأبرص ولقمان بن عاد

“Meşhurları ve fertleri zikretmeye başladı. Ubeyd b. el-Ebras ile Âd oğlu Lokman gibi.”

Görüldüğü üzere burada أفراد Efrâd kelimesi ile عاد 'Âd kelimelerinin son iki harfi uyumludur. Ancak vezinleri farklıdır. Zira Efrâd kelimesi أفعال veznindedir, 'Âd ise yabancı kelime olarak aynı vezinle ilgisi bulunmamaktadır.

- Murassa' Secî:

Fasılalardan ya da vezinlerden en az iki tanesinin her iki fıkroda var olmasına Murassa' secî denir. Örneğin:

⁹⁸⁴ Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Ulûmu'l-belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 361.

وقال يا قوم إن المعترف بالفضل لهذا الإمام المشهور، كالمعترف للشمس بالنور، أو للطود بالظهور.⁹⁸⁵

“Ve dedi ki: Ey kavmim, Bu meşhur imamın üstünlüğünü itiraf eden, güneşin ışığının varlığını itiraf eden gib, ya da açıkça görünürken büyük dağın varlığını itiraf eden gibidir.”

Burada نور ile ظهور kelimelerinin son sesleri aynıdır. Her iki kelimenin de bir önceki

kelimeleri olan شمس ile طود’un vezinleri فَعْلُ kalıbındandır.

- c) Mutevâzî Secî: Hem son harf ses uyumu, hem de vezin açısından aynı kalıptan gelen secilere mutevâzî secî denilmektedir. Örnek:

لكل جواد كَبُوءَ، ولكلّ عالم هَفُوءَ⁹⁸⁶

Görüldüğü üzere كَبُوءَ ile هَفُوءَ kelimeleri fıkraların sonuna gelmiş, her ikisinin de

son harf uyumu bulunmaktadır ve her ikisi de فَعْلَةُ kalıbından gelmektedir.

- ç) Çapraz secî: Nesirlerde pek rastlanmayan bu secî türünde, birinci ile üçüncü fasılanın ses uyumu vardır. İkinci ile dördüncü fasılanın da kendi aralarında ses uyumu vardır. On altıncı makâme bölümünde bunun örneği verilmiştir.

12.2.3. ‘Âtlı veya Mu‘cem Harflerden Müteşekkil Şiir Yazma

Arapça imlâsının ilk döneminde noktalama ile harekeleme işareti bulunmamakta idi.⁹⁸⁷ Naşr b. ‘Âsım (ö. 89/708) ile Yahyâ b. Ma‘mer, Haccâc b. Yusuf’un emri ile ilk defa noktalama işaretlerini icat etmişlerdir. Ancak âlimlerin tamamının bunu kullanması çok uzun zaman almıştır. Noktasız ve harekesiz imlâ alışkanlığı uzun asırlar devam etmiştir.

⁹⁸⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 163.

⁹⁸⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 136.

⁹⁸⁷ İsmail Durmuş, "Harf", *TDVİA*, İstanbul, 2000, XVI, 163.

Bu nedenle ilk döneme ait olan kitap ve sahifelerin okunmasında bazı zorluklarla karşılaşmış, hatta kargaşalar bile ortaya çıkmıştır.

Edebiyatta bu durumdan istifade edilerek bir şiirin tamamen noktalı harflerden (mu‘cem) ya da noktasız harflerden (‘âtl) müteşekkil olması sağlanmış ve okuyucunun ilgisi uyandırılmaya çalışılmıştır. Bunu el-Harîrî çok başarılı bir şekilde uyguladığı için aynı ustalığı Nâsîf da sergilemek istemiştir.⁹⁸⁸

Bu sanat türü ile birkaç farklı şekilde karşılaşmaktadır. Birincisi, sadece noktasız harflerle (‘âtl) şiir yazma; ikincisi, sadece noktaları harflerle (mu‘cem) şiir yazma; üçüncüsü ise şiirin bir şatırını noktalı, diğer şatırını noktasız yazma (mulemme‘a); dördüncüsü, sırasıyla bir kelimeyi mu‘cem, diğer kelimeyi muhmel yazma (hayfâ’); beşincisi de sırasıyla bir harf noktalı, bir harf noktasız yazmadır. (raktâ’).

Konuyu açıklamak için üç türe de örnek verilecektir. Ancak hacim olarak uzamaması için birer satır ile yetinilecektir.

a) Muhmel (‘âtl, noktasız harflerle) şiir yazma: [Recez]

وَاللَّهُ لِلْكَوْءِ رَصْدٌ⁹⁸⁹

كُلُّ هَوَاهُ عَامِلٌ 1

“Herkesin tamahkârlığı iş yapmaktadır. Allah da her şeyi görmektedir.

Buradaki harflerin tamamı noktasızdır.

b) Mu‘cem (noktalı harflerle) şiir yazma: [Mudâri‘]

يَتَّقِي شَيْنَ ضِنَّةٍ بَغْنِي⁹⁹⁰

يَنْتَقِي زَيْنَ جِنَّةٍ جُنَيْتٌ 1

“Bahçeden devşirilen güzelliği seçer. Zenginliğe karşılık cimrilik suçlamasından sığınır.”

⁹⁸⁸ Bkz. Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 114-118.

⁹⁸⁹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 116.

⁹⁹⁰ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 118.

Buradaki harflerin tamamı noktalıdır.

- c) Mulemme‘a مُلَمَّعَةٌ (bir şatırı ‘âtıl, diğer şatırı ise mu‘cem) şiir yazma: [Recez]

أَسْمَرُ كَالرُّمَحِ لَهُ عَامِلٌ 1
يُعْضِي فَيَقْضِي نَحْبَ شَيْقٍ⁹⁹¹

“Temrenin gözü yumulmuş gibi esmer bir mızrak. Kalpsiz sıkıntılı bir kimse gibi ölür.”

Burada sağ şatır noktasız, sol şatır noktalıdır.

- ç) Hayfâ’ (sırasıyla bir kelimesi ‘âtıl, diğerini mu‘cem) şiir yazma: [Serî’]

بَيْنَ وَرْدِ شَفَّةٍ وَارِدُهَا 1
يَبْتَغِي الْمَاءَ فَيَجْنِي الْعَسَلًا⁹⁹²

“Gülün arasında onu sulayan dudak vardır. Suyu ister ve balı devşirir.”

Burada bir kelime noktalı, diğer kelime noktasızdır.

- d) Raḫtâ’ رَقَطَاءُ (sırasıyla bir harf noktalı, bir harf noktası) şiir yazma: [Remel]

خَافَ مِنْ صُنْعِ جَمِيلٍ 1
قُلْتُ: لِي صَبْرٌ جَمِيلٌ⁹⁹³

“Güzeli yapmaktan korktu. Kendime dedim ki: güzelce sabret.”

Burada sırasıyla her harf noktalı ve noktasız olarak değişmektedir.

12.2.4. Tard-‘Aks Sanatı

Bir metni sağdan sola normal düzeninde okumaya tard, tersinden okumaya ise ‘aks denilmektedir.⁹⁹⁴ Bu sanatın dört farklı biçimi vardır:

- e) Kelime tard-‘aks’ı: Kelimelerin sağdan sola ve soldan sağa okunması (harfler değil) durumunda yine anlamlı olması durumuna denilmektedir. On dokuzuncu makâmenin değerlendirilmesinde şiir tam olarak verilmiştir. Anlaşılması için burada bir satırı tekrar verilecektir: [Kâmil]

⁹⁹¹ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 119.

⁹⁹² Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 121.

⁹⁹³ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 121.

⁹⁹⁴ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 159.

- 1 حَلُّمُوا فَمَا سَاءَتْ لَهُمْ شَيْمٌ
سَمَّحُوا، فَمَا شَحَّتْ لَهُمْ مِنْنٌ
- 2 مِنْنٌ لَهُمْ شَحَّتْ، فَمَا سَمَّحُوا
شَيْمٌ لَهُمْ سَاءَتْ، فَمَا حَلُّمُوا⁹⁹⁵

Nâsîf burada bir sanat unsuru daha ekleyerek sağdan sola okunduğunda medih, soldan sağa okunduğunda zemm ifadesinin anlaşılmasını sağlamıştır.

- f) Harflerin t̄ard-‘aks’ı: Harflerin sağdan sola ve soldan sağa okunabilmesidir.
[Remel]

- 1 قَدْ حَلَا كَاذِبٌ وَعَدِ تَابِعٌ
لُعْبًا تَدْعُو بِذَاكَ الْحَدَقُ⁹⁹⁶

Görüldüğü üzere bu satırdaki harfler soldan sağa okunduğunda yine aynı metin ortaya çıkacaktır.

⁹⁹⁵ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 144.

⁹⁹⁶ Nâsîf el-Yâzicî, *a.g.e.*, s. 157.

SONUÇ

Makâme kelimesi hicrî üçüncü asıra kadar sadece sözlük anlamında kullanılırken daha sonra bir edebî tür olarak terim anlamını kazanmıştır. Şimdiye kadar yapılan makâme tanımlarının tamamında kapsam sorunu olduğu görülmüştür.

Edebiyat sahnesine önce hitâbî makâmeler gelmiş, ardından ise hikâye ve i'âmî türleri geliştirilmiştir.

Hitâbî makâmelerde gerçek olaylar anlatılmaktadır. Zayıf olan kimse, karşısındaki güçlü olan kişiyi dildeki hitabet gücü sayesinde ikna etmektedir. İlk hitâbî makâme yazarı İbn Kuteybe'dir. Hitâbî türdeki makâmeler, hikâye ve i'âmî türdekilere göre edebî sanat açısından daha zayıf kalmıştır.

Hikâye makâmelerinin, günümüz Arap romancılığının ilk aşaması olarak değerlendirilmesi mümkündür. Makâme türünü doğrudan roman ya da tiyatro olarak değerlendirmek yanlıştır. İlk hikâye türü makâme yazan edip, el-Hemedânî'dir. Bu tür makâmeler şekil açısından Kur'an-ı Kerim'in derin tesiri altında kaldığı görülmüştür. el-Hemedânî, Hintlerin *Kelile ve Dimne*'si ile Fârisîlerin bin bir gece masallarından etkilenerek Arap edebiyatında daha önce görülmeyen hayâlî hikâyeler yazma yöntemini başlatmıştır. Arapça'da makâme kelimesi kullanıldığında ilk akla gelen, hikâye türündeki makâmelerdir.

Hikâye türü makâmelerin tercüme edilmesi durumunda içerikteki sanatların çoğunun kaybolması ve bazı durumlarda konu anlaşılmaz hale gelmesi nedeniyle bunların tercümelerinde ilave açıklamaların yapılması zorunlu olmaktadır.

İ'âmî makâmeleri ilk ortaya çıkaran edip Ebû 'Âmir b. Şuheyd'dir. İ'âmî makâmelerde okuyucuya belirli konulardaki bilgiler, secî'li ifadelerle verilmeye çalışılmıştır.

Makâmelerin başlıklandırılması, ilk ortaya çıkışından günümüze kadar bazı aşamalardan geçmiştir. Makâmelerin ilk yazarı olan İbn Kuteybe, başlıklarda sadece makâmât kelimesini kullanırken, el-Harîrî buna şehir isimlerini de eklemiştir. es-Sarakusî ise her makâmenin başına sıra sayılarını ilave etmiştir.

Hikâye kurgularında, hadis rivayet ilminden etkilenilerek olayı anlatan bir râvînin ismi verilmiştir. Hikâyelerin tamamının hayalî olması nedeniyle bu râvîler de hayalîdir.

İ'lâmî makâmelerde ise râvî olarak hayvanlar, bitkiler ve cansız maddeler insan gibi konuşturulmuştur.

Makâme edebiyatının İslam coğrafyasında çok rağbet görmesi sonucu, Müslümanların temas halinde olduğu diğer dillerde de makâmelerin yazılmaya başlandığı görülmüştür. Farsça, İbrânîce, Süryânîce, İspanyolca, Hint dili ve Malaycada birer makâme yazılmıştır.

Makâmelerin bağımsız bir tür olmayıp onların birer roman ya da tiyatro eseri olduğu iddiaları Batı dünyasında ortaya atılmış ancak bu görüşler kabul görmemiştir.

İlk ortaya çıkışından günümüze kadar 64 makâme müellifi tespit edilebilmiştir. Bunlardan bazıları birden fazla makâme yazmıştır. Telif edilen makâmelerin çoğu hikâye türündendir. Onun ardından i'lâmî makâmeler geldiği ve en az telif edilen türün ise hitâbî makâmeler olduğu görülmüştür.

Makâme şerhleri sadece el-Hemedânî, el-Ĥarîrî, ez-Zemaḥşerî ve es-Suyûtî için yapılmıştır. Diğer makâmelerin şerhleri bulunmamaktadır. Bazı müellifler kendi makâmelerindeki kapalılığı gidermek için bilgi notları ekleyerek bu ihtiyacı gidermeye çalışmışlardır.

Makâme edebiyatının son dönem müelliflerinden olan Nâsîf el-Yâzîcî, eğitim seviyesi yüksek Hristiyan bir aileye mensuptur. Nâsîf, Fransa ve ABD'nin Lübnan bölgesindeki faaliyetleri içerisinde yer almıştır. Toplumun her kesimi ile iyi geçinmeye çalışmış ancak Arap milliyetçilik hareketini başlatanlar arasında bulunmuştur. Gramer, şiir, belagat ve mantık kitapları yazmıştır. Matbaanın Lübnan'da kurulması ile Nâsîf'in eserleri basılmış ve Arap dünyasında rağbet görmüştür. En çok basılan ve şöhret bulan eseri de *Mecma'u'l-baḥreyn* olmuştur.

Kitabın adının *Mecma'u'l-baḥreyn* (iki denizin birleşme yeri) olarak konulmasının nedeni, şiir ile nesrin bir arada kullanılarak hikâyeler anlatılmış olmasıdır.

*Mecma'*da 199 adet Kur'an-ı Kerim iktibası bulunmaktadır. Garîbu'l-Kur'an kelimeleri çok yoğun kullanılmıştır. Hadis iktibasları ise sadece dört adet olarak tespit edilebilmiştir.

Nâsîf'in, el-Hemedânî ile el-Ĥarîrî'nin etkisinde kalmış olduğu görülmekle birlikte kendisi hakkında yapılan taklit suçlamasının yersiz olduğu gösterilmiştir. Nâsîf

hikâyelerinde hile, edebî terimler, mahkeme, İslam öncesi ve sonrası Araplara ait gelenekler, yıldız hikâyeleri, dil bilimi, gurbet ve telif hakları gibi konuları ele almıştır.

*Mecma'*da bazı bilinçaltı mesajlar verilmeye çalışılmıştır. Bunlardan en önemlisi Arap milliyetçiliğidir. Zaman zaman Hristiyanların ahlakını öven unsurlara da rastlanmaktadır. Kur'an-ı Kerim ile fıkıh ilmine ait terimlerin hikâyelerde sıkça kullanılması, okuyucuda müellifin Müslüman olduğu izlenimini oluşturmaktadır.

Hikâyeler anlatılırken genel kültür bilgileri âdeta şaşırtma amacıyla verilmiştir. Sıkça kullanılan kelimelerin farklı yönleri gösterilmiş, meşhur Arap şair ve dilbilimcilerine atıflar yapılmıştır. Arap asıllı olmayanlara mümkün mertebe yer verilmemiştir.

*Mecma'*daki şahıslara bakıldığında, sadece bir râvî (Suheyl b. 'Abbâd), bir başkahraman (Meymûn b. Hizâm) ve iki kahramanın (Receb ile Leylâ) isminin geçtiği görülmektedir. Hikâyelerde rol alan diğer şahısların isimleri verilmemiştir.

Mecma' u'l-bahreyn 60 makâmeden oluşmaktadır ve şekil özellikleri açısından el yazma kitapları ile matbu kitaplar arasındaki geçiş dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Hristiyan ve Müslüman birçok önde gelen kişi bu kitaba şiir şeklinde taktirler yazmıştır. *Mecma'*daki dipnotlar modern yöntem ile eklenmiştir.

*Mecma'*daki makâmelerin başlıklarında bazen yer adları, bazen de konu içeriğini ifade eden terkipler kullanılmıştır. Metinlerde garîb lafızlar çok fazla kullanılmış, cümle yapıları ise genelde çok kısa tutularak her cümle secî'li bitirilmiştir.

Makâmelerde 188 adet şiire yer verilmiş, bunların en uzununun 30 satırlık olduğu görülmüştür.

Hikâyeler giriş, gelişme ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Girişte rivayet senedi verildikten sonra gelişme kısmında yaşlı Meymûn'un üstün dil yeteneği sayesinde insanlardan menfaat elde etme hadiseleri anlatılmaktadır. Sonuç kısmında ise râvî ile kahraman birbirinden ayrılmaktadır.

Nâsîf bazen metinlerin içinde belagat açıklamaları yapmaktadır. Beyân ve bedî'i sanatların hemen hemen tamamına rastlanmaktadır. *Mecma'*ı hakkıyla okuyan ve terimlerini ezberleyen kimse, edebî güzellik dışında bilgi açısından şu alanlarda genel kültüre sahip olacaktır: Garibu'l-Kur'an, genel garîb lafızlar, belirli alanlarda özel terimler, cahiliye Arap tarihi, cahiliye Araplarının kültürel yapısı, Arapça dilbilimi ve belagat

incelikleri, Arap ediplerin yaşantılarından kesitler, darb-ı meseller ve şehirlerin isimleri ile lakapları.

Yapılan çalışmanın neticesinde şu hususlar yeni araştırmalar için önerilmektedir:

Makâmeler tek bir kelime olarak değil, üç farklı tür olarak (hitâbî makâme, hikâye makâmesi, i'lâmî makâme) zikredilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde kavram kargaşası devam edecektir. Makâme edebiyatının zirvesi olarak sadece el-Harîrî'nin ismi zikredilmektedir. Ancak es-Suyûtî'nin de onun yanında anılması gerekmektedir.

Birçok makâmenin henüz el yazma halinde kaldığı ve tahkikinin yapılarak yayınlanması gerektiği görülmüştür. Örneğin el-Gazzâlî'nin *el-Makâmetu's-sundusiyye fî necâti vâlidey seyyidi'l-beriyye*'si, Muhammed b. Korkmas b. Abdillâh'ın *el-Makâmâtü'l-felsefiyye ve't-tercumânâtu's-sûfiyye*'si, Muhammed Kâsım eş-Şîrâzî'nin, *Ṭayfu'l-hayâl fî'l-munâzara beyne'l-ilmî ve'l-mâlî*, Muhammed b. Süleyman et-Tilimsânî'nin *el-Makâmetu'l-heytiyye ve's-şîrâziyye*'si bunların arasında zikredilebilir.

Makâmelerin sadece dört tanesinin şerhi yapılmıştır. Bu nedenle kalanların birçoğunun şerhinin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abbâs Hânî Cerrâh, *el-Mağâmâtu'l-'arabiyye ve âşâruhû fî'l-'âdâbi'l-'âlemiyye*, Ammân, 2014.
- Abdu Yeşû', *Pardaisa dha Eden*, thk. Gabriel Cardahi, Beyrut, 1889.
- Abdu'l-Hafiz Haymî, *Nizâmu's-şurta fî'l-ğarbi'l-islâmî*, Basılmamış Doktora tezi, Oran Üniversitesi, 2015.
- Abdulaziz b. Bâz, Abdurrezzâk 'Afîfî, *Fetâvâ el-İecneti'd-dâime li'l-buḥûs*, XII, 187. I-XXII, Dâru'l-'Âsime, Riyad, 1998.
- Abdullah Fikri Paşa, *el-Mağâmetu'l-fikriyyeti's-sunniyye fî'l-memleketi'l-bâṭiniyye*, 1898.
- Abdullatîf et-T'îbâvî, “eş-Şeyh Nâsîf el-Yâzci ba'du rasâilihî ve kaşâidihî elletî lem tunşer”, *Mecelletu'l-Mecma'*, Sayı: 43, cilt: 2, s. 326-340.
- Abdurrezzak Ahmed Kandil, *el-Mağâmetu'l-ibriyye beyne't-te'eşsur ve't-te'sîr*, Kahire, 2005.
- Abdurrezzâk, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî (ö. 211/827), *el-Muşannef* (nşr. Heyet), Dâru't-Te'sîl, I-X, Kahire 1435/2015.
- Abdusselam Muhammed Harun, *Ḳavâ'idu'l-implâ'*, Mektebetu'l-Enclû, Kahire, 1993.
- Acar, İrfan C., *Lübnan Bunalmı ve Filistin Sorunu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- el-Aḥfeş el-Evsat, *el-Ḳavâfi*, Dimeşk, 1970,
- Aḥmed b. Ḥanbel, Ebû 'Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî (ö. 241/856), *el-Musned* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvût), Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Ahmed eş-Şâyib, *el-Uslûb*, Mektebetu'n-Nehḍati'l-Misriyye, 2003.
- Ahmed Muhtâr Abdulhamîd Ömer, *Mufcemu'l-luğati'l-'arabiyyeti'l-mu'âsira*, 'Âlemu'l-Kutub, 2008, I-IV.
- Ahmed Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâğâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Âişe Aburrahmân, *el-İcâzu'l-beyânî li'l-ḳur'ân*, Dâru'l-Me'ârif, Kâhire.
- 'Alâvine, Ahmed “Eşeru'l-ḳur'ânî'l-kerîm fî kitâbâti'l-Yâzci”, *Mecelletu Mecma' il-luğati'l-'arabiyye*, Sayı: 86, 2011, s. 1048-1066.
- el-A'lem eş-Şentemerî, Ebû'l-Ḥaccâc Yûsuf b. Suleymân b. 'İsâ el-Endelusî (ö. 476/1084), *Eş'âru's-şurâ' i's-sitteti'l-câhiliyyîn*, Beyrut, 1983.
- Ali Hasen Fâ'ûr, *Divânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- Ali Paşa Mübârek, *'Alemü'd-dîn*, Matba'atu Ceride, 1882.
- 'Alîyyul-Ḳârî, Ebu'l-Ḥasen Nûreddîn Ali el-Mollâ (ö. 1014/1605), *el-Maşnû' fî ma'rifeti'l-ḥadîsi'l-mevdû' (el-Mevdû' âtu's-suğrâ)* (nşr. 'Abdu'l-Fettâh Ebû Ğudde), Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1398.
- Allen, Roger, *The Arabic Literary Heritage*, Cambridge University. Press, 1998.
- el-'Amîdî, Ebû Sa'd Ebû Sa'd Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed el-'Amîdî (ö. 433/1042), *el-İbâne 'an serikâti'l-mutenebbî lafzen ve mânen* (nşr. İbrâhîm ed-Desûkî el-Bisâṭî), Dâru'l-Me'ârif, Ḳahire, 1961.

- Arat, Reşit Rahmeti, *Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1946.
- el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdillâh (ö. 395/1005 civarı), *Cemheretu'l-emşâl*, I-II, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- el-Aşma‘î, Ebû Sa‘îd ‘Abdumelik b. Karîb b. ‘Alî b. Aşma‘ (ö. 216/831), *Fuḥûletu’ş-şurâra* (nşr. Cemil ‘Abdullâh ‘Avîda), 1430/2009.
- Âşık, Nevzat, *Hicrî IV. Asırdan Sonra Makâmât Yazanlar*, D.E.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, Sayı: 2, İzmir, 1985.
- Atik, Aydın, “Arap Dilinde Noktalama İşaretleri: Tarih ve Uygulama”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 23, 91-102.
- Aydın, Ayşe H., *Osmanlı İmparatorluğunda Ayrılkçı Arap Örgütleri*, Araba Yayınları, İstanbul, 1993.
- Aydın, Mustafa, *Arap Dili Belagatında Bedî’ İlmî ve Sanatları*, İşaret yay., İstanbul, 2018.
- Bâb ‘Âlem, *eş-Şeyh Nâsîf el-Yazcî, ḥayâtuhû ve e’ mâluhû*, Basılmamış Doktora tezi, Aligarh Muslim University, 2012.
- Bai Hong Wei, *Maḳâmâtü’z-Zemahşerî*, Yüksek Lisans Tezi, Ürdün Üniversitesi, 1997.
- el-Bâkîllânî, *İ’câzu’l-kur’ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakar, Dâru’l-Me’ârif, 1997.
- Bedî’u’z-zamân el-Hemedânî, Ebû'l-Faḍl Aḥmed b. el-Ḥuseyn (ö. 398/1008), *el-Maḳâmât* (nşr. Muḥammed ‘Abduh), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005.
- el-Begâvî, Ebû Muḥammed el-Ḥuseyn b. Mes‘ûd b. Muḥammed b. el-Ferrâ‘ (ö. 516/1122), *Me‘âlimu’t-tenzîl fî tefsîri’l-kur’ân* (nşr. Muḥammed ‘Abdullâh en-Nimr), I-VIII, Dâru Ṭaybe, 1417/1997.
- el-Belâzurî, Aḥmed b. Yaḥyâ b. Câbir (ö. 279/893), *Ensâbu’l-eşrâf* (nşr. Suheyl Zekkâr, Riyâd ez-Zirikli), I-XIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1417/1996.
- Belbeşîr Lḥasen, *Terkîbu’l-cumle fî maḳâmâtî’l-Ḥarîrî*, Tilimsan Üniversitesi, 1994.
- Bostancı, Ahmet, “Kur’ân-ı Kerim’de Fâsıla Uyumu”, *İslâmî İlimler Dergisi*, Yıl 2, Sayı 1, Bahar 2007 (87-118).
- Bozkurt, Abdulgani, *Lübnan’ın Sosyal Yapısı, Siyasi Tarihi ve Hizbullah*, KTÜ S.B.E. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon, 2010.
- Bréhier, Louis, “Crusaders”, *The Catholic Encyclopedia*, Volume IV, Yeniden düzenleyen: Potter Douglas J., New York, 1908.
- Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Leiden, 1943-1949.
- el-Buḥârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî (ö. 256/870), *el-Camî’u’s-şahîḥu’l-müsnedu’l-muḥtaşar min umûri rasulillah (sav) ve sunenihi ve eyyâmih*, Beytu’l-Efkâr, Riyad, 1998.
- ———, *et-Târîhu’l-kebîr* (nşr. Hâşim en-Nedvî), I-VIII, Dâru'l-Fikr.
- Bulut, Feyza, “Metinlerarasılık Kuramının Kavramsal Çerçevesi”, *Edebî Eleştiri Dergisi*, Cilt 2, Sayı: 1, Nisan 2018.
- el-Câhîz, Ebû ‘Oşmân ‘Amr b. Baḥr b. Maḥbûb el-Kinânî el-Leyşî (ö. 255/869), *el-Buḥalâ‘* (nşr. Aḥmed el-‘Avâmîrî Bek, Ali el-Cârim Bek), I-II, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001.

- _____ *el-Beyân ve't-Tebyîn*, I-III, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423/2002.
- _____ *el-Burşân ve'l-urcân ve'l-umyân ve'l-hûlân*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1410/1989.
- _____ *el-Meḥâsin ve'l-'eddâd*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423/2002.
- el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî (ö. 393/1003), *Tâcu'l-luġa ve şîḫâhu'l-'arabiyye* (nşr. Aḫmed 'Abdulġafûr 'Atṭâr), I-VI, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1407/1987.
- Cobban, Helena, *The Making of Modern Lebanon*, Hutchinson Ltd., Tipree, Essex, UK, 1985.
- Colleo, Thomas, "The Mamluks", *The Columbia Encyclopedia*, Sixth Edition, New York Columbia University Press, New York, 2001, Updated July 2005.
- Colleo, Thomas, *Lebanon, a Country Study*, Library of Congress Reserch Division, Washington D.C., 1989.
- Corcî Zeydân, *Terâcimu meşâhîri's-şark fi'l-ḫarnî't-tâsî 'aşera*, Lübnan, Dâru Mektebeti'l-ḫayât.
- el-Curcânî, Ebû Bekr 'Abdulḫâhir b. Abdurrahman (ö. 471/1079), *Esrâru'l-belâġa fi'ilmî'l-beyân* (nşr. Abdulhamîd Hindâvî), Beyrut, 1422/2001.
- _____, *Delâilu'l-îcâz fi'ilmî'l-me'ânî* (nşr. Abdulhamîd Hindâvî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1422/2001.
- Çakan, İsmail Lütîfî, *Hadis Edebiyatı*, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1996.
- Çiçek, Hacı, "el-Harîrî'nin Maqâmât'ında Geçen Darbimesellerin Analitik Kritiġi", *NEÜ İFD*, 41, 2016, s. 73-101.
- Çiyan, Hakkı Yılmaz, *Manda İdaresinden Sonra Lübnan ve Lübnan-Türk İlişkileri*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üni. SBE, Elazığ, 2007.
- eḡ-Ḍabbî, el-Mufaḍḍal b. Muḫammed b. Ya'lâ b. Sâlim (ö. 168/785 civârı), *Emsâlu'l-'arab* (nşr. İhsan Abbâs), Dâru'r-Râidi'l-'Arabî, Beyrut 1981.
- *Dâ'iratu'l-me'ârifî'l-islâmiyye*, I-XXXIII, Merkezi's-şâriḫa li'l-ibdâ'i'l-fikrî, 1998.
- Ḍayf, Şevḫî, *el-Maḫamât*, Dâru'l-Ma'rife, Kahire, h. 1119.
- Dehdari, Meisa, "Maqamats by Hariri vs. Maqamat by Hamidi", *Journal of Basic and Applied Scientific Research*, ISSN 2090-4304, TextRoad Publication, 2013.
- Drexler, Ferdinand, *Geschichte der Maroniten des Libanon unter politischem Blickpunkt mit besonderer Berücksichtigung der modernen Forschung*, Viyana, 2012.
- Drory, Rina, *Encyclopedia of Arabic Literature*, (Ed. J. S. Meisami, P. Starkey), Routledge, 1998.
- Durmuş, İsmail, "Transkripsiyon", *TDVİA*, XLI, 308, İstanbul, 2012.
- Ebû 'Âmir b. Şuheyd, *et-Tevâbî ve'z-zevâbî*, Dâru Şâdir, Beyrut, 1996.
- Ebu Ali el-Ḳâlî, *Kitâbu'l-emâlî*, Mısır, 1975.
- Ebû Manşûr eş-Se'âlibî, 'Abdulmelik b. Muḫammed b. İsmâil (ö. 429/1038), *Hâşsu'l-hâşş* (nşr. Hasen el-Emîn), Dâru Mektebeti'l-ḫayât, Beyrut.
- Ebû 'Ubeyd Ḳâsım b. Sellâm el-Herevî (ö. 224/839), *el-Emsâl* (nşr. Abdulmecid Ḳaṭâmiş), Dâru'l-Me'mûn, 1400/1980.

- Ebû Ya'lâ, Aḥmed b. 'Alî el-Mevşilî (ö. 307/920), *el-Musned* (nşr. Heyet), I-VI, Dâru't-Te'sîl, 1438/2017.
- Ebu'l-Faḍl Beyhaḳî, *Târîḫ-i Beyhaḳî*, thk. Ali Ekber Feyyaz, Meşhed, 1962.
- İkinci, Abdullah, "İslam Şehrinde Mistik Bir Kavram: Mecma'ül-Bahr", *3. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, s. 93-101.
- İkinci, İsmail, *Tasavvuf Şâiri Nablusî ve Şiirleri*, İksad Yay., Ankara, 2020.
- el-Faḥûrî, Hannâ, *Târîḫü'l-edebî'l-'arabî*, Dâru'l Cîl, Beyrut, 1986.
- el-Farage, Abdullah, *Fennu'l-maḳâmât fi'l-enderus maḳâmâtü's-Sarakustî enmûzecen*, Yüksek Lisans Tezi, Ba's Üniversitesi, 2010.
- Er, Rahmi, *Bed'üzzamân el-Hemezânî'nin Makâmeleri*, MEB Yayınevi, Ankara 1991.
- Erol Ayyıldız, "Makâme", *TDVİA*, I-XLIV, İstanbul, 2013.
- Esmâ' 'Avde el-Hasenât, *el-Hayâtu'l-'ilmiyye fi'l-muctema' el-memlûkî min ḫilâlî makâmâtî's-Suyûtî*. Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Mu'te Üniversitesi, 2013.
- el-Ezherî, Ebû Manşûr Muḥammed b. Aḥmed b. el-Herevî (ö. 370/981), *Tehzîbu'l-luḡa* (nşr. Muḥammed Mir'ab), I-VIII, Dâru İḫyâ't-Turâsî'l-'Arabî, Beyrut, 2001.
- el-Ezraḳî, Ebû'l-Velîd Muḥammed b. 'Abdullâh el-Ġassânî (ö. 250/864), *Aḫbâru mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âşâr* (nşr. Ruşdî es-Şâlih Mulaḫḫas), I-II, Dâru'l-Endelus, Beyrut, 1403/1983.
- Feraḫ Nâz Ali Şafder, *el-Maḳâme beyne'l-edebî'l-'arabî ve'l-fârisî el-Harîrî ve'l-Ḥamîdî ḫuşûsan*, Beyrut, 2011.
- Ferrando, Ignacio, el-Maḳâmâtü'l-luzûmiyye li Ebî't-Ṭâhir es-Sarakustî ve şudûru tercümetin lehâ ile'l-luḡatî'l-işbâniyye", *Revue des études andalouses*, Sayı: 27 (2002), pp. 57-66.
- Fück, Johann, *Die Arabischen Studien in Europa bis in den Anfang des 20. Jahrhunderts*, Otto Harrassowitz Verlag, Leipzig, 1955.
- el-Gazzâlî, Ebû Ḥâmid Muḥammed b. Muammed (ö. 505/1112), *İḫyâ'u 'ulûmi'd-dîn*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût.
- _____, *Maḳâmâtü'l-'ulemâ' beyne yedeyi'l-ḫulefâi ve'l-'umerâ'*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 2003.
- _____, *el-Maḳâmâtü's-sundusiyye*, Staatsbibliothek zu Berlin, kayıt no: PPN820533475, 206 no'lu varak <http://resolver.staatsbibliothek-berlin.de/SBB0001968D00000000>.
- Gökbilgin, M. Tayyib, "Lübnan", *Bellethen*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt X, Sayı: 40, Ankara, Ekim 1946.
- Gökdemir, Ahmet, "Osmanlı'da Dâd Harfi Tartışmaları Bağlamında Ali B. Süleyman el-Mansûrî'nin Yeri". *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Haziran 2017): 245-257.
- Gülle, Sıtkı, "Arap Edebiyatında 'Makâme' ve el-Harîrî'nin Osmanlı Medreselerinde Yüksek Arapça Öğretimi Çerçevesinde Okutulan 'el-Maḳâmât'ı", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, İstanbul, 2000.
- _____, *el-Harîrî- Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*, Basılmamış Doktora tezi, İ.Ü. S.B.E., İstanbul, 1995.

- Hacı, Çiçek, “el-Harîrî'nin Maqâmât'ında Geçen Darbimesellerin Analitik Kritiği”, *NEÜ İFD*, 41, 2016, s. 73-101.
- el-Hâdî Ömer el-Feytûrî en-Neccâr, *Usûlu maqâmâti Bedî'îz-zemân el-Hemedânî*, Yüksek Lisans Tezi, Bingazi Üniversitesi, 1994.
- Hakim, Yusuf, *Osmanlı Döneminde Suriye*, Al-Nahar Yayınları, Beyrut, 1991.
- Auji, Hala, *Printing Arab Modernity*, Brill, Leiden, 2016.
- el-Halîl b. Ahmed, Ebû 'Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 170/787), *el-Cumel fî'n-nahv* (nşr. Fahrû'd-Dîn Kâbâve), 1416/1995.
- _____ *Kitâbu'l-'ayn* (nşr. Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâ'î), I-VIII, Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 1988.
- el-Harbî, İbrâhîm, Ebû İshâk İbrâhîm b. İshâk el-Bağdâdî (ö. 285/898), *Ğarîbu'l-ğadîs* (nşr. Suleymân İbrahim Muhammed el-'id), I-III, Câmî'atu Ummî'l-Kurâ, Mekke, 1405 H.
- el-Harîrî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. 'Alî el-Başrî (ö. 516/1122), *el-Maqâmât* (nşr. Yûsuf Bîkâ'î), Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, Beyrut, 1981.
- el-Hârizmî, Ebû Bekr Muhammed b. el-'Abbâs el-Hârizmî (ö. 383/993), *el-Emsâlu'l-muvellede*, el-Mecma'u's-Şekâfî, Abu Dabî, 1424/2003.
- _____, *Mufîdu'l-'ulûm ve mubîdu'l-humûm*, el-Mektebetu'l-'Unşuriyye, Beyrut, 1418/1997.
- Hemmâm b. Munebbih, Ebû Uğbe eş-Şan'ânî (ö. 131/749), *Şahîfetu Hemmâm b. Munebbih* (nşr. Alî Hasen Alî Abdulhamîd), el-Mektebu'l-İslâmî, Dâru 'Ammâr, Beyrût, 'Ammân 1407/1987.
- Hilâl, Muhammed Ğuneymî, *el-Edebu'l-mukâran*, Nehdatu Mısır Yay., Gize, 2008.
- Hirschler, Konrad, *Medieval Damascus: Plurality and Diversity in an Arabic Library*, Edingburgh University Press, 2016.
- Hittî, Filip, *Târîhu lubnân*, Dâru's-Şekâfe, Beyrut, 1985.
- el-Huşarî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali, *Zehru'l-âdâb ve semri'l-elbâb*, thk. Zeki Mubârak, Dâru'l-Cil, Beyrut.
- İbn 'Abdi Rabbih, Ebû 'Amr Ahmed b. Muhammed (ö. 328/940), *el-'Iğdu'l-ferîd*, I-VIII, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1404/1983.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî (ö. 321/933), *Cemheretu'l-luğâ* (nşr. Remzî Munîr Ba'lebekkî), I-III, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1408/1987.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr 'Abdullâh b. el-'Absî (ö. 235/850), *el-Muşannef*, (nşr. Sa'îd el-Lağhâm), I-VIII, Dâru'l-Fikr.
- İbn Ebî'd-Dunyâ, Ebû Bekr 'Abdullâh b. Muhammed el-Kureşî (ö. 281/894), *el-Ğıybe ve'n-nemîme* (nşr. Fâdil b. Halef el-Hammâde), I-VIII, Dâru Atlasi'l-Hadrâ', Riyad 1433/2012.
- İbn Ebî'l-Hişâl, *Rasâil*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1988.
- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvîni (ö. 395/1005), *el-İtbâ' ve'l-muzâvece* (nşr. Kemâl Mustafa), Mektebetu'l-Hâncî, Kâhire.
- İbn Hâbib, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hâbib el-Bağdâdî (ö. 245/860), *el-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Dâru'l- Âfâki'l-Cedîde, Beyrut.

- İbn Hacer el-‘Asqalânî, Ebû'l-Fağl Ağmed b. ‘Alî (ö. 852/1448), *el-İşâbe fî temyîzi's-sahâbe* (nşr. ‘Âdil Ahmed ‘Abdulmevcûd, Alî Muhammed Mu‘avvağ), I-VIII, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut 1415/1994.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed ‘Abdumelik b. Hişâm el-Hîmyerî (ö. 213/829), *es-Sîretu'n-nebeviyye*, I-II, Mektebetu Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, Mısır, 1375/1955.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dineverî (ö. 276/890), *el-Me‘ânî'l-kebîr fî ebyâti'l-me‘ânî* (nşr. Sâlim el-Kerenkevî), I-III, Dâiratu'l-Ma‘ârifil-‘Oşmâniyye, Haydarâbâd, 1368/1949.
- _____, *Ğarîbu'l-kur‘ân* (nşr. Sa‘îd el-Lihâm).
- _____, *‘Uyûnu'l-ahbâr*, I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, Beyrut.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fağl Muhammed b. Mukerrem b. ‘Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî (ö. 711/1311), *Lisânu'l-‘arab*, I-XV, Dâru Şâdir, Beyrût 1414/1993.
- İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım (ö. 328/940), *ez-Zâhir fî me‘ânî kelîmâti'n-nâs* (nşr. Hâtım Şâlih eđ-Dâmin), I-II, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1412/1992.
- İbnu's-Sikkî, Ebû Yûsuf Ya‘kûb b. İshâk (ö. 244/859), *İslâhu'l-mantık* (nşr. Muhammed Mar‘ab), Dâru İhyâ’i't-Turâşil-‘Arabî, 1423/2002.
- _____, *Kitâbu'l-elfâz* (nşr. Fahrüddîn Kabâve), Mektebetu Lubnân, 1998.
- İbrâhîm el-Beyhağî, İbrâhîm b. Muhammed el-Beyhağî (ö. 320/932), *el-Mehâsin ve'l-mesâvî*, Dâru'l-Me‘ârif, 2009.
- İbrahim Fethî, *Mu‘cemu muştalahâti'l-edebîyye*, Safâkas, 1986.
- İmru’u'l-Kays, İbn Hucr b. el-Hâriş el-Kindî (ö.hö. 76/545), *Dîvânu İmri’i'l-Kays* (nşr. ‘Abdurrahmân el-Muşâvî), Dâru'l-Ma‘rife, Beyrut 1425/2004.
- İnâs Nu’mân İzri‘, *et-Tenâşş fî şîri ‘Aliyy el-Halîlî*, Bîrzeit Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- İsa İskender Ma’lûf, *el-Meşâyihu'l-Yâzciyyîn*, el-Matba‘atu'l-Muħlişiyye, Deyru'l-muħlis, 1945.
- İsa Mihâil Sâbâ, *eş-Şeyh Nâsîf el-Yâzci*, Dâru'l-Me‘ârif, Beyrut, 1965.
- el-İşbehânî, Ebû'l-Ferec ‘Alî b. el-Huseyn el-Kureşî (ö. 356/967), *el-Eğânî*, I-XXV, Dâru İhyâ’i't-Turâşil-‘Arabî, Beyrut, 1415 h.
- İvaç, Yusuf Nur, *Fennu'l-makâmât beyne'l-meşriķ ve'l-mağrib*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1979.
- Juddon, J. A., *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Wiley-Blackwell Yay., Chichester, 2013.
- el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Fezzârî, *Subħu'l-e’sâ fî şinâ’ati'l-inşâ’*, I-XV, Beyrut.
- Kampf, Saul Isaac, *Die ersten Makâmen aus dem Tachkemoni oder Divan des Charisi*, Berlin, 1845.
- Karaca, Ahmet Cevdet, *Arap Edebiyatında Makâme ve Bazı Makâmât Örnekleri*, Uludağ Üniversitesi S.B.E., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2005.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, I-VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- Kâsım b. Sellâm, Ebû ‘Ubeyd el-Herevî (ö. 224/839), *el-Ğarîbu'l-muşannef*, I-II, Medine, 1996.
- _____, *el-Emşâl* (nşr. Abdulmecid Kaţâmîş), Dâru'l-Me’ mûn, 1400/1980.

- Kâsim es-Sarağustî, Ebû Muhammed Kâsim b. Şâbit el-'Avfî (ö. 302/915), *ed-Delâil fî ğarîbi'l-ĥadîs* (nşr. Muhammed b. Abdullâh el-Ķannâs, I-III, Mektebetu'l-'Ubeykân, Riyad, 1422/2001).
- Kâtib Çelebi, Mustafa b. Abdullâh Hâcî Halife (ö. 1067/1957), *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kutubi'l-funûn*, I-VI, Mektebetu'l-Muşennâ, Bağdad, 1941.
- Katsumata, Naomi, "The Style of the Maqâma: Arabic, Persian, Hebrew, Syriac", *Arabic and Middle Eastern Literatures*, Vol. 5, No. 2, 2002, 117-137.
- Kevser, Azad, *Lübnan'da Toplumun Yapısının Devlet Yönetimine Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, M.Ü. Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.
- Koçak, İnci, Al-Harîrî'nin Makâmât'ındaki Bazı Atasözleri ve Deyimler, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30 Sayı: 1.2 Sayfa: 185-192 Yayın Tarihi: 1982.
- Korkmaz, Bülent, *Edeb-i Tıbbî Makâmeleri Işığında es-Suyûtî ve Makâme Sanatına Katkıları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, 2011.
- Kreutner, Rudolf, *Der Weltpoet Friedrich Rückert, Dichter Orientalist Zeitkritiker*, Wallstein Verlag, Göttingen, 2016.
- Kristeva, Julia, "Le mot, le dialogue et le roman", *Critique*, s. 38-65, 1967.
- Lebîd b. Rabî'a, Ebû 'Aķil Lebîd b. Rebî'a b. Mâlik el-'Âmirî (ö. 41/662), *Dîvânü Lebîd b. Rebî'a el-'Âmirî* (nşr. Ħamdü Tammâs), Dâru'l-Ma'rife, 1425/2004.
- *Makâmâtü'l-Hanefî ve İbn Nakîyâ ve ğayrihimâ*, Muhakkiki belirsiz. Matbaat-ı Ahmed Kâmil, İstanbul, 1911.
- Malays, Mélanges, "Javanais Et Polynésiens", *Nouveau Journal Asiatique*, Sayı: 8, Paris, 1831.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, Dâru İhyâi't-turâşî'l-'arabî, Beyrut, 1985.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû 'Urve Ma'mer b. Râşid el-Ezdi (ö. 153/770), *el-Câmî* (nşr. Ħabîbu'r-Raĥmân el-A'zamî), I-II, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1403/1982.
- Masha İtzhaki, "La maqâma - circulation d'un genre: d'al-Harîrî a al-Harîzi, de l'arabe a l'hebreu, de l'Est a l'Ouest", *Arabica*, Vol. 56, 2009.
- Matti, Moosa, *The Origins of Arabic Fiction*, Lynne Rienner Publishers, Colorado, 1997.
- Maurer-Othenberger, Priedel, *Die Mitteilungen Des Guzmán De Alfarache*, Colloquium Verlag, Berlin, 1967.
- Medin, Burak, "Dijitalleşen Dünyada Fikrî Haklar Sorunu". *Kırkkale Üni. Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (Temmuz 2017): s. 51-68.
- el-Mes'ûdî, Ebû'l-Ħasen 'Alî b. el-Ħuseyn b. 'Alî (ö. 346/958), *Murûcu'z-zeheb ve me'âdinu'l-cevher* (nşr. Es'ad Dâĝır), I-IV, Dâru'l-Hicre, Ķum, 1409 H.
- el-Meydânî, Ebû'l-Fağl Aĥmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbü'rî (ö. 518/1124), *Mecmâ'u'l-emşâl* (nşr. Muhammed Muĥyi'd-Dîn Abdulhamîd), I-II, Dâru el-Ma'rife, Beyrût.
- Mokhtarian, Bahar, *Die Maqâmen des Ħarîrî in tabarischer Übersetzung*, Basılmamış doktora tezi, Tübingen Üniversitesi, Irankunde Bölümü, Tübingen, 2004.

- Monroe, James T., *Al-Maqâmât al-luzûmiyâh*, Brill yay., Leiden, 2001.
- Mubârak, Zeki, *en-Neşru'l-fennî fî'l-ğarnî'r-râbî'*, Muessesetu'l-Hindâvî, Kahire, 2012.
- el-Mubberred, Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî (ö. 285/898), *el-Kâmil fî'l-luğâ ve'l-edeb* (nşr. Muhammed Ebû'l-Faql İbrâhîm), I-IV, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, 1417/1997.
- el-Mufağdal b. Seleme, el-Mufağdal b. Seleme b. 'Aşım (ö. 290/903), *el-Fâhîr*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabîyye, 1380/1960.
- Muhammed Hamza Muhammed Salih, *el-Kevârişu't-tabî'îyye fî bilâdi's-şâm ve mısır*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Islamic University-Gaza, 2009.
- Muhammed İsmâil Sînî, *Mü'cemu'l-emşâlu'l-'arabîyye*, Mektebetu Lubnân, Beyrut, 1992.
- Muhammed Yusuf Kevken, *A'lâmu'n-neşr ve's-şî'r fî'l-'aşti'l-ğadîs*, Dâru Hâfız, 1980.
- Muhammed Zekerîyya 'Înânî, *Târihu'l-edebi'l-endlusî*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'îyye, İskenderiye, 1999.
- Muğâtil b. Suleymân, Ebû'l-Hasen Muğâtil b. Suleymân el-Belhî (ö. 150/767), *Tefsîru Muğâtil b. Suleymân* (nşr. Abdullâh Mahmûd Şehâte), I-V, Beyrut, 1423/2002.
- Murad Hasan Abbas, “el-Meşâdiru't-turâşîyye fî mağâmâti'l-Yâzci”, *Mecelletu kulliyeti'l-âdâb câmi'atu'l-İskenderiyye*, 2013, Cilt 2, Sayı: 72. Sayfalar belirtilmemiş.
- Mustafa b. Muhammed b. Suleym el-Ğaylâyînî, *Ricâlu'l-mu'allakâti'l-'aşr*, Beyrut, 1998.
- Mustafa es-Sâvî el-Cuveynî, *el-Belâğatu'l-'arabîyye*, el-Me'ârif Yay., İskenderiye, 1985.
- en-Nâbiğâ ez-Zûbyânî, Ebû Umâme Ziyâd b. Mu'âviye (ö. hö. 18/605), *ed-Divân* (nşr. Muhammed Ebû'l-Faql İbrâhîm), Dâru'l-Me'ârif, Kahire.
- Nâdir Kâzım, *el-Mağâmât ve't-telağğî*, Beyrut, 2003.
- Nâsîf el-Yâzici, *Fâkihetu'n-nudemâ'*, Kahire, 2014.
- _____, *Risâle târihiyye fî ahvâli cebeli lubnân el-ikğâ'î*, thk. Muhammed Halil el-Bâşâ, Riyâd, Dâr Ma'n.
- Nehle, Ahmed Halil Ebû 'Uşbe, *Mağâmâtu İbni'l-Cevzî*, Yüksek Lisans Tezi, Ürdün Üniversitesi, 2006.
- Neşvân el-Ğimyerî, Neşvân b. Sa'îd el-Yemenî (ö. 573/1178), *Şemsu'l-'ulûm ve devâ'u kelâmi'l-'arab min el-kulûm*, I-XI, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1420/1999.
- Nu'aym b. Hammâd, Ebû 'Abdullâh Nu'aym b. Hammâd el-Mervezî (ö. 228/843), *Kitâbu'l-fiten* (nşr. Semîr Emîn ez-Zuheyrî), I-II, Mektebetu't-Tevhîd, Kahire, 1412 h.
- Odeh, B. J., *Lübnan'da İç Savaş*, Çeviren: Yavuz Alogan, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.
- Osman eş-Şeyh Abdulmuhsin, *el-Bed'îyyât fî mağâmâti 'Aid el-Ğarenî es-Su'ûdî*, Basılmamış Doktora Tezi, University of Ilorin, 2009.

- Öney, Celal, *19. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Suriye, Lübnan ve Filistin Üçgeninde Protestan Misyonların Nüfuz Mücadelesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2016.
- Öztunalı, Olcay, “Toledo Çevirmenler Okulu'nda Gerçekleştirilen Çalışmaların Kültürlerarası Yeri ve Önemi”, *Ankara Üni. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, no. 57 (2017): 1323-1339.
- Öztürk, Okan Murat, *Makam Müziğinde Ezgi ve Makam İlişkisinin Analizi ve Yorumlanması Açısından Yeni Bir Yaklaşım: Perde Düzenleri ve Makamsal Ezgi Çekirdekleri*, Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ S.B.E., 2014.
- Palmer, Tom G., “Are Patents And Copyrights Morally Justified? The Philosophy Of Property Rights And Ideal Objects”, *Harvard Journal Law & Public Policy*, Volume 13, Number 3, Summer 1990, 817-865.
- Polat, Selahattin, *Metin Tenkidi*, Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010.
- er-Râğib el-İsfehânî, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muḥammed (ö. 502/1109), *el-Mufredât fi ğarîbi'l-kur'ân*, Dâru'l-Kalem, ed-Dâru's-Şâmiyye, Dimeşk, Beyrût, 1412 h.
- Rescher, Oskar (Osman), *Die Maqamen des Sojuti (I-VI) Beiträge zur Maqamen-Literatur*, Osnabrück 1980.
- Rifâa Râfi' et-Ṭaḥṭâvî, *Taḥlîsü'l-ibrîz*, Mektebetu'l-'Usra, 2002.
- Rosenmüller, Ernst Friedrich Karl, *Ueber einen arabischen Roman des Hariri*, Leipzig, 1801.
- Roxburgh, David (2013). "In Pursuit of Shadows: Al- Hariri's Maqâmât", *Muqarnas*, 30: 171–212.
- Rückert, Friedrich, *Die Verwandlungen von Abu Seid von Serug*, Tübingen, 1844.
- eş-Şağânî, Raḍiyu'd-Dîn el-Ḥasan b. Muhammed b. el-Ḥasan el-Ḳureşî (ö. 650/1252), *el-'Ubâbu'z-zâhir ve'l-lubâbu'l-fâhir*, Beyrut, 1978.
- Sa'îbi, Kemal S., *The Modern History of Lebanon*, Caravan Books, Delmar, New York, 1993.
- Saddâm Hüseyin Mahmud Ömer, *Maḳâmâtu Bedî'î'z-zaman beyne's-sun'a ve't-teşannu'*, en-Necâh Üniversitesi, Nabuls, 2006.
- es-Saraḳustî, *el-Maḳâmâtu'l-luzûmiyye*, thk. Hasan Varaklı, Amman, 2006.
- Semîr ed-Derûbî, “Maḳâmetu raşfi'r-raḥîk fi vasfi'l-ḥarîk”, *Al-Balqa Journal for Research and Studies*, Sayı: 1, 1995, 77-119.
- Semîr Mahmûd ed-Derûbî, *Şerhu maḳâmâti's-Suyûtî*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1989.
- Senîle, Hüseyin, “Eşeru'l-kur'ân ve'l-ḥadiş fi maḳâmâti's-Saraḳustî”, *Majallah Al-Qism Al-Arabî*, No: 29, Penjab, 2019, s.13-38.
- Seyyid Halil Bastân, “Te'sîru'l-kur'ânî'l-kerîm fi maḳâmâti'l-Ḥarîrî”, *Mecelle âfâki'l-ḥadâratî'l-islâmiyye*, Sayı: 14, 2004, s. 221-232.
- Sığınç, Hamza, Beşir Koç, "Subliminal Mesajlar ve Gıda Tüketimi Üzerine Bir Değerlendirme". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 / 14 (Kasım 2017): 83-96. <https://doi.org/10.29029/busbed.313571>.
- Silvestre de Sacy, Antoine-Isaac, *Les séances de Hariri*, Paris, 1822.

- Sinko-Fischli, Susanne, *Angewandte Improvisation für Coaches und Führungskräfte*, Springer Yayınları, Berlin, 2018.
- Somuncuoğlu, Ecehan. "On Dokuzuncu Yüzyılda Nahda Hareketi: Modern Arap Düşüncesinin Oluşumu, Kapsamı ve Sınırları". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 3/1 (Ağustos 2015): 103-120.
- es-Suyûfî, Celâlu'd-Dîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *Buğyetu'l-vü'ât fi tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuhât* (nşr. Muhammed Ebû'l-Faql İbrahim), I-II, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrût.
- 1. _____ *el-Makâmât*, Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986, thk. Abdulgaffar Süleyman el-Bundârî.
- eş-Şâfi'î, Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs (ö. 204/820), *el-Musned* (nşr. Mâhir Yâsîn el-Fahl), I-IV, Şeriketu Ğırâs, Kuveyt, 1425/2004.
- Şemsuddin el-Halebî el-Kavvâs, *Riyâdu'l-ezhâr ve nesîmu'l-eshâr*, 101 no'lu varak, Fransa Millî Kütüphanesi, Tasnif no: 3952, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b11003427d.image> .
- eş-Şenterîni, Ebû el-Hasan Alî b. Bessâm eş-Şenterîni el-Endelusî (ö.542/1148), *ez-Zehîra fi mehâsini ehli'l-cezîra* (nşr. İhsân 'Abbâs), I-VIII, ed-Dâru'l-'Arabiyye, Lîbyâ, Tûnus 1981(I), 1978 (II-III), 1981 (IV-VI), 1979 (VII-VIII).
- eş-Şerîşî, Ebû'l-'Abbâs Aḥmed b. 'Abdulmu' min el-Ḳaysî (ö. 619/1222), *Şerḫu makâmâti'l-Harîrî*, I-III, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2006/1427.
- Şevik, Adem, *Orta Doğu'da Lübnan Sorunu*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üni. S.B.E., 2008.
- Şevkî Dayf, *el-Makâme*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire.
- eş-Şidyâk, Ahmed Fâris, *es-Sâk 'ale's-sâk fimâ hüve'l-feryâk*, Paris, 1855.
- Ṭarafa b. el-'Abd, *Dîvân*, thk Abdurrahman el-Muştavî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2006.
- Taşkıran, Cüneyt, *The Picaresque Influence On The Rise Of The Eighteenth Century English Novel*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, S.B.E, Kütahya, 2006.
- Teptyuk, P. S., "Fraudulent Marriage In The Medieval Arabic Maqâma", *Petersburg Devlet Üniversitesi Bülteni*, Sayı: 13. 2014.
- et-Tilimsânî, Ahmed b. Muhammed (ö. 1041/1632), *Nefḫut't-tîb min ğuşni endelusu'r-raṭîb*, thk. İhsan Abbas, I-VIII, Dâr Sâdir, Beyrut, 1968.
- Traboulsi, Fawwaz, *A History of Modern Lebanon*, Pluto Press, Londra, 2007.
- Uçar, Erdem, Altun, Yarak Sudur, *V. Kitap Berlin Koleksiyonundaki Fragmanların Transliterasyonu ve Transkripsiyonu Açıklamalar ve Dizin*, Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üni. S.B.E., 2009.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1982.
- el-'Ulyânî, Ali b. Nufey', *'Aḳîdetu ibn Ḳuteybe*, Mektebetu's-Şiddîk, Tâif, 1991.
- Umar, Ömer Osman, *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Fırat Üniversitesi Tarih Şubesi Yayınları, Elazığ, 2003.
- Urfalı, Bilal, Maurice, Pomerantz, "Şelâsu maqâmât mensûbe ilâ Bedî'z-zemân el-Hemedânî", *Mecelletu'l-meşriḳ er-raḳmiyye*, 13. sayı, 2018.
- Ussama, Makdisi, *The Culture of Sectarianism*, University of California Press, Berkeley, CA, 2000.

- Usta, İbrahim, "Metinlerarasılık Bağlamında Modern Arap Şiirinde Meryem Figürü", *Bingöl Üni. İFD.* no:15 (Haziran 2020): 65-82.
- Ülman, Haluk, *1860-1861 Suriye Buhranı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü, Ankara, 1966.
- Üremiş, Ali, "Sind'de İslâm Fetihleri I", *SEFAD*, 2017 (37): 477-488.
- Velid İbrahim Kaşşâb, *Fil-i câzi'l-belâğî li'l-kur'âni'l-kerîm*, Dimeşk, 2011.
- Volney, François, *Voyage en Egypte et en Syrie*, Cambridge University Press, 2014.
- Yamakoğlu, Cihan, *Ortadoğu'da Barışla Savaşlar*, Alp Ofset, Ankara, 2003.
- Yeşildağ, Abdussamed, "Arap Şiirinde Şarap", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/1 (Şubat 2017): 281-316.
- Yusuf İlyân Serkîs, *Mu'cemu'l-maḥbû'âtî'l-'arabiyye ve'l-mu'arrabe*, I-III, Dâr Şâdir, Beyrut, 1928.
- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdirrezzâk (ö. 1205/1790), *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (nşr. Alî Şîrî), I-XX, Dâru'l-Fikr, 1424.
- ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân b. Kâymâz (ö. 748/1347), *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'* (nşr. Şu'ayb el-Arnâvut), I-XXV, Mu'essesetu'r-Risâle, 1405/1985.
- _____, *Tezkiretu'l-ḥuffâz*, I-IV, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.
- Zeki, Mubârek, *en-Nesru'l-fenni fil-karni'r-râbi'*, Hindâvî yay, Kahire, 2013.
- ez-Zemaḥşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr (ö. 538/1144), *el-Keşşâf'an ḥakâiki ğavâmiḍi't-tenzil*, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrût, 1407.
- _____, *el-Mustaḫşâ fi emsâli'l-'arab*, I-II, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
- _____, *Esâsu'l-belâğâ*, Dâru'l Kutubu'l-İlmiyye, I-II, Beyrut, 1998.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î (ö. 794/1392), *el-Mensûr fil-kavâidi'l-fikhiyye*, I-III, Vizâratu'l-Evḳâfi'l-Kuveytiyye, 1405/1985.
- Zeyd b. Rufâ'î el-Hâşimî, (ö. 373/984), *el-Emsâl*, Dâru Sa'di'd-Dîn, Dimeşk, 1423 h.
- ez-Zeyyât, Ahmed, *Târîhu'l-edebi'l-'arabî*, Dâru'n-Nehḍa, Kâhire.
- Zingerle, Pius, "Über das syrische Buch des Paradieses von Ebedjesu, Metropolit von Nisibis", *Zeitschrift der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft*, Leipzig, 1847.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn Maḥmûd b. Muhammed, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 2002.